MIHAIL SADOVEANU

Povestiri din Război

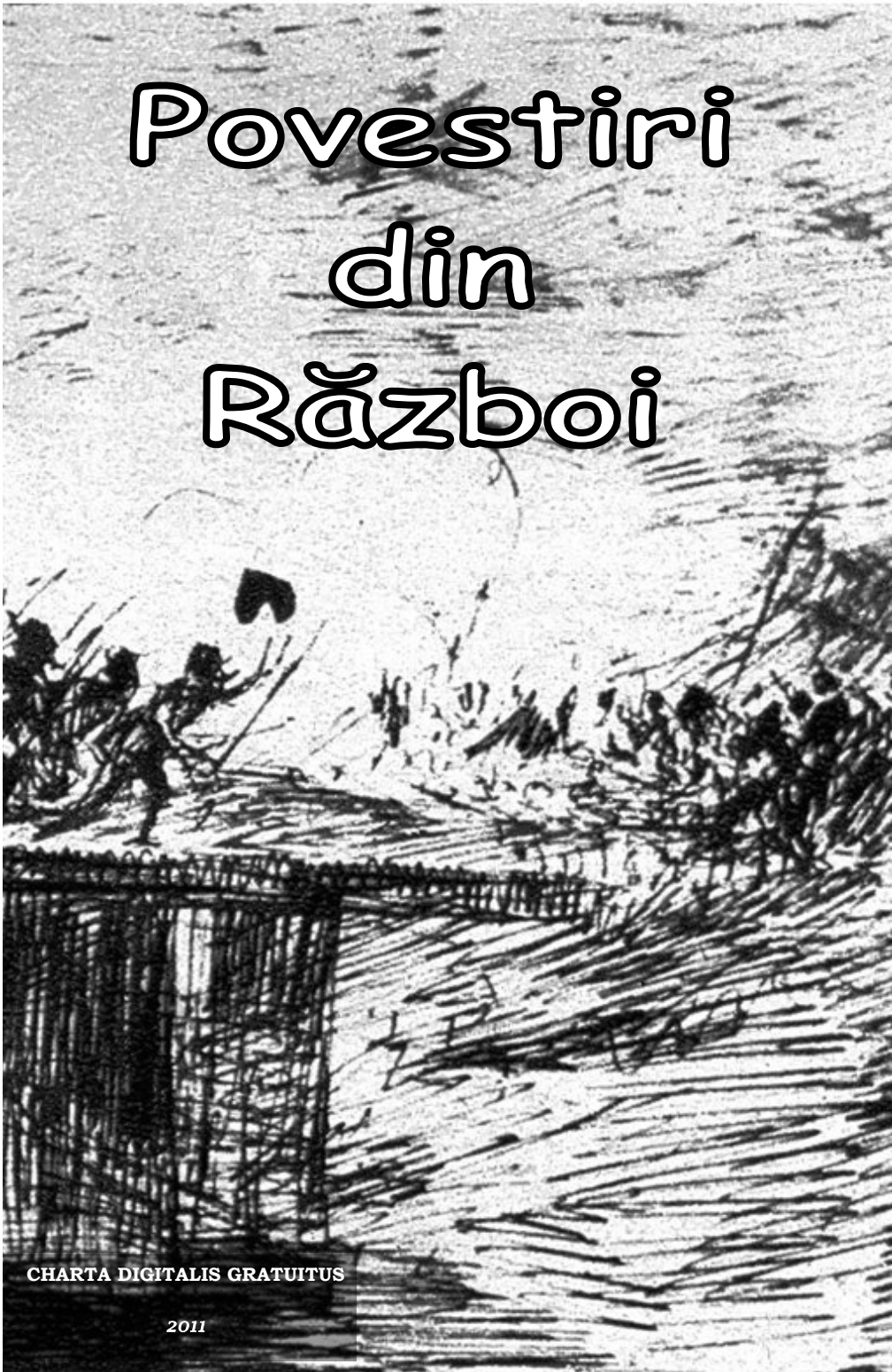

CHARTA DIGITALIS GRATUITUS

2011

Mihail Sadoveanu

POVESTIRI DIN RĂZBOI

Ilustrația copertei: Theodor Aman, schițe:

Ilustrații interior:

- Nicolae Grigorescu, tablouri şi schițe;
- Ilustrații şi fotografii de epocă din primul război mondial.

Textele s-au reprodus după Mihail Sadoveanu:

Opere, vol. 2, 3, 4, 6 ,7, 9, Bucureşti,

Editura de stat pentru literatură şi artă, 1955-1957

şi *File însîngerate*, Iaşi, Editura ziarului „Romînia", 1917.

E-book realizat după volumul apărut la

EDITURA MINERVA

Bucureşti — 1977

Seria ARCADE

Povestiri din război (1905)

MOARA PĂRĂSITĂ 2
ÎN BATERIE 15
27 AUGUST 28
PRÎNZUL.....42
CĂLĂRAŞUL 52
LUAREA GRIVIȚEI 61
DOUĂ DURERI 71
PANCIUC 82
DASCĂLUL IRIMIA.....97
CEASURI DE PACE.....110
MÎNIA MOŞULUI.....118
ÎN SPITAL 131
CONVOIUL 144

Din alte volume

BOTOLAN 158
UN OM PIERDUT 170
UN VITEAZ 179

FÎNTÎNA 184
PAJURA 188
MANDACHE SACAGIUL 194
PLANUL LUI DULHAN 200
ORDONANȚA 210
OTRAVA 219
LA COTA 536 229
JERTFELE 239
SONDE 249
CU OCHII LA CER 260
NOTE DE PE FRONT 265
MĂRĂŞTI 265
MĂRĂŞEŞTI 290
GHEORGHE BACIU 300
EROII 313
Postfață 319
EPOPEEA SADOVENIANA
Bibliografie selectivă 344

Povestiri din război (1905)

MOARA PĂRĂSITĂ

Mă trezii ca dintr-un vis; asfințitul parcă-mi strecurase o taină mare în suflet. Ridicai sabia, care căzuse de-a lungul piciorului, întorsei capul spre oamenii mei, care aşteptau tăcuți şi foarte liniştiți, şi şoptii:

— Înainte !

Caii se urniră şi pornirăm la pas.

Malurile pîrăului prin preajma căruia ne strecuram erau pline de verdeață bogată; ici-colo sălcii cu frunzele pălite atîrnau nemişcate deasupra ciuruirilor de unde.

La o cotitură, o rață sălbatică bătu apa cu aripile, măcăi aspru, se repezi în sus şi se îndreptă ca o săgeată spre asfinţit. Liniştea adîncă se întinse iar, fumegarea înserării se făcea din ce în ce mai deasă.

Eu nu mă simţeam tocmai bine. La zborul raţei îmi tresărise inima, — ce va fi cînd se vor arăta capetele duşmanilor printre sălcii? Frică în adevăratul înţeles al cuvîntului nu-mi era, dar simţeam o greutate în piept, o presimţire tristă parcă. Îmi închipuiam cu toate acestea că, după întîia clipă, zvîcnirile vor înceta, înflăcărarea mă va cuprinde şi mă voi simţi în stare să înfrunt lumea. Dar acestea erau *idei*; niciodată nu făcusem proba.

Gîndind aşa, mă întorsei în şa şi privii spre cei zece oameni care mă urmau. Erau liniştiţi, se cumpăneau înainte şi înapoi, după paşii regulaţi ai cailor. Farmecul înserării le cucerise şi lor sufletele, ochii cercetau cu lene şi cu nepăsare împrejurimile; fruntaşul Pintilie chiar zîmbea în sine răsucindu-şi mustaţa; numai sergentului Savin îi scînteiau, sub sprîncenele groase ca două mustăţi, picăturile de păcură, şi parcă sfredeleau malul pîrăului înainte; iar urechea lui ar fi auzit şi lunecarea unui şarpe prin ierbării.

Îl întrebai încet:

— Ce zici tu, Savin? nu mai vin cercetaşii...

El răspunse cu linişte:

— Poate-au dat de ceva, trăiţi, domnule sublocotenent!

Ceilalți se înălțară în şăi şi se aşezară mai bine; unii oftară, ca tulburați din gînduri. Savin zise iar:

— În josul pîrăului este o moară părăsită, din podul căreia se vede satul. Poate s-au oprit acolo. — Deodată ridică oapul şi duse mîna la ureche.

— Pst ! s-aude ceva !

— Stai, şoptii eu, tresărind. Ce este?

Oamenii se opriră şi-şi plecară carabinele în lungul coapselor. Un pas rar, greu, amestecat cu altul mai uşor, se apropia.

— Vine Grecu ! — zise Savin. Apoi rosti ceva mai tare: Grecule !

— El e ! se auzi un glas întunecat de o răguşeală uşoară.

Şi deodată ieşi de după o salcie călăraşul, mărunt şi bine legat, ducîndu-şi calul de căpăstru.

— Vine şi Năstase pe celălalt mal, zise el, oprindu-se înaintea mea.

— Bine, zisei eu, ce veste?

— Trăiți, domnule sublocotenent, în josul pîrăului este o moară părăsită. Am văzut eu, cu ochii mei, şi a văzut şi Năstase, cum au intrat în ea opt cercheji[1].

---

1 Cerchez – persoană care aparține Regiunii Cercheze; privitor la această regiune sau la populația ei; din tc. **Çerkez**.

— De unde veneau?

— Din sat: de la furături pesemne...

Sergentul Savin începu a se scărpina în cap:

— Opt ! Măi tată Marcule, cum o să-i mai măcinăm !

— Trăiți, domnule sublocotenent, şopti tainic şi fruntaşul Pintilie; cu rîşnița cea mare !

Eu tăcui. Aveam ordin să fac o recunoaştere în josul pîrăului şi să atac, dacă întîlnesc, detaşamente mici pentru a face prizonieri. Dar aici mergea cam greu. Erau opt, aproape cît noi, şi în moară nu era uşor de pătruns, dacă pagînii ar fi prins de veste. Afară de asta, inima, pîrdalnica, se zbătea, şi *presimțirea* ceea nu-mi dădea pace !

Prin sara din ce în ce mai întunecoasă se auziră iar paşi, o piatră se rostogoli în pîrău, undele bolborosiră şi Năstase, celălalt cercetaş, se arătă negru printre pletele sălciilor.

— A venit Grecu? şopti el.

— Venit, răspunse cineva.

— Trăiți, domnule sublocotenent, nici nu mişcă. Parcă s-au culcat în moară...

Trecu pe lîngă mine şi se aşează în rînd cu ceilalți.

Vedeam eu bine că aveam de-a face cu oameni boclucaşi: ei mai intraseră în foc şi prinseseră gust. Afară de asta, după cît îmi spuseseră camarazii, pîndele şi hărţuirile în recunoaşteri erau plăcerea lor. Se trezeau, ghiorlanii, bătîndu-se ca acasă la ei, şi învîrteau carabina cum ai învîrti o ghioagă. Acu tăceau şi aşteptau porunca mea, — şi mă gîndeam că ticălosul de Pintilie, fruntaşul, s-o fi uitînd la mine pieziş, cu un zîmbet de batjocură. Ce eram să fac? Afară de asta, începu a mă furnica şi pe mine un fior iute, o dorință. Mă înălțai deodată pe şa şi rostii îndesat:

— Înainte, băieți !

O şoaptă iute tremură ca o bucurie printre flăcăi. Şi pornirăm încet prin umbra neagră a sălciilor.

Pe şesuri şi-n văi era o tăcere nemărginită. Numai departe, pe fînețe, o pasere țipa ascuțit, ca un fierăstrău sub pilă. Şi un întuneric orb acoperea văzduhul şi pămîntul. Sus, peste clipirile stelelor, treceau grămezi uriaşe de nouri.

Merserăm o bucată bună de vreme. Deodată acoperişul ascuțit al morii se zugrăvi pe zarea mohorîtă, în făgaşul larg al pîrăului, — şi îndată se şterse.

Intrarăm într-o roată de sălcii bătrîne. Iarba foşnea uscat în mersul cailor; altfel nici un zgomot, desişurile parcă erau împietrite.

— Aici ar fi bine să descălecăm... şoptii eu.

— Trăiți, domnule sublocotenent, — să descălecăm ! răspunse sergentul. Şi mai avem de făcut ceva: cu cîteva fire de iarbă să ne legăm rotițele pintenilor, să nu simtă nici greierii din moară. Pe urmă tecile le lăsăm aninate la şăile cailor, mergem numai cu penele săbiilor, ca să fim mai sprinteni...

— De bună-samă ! rostii eu cu pătrundere. Iar în gînd îmi ziceam: Mă, al dracului sergent ! Eu am învățat atîția ani prin şcoli şi habar n-am de toate pregătirile acestea!

Şi, pe cînd descălecam şi ne pregăteam în cea mai mare tăcere, îmi treceau prin măruntaie fulgerări de căldură şi frig, îmi venea să mă întind, n-aveam suflet îndeajuns.

Un flăcău rămase cu caii. Noi ceilalți, după ce ne pregătirăm, coborîrăm în albia pîrăului şi începurăm a ne strecura cu luare-aminte spre moară.

Şi, dintrodată, după un cot al apei, acoperişul ascuțit se arătă iar, foarte aproape de noi. Ne oprirăm. Grecu şi Năstase trecură înainte, ca să cerceteze cu de-amănuntul împrejurimile. Ceilalți ne aşezarăm pe un pat moale şi umed de țărînă măcinată din malul înalt.

Încet-încet ochii mi se obişnuiră cu întunericul. Trupul de jos al morii nu-l vedeam, pentru că se amesteca cu malurile pîrăului, dar vedeam aproape, înaintea morii, o sticlă întinsă de apă neclintită. Era vechiul iaz înomolit... Pe margini, cîteva pîlcuri de trestii. În fundul apei iarăşi

acoperişul ascuțit, neclintit, al clădirii pustii. Putreziciunile bălții împrăştiau în aerul nopții miasme înțepătoare.

Un fluier străpunse tăcerea, şi zborul întortochiat, în fîlfiiri rare, al unui lăstun mare de apă trecu ca un fulger negru pe sticla bălții: cercetaşii noştri ajunseseră.

Eu, aşteptînd şi privind către moară, mă gîndeam: Ce va fi peste cîteva clipe? Va bubui carabina şi va curge sîngele, şi parcă nu-mi venea a crede că-n liniştea aceea de mormînt se vor putea petrece asemenea lucruri. Ce fac oare păgînii? Au plecat, de nu se simte nimic? Dorm? Poate au dat, în satul de unde veneau, peste băutură, şi, unor haimanale ca ei, puțin le pasă de poruncile Coranului. Au băut, s-au amețit şi acum horăiesc în podul morii. Atunci treaba ar fi uşoară, n-am pierde nici vreme multă, nici oameni.

— Trăiți, domnule sublocotenent !

Tresării. Era glasul lui Grecu; nici nu-i simțisem întoarcerea. Răspunsei:

— Ce este?

— Am încunjurat moara, domnule sublocotenent, şi n-am dat peste nimic. Uşa e deschisă. Lăptocul e zdrobit, apa se prelinge pe pămînt: prin groapa aceea nimeni nu poate intra, nici ieşi.

— Dar Năstase a venit?

— A venit şi el...

— Bun. Înlăuntrul morii nu se aude nimic?

— Nimic.

Mă întorsei spre flăcăi. Întunericul malului era aşa de mare, că nu vedeam pe nici unul. Acu era acu. O sudoare rece mă înțepa la rădăcina părului. Strigai încet pe Savin. Glasul lui de abia adie:

— Aici sînt...

— Ce facem, mă Savin?

— Intrăm în moară...

Aşa-i ! mă gîndeam eu; are dreptate... Îmi strecurai stînga în toc, trăsei încet revolverul, îl pipăii, îmi aşezai şi dragonul săbiei la pumnul mînei drepte şi mă mişcai spre moară, păşind în vîrful picioarelor. Ceilalți veneau după mine. Dar mergeam aşa de încet, încît nici eu n-auzeam paşii.

Deodată răsări înainte-mi, drept pe malul bălții, uşa deschisă a morii, ca o intrare neagră de peşteră. În clipa aceea, fiorii care mă cutreierau stătură, inima începu a bate mai tare, dar nu simțeam absolut nici o frică. Putea să mi se întîmple orice. O tărie nebună îmi încorda mădularele.

În moară, stăturăm multă vreme neclintiți, cu răsuflările oprite, ascultînd prin întunericul acela orb. Dar nimic, nimic nu se simțea.

Deodată mă pipăi o mînă. Cineva mi se aplecă la ureche. Bănuii că e Savin. De abia pricepui:

— S-au îmbătat... Dorm în pod... ori au plecat...

Scara podului trebuia să fie în dreptul uşii şi-n mijlocul morii. Pipăind, ne strecurarăm pe scară. La dreapta simțeam pe cineva: era sergentul; aveam şi la stînga un tovarăş, dar nu ştiam cine-i.

Sus, scara scîrțîi, un foşnet se auzi înainte. Ca fulgerați de acelaşi gînd, ne oprisem. Cerchezii erau în pod şi dormeau; dar cineva dintre ei trebuia să fie treaz, căci s-a mişcat la pîrîitul scării.

Stăteam neclintiți şi nici nu suflam. Inima îmi bătea tare, rînduri de amețeli îmi veneau, dar nu-mi era frică. Drept înaintea mea se deschideau în scîndurile podului trei ochiuri rotunde, ca la orice moară. Mă uitam neclintit în zarea lor: aşteptam să se ridice, din clipă în clipă, o umbră în dreptul întunericului slăbit, care pătrundea prin ele.

Dar tăcerea ne învălui iar, şi după un răstimp ridicarăm şi cele din urmă două trepte.

Acum auzii bine un mormăit nedesluşit. Nu ştiam încă de unde a pornit: dinainte, dindărăt, ori de pe laturi?

Eram subt acelaşi acoperiş cu nişte oameni, care din clipă în clipă puteau să sară ca nişte fiare asupra noastră. Iar noi pîndeam ca moartea, şi carabinele stăteau gata. Cu toate acestea, în cine să tragi? Era prostie să începem a face larmă aşa cum eram grămădiți, trei sus şi ceilalți pe treptele scării. Toți simțeam lucrul acesta şi aşteptam. Afară de asta, fără porunca mea, nimeni nu putea face nici o mişcare, iar eu nici gînd n-aveam să dau vreo poruncă.

Dar duşmanul, cel ce era treaz undeva, într-un colț al podului, simțise, în buimăceala şi-n somnul amorțitor care-l cerca, că o mişcare neobişnuită trece prin tăcerea ruinii. Un glas răguşit, care mi se păru sălbatic şi fioros, mormăi vorbe străine. Întreba ceva. Apoi tăcu. Iar noi aşteptam.

Şi, dintrodată, prin deschizăturile rotunde ale podului trecu ceva neobişnuit, o lumină slabă de vis. Şi-n fund, dincolo de deschizături, pe zarea răsăritului, deodată luna îşi arătă printre nourii negri o margine, apoi izvorî ca o lucire de spaimă. Trei dungi de lumină slabă se strecurară în pod. Şi-n dungile acelea, ca într-un fulger, răsări ceva rotund, negru, un cap omenesc. Şi tot în clipa aceea un tunet grozav izbucni. La fulgerarea limbii de foc, podul parcă se întinse în laturi dezvălindu-se, şi văzurăm lămurit pe ceilalți şapte cerchezi întinşi pe podele. Iar capul negru parcă plesnise în bucăți ca o ghiulea, — şi parcă el detunase aşa.

Clădirea se umplu de miros de pulbere.

O clipă tăcerea păru că ne prăbuşeşte iar în noapte, — apoi un răcnet cumplit umplu moara, mă simții abătut la o parte ca o pană, un duruit surd cutremură duşameaua. — Săbiile sunară ciocnindu-se, auzii trîntituri grele, gemete şi țipete de spaimă. O limbă de foc şi un tunet tresăriră iar în noaptea adîncă, şi în rumeneala fugară se arătară spinările încordate ale călăraşilor şi obrazul întunecos al sergentului Savin.

Totul trecu ca o furtună repede. Cineva scăpără, o iască se aprinse. Fața lui Savin se rumeni, pe cînd buzele se rotunzeau suflînd în punctul de foc. Apoi un capăt de lumînare se înflăcără şi limba de foc începu a ne tremura umbrele pe păreții negri de scînduri.

Duşmanii zăceau unul lîngă altul zdrobiți, şi, subt ei, sîngele care curgea întindea un covor vişiniu. Unii căscau ochii îngroziți, unii erau cu gurile căscate şi cu ochii închişi, unii erau lungiți, alții zgîrciți, cu genunchii la gură. Numai unul trăia şi sta plin de spaimă în roata flăcărilor; clănțănea înfrigurat şi, din cînd în cînd, fără să privească pe cineva, murmura cuvinte răzlețe în limba lui, parcă se ruga de iertare. Fesul îi căzuse, şi capul rotund, mic, sta plecat, aşteptînd lovitura din urmă; obrazul măsliniu, veşted, şi ochii vîrîți sub frunte spuneau o durere aşa de adîncă, încît te prindea mila.

Sergentul se uită lung la el, apoi se apropie şi-l bătu cu palma pe umăr. Îi zise tare:

— Nu te teme, mă, că nu-ți facem nimic...

Cerchezul ridică cu frică ochii, fără să înțeleagă. Fruntaşul Pintilie crezu că trebuie să-şi schimonosească vorba şi să dea din mîni:

— Bre !... nu facem nimic la tine... Luăm *prezoner*. Şi-şi întinse buzele într-un rîs tăcut, plin de încurajare. Prinsul zîmbi şi el cu frică.

Dar se făcea tîrziu, nu mai era vreme de stat. Vorbii cu glas tare:

— Să mergem !

— Trăiți, domnule sublocotenent, răspunse Savin, să mergem ! Atîta ne-a trebuit: un prins. De la dînsul vom afla noi multe...

Lăsarăm în podul ruinii pe ceilalți şapte cerchezi, care trecuseră mări şi veniseră să moară într-un colț singuratic, pe malul unui pîrău, — şi ieşirăm.

Luna se înălțase, nouri treceau pe deasupra ei umplîndu-se de lumină vînătă. Iazul scînteia ca o oglindă mare de argint: nici o aburire nu-l încrețea.

După ce ajunserăm în roata de sălcii, încălecarăm, iar prinsul fu suit îndărătul unui călăreț. Înainte de a pleca, scosei tabacherea, îmi răsucii o țigară, apoi dădui tutunul şi tovarăşilor mei:

— Na, mă, faceți-vă şi voi cîte-o țigară, că v-ați purtat bine...

— Trăiți, domnule sublocotenent!

Sergentul Savin făcu două țigări. Pe una o dădu prizonierului:

— Na şi ție ! ți-o fi fiind poftă...

Apoi, după ce prinsul o luă cu sfială, sergentul îi dădu iasca aprinsă, şi zise zîmbind către mine:

— Săracul ! ce-o fi gîndind el acu !

Cînd porniram, fruntaşul Pintilie şopti:

— Aista-i de cei care taie pe răniți şi-i pradă...

Nimeni nu răspunse. Prizonierul îşi fuma pe furiş țigara, trăgînd cu coada ochiului la fața aspră a sergentului Savin.

Pîrăul licărea în lumina lunii, caii mergeau liniştiți şi oamenii tăceau.

ÎN BATERIE

Se dădu ordinul de plecare de la Verbița spre Grivița. Sergenții se zvîrliră pe cai şi prinseră a geme comande scurte. Ofițerii alergau săltînd în şa ca să-şi găsească bateriile. Călărețiii prinseră a-şi înmlădia bicele, şi caii, înțepenindu-se, se întinseră năprasnic între ştreanguri, cu capetele în piept. Chesoanele şi tunurile porneau huruind înăbuşit. Apoi cînd bateriile se înşirară, freamătul şi neregula începutului se potoliră, nu mai rămase decît cutremurul şi bubuitul grămezilor de fier şi oțel.

Noaptea aceea de august era foarte întunecoasă — şi cele patruzeci şi opt de tunuri, şi caii, şi oştenii mergeau

spre vrăjmaş pe drumuri care nu se vedeau, ca înspre un ţărm necunoscut. Vîntul venea din dreapta, de pe lagărele duşmanului, şi, în răstimpuri, avea cîte-o aburire caldă ca duhul unui bolnav.

Soldaţii tăceau, păreau că dormitează; în sufletele lor, însă, ardeau focuri mari. În întunericul sufletelor clipeau, ca nişte stele, luminile zilelor trecute, cu bucuriile şi părerile lor de rău, şi, peste ele, ca nişte nouri, rătăceau supărările şi grijile războiului, — şi teama crîncenă, care pîndeşte ca o fiară în întunecimea dinainte.

Grămezile sumbre se mişcau pe drumurile rele, prin vîlcele şi văi; din cînd în cînd strănutau caii, din cînd în cînd un glas se ridica cu un sunet neobişnuit prin duruirile înăbuşite. La locuri primejdioase se opreau; marea de întuneric era cucerită dintrodată de o tăcere adîncă; apoi un glas sfîşia noaptea, tropotele îl acopereau şi marea de umbră parcă îşi pornea valurile nevăzute într-o bîntuire de furtună.

Taberile turcilor erau aproape de drumul obişnuit, şi trebuia ca bateriile să facă un ocol mare înainte de-a ajunge deasupra Griviţei, — altfel ar fi fost simţite: duşmanul era cu grija şi cu frica în spate. De aceea toată noaptea bateriile săltară şi se zdruncinară prin viroage şi drumuri rele.

Cînd înfumurarea alburie a zorilor pătrunse văzduhul, pîlcurile de oşteni tăcuți, în jurul tunurilor care scînteiau întunecos, se dezvăliră în locuri noi şi necunoscute.

Caii stătură, flăcăii descălecară şi îndată începu o frămîntare iute în jurul chesoanelor şi tunurilor. Sublocotenenții fără mustăți, băieți frumoşi, albi la față, alergau în toate părțile dînd porunci, vagmiştrii cu mustățile mari se mişcau legănîndu-se, amestecau glumele cu înjurăturile, dădeau din mîini parcă voiau să şi le smulgă din umeri; brigadiri, sergenți, fruntaşi scăpărau în toate părțile, şi soldații cu mantalele răsfrînte împresurau maşinile de oțel, se opinteau, le purtau, le aşezau. Privirile furau întruna spre asfințit, unde sta duşmanul ascuns, dar din întunecimea de-acolo nu venea nici un zgomot, nu se simțea nici o mişcare.

Hîrlețe şi cazmale scormoneau cu hărnicie pămîntul, țărîna unduia în valuri negre, oamenii se plecau, se ridicau, alergau, se încrucişau — şi tunurile parcă de abia aşteptau, cu gurile negre întoarse spre tabiile turcilor.

Dar era mult de lucru, şi la răsărit se crăpa zarea, lăsînd să pătrundă focul zorilor. Dealurile, văile se rumeniră. Oamenii dădeau zor, şanțurile se lărgeau, parapetele se înălțau, se căptuşeau cu brazde. Ziua albă umplu văzduhul, căpitanii se arătară în mijlocul soldaților, un călăreț veni c-o veste pentru domnul maior. Deodată scînteiară sulițile de lumină ale soarelui, răsăritul se

înflăcăra într-o fierbere argintie, raze fulgerară pe tunuri, pe săbii, — şi oamenii se opriră o clipă. După o noapte de nesomn, se uitau unii la alţii uimiţi, parcă de multă vreme nu se văzuseră. Şi fiecare se cunoştea că aşteaptă ceva, într-o nelinişte, într-o strîngere de inimă, pe care nimeni n-o putea stăpîni. Ofiţerii pe mică pe ceas scoteau ceasornicele, unii le priveau lung, pe gînduri, alţii le puneau iute în buzunăraşul de la pantaloni, pentru a le scoate în clipa următoare. Şi, la ceasurile şase, — dintrodată, spre miazănoapte, la ruşi, în bateria *Catartului*, pufniră în limpezimea dimineţii rotogoale de fum lăptos, desfăşurîndu-se şi lungindu-se spre zare, şi douăsprezece tunuri mari mugiră, în fumegarea aceasta deasă.

După semnal, scînteiară săbiile şi în bateria noastră de lîngă şoseaua care iese din Plevna şi se înconvoaie spre Bulgăreni. Lucrările pentru cele douăsprezece tunuri nu erau gata, dar asta n-avea a face. Lopeţi lucrau la şanţuri şi parapete, — iar servanţii stăteau gata lîngă tunuri. Glasuri de comandă, — foc ! — trăgătorii izbesc mosorul în nodurile curelelor, fulgere în nori de fum, apoi trăsnete asurzitoare. Ţipătul şuierător al ghiulelelor umplea văzduhul, ofiţerii ridicară ochianele şi le îndreptară spre Radişevo şi spre Abdul-Cherim-Tabia.

Maiorul, liniştit, începu a vorbi cu căpitanii şi locotenenţii despre regularea tragerii. Sublocotenenţii cei fără mustaţă, lăsaţi pe vine, cu mînile pe genunchi, ochiau, vagmiştrii

vorbeau gros şi certau pe molăi. Şi în graba care cuprinsese pe toți, tunurile mai bubuiră o dată.

Dar iată că şi la turci țîşniră fumegări, şi zăvozii din Plevna începură să hămăiască.

— Ham ! ham ! zise vagmistrul Chirilă; păzea, flăcăi, că ne vin şi nouă plocoane...

Plocoanele veneau într-adevăr, vîjîind. Ofițerii, oamenii stăteau drepți, păreau mai galbeni; unii, cu ochii ațintiți, parcă aşteptau ceva. Ghiulelele trecură pe deasupra; şi toți, despovărați, prinseră a se mişca vioi în jurul tunurilor şi a lucrărilor.

— Cam greu, grăi iar vagmistrul Chirilă, îndesîndu-şi chipiul în cap; dintru-ntăi te ia cu răcori. Nu-i aşa, mă Buzămurgă? tu ce zici?

— Ce să zic? răspunse țiganul, aşa-i cum zici...

Țiganul, voinic, bine legat, cam întunecos la față şi cu nişte buze ca acelea, era trăgaci.

— Le trimetem şi noi lucruri mai alese, zise el rînjind şi, cu mîna pe mosor, se îndreptă, aşteptînd porunca.

Vagmistrul era un bunduc mărunt cu mustața groasă, bine răsucită, cu vîrfurile îndreptate spre ochii scăpărători, deasupra cărora sprîncenele bogate şi îmbinate păreau alt rînd de mustăți.

— Alta, mă ! strigă iar Chirilă. Drepți ! nu mişca, *răgălie*, nu mişca, că-ți tai capul şi ți-l pun ghiulea în tun ! Ți-i frică, ha? ți-i frică, Norocel taică?

Norocel, într-adevăr, măcar că-şi ținea drept trupul nalt, avea o ridată tremurătură pe obrazul bălan. De altminteri, în toți trăia parcă ceva nou.

Ghiuleaua veni, căzu şi se sparse scurt la zece paşi înaintea frontului. Schijele răscoliră pămîntul într-o fumărie amestecată cu țarină şi praf. Chirilă se crezu dator să spuie şi acum ceva:

— Aşa-i la început. Crezi că prin mine nu trece săgeata de foc? Da' eu-s al dracului, mă, eu-s al dracului !

Regulat, în baterie, năvălea fumul cu miros tare de pucioasă şi trăsneau tunurile. Oamenii se mişcau iute şi-n jurul maşinilor, şi-n şanțurile care se lărgeau din clipă în clipă. Ofițerii urmăreau cu binoclurile căderea ghiulelelor noastre, şi băgau de samă la cele oare vin. Şi ei erau foarte galbeni, dar îşi țineau cumpătul, — şi începeau să se obişnuiască.

Dimineața se încălzea; — se încălzeau şi luptătorii, şi lucrătorii la şanțuri. Ghiulelele porneau vîjîind, bombele turceşti veneu cu bombăniri de moarte într-un fum înăbuşitor şi, odată, cele dintăi bine îndreptate, două, se năpustiră între lucrătorii şanțului. Fitilurile sfîrîiră, schijele se sparseră ca două oale, şi din vîrtej cîteva țipete înăbuşite tresăriră. Cînd fumul se risipi, bran-

cardierii alergară. Un soldat zăcea cu fața la pămînt, cu țeasta zdrobită. Alții trei, căzuți, gemeau cu fețele încrețite de durere.

Toți priviră o clipă spre sîngele care se închegase şi spre cel care curgea încă, — apoi îşi întoarseră fețele iar spre vrăjmaşul nevăzut, care trimitea moartea.

Sublocotenentul Pietraru, tînăr, fără mustață, cu fața galbenă şi osoasă, care pînă atunci tăcuse, izbucni deodată mînios, cu glas răguşit:

— Mai repede, mai repede, băieți! să-i sfredelim bîrlogul păgînului, să-l zvîrlim dracului în văzduh !

Se repezi la tunul lui Buzămurgă şi privi în lungul țevii. Apoi se trase îndărăt şi porunci scurt:

— Foc !

Țiganul trase, tunul trăsni, ofițerul îşi puse binoclul la ochi.

— Aşa ! aşa ! gemu el îndesat, cu sprîncenele încruntate, bine, băieți, bine ! Repede, mă, repede, că vă iau în frigare! Foarte bine, i-a împroşcat destul de frumos ghiuleaua; e-o prăfărie acolo, de nu se mai vede nimic ! Chirilă !

— Porunciți !

— Aş vroi să plătim dobînzi mari, Chirilă ! m-ai înțeles? în văzduh să-i zvîrlim ! ai înțeles?

— 'Țeles !...

— Buzămurgă !

— *Ordinați*

— Gata?

— Gata !

— Atunci nu sta ! gemu sublocotenentul. Foc ! Allahul şi prorocul lor ! Să-i zvîrlim la muma dracului !

Şi, pe cînd sublocotenentul Pietraru răcnea disperat întruna cu glasu-i răguşit, flăcăii, în jurul tunurilor începură a se frămînta mai cu grabă, şi tunurile băteau mai des şi ghiulelele vîjîiau şi fumul năvălea şi se înălța. Şi de la turci veneau bombele regulat acum. Multe se spărgeau în văzduh, multe cădeau în grămezi, sfărîmînd cărnuri şi oase, — şi în fierbințeala care creştea din ce în ce, neliniştile începutului se risipiră, ochii scăpărau şi glasurile se îngroşau în pîcla de cărbune şi pucioasă.

Deodată un murmur iute se strecură de-a lungul şanțului:

— Vodă !

Ofițerii îşi aşezau *coifùrile*, îşi scoteau pieptul înafară şi-şi trăgeau umerii îndărăt; sergenții şi brigadirii primiră porunci. Şi lucrul începu şi mai înfrigurat. La tunuri mai ales, acuma, era fierbințeală mare. Flăcăii se învîrteau repede cu chipiurile pe ceafă, ghiulelele treceau iute spre cozile *lătrătorilor*; şi toți erau plini de sudoare, de colb şi de fum; trăsnetele zguduiau bateria; şuierele proiectilelor duşmane se încrucişau într-o muzică fioroasă.

Şi Vodă trecu, împresurat de o mulțime de ofițeri de-ai noştri şi străini. Se oprea, privea mişcarea tunarilor, privea în depărtare spre parapetele de la Radişevo şi Abdul-Cherim-Tabia, vorbea cu cei din juru-i, şi toți zîmbeau şi dădeau din cap: Da — da ! de sigur ! — pe cînd flăcăii trăgeau cu coada ochiului şi-şi căutau de treabă. Domnul era foarte liniştit, mergea cu pas măsurat şi vorbea cu cumpătare. Schimbă cîteva cuvinte cu maiorul bateriei, apoi trecu mai departe, prin fluieratul morții şi pocnetele tunurilor.

— Mă, aista-i Vodă... zise Norocel lui Buzămurgă. Ai văzut cum se uita la noi?

— Frumos om ! grăi țiganul; şi nici el nu se teme de ghiulele...

— Cum să se teamă ! doar el e mai mare decît toți... răspunse Norocel.

— Păzea, mă ! — urlă Chirilă vagmistrul.

— Ptiu ! scuipă Buzămurgă, vine iar scroafa cu cărbunele în rît, — mă, şi mă tem să nu mă plesnească vreo schijă, cînd se sparge...

Boamba neagră scobora cu iuțeală şi venea drept spre tunuri, vîjîind. Căzu pe parapet şi se rostogoli, cu fitilul arzînd. Lucrătorii, tunarii se prăbuşiră în laturi. Buzămurgă se uita cu ochii holbați şi mirați la fitil.

Schija se sparse. Cînd se risipi fumul des, țiganul scuipă negru.

— Îți umple gura de funingine ! mormăi el. Mai mare groaza ! dacă te păleşte o țandără, te-ai dus !

— Asta n-a avut noroc, zise Norocel, a pălit numa-n țărînă.

Şi iar începură a lucra cu foc. Vagmiştrii erau pic de apă, ofițerii cu obrajii aprinşi, sublocotenentului Pietraru nu-i mai tăcea gura. Numai Buzămurgă se tot oprea, privea văzduhul dinainte şi parcă aştepta ceva. După două trăsnete, deodată se auzi şi glasul lui:

— Vine, mo !

Cînd căzu boamba rostogolindu-se, țiganul se repezi, alergă după ea, căzu deasupra, întinse mîna-i neagră, prinse fitilul şi-l stinse între degete.

— Gata ! strigă el ridicîndu-se şi înghițind cu greutate ceva amar parcă.

Flăcăii începură a rîde: „A dracului cioară!...” iar boamba stătea neagră şi nemişcată între tunuri.

Bubuirile, plesnirile bombelor, fumăria urmară, şi era o vîjîire şi un cîntec îndrăcit de trebuia să răcneşti ca să te-audă cel de-alături. Şi încet-încet, cu obişnuința, veni şi voia-bună, şi, după pilda lui Buzămurgă, flăcăii pîndeau căpățînele cu fitil, fugeau după ele şi le stingeau.

Cînd se puse soarele drept inimă, mugetul iadului era în toi. Flăcăii ajunseseră toți de coloarea lui Buzămurgă. Pe obrazurile aburite ale unora, rămăseseră în negreață

ciudate semne de degete, la alții şuviți de apă se scurgeau pe la tîmple. Răsuflările tuturor erau mai scurte şi mai repezi între buzele uscate, — şi nu era chip să ai pic de hodină, nici să înghiți o gură de apă rece, căci cea din bidoane era coclită. Cît despre un codru de pîne, batîr ca cremenea, şi o bucată de carne cum o da Dumnezeu, nici pomeneală ! Chiar dacă le aveai, ce să faci cu ele? — Înghițeau cu toții țărînă şi fum de pulbere, ăsta le era prînzul; şi le cînta o muzică cum nu auziseră, săracii, în toată viața lor !

La dreapta, bateriile ruseşti tunau cu o repeziciune înspăimîntătoare, de multe ori pîrîiau salve după salve; la stînga, cealaltă baterie a noastră, de treizeci şi şase de tunuri, bătea regulat şi cu tact; dincolo, la turci, lătrau zăvozii fără mînie şi fără zăbavă, parcă voiau să spuie: Agale, agale, că mai este vreme ! — Şi sutele de tunuri din împresurare şi apărare trăsneau, bufneau, umpleau văzduhul de nouri alburii. Drrum-dum-dum ! drrum ! bum ! baf ! — părea o darabană uriaşă în care bătea cineva fără întrerupere. Ghiulele prin văzduh țipau, ca ațe de vînt toamna prin crăpăturile căpriorilor, fîşîiau ca zboruri de paseri, altele parcă veneau pe gînduri bombănind. În întăriturile turcilor se zăreau exploziile şi zbucnirile de flăcări; spre noi de multe ori se vedeau cu ochii cum vin bombele rotunde turceşti. Unele treceau pe deasupra spre cîmpii goale; altele cădeau între tunuri şi flăcăi, şi, dacă n-apuca nimeni să le stingă mucul

aprins, pocneau în fulgerări negre şi roşii, răscolind pământul şi rostogolind trupuri; altele crăpau deasupra şi plouau peste baterie funingine şi bucăți de schijă.

Iar sublocotenentul Pietraru, răguşit şi galben, cu buzele arse şi cu ochii crunți, nu mai contenea, îi umbla gura ca un clopot, dădea din mîni în toate felurile, şi-şi fulgera sabia în toate părțile. Chirilă vagmistrul, ca totdeauna, c-o leacă de mînie şi c-o leacă de răutate, îşi încrunta mustățile de deasupra ochilor şi cît glumea, cît înjura. Norocel rîdea uscat, înghițind noduri de foc. Buzămurgă rînjea, şi, de cîte ori se spărgea cîte-o ghiulea duşmană, de atîtea ori şi glasul lui se spărgea într-o sudalmă înfricoşată.

Şi toți lucrau cu repeziciune, ca într-o-nfrigurare. Nimeni nu mai auzea strigătul rănitului, ori icnitul scurt al celui izbit de moarte. Brancardierii veneau încet şi se strecurau tot aşa, iar cei rămaşi lunecau prin bălțile de sînge amestecat cu țărînă, călcau cu inimile împietrite prin sîngele fraților lor.

Ziua trecu în viscolul acesta de foc şi fum. Parapetele se înălțaseră şi toți se mişcau acuma mai în voie, la adăpost. Spinarea de pământ era aşezată şi bătătorită şi tunurile scuipau schija de la adăpost. La şase ceasuri, lătrătorii osteniră parcă şi tăcură pe toată întinderea. În baterie, oamenii făceau *tauleta* tunurilor şi umblau tăcuți după apă.

Şi pe dinaintea lui Buzămurgă şi Norocel, care se curățau de slim şi funingine, şi pe dinaintea flăcăilor trudiți, în liniştea mare ce se întinsese deodată, trecu cea din urmă pataşcă albă, cu cel din urmă rănit. Era sublocotenentul Pietraru. Şi pataşca era plină de sînge, şi ochii crunți erau ca de sticlă. Acum nu mai putea răcni, acum tăcea, cu fața mai galbenă şi mai suptă, şi-l duceau alții îndărăt, spre corturile cu cruce roşie.

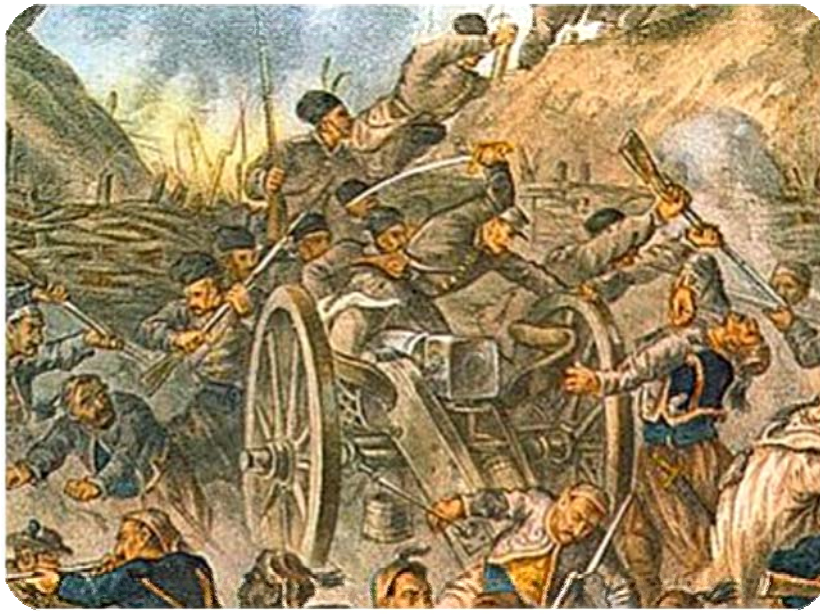

27 AUGUST

Bateria noastră a doua, ascunsă în vii, pe deasupra Griviței, deschidea spre întăriturile duşmanilor treizeci şi şase de guri de oțel.

După o zi de frămîntări în ploaia de foc şi de schijă, după neîntrerupta duruire de tunete sub nourii deşi de fum care acopereau taberile, flăcăii noştri trudiți de abia putuseră să ațipească cîte-o parte din noapte. Se rînduiseră la lucru, se rînduiseră la tunuri; şi cînd, în răstimpuri mari, lumina salvelor izbucnea ca o pînză de fulger, ei răsăreau negri, o clipă, izvorînd parcă din întunecime, drepți şi neînduplecați. Apoi în şanțuri, îndărătul coamelor netezi de pămînt, în tăcerile adînci care urmau, tunarii vorbeau

despre spînaticii lor ofițeraşi zvîrliți în țărînă de zburăturile de schijă, aşa de buni în vremurile de pace, aşa de înflăcărați şi de încruntați în viforul care venise. Pomeneau şi de frații fulgerați, — oameni cumpăniți şi la bine şi la nevoie, şi cu o răbdare pe care nici sîngele gîlgîind în răni adînci n-o înfrîngea. Şi unii şi alții zăceau acum îndărăt, la ambulanțe.

După noaptea aceea, veni dimineața c-o linişte mare. Şi-n linişte, la şase ceasuri, deodată, ca din senin, porni întîiul tunet şi după dînsul se deslănțui brusc uraganul de fum şi foc din trei sute cincizeci de maşini. Fierberea clocotitoare, — deasupra muncelelor şi văilor, — nourii albi ca vata şi învălmăşiți, prin care se strecurau şuierăturile şi bîzîirile fioroase ale ghiulelelor, umpleau cerul şi pămîntul de o mare furtună de jale.

Şi-n vremea asta, valurile întunecoase ale infanteriei se încovoiau îndărăt prin zdruncinăturile pămîntului, în vecinătatea bateriilor. Batalioanele, gata de luptă, şedeau rînduite, tăcute, pe cînd văzduhul se cutremura. Şi-n inimile tuturora stăruia parcă un ghimpe, — aşteptarea. Trecuse o zi şi nu se întîmplase nimic, dar fiecare clipă viitoare putea aduce ca un fulger ordinul, ş-odată cu el botezul de sînge.

Aproape de liniile duşmanilor, spre Grivița, sentinelele ascunse în tufişuri şi-n gropi stăpîneau cu ochii mişcările tabiilor, şi-n dosul acestui lanț ş-al pîlcurilor posturilor

mici şi gărzilor mari, divizia întreagă în două linii adînci îşi scînteia marile şiraguri de baionete.

Mai departe, pe podişul din dreapta şoselei care venea de la Bulgăreni, trăsurile de ambulanțe îşi fîlfîiau pînzele cu cruce roşie. Pataştele, legănate în pasul regulat al sanitarilor, pe mică pe ceas ieşeau din văi aducînd spre doctorii cu chipuri roşii trupuri zdrobite de tunari.

Şi era în bateria din vii o frămîntare cumplită. Dinspre tabia Abdul-Cherim, din redanul scurmat în coastele ei, numai de la o mie de paşi depărtare de noi, venea un foc iute de puşti care izbea din plin şirurile servanților. Ofițerii înjurau şi dădeau ordine multe cu glas tare, soldații se învîrteau mînioşi în jurul tunurilor dar, descoperiți fiind din partea aceea, căzeau unul după altul, după fiecare izbucnire a focurilor, care tresăreau în văzduh ca nişte pîrîituri de vreascuri.

Era o mînie şi un năcaz de-şi scuipau flăcăii sufletul. Cu toate acestea lucrau în urgia şi-n fumăria aceea, — şi tunurile îndopate zvîrleau parcă cu disperare ghiulelele înspre furnicarele păgînilor. Şi zburau țipînd, şi cădeau bine, şi cîte un murmur de mîngîiere trecea prin rînduri.

Într-un tîrziu veni ordinul să se tragă tunurile în rezervă — şi acolo la adăpost, îi găsi Domnitorul — şi generalul raportă cum stau lucrurile.

Atunci un călăreț, un ofițer, porni din baterie, în goana calului, îndărăt, c-o veste grabnică. Fugarul sforăia în

galop aprins, şi trecu ca o săgeată prin rîpi, prin rovine, — pînă ce se arătară întunecoasele şi tăcutele valuri ale dorobănţimii.

Companiile erau gata. Soldaţii aşezaţi la pămînt, păstrînd rînduiala însă, aşteptau. Ici-colo grămezi mici vorbeau cu glasuri încete. Cei mai mulţi, însă, tăceau — duşi pe gînduri. Ofiţerii batalioanelor sfătuiau strînşi în roate dese, ori se mişcau agale printre zidurile plutoanelor. Era o pînză întinsă şi întunecoasă de căciuli mari cu pene pestriţe, şi de chipiuri de infanterie, în care roşul şi albastrul însemnau cărări de flori.

Călăreţul venea în goană. Prin rîndurile flăcăilor alergă un fior, o şoaptă petrecută cu grabă de la om la om. Ofiţerii se întoarseră toţi spre partea de unde venea vestea; unii porniră nerăbdători şi se înşirară spre margine.

Ştafeta se opri scurt în faţa statului major al diviziei, descălecă şi înmînă plicul. În clipa următoare toată lumea era în picioare şi ştia, simţea despre ce-i vorba.

În jurul celui ce venise se strîngeau unii din ofiţeri. Gălăgiosul căpitan Corban de la al treisprezecelea de căciulari şi iubiţii săi băieţi, locotenentul Avram şi sublocotenenţii Călinescu şi Sava, îl strînseră între piepturi şi-l luară din scurt.

Corban îl întrebă:

— Ce fac turcii, dragă?

Ofițerul de ordonanță, bunduc cu mustățile răsucite ca coada rățoiului şi cu ochii negri fulgerători, răsufla repede, nu ştia ce să răspundă.

— Ostenit băiatul ! rosti cu glas gros şi cu convingere căpitan Corban, să-i dăm niţică flacără. — Şi-i întinse bidonul. — Ceva rom, băiete, rusesc, tare de-ți crapă măseaua ! Trage un gît şi te dezmorţeşte !

— Nu, — mulțămesc ! răspunse bunducul; mi-i cald de nu mai pot. Am alergat ca un nebun.

— Nu vrei? strigă căpitanul. Bravo, dragă ! de ce nu spui? — Şi se întoarse spre „băieții" lui: Nici vouă nu vă place? ha?

— Ba mie-mi place, răspunse locotenentul Avram zîmbind larg şi legănîndu-se ca o rață.

Le plăcea romul şi sublocotenenților Călinescu şi Sava, băieți subțiri, de abia ieşiți din şcoală, ş-acum plini de admirație cătră mustăciosul şi negrul căpitan Corban. Înghițiră tuspatru cîte un gît zdravăn din băutura arzătoare, apoi, în îmbulzeala din ce în ce mai deasă a ofițerilor, începură să descoase pe cel venit.

Artileristul îşi ştergea sudoarea, îşi descheia la gît tunica, pe cînd toți îl trăgeau care dincotro. Apoi începu să spuie despre redanul oare ne fulgera bateria din viile de deasupra Griviței, de la o depărtare de o mie de paşi numai. Băieții, tunarii se luptau straşnic, dar ce folos ! pagînii

îi luau ca din oală. Acu nu mai era de chip; trebuia să intre în foc infanteria, să puie pe necredincioşi pe goană.

— Ei şi ce? strigă cu glas mare căpitan Corban: crezi că n-o să-i luăm la goană? *Tetea* Corban să trăiască şi o să vedeți voi şi minunea asta ! Eu cu băieții mei, mă ! ca nişte lei ! Să fiu al dracului ! în frigare o să-i luăm ! Ce zici, Avrame?

— E foarte bun romul ! răspunse cu convingere locotenentul.

— Drepți, răcane ! mi-ai băut toată sticla, trîntite-ar sfîntul Ilie într-o pivniță cu antale ! Ce facem, bă, mergem?

— Cu *tetea* mergem şi-n iad ! răspunse Avram răsucindu-şi cu stînga mustața şi cu dreapta întinzîndu-i bidonul gol.

Şi-n zvoana din ce în ce mai mare a batalioanelor prin care trecea un freamăt surd, zbucni ca un fulger şi ordinul. Ordonanța încălecă iar şi se porni înapoi spre baterii în goană, iar ofițerii îşi înălțară capetele şi, cu glasuri scurte, cu piepturile înfiorate, zvîrliră spre companii comandele, pe cînd şiragurile de cuşme şi de baionete se tălăzuiau în undoiri negre şi-n fulgerări orbitoare.

În frunte, în foc, trebuiau să intre două batalioane din al treisprezecelea regiment de căciulari şi unul din al cincilea de infanterie.

Grăbit, ars parcă de un foc lăuntric, se frămînta Tetea rînduindu-şi compania, iar în juru-i cei doi sublocotenenți nu-şi mai găseau loc.

Căpitanul, nalt şi spătos romîn, era renumit în întreaga divizie; bea țapăn şi era în stare să mînînce la şapte mese. În marşuri, mai ales, la fiecare haltă gîlgîia un gît de rom şi trăgea în dinți ori un picior de gîscă, ori o halcă de muşchi rece.

Iar la popasurile mari, cînd se repezea, parcă dădea foametea. — Şi avea o inimă bună, cum nu prea se găseşte; rar se întîmpla să buzdugănească un căprar ori un soldat. Chiar din pricina inimii se muia aşa de curînd şi prindea să cînte romanțe, cu glas plin de putere şi de dulceață, cu un tremur de duioşie şi de durere, de rămînea o lume încremenită ascultîndu-l. În clipele acelea îi zbura gîndul înapoi, la căsuța lui din Sărărie, în Iaşul vechi, unde-l aştepta cucoana Catinca, căpităneasa, „cea mai frumoasă femeie din țara Moldovei", pe care o iubea acum ca şi-n tinerețe, după cum mărturisea tainic Tetea.

Locotenentul Avram, cel care se legăna ca o rață leşească şi se simțea foarte mîndru de mustața-i neagră, era un omuleț plin de draci, care din glume şi din cîntece comedioase se putea lua la întrecere chiar cu căpitanul. Şi era veşnic amorezat, era o mină veşnic reînoită, care lua foc deodată, dintr-o scînteie. Cînd îl întrebau camarazii de

sănătate, el punea mîna în partea stîngă: Mă doare, iubite, butoiaşul cu pulbere !

Călinescu era un băiat bun, sfios ca o fată mare. Se pudra, se ungea cu pomezi şi cu cosmeticuri şi visa o iubire într-o pustie. Celălalt sublocotenent, Sava, era un înfocat voltairian. La orice împrejurare te pocnea cu o anecdotă despre marele scriitor; şi pentru toți camarazii lui avea un uşor dispreț, o uşoară răsfrîngere de buze cînd vorbea despre ei. Numai în admirația către căpitanul Corban se potrivea cu Călinescu.

Toți patru acuma stăteau gata între oamenii lor. După toate socotelile, şi ei cu flăcăii trebuiau să intre în rîndul întăi al asaltului, şi o căldură mare le umplea piepturile. Căciularii vorbeau puțin; unii îşi strîngeau pe ei curelele, apoi îşi făceau cruce. Alții vorbeau în şoaptă cu tovarăşii, şi rămîneau după aceea pe gînduri, cu fețele visătoare. Iar cînd suflarea din urmă, comanda plecării, trecu prin inimi, se întinse tăcere adîncă. Şi deodată se mişcară valurile întunecoase, — şi porniră flăcăii noştri spre botezul de sînge.

Căpitanul Corban era aprins tare; din cînd în cînd ducea bidonul cu „flacără" la gură, sorbea lung, apoi îl întindea spre locotenentul Avram. I-l întindea, ofta adînc, şi, cu ochii plini de lacrimi, îi vorbea despre căpităneasa lui cea frumoasă, rămasă singură în deal la Sărărie.

— Măi Avrame, măi ! acuşi intrăm în şanțuri la păgîni, şi Dumnezeu ştie ! rămîne Catinca fără mine ! Măi Avrame, băiete, să nu mă uiți, şi să te duci să-i spui că m-am gîndit întăi la dînsa şi m-am dus pe urmă la moarte...

— Taci, domnule căpitan ! răspunse locotenentul. Să vezi că desară o să-i tragem flacără din bidon, la adăpost, în şanțuri !

— Cine ştie ! da' mie mi-i jale de căpităneasa, bre ! Apoi se întoarse spre companie: Viu, băieți ! să luați sama, şi cu ochii la mine ! Unde-i Sava?

— Aici, domnule căpitan, cu băieții...

— Ce- ți mai face filosoful cel franțuz?

— Dă-l încolo. Acu-i altă daravelă !

— Hei, bre, acu rămîn toate prostiile în urmă şi se trezeşte omul cu inima curată...

Şirurile de căciulari, cot la cot, înaintau repede, în tăcere. Glasul înăbuşit al căpitanului, glasurile sublocotenenților şi sergenților-majori le răsunau la urechi ca din depărtări, aproape nedesluşite; şi ochii cercetau zările unde rotocoale dese şi albe de fum se înălțau. Tunurile pocneau surd într-o duruire adîncă. Acolo era foc şi fum, era cuibul morții. Şi batalioanele se strecurau într-acolo, suind şi ooborînd spinări uşoare de dealuri.

Cînd companiile din linia întăia — acele care făceau avanposturile în apropierea liniei tunurilor — se desfă-

şurară şi porniră în grabă la atac, — focul duşmanului, oprit parcă o clipă ca după o surprindere, deodată se înteți într-o izbucnire repede, într-o furtună nebună. Susținerile noastre zvîcniră dindărăt în izbire mînioasă, se săltară parcă la lumină — şi pe toată întinderea porniră a țîşni vălurele albe şi a pocni împuşcături.

Bateriile trăsneau în toate părțile şi sutele de ghiulele vîjîiau prin fumegarea deasă, gloanțele bîzîiau rătăcind, — şi companiile desfăşurate porniră mai repede. Pîlcuri se opreau, dădeau drumul la stoluri de plumbi, porneau înainte. În mersul vioi unii se opreau, prăvăleau capul pe spate, dădeau drumul armei şi se lăsau la pămînt; alții se prăbuşeau dintrodată cu fața-n jos. Săbiile fulgerau înălțîndu-se, glasuri se ridicau trecînd peste şiraguri grăbite. Moşiroiul turcesc înălța nouri deşi în care pîrîiau împuşcăturile neîntrerupt; spre el treceau întinsele linii înfierbîntate, şiruri de dorobanți cu căciuli mari; baionetele scăpărau mii de fulgere amenințătoare. Odată cu plumbii turceşti, prinseră a curge din tunurile redutelor volburi de foc rupîndu-se în şuvoaie de şrapnele, care plesneau în văzduh, în rînduri, scurmau pămîntul zvîrlind țarină amestecată cu sînge.

Compania lui Corban mergea grăbită. Locotenentul Avram îşi uitase mustățile, păşea galben, cu fălcile încleştate, îşi ştergea cu batista udă sudoarea de pe frunte, strîngea nervos sabia, înălțînd-o, şi striga cu un glas care, de răguşeală şi tulburare, se prefăcuse aproape în şuier.

În juru-i, înainte, dindărăt, dorobanții se repezeau tăcuți, c-o dungă de întuneric sub cuşmele mari.

Redanul, aproape acum, îşi vărsa grozavele unde de foc, părea mai mare, fioros, un cuib de moarte, în zgomotele de tartar. — Şi deodată izbucni strigarea vijelioasă a cornurilor: atacul ! Şi ca izbite de suflarea unui orcan, tresăriră companiile, se plecară şi porniră într-o rostogolire uriaşă. Veneau şiraguri după şiraguri dese de flăcăi, cu buboasele căciuli în piept, cu baionetele lăsate licărind ca o apă de fulgere.

Căpitanul Corban urlă:

— Dați greu, băieți !

Îşi îndesă chipiul cu stînga, pălindu-l de sus în jos cu revolverul, şi ridică drept deasupra capului sabia.

— Nu vă lăsați, bre !

Cu compania strînsă se zvîrli la capătul drept al şanțului. Dincolo, spre mijlocul întăriturii, duduia compania a patra, cu a doua după dînsa, cu drapelul aplecat, scînteind din pajură şi fîlfîind în repezeala care-l mîna. Altă companie se îndesa în partea cealaltă, stînga, a redanului.

Şi dincoace, în învălmăşeala care-l luase şuvoi înainte, căpitanul iar urla:

— Greu, flăcăi ! — Măăă ! întoarce puşca şi trage cu stratul, ghiogarule, ca pe malul Jîjîiei, măăă !...

Şi într-adevăr era greu altfel. Şirurile dese de baionete se încurcau. Turcii țineau bine, într-un zid de oțel. Odată prinseră a răcni căciularii, se înălțară straturile şi căzură grele ca nişte stînci, pîrîind în baionete şi-n țeste omeneşti.

— Înc-o dată, haidăilor ! răcni căpitanul, îndesîndu-şi iar chipiul cu revolverul

Şi înc-o dată se înălțară ghioagele cumplite şi zvîcniră flăcăii în îngrămădirea duşmanilor, şi-ntr-o rotire fierbinte prăvăliră şiraguri întregi. Ofițerii cu fesuri strigau cu ochii măriți de încremenire: pentru întîia oară vedeau armată cu căciuli sfărmînd capetele şi baionetele cu stratul armei. Şiraguri după şiraguri de păgîni dădeau înapoi. Căciularii suiau sus puştile, împingeau întîi la dreapta şi la stînga cu baioneta, făcîndu-şi loc, apoi trăsneau pe cei dinainte cu ghioaga. Şi lucrurile mergeau aşa de repede, parcă săreau scîntei din toate părțile.

— Zi-i, măăă ! urlă iar căpitanul.

Şi flăcăii ziceau de comedie. Hăouiau în şiruri dese ca cu îmblăciile. Trăsneau, răcneau, se prăvăleau înălțîndu-se ca nişte uriaşi în vîrfurile picioarelor. Se prăvăleau pe coasta dreaptă şi roteau puşca din stînga şi, unde ajungeau, sfărîmau.

— Aşa, taică, aşa ! striga căpitanul. Iar locotenentul Avram umbla ca o fantasmă îndesîndu-se printre dorobanți. Era alb ca varul la obraz, cu buzele strînse, cu fălcile încleştate, cu ochii mari, arzători. Îşi ridica din cînd în

cînd revolverul şi bufnea în pîlcurile păgîne, apoi, umflat parcă de o căldură cumplită, ridica braţele, i se lărgeau ochii, căsca gura, şi iar se repezea. Sublocotenenţii ţipau ascuţit, înflăcăraţi, ieşiţi din minţi, vînturîndu-şi braţele ca nişte morişti de vînt. Se avîntau printre căciulari, la izbucnirile groase ale căpitanului urlau şi ei, negri de colb şi de iarbă de puşcă, cu ochii plini de lacrimi.

Şi ca-ntr-o furtună iute căciularii bătură rîndurile dese ale păgînilor şi le zvîrliră îndărăt. Alţii pătrundeau prin celălalt capăt, alţii săreau în şanţ prin faţă şi păgînii, zdrobiţi, călcaţi în picioare, fugeau îngroziţi de năvala cuşmelor. Îndată după retragerea duşmanilor, începu din nou a curge din întăriturile celelalte ale lor, asupra noastră, rîul de foc şi de schijă cu o mînie, cu o disperare neînchipuită.

— Degeaba, degeaba ! gemu căpitanul Corban, v-aţi dus dracului ! nu ne luaţi voi înapoi vizunia cît e cucul !

Şi căciularii scoteau lopeţile de la cingătoare şi începeau a întoarce parapetul spre duşman. Tunurile noastre în ploaia de foc veniră duruind, se înălţară pe movila de alături, servanţii prinseră a furnica cu grabă, ofiţeri răcneau vînturînd săbiile, un trăsnet, două, mai multe, repezi, unul după altul.

— Uraaa ! ţipă sublocotenentul Călinescu. Se răsuci şi se abătu peste Sava; îl cuprinse de după cap şi începu să-l sărute. Uraaa ! ai noştri, ai noştri, iubitule ! şi-i

curgeau lacrimile de bucurie. Dar o zburătură îl ajunse şi-l muie din mijloc. El tot striga, cu lacrimile şiroind pe faţă, întinzîndu-se pe spate. Iar Sava uitase de filosofia franţuzească şi se pleca asupra rănitului, cu chipiul pe ceafă, cu glasul răguşit:

— Nu-i nimica, dragă, o leacă de sînge... Îşi desfăcu iute tunica, trase din cămaşă repede o fîşie şi descheie şi pe căzut, ca să-i lege braţul.

Tunurile duruiau pe movilă, dorobanţii lucrau, în furtuna de gloanţe la parapet. Iar căpitanul Corban îşi scoase bidonul cu flacără şi-l întinse lui Avram:

— Trage un gît, măi băiete ! După aşa nuntă, face, — să fiu al dracului dacă nu face...

Avram parcă era un cucoş cu cobe. Căsca pliscul şi nu putea scoate nici un sunet. Sta galben, cu ochii holbaţi, plini de un foc mare, de o bucurie sălbatică.

— Să trăiască căpităneasa ! rînji căpitanul, ducînd bidonul la gură. Şi tunurile noastre bubuiau cu mînie, şi dorobanţii dădeau la o parte morţii, se grămădeau gîfîind şi rostogoleau brazde mari la marginea şanţului, spre duşman.

PRÎNZUL

Roşiorii şi călăraşii noştri, la sfîrşitul lunii lui august, erau la Dolni-Etropol, aproape de podul de piatră de peste Vid. Sentinele se întindeau spre miazănoapte pînă la Bivolar şi spre miazăzi pînă la Dolni-Dubnic, unde erau ruşii la Lascarev.

În dimineața de 28 august, pe la cinci ceasuri, după ce porniră iscoadele, începu a se pregăti mîncarea, mîncare ca pe vremea aceea: zamă lungă ca s-ajungă, porumb copt, pesmete sălciu şi alte bunătăți de-acestea. Caii ronțăiau liniştiți ovăsul şi porția de fîn şi flăcăii umblau printre ei potrivind halaturile şi cercetînd chingile.

Călăraşii de la garda-mare, din dreptul podului de peste Vid, aşteptau veşti de la turci. Iar, pînă una alta, Neculai Pintilie fruntaşul, ajutat de cîțiva soldați, rînduise în jurul unui jar straşnic, în coloane de atac, cîteva batalioane

de păpuşoi. În preajma focului stăteau cinchiți căprari şi oşteni şi ascultau palavrele fruntaşului Pintilie.

Vremea era limpede şi liniştită, şi deasupra Vidului plutea încă ceața dimineții. În urmă, prin marginea porumbiştilor, ori pe drumul singuratic al Dolni-Etropolului, se strecurau călăreți în tăcerea dimineții. O linişte mare plutea din cer. La răsărit, se grămădiseră munți de nouri, şi o umbră posomorîtă umplea întinderile de jos; numai sus, în limpezimea văzduhului, unde cîntau ciocîrliile, săgetau fîşii luminoase.

Fruntaşul Pintilie îşi mustra ajutoarele:

— Mă Gavril Lungu ! mă dihanie ! cînd e vorba să te îndopi, te pricepi, dar un păpuşoi nu eşti în stare să întorci la vreme. La ce ți-i gîndul? Ți-a stat pîntecele de santinelă şi-acum i-i foame? Las' c-ai să crapi acuşi, nu te teme, de-au să-ți pîrîie fălcile !

Gavril Lungu, țiganul, rînji cu bunătate, apoi începu a întoarce iute porumbii. Îi apuca cu două degete, îi răsucea, apoi îşi scutura mîna friptă şi şi-o ducea la gură suflînd într-însa.

— Îs fierbinți al dracului, domnule fruntaş !

— Or fi fiind, mă camarade ! da's şi buni al dracului!

Celelalte ajutoare urmăreau cu cea mai mare băgare de samă rumenirea boabelor, ca şi cum ar fi fost vorba de viață şi de moarte. Iar fruntaşul Neculai îi ținea din

scurt; numai din cînd în cînd obrazul lui ars de vînturi, cu ochii foarte vioi, se lumina într-un zîmbet poznaş; atunci zvîrlea o glumă care aducea o rază de soare pe toate feţele.

În jurul şirurilor cinchite, umblau ofiţerii. Vorbeau de Plevna, de Opanez, de Osman, îi priveau în zare, peste Vid, cu binoclurile. Dar în depărtări nu se vedeau decît fantasmele albe ale negurilor, încet-încet însă, hohotirile înăbuşite ale celor care coceau păpuşoii şi ale privitorilor îi cîştigară, îşi lăsară binoclurile să atîrne şi se apropiară şi ei.

— Trăiţi, domnule căpitan ! zise fruntaşul Pintilie, aici se pregăteşte mare ospăţ !

— Or fi fiind buni porumbii, mă Pintilie?

— Care nu se mai află, domnule căpitane ! Mierea lui Dumnezeu !

— Atunci ia zvîrle unul încoace, mă camarade !

Pintilie alese cîţiva porumbi bine copţi, se sculă, trecu printre rînduri şi-i împărţi căpitanului şi ofiţerilor.

— Aşa friptură bună rar întîlneşti, vorbi el întorcîndu-se la locul lui. Nici cazacii, ieri, cînd au trecut pe la Trestenic, n-au dobîndit ceva mai de samă.

— Dar ce-au făcut cazacii ieri, la Trestenic? întrebă căpitanul, cu gura plină.

— Ce să facă, trăiți, domnule căpitan? Au dosit un godac de-un an. Îți era mai mare dragul să te uiți la el. Şi să vezi cum l-au curățit şi l-au grijit: neam de neamul lui nu cred să fi avut aşa cinste.

— Cum, mă, s-au apucat să fure? Se poate una ca asta?

— D-apoi păpuşoii, crezi că i-am cumpărat, domnule căpitan?

Şi fruntaşul începu a împărți friptura la cei din jur.

— Oamenii iştia de pe aici ori îs cărpănoşi ori prea năcăjiți !

— Aşa-i, strigă un sublocotenent pitic, poreclit *Clopot*, pentru că de obicei nu-i mai tăcea gura. I-am văzut eu, domnule căpitan, cu ochii mei, cum au ascuns mîncarea, cînd am intrat în casă. Şi pe loc au început a se văita că n-au şi n-au şi iar n-au ! Ce vrei să facem?

— Bine, aşa-i, — zise căpitanul muşcînd cu poftă de porumb; dar legea-i lege...

— Legea-i lege !... strigă Clopot crăcănîndu-se şi dînd din mîni; dar soldatul oare sufere şi tace, să moară de foame? Şi începu a se răsuci în loc şi a repezi un potop de vorbe în toate părțile, de i se făcuse obrazul roş şi ochii i se bulbucaseră în cap ca două cepe. Soldații îl priveau îngrijorați, ronțăind grăunțele coapte. Mai ales fruntaşul Pintilie se uita cu o deosebită luare-aminte la căpitan şi dădea repede din cap la vorbele potrivite ale sublocotenentului.

— Ei! destul, destul ! zise căpitanul, zvîrlind ciocălăul şi zîmbind. Şi mie mi-e foame de nu mai pot şi cu asta m-ai încredinţat mai mult decît cu orice. Ia să mai cercăm gustul la cîţiva.

Pintilie se strecură iar prin îngrămădeală, cu un braţ de porumbi. După ce-i împărţi, se întoarse la locul lui şi începu a rîde.

— De ce rîzi, mă? strigă Clopot.

— Rîd de godacul ruşilor, trăiţi, domnule sublocotenent.

— Ei, cum a fost cu godacul?

— Păi, cum să fie? Godacul muşluia pe lîngă o poartă, în ograda unui gospodar. A trecut un pluton de cazaci, şi godacul ori s-o fi luat după ei, ori l-au luat ei cu de-a sila, — bine nu ştiu. Ştiu atîta că la popas era grijit gata, numai bun de pîrpîlit. Dar creştinul cel cu paguba într-un suflet la domnul *ghinărar*: că au trecut cazacii şi i-au răpit toată averea un porc frumos şi mare la care ţinea ca la un frate ! Şi plîngea aşa de tare bietul om, că s-a milostivit ghinărarul şi i-a zis:

— Hai să cercetăm !

Şi s-au dus să cerceteze. Ce să cercetezi într-atîta sumedenie de oameni? N-au găsit nimica. Dar în plutonul din urmă, jale mare. Unul murise pesemne în drum, şi-acuma ceilalţi îl acoperiseră bine cu mantaua, îi puseseră lumînare la cap şi iconiţă pe piept şi tot treceau şi îşi făceau

cruce şi sărutau iconița. Ce-i? întreabă ghinărarul. — Vai ! vai ! a murit Ivan, săracul, a murit sergentul nostru ! — Şi de ce-l bociți aşa? — Era bun, săracul, şi detreabă ! — Şi s-a înduioşat şi ghinărarul şi a pus o rublă pe pieptul lui Ivan, pentru vodcă, şi s-a înduioşat şi cel cu purcelul şi a pus şi el cinci capeici. Pe urmă s-au dus şi de godac n-au mai dat...

— Pe urmă? întrebă căpitanul.

— Pe urmă, zîmbi Pintilie fruntaşul, ca oameni de treabă, au cumpărat vodcă de-o rubla şi cinci capeici şi au mîncat pe Ivan sergentul lor...

Căpitanul izbucni într-un hohot nestăpînit, şi după el tot escadronul. Sublocotenentul Clopot dădea din mîni cu ochii bulbucați; căpitanul, cu gura căscată, sta îndoit de mijloc şi-şi bătea coapsele cu palmele; pe ceilalți parcă-i zguduia cineva de umere. Era hohot mare; pînă şi caii îşi întorseseră mirați capetele. Numai fruntaşul Pintilie zîmbea şi-şi răsucea gînditor mustața neagră.

Deodată în depărtare, spre Plevna, izbucni un tunet surd. Rîsul conteni, ofițerii se întoarseră şi începură a cerceta zarea. Al doilea tunet mugi, apoi bubuiturile surde se înmulțiră. Băteau una după alta, izbucneau şi mai multe odată, umplînd văzduhul depărtării de freamăt. Încet-încet, în zare se ridică o pînză alburie de fum, care se înălța răsfirîndu-se şi se pierdea în nemărginire.

După ce priviră o bucată de vreme, căpitanul lăsă binoclul în jos şi se întoarse către foc, urmat de ofițeri.

Păpuşoii se făcuseră nevăzuți, şi Pintilie sta gînditor lîngă jăratic. Din cînd în cînd ridica ochii şi se uita lung şi cu înțeles la țiganul Gavril Lungu.

Căpitanul scoase o țigară, şi-o aprinse cu un tăciune, care trecu grăbit din mînă în mînă, apoi se întoarse către ofițeri:

— Ei, dragii mei, ce ne facem noi azi? Ce mîncăm? Eu unul ştiu atîta că aş devora un Ivan întreg...

Ofițerii zîmbiră, se priviră. Unul zise:

— N-avem nimic. Proviziile n-au venit. Trebuie să răbdăm.

Căpitanul dădu desnădăjduit din cap şi se întoarse iar spre foc, către fruntaşul Pintilie.

— Ce zici tu, fruntaş? ai ceva pentru căpitan?

— Trăiți, domnule căpitan, dacă nu-i voie... Aşa-i legea !...

— Aşa-i legea, mă, dar mie mi-i foame a dracului !

Fruntaşul zîmbi răsucindu-şi mustața şi privi cu înțelegere spre Lungu. Țiganul sta cinchit şi ochii negri scăpărau, țintind cînd pe căpitan, cînd pe fruntaş. Deodată obrazul negru ca fundul ceaunului şi stricat de vărsat se lumină şi gura mare i se întinse într-un rînjet larg, pînă la urechi. Fruntaşul clipea şiret din ochi şi-i dădea a înțelege ceva.

— Ei, ce zici, fruntaş? întrebă iar căpitanul.

— Trăiți, domnule căpitan, eu nu mai zic nimic, dar mi se pare că Lungu ştie o poveste ca cea cu Ivan ...

Căpitanul privi pe țigan.

— Eu nu ştiu nimica, trăiți, domnule căpitan... suspină Gavril, scărpinindu-se în cap şi uitîndu-se cu frică la fruntaş.

— Nu te face, Gavrile ! strigă Pintilie. O ştie, domnule căpitan !....

— Spune-o, mă ! vorbi căpitanul. O ştii, ori n-o ştii?

— Trăiți, domnule căpitan, o ştiu, cum să n-o ştiu? dar las' s-o spuie mai bine domnul fruntaş Pintilie....

Soldații, căprarii, sergenții stăteau grămadă în jur. Caii, la o parte, sfîrşiseră mîncarea de dimineață şi stăteau cu urechile ciulite ascultînd zvonul depărtărilor. Căpitanul se lăsă jos pe iarbă, ofițerii se aşezară în jurul lui, iar fruntaşul îşi drese glasul.

— Trăiți, domnule căpitan, ieri, ai noştri au trecut pe la crîşma unui creştin — şi, acolo, ştiți prea bine că unul a scos un fluier, şi ceilalți s-au pus pe jucat. Aşa se întîmplă cîteodată. Dar crîşmarul, om hapsîn cum nu se mai află, domnule căpitan, nu ne-a miluit nici măcar c-o fărîmătură de pîne, ori c-un castravete murat şi o bucată de mămăligă... Pe la noi, oamenii sînt altfel, domnule căpitan...

— Aşa-i ! strigă Clopot, altfel !

— Şi, cum spun ... urmă fruntaşul, unii jucau, alţii cereau ceva de mîncare şi crîşmarul tot îi da: nema ! nema ! Măi, al dracului om ! Cum nema, cînd în ograda de dindos ţipau curcile şi rîdeau curcanii la chiuiturile flăcăilor, de-ţi venea să strîngi pe crîşmar de gît. Dar unul — nu ştiu care o fi fost — zice: Ptiu ! da-te-aş dracului de om rău, lasă că-ţi arăt eu ! — Şi se înţelege cu Gavril Lungu... Domnule căpitan, să nu vă fie cu supărare, dar Gavril al nostru fură şi ouăle de sub cloşcă... Nu rînji, Gavrile, că aşa-i ! Şi se înţelege cu Gavril Lungu — şi, ca printr-o minune, domnule căpitan, opt curci grase ies din ograda crîşmarului şi s-ascund ba în sacul meu, ba al altuia, cum se întîmplă... Acu ne trebuie şi o leacă de băuturică, domnule căpitan... Ce era să facem? Am vîndut şi noi două curci crîşmarului, şi el ne-a dat rachiu, iar curcilor le-a dat drumul pe uşa de dindos... În ogradă însă le aştepta Lungu cu ghiarele întinse... Şi iaca aşa, domnule căpitan, dacă legea-i lege, ce să-i faci... M-am gîndit şi eu, domnule căpitan, că-i lege şi mai bine să dau curcile înapoi stăpînului lor...

— Şi cum, nenorocitule, i le-ai dat? strigă cu disperare căpitanul.

— Le-ai dat? urlă şi sublocotenentul Clopot.

Pintilie, îşi răsuci mustaţa şi zîmbi:

— Trăiţi, domnule căpitane, nu le-am dat, dar aşa merge vorba... Dacă-i lege, ce să-i faci, bat-o s-o bată de lege !... Acu Lungu, săracul, să vedem ce-a putea face cu ele... Nu ştiu pe unde le-a îndosit el...

Căpitanul izbucni iar într-un hohot vesel, şi după el escadronul tot. Se bătea cu palmele peste genunchi şi rîdea cu lacrimile în ochi. Şi ofițerii rîdeau şi soldații rîdeau, — iar Pintilie se sculă, se apropie şi dădu un pumn țiganului:

— Măi Lungule măi, ce fac curcile?

— Bine, *mersî*! gemu soldatul, îndoindu-se sub pumnul fruntaşului. Stau legate cu cordele roşii la gît şi aşteaptă să fie puse în țăpuşă...

— Bravo vouă, măi băieți ! strigă căpitanul. Aşa oştire îmi place şi mie...

— Dă, domnule căpitan, răspunse umilit fruntaşul, parcă nu ne răbda inima să mîncăm curcile singuri... Aşa-s oamenii pe la noi, — ticăloşi, dar cu suflet bun !

Curînd începură curcile a sfîrîi deasupra jarului, şi a răspîndi o mirodenie care nu se mai află. Iar ofițerii, pînă una-alta, îşi dregeau stomahul din bidoanele soldaților cu băuturică luată pe curci de la crîşmar. Şi se amețiră, cît de mirodenia fripturii, cît de apa din bidoane.

În depărtare, pe Vid, fantasmele de neguri se risipiră şi soarele ieşise deasupra munților de nouri şi umplea şesurile cu pulberea lui de lumină. În jurul Plevnei, sutele de tunuri bubuiau, parcă era prăpădenia pămîntului. Iar domnul căpitan privea cu înverşunare curcile, ca şi cum ar fi fost vorba de un duşman foarte primejdios.

CĂLĂRAŞUL

Malurile Vidului erau tăcute, în lumina amiezii. Prin tufişuri şi rîpe nici o mişcare; în singurătate, rar, tresărea țipătul unui pescăruş, care fîlfîia încet cu aripile-i albe, lungi şi ascuțite, pe deasupra apei sfărîmate în bucăți de oglinzi scînteietoare. Şi uneori cîte-un uliu, care plutea sus în undele înălțimilor, cădea şuierînd ca o săgeată în tufişurile de sălcii ale bălților. Încolo nici o mişcare, dar omul, ascuns, pîndea în dosul dîmburilor şi la marginile porumbiştilor.

La două ceasuri după amiază, însă, liniştea aceasta se tulbură. Dincolo de Vid, dinspre taberele lui Osman-Paşa,

se arătară fesurile turceşti şi, odată cu ele, fulgerările armelor. Îndată sentinelele române, care se dosiseră bine dincoace, ieşiră în lumină, puseră mînile streşină la ochi, cercetînd malurile de dincolo, apoi îşi pregătiră carabinele.

Din cutele văilor izvorîră grămezile adînci şi dese ale osmanlîilor şi se îndreptară spre podul de peste Vid. Călăraşii încălecară şi se şterseră din lumină. Iar taberele turcilor, după ce se subțiară în trecătoarea podului de piatră, dintrodată se lărgiră, şi fruntea se răsfiră repede în tiraliori.

Valea tăcută a rîului se umplu de oameni. Liniştea fu sfîşiată de cîteva împuşcături răzlețe: se retrăgeau avanposturile cavaleriei noastre. Apoi, deodată izbucni dinspre Dolni-Dubnic tunul. La a treia bătaie, în rîndurile duşmane se iscă un nour cenuşiu, o frămîntare grăbită; cîteva țipete lungi sfredeliră văzduhul. Pe urmă, regulat, după bubuirile tunetelor, căderau şi trăsnetele în batalioanele vrăjmaşului, deschizînd răni în rîndurile strînse.

Dar tiraliorii se apropiau şi coloanele urmau şi ele. Tunul bătea din ce în ce mai des, sfîrtecînd grămezile, — cînd, odată, regimentele roşiorilor noştri izbucniră de pe podişul Dolni-Dub-nicului, revărsîndu-se ca un şuvoi de sînge pe costişă. După ele venea tălăzuindu-se o pînză întunecoasă de călăraşi.

Tunurile începură mai cu putere. Batalioanele vrăjmaşe se frămîntau, artileria lor umbla rătăcită căutînd loc pri-

elnic, călăreții se răsfirau şi se strîngeau alergînd de pe laturi.

Din prumbiştile înalte din josul Vidului începură a cădea pocnituri de carabină. Nouri uşurei, ca pufăieli de lulele, se ridicau deasupra ogoarelor verzi, şi pocniturile scurte se grămădeau tremurînd ca o pîrîire prelungă, apoi bătăile se răreau o clipă, răzleţindu-se, — şi dintrodată o salvă rupea văzduhul; apoi se răsfira iar în pîrîiri cînd mai lungi, cînd mai scurte... Batalioanele inamicului, luate din coastă, începură a se mişca, a se întinde în ziduri lungi: ostaşii cădeau unii după alţii izbiţi de gloanţe, grămezi întregi se zvîrcoleau învăluite de izbucnirile înflăcărate ale ghiulelelor. Şirurile lor veneau repede, dar grindina de plumb îi opri. Tiraliorii se răsfrînseră înapoi, căzură în grămezi, şirurile şovăiră şi se opriră.

Şi în clipa aceasta trîmbiţele roşiorilor zvîrliră în văi ţipete mînioase. Şivoiul roşu porni furtunos, săbiile se ridicară scînteind, lăncile se plecară şi miile de steguleţe zbîrnîiră; călăreții se aplecară pe oblîncuri, caii zguduiră pămîntul în ropotul copitelor; peste batalioanele păgîne, trecu parcă un freamăt de vînt.

Cînd strigătele sălbatice izbucniră, coloanele turceşti dădură îndărăt. În avîntul lor, roşiorii şi călăraşii, răsfirîndu-se, dădură izbitura în tot zidul vrăjmaş: săbiile şuierară, lăncile străbătură trupuri omeneşti, vîrtejuri după vîrtejuri se învăluiau. Tunurile şi carabinele conte-

niră, numai urletele năvălitorilor şi răcnetele celor zdrobiți se amestecau şi se ridicau, ca o muzică a mîniei şi a urii, către cer.

Şi taberele osmanlîilor, răzbite, se întoarseră şi începură o fugă iute, în risipă, spre podul Vadului. Iar călăraşii şi roşiorii zburau după ei, întinşi înainte, ca nişte pajuri. Îngrămădiră la pod cele din urmă pîlcuri, spulberîndu-le ca într-o furtună; iar dincolo, peste ape, fuga se risipise în văi, în ogoare şi-n tufişuri, — pe cînd de dincoace pîrîiau carabinele.

Încet-încet, împuşcăturile slăbiră; cea din urmă puse parcă un punct de încheiere, şi liniştea se întinse.

În ziua aceea nu se dădu ordinul să se îngroape morții, şi cînd asfințitul împînzi asupra Vidului licăririle-i de aur, în singurătatea țărmurilor liniştea era deplină. Morții păgîni erau risipiți pe cîmpie între arme şi cai nemişcați, parcă-i zvîrlise un vîrtej. Şi printre ei zăceau trei de-ai noştri: doi roşiori şi un călăraş.

Tufişurile de sălcii erau tăcute, pescăruşul, ca şi dimineață, țipa ascuțit, fîlfîind rar pe deasupra miilor de oglinzi ale apei. Un stol de nagîți rătăcea din baltă în baltă cu miorlăituri dureroase. Departe, înspre răsărit, tunete surde mugeau şi sîrme de foc se încovoiau în văzduh.

Luminile amurgului scădeau din ce în ce şi cei trei flăcăi îşi dormeau somnul fără deşteptare.

Unul, un roşior, zăcea încovoiat, cu faţa în sus, grămădit asupra pământului; mîna dreaptă înţepenise pe lance, stînga era strînsă la piept, parcă voia să smulgă ceva. Al doilea roşior stătea pe o coastă, lancea i se frînsese, mînile se întindeau cu pumnii strînşi pe lîngă trup, şi ochii deschişi mari, sticloşi, ţinteau cu mînie faţa pămîntului, spre zarea răsăritului. Călăraşul, cu ochii închişi, părea că doarme, cu faţa la cer, cu braţele răstignite în laturi. Peste obrazul liniştit, pe care sprîncenele şi mustăţile trăgeau dungi negre, trecea vîntul de sară ca mîngîierea unui vis.

Si tustrei zăceau în singurătatea aceea; pîlcurile de sălcii murmurau, fîşîiau, tremurau un cîntec tainic în aburirile vîntului.

Cei doi roşiori erau doi tîrgoveţi, doi feciori de negustori cu dare de mînă. Crescuseră în bielşug, fără nevoi şi fără dureri, văzuseră tîrguri şi oraşe, învăţaseră multe. Mamele lor îi jeleau, ştiindu-i încă în viaţă; un trai de noroc şi de bine îi aştepta. Dar ei lăsaseră bocetele mamelor, lăsaseră avuţia şi porniseră să se lupte pentru ţară. Şi muriseră cu vrednicie, şi acuma nu le mai păsa nici de bogăţie, nici de nimic. Se vor scrie însă, drept răsplată, cuvinte frumoase despre ei prin gazete, se va lăuda dragostea lor de ţară: au lăsat mamă, tată, avere şi s-au

dus ! — prin moartea acestora se vor înălța mai mult decît printr-o viață pe care ar fi petrecut-o fără avînturi şi fără doruri mari.

Se va vorbi mult despre aceşti adevărați eroi, — numai pe tine, călăraşule necunoscut, nu te vor lăuda prin gazete ca pe un mare viteaz. Tu n-ai lăsat averi şi bine, tu ai fost sărac şi umilit şi nu te-a chemat decît Vasile al lui Tudor.

Tatăl tău o viață s-a luptat cu nevoile, şi rareori rîdea. Cînd era mînios, bătea pe maică-ta; dacă te vedea plîngînd, răcnea şi te plesnea şi pe tine. Cînd era amărît, se abătea pe la crîşmă şi-şi mai punea inima la loc; atunci era mai bun şi mai uita de năcazuri, atunci îşi săruta nevasta, iar pe tine te punea să cînți şi să joci.

Cînd ai crescut, au rămas acasă frații tăi cei mai mici şi tu te-ai lăsat cu vitele în islazul din bălți. Acolo ai învățat a cînta din fluier şi a chiui strigăte de horă. De multe ori şi nopțile le petreceai în desişul luncilor, cu tovarăşii de sama ta. Aprindeați focuri de vreascuri, stăteați la poveşti în lumina rumână, pe cînd piedicile cailor sunau sec în tăcerea cîmpiilor. Acolo te-au bătut vînturi şi ploi, te-au apucat vijelii şi te-au spulberat viscolele cu măzăriche ale sfîrşiturilor de toamnă.

Şi a răsărit deodată din tine un flăcău mîndru, nalt şi vînjos. Puterea stejarilor era şi-n tine, murmurele apelor şi freamătul pădurilor erau cîntece pe care tu de mult le cunoşteai, nemărginirea zărilor îți pătrundea sufletul.

Şi ai fost năcăjit, ai muncit din greu şi ai ridicat pe spatele tale gospodăria grea a tatălui tău, şi a fost viață mai ticnită la vatra voastră şi maică-ta cea bătută şi horopsită a ajuns ceasurile liniştii.

Îți aduci tu aminte, Vasile, după aceea, de horele din satul vostru? Duminicile şi sărbătorile, ograda lui Ion Săcăreanu, cel cu şase fete, se umplea, şi venea Dimachi cu scripca, şi țiganca lui cu cobza. Şi fetele, cu flori în păr şi cu cămăşile înflorite, se prindeau de mînă cu flăcăii încinşi cu brîie verzi, cu pălăriile mari pline de păuni şi de hurmuz. Şi scripca lui Dimachi zicea cu foc, iar țiganca lui cea tînără, cu ochii ca jăraticul, zdrăngănea plecată asupra cobzei şi îngîna şi ea pe nas, cu glas dulce, cîntecul. Ştii cu cît foc duceai tu brîurile şi cum strigai, — şi, cînd venea amurgul şi liniştea se întindea asupra satului, numai glasul tău se auzea, cu melodia subțire a scripcei şi cu murmurul cobzei. Şi prin înserările limpezi, petreceați fetele acasă, cu lăutarii după voi; pe hudițele străjuite de copaci umbra era din ce în ce mai deasă, rîsete şi țipete înăbuşite treceau, apoi taina nopții se întindea, şi, într-un tîrziu, undeva, departe, trecea şi cîntecul lăutarului.

Îți aduci tu aminte, Vasile, de fetele cu care ai trăit bine? Ți-au fost dragi, şi le jucai numai pe ele în horă, şi pe ele le strîngeai de subsuori sara, cînd le petreceai acasă. Dar, una cîte una, dragostile uşurele s-au dus, şi a venit dragostea cea mare, care ți-a cucerit tot sufletul şi ți-a adus zile arzătoare de chin şi nopți nedormite.

Ai dus-o o toamnă, o iarnă şi o primăvară cu dragostea, şi primăvara a fost mai mîndră decît totdeauna, şi luncile mai pline de flori, şi potecile mai tainice. Şi, deodată, în fericirea ta a suflat trîmbița războiului.

În ajunul zilei cînd trebuia să pleci, te-ai îmbătat cu flăcăii, şi ai chiuit, şi ai strigat tuturor că te duci să te iei de piept cu Turcul. Dar, cum a venit sara, te-ai trezit, parcă ți-a suflat cineva peste pleoape, şi te-ai dus la dragostea ta pecetluită cu logodnă. Fata şi-a şters lacrimile, şi ați stat toată noaptea uitîndu-vă unul la altul. Te-a întrebat: — Und' te duci? Şi tu ai răspuns: — Ne ducem departe, să ne batem cu turcii... Iar fata a zis iar: — Poate-a da Dumnezeu şi Maica Domnului şi te-i întoarce... Şi ați vorbit cum să întemeiați gospodărie nouă, unde să vă faceți casa, cît pămînt să semănați, şi iar ați tăcut. Şi vremea trecea, şi încet-încet o flacără mare vă cuprinse la amîndoi sufletele, crescu şi vă învălui ca într-un vîrtej, — şi în zori, la plecare, fata hohotea ca o nebună, iar tu ai încălecat şi te-ai dus. Cînd te-ai uitat înapoi, din capătul uliții, Ruxanda nu mai plîngea, dar sta rezemată în prag şi se uita pierdută după tine.

Şi aşa s-a sfîrşit dragostea voastră. Tu ai pornit cu regimentele de călăraşi, fără frică şi fără părere de rău. Mai întăi te gîndeai că, ce ți-i scris, în frunte ți-i pus, şi după aceea ştiai că, cu Turcul şi cu Tătarul, şi strămoşi tăi au dus zile grele. Poate a venit acum şi pentru păgîni ziua răsplății.

Ai trecut Dunărea, ai auzit tunul bubuind şi-a prins a-ți fierbe sîngele în vine. Şi iată că, dintrodată, ai auzit țipătul de năvală al goarnei şi te-ai repezit, te-ai simțit dus în vîrtej, ai izbit în păgîni cu sabia, te-a amețit mirosul pulberii, ai început a te zbîrli şi a chiui, şi într-o clipă a pătruns prin inima dragostei tale un glonte, ai căzut, te-ai întins la pămînt şi ai adormit de veci.

Iată s-a făcut noapte; pescăruşii şi nagîții au tăcut; numai vîntul cu un freamăt dulce se strecoară prin pletele sălciilor. Tu ai murit, şi o inimă dreaptă s-a stîns cu tine. În viața ta, n-ai răcnit zadarnic, n-ai năpăstuit pe văduvă şi pe orfan, n-ai lovit în aproapele tău. Ai avut un suflet limpede şi ai murit cu cinste.

Iar, în satul tău, Ruxanda ta o să afle odată că n-o să te mai întorci, dar durerea ei n-are să te mai ajungă în culcuşul tău rece. Dimachi şi cu țiganca lui au să cînte altora, şi tu te vei odihni, căci ți s-au sfîrşit jocurile. Numai cîteodată, în nopțile de iarnă, la vetrele cu jar, oameni cu sufletul curat îți vor pomeni numele, măi frate Vasile, şi vor vorbi cu glasuri potolite despre tine, vor vorbi cu glasuri potolite ca despre un stejar mîndru pe care l-a prăvălit furtuna.

LUAREA GRIVIŢEI

Dragii mei, ziua de treizeci august a fost o zi de groază şi de sînge. Nici o minte omenească nu-şi poate închipui cîtă vrednicie s-a desfăşurat atunci şi cîți flăcăi de-ai noştri au căzut ca să nu se mai scoale !

O ploaie rece şi subțire cădea neîntrerupt şi-n văi şi pe dealuri plutea ceață lăptoasă. Pămîntul desfundat era moale şi cleios. Prin văzduhul închis veneau, de departe, împuşcături înăbuşite. Tunurile izbucneau des fără să se ştie unde; se auzea numai şuierul ascuțit, ca de bici, al ghiulelelor.

Batalioanele noastre porniseră, la ceasurile trei, cu dorobanții din Regimentul 10 în frunte. Flăcăii erau tăcuți şi cu fețele îngrijate, dar în toate rîndurile se simțea o îndîrjire sălbatică. Fiorul cald al aşteptării umplea toate piepturile. Ofițerii tineri erau foarte aținați, necontenit se plecau spre semiplutoanele lor, le zvîrleau vorbe repezi cu glasuri înăbuşite, apoi îşi îndreptau piepturile, căutau să pătrundă negura depărtării, îşi pipăiau revolverele de la coapsă şi-şi întăreau, în jurul pumnului, lațul dragonului.

Mănțălile dorobanților, ale „opincarilor", şi tunicile infanteriştilor erau ude şi presărate de pulberea albă a burei.

Aşa înaintară prin umezeala rece. Suiră, într-o jumătate de ceas, dealul spre redută. Acolo, tăcere. În redutele turceşti, nici o mişcare. Şi de-acolo, de pe coastă, văzură cu toții valea la care nu se aştepta nimeni, *Valea sîngelui*.

Coborîră repede în vălcea, îşi alcătuiră din nou rîndurile şi prinseră a sui costişa cealaltă. Suiş greu: se cățărau de tufe, se sprijineau în baionetă, îşi dădeau unii altora mîna, — dar mergeau cu grabă, se apropiau în tăcere de duşman.

Deodată izbucniră cele dintăi focuri ale păgînilor, drept de deasupra. Parcă ar fi strigat cineva: înainte ! Toți se zvîrliră spre creastă cu învierşunare. Maiorul Şonțu căzu; dorobanții apărură într-un salt fierbinte pe culme, tăcuți, încruntați, cu căciula buhoasă pe ochi, cu baioneta lungă

amenințătoare. Turcii din şanțul de dinafară se traseră îndărăt, în întărituri.

Şi, pe cînd puştile turcilor pocneau repede, năvălitorii ajunşi pe culme văzură şi celălalt lucru grozav la care nu s-aşteptau: două redute în loc de una, două redute în care mişunau păgînii, în care fulgerau oțelele, de unde trebuia să se prăvălească moartea, ca un vifor.

Ce era de făcut? înainte ! Ofițerii îşi înălțară glasurile, băieții se avîntară ! Atunci reduta dinainte parcă se înălță în picioare. Un şir de păgîni se zvîrli pe parapet, alte două şiruri rămaseră dedesubt, tunurile încărcate cu şrapnele îşi deslănțuiră trăsnetele, şi trei şiruri ucigătoare de foc începură a doborî rîndurile noastre. Era un uragan de gloanțe, de sfărîmături de schijă, de urlete, de răcnete, de văluri de fum, de licăriri de fulgere şi de trăsnete: parcă venise sfîrşitul lumii ! Pămîntul dudui, văzduhul se zgudui ca într-un gemăt uriaş, flăcăii se izbiră într-un iureş cumplit, — dar se retraseră amețiți îndărăt. Pămîntul umed se umplu îndată de sînge; morții rămaseră în tină grămădiți asupra armelor, răniții căzuți îndreptau ochi de foc spre gura de iad care zvîrlea trăsnet şi flacără, ceilalți se întoarseră cu fețele încrețite de mînie şi durere.

Dincolo, alt iureş, cu batalionul 2 de vînători în frunte, se zdrobi de urgia păgînă. Trecuseră flăcăii peste piedici, fărmaseră totul pînă la marginea şanțului, suflarea lor arzătoare ajunsese la creasta meterezelor, — dar mai

înainte nu putură merge, se traseră în vîlcea ca să mai răsufle. Mulți ofițeri şi soldați căzuseră. Cei rămaşi se uitau în tăcere unii la alții, parcă-şi spuneau cu ochii numele celor doborîți sus, la asalt. Ofițerii începură a înjura cu mînie pe păgîni, apoi tăcură şi se aşezară încruntați la dreapta sfărîmăturilor de plutoane. Iar flăcăii aşteptau încordați, fără de nici o vorbă.

La ceasurile patru, o frămîntare şi un murmur trecu. Ofițerii ridicară săbiile, soldații îşi plecară armele, comandele înăbuşite trecură ca fioruri prin rînduri, — al doilea atac porni ca un vîrtej amenințător spre păgîni. Dar trăsnetele izbucniră iar mai cumplite, voinicii căzură în valuri de foc şi fum şi rîndurile rărite se traseră iar îndărăt.

Ofițerii se puseră jos osteniți. Căpitanii scrîşneau. Îşi murmurau încet numele căzuților. Soldații îşi ştergeau de pe frunte sudoarea fierbinte şi şopteau, gîfîind:

— Mă, cumplit foc zvîrl păgînii, bată-i Dumnezeu să-i bată ! Sergenții înjurau printre dinți şi scuipau în două cu funingine.

Prinseră a vorbi apoi cu glasuri încete despre moartea vrednică a celor care rămăseseră sus. Mulți săriseră în şanțuri tîrînd cu ei pe împuşcătorii de deasupra parapetului. Dar curînd mînia le închise glasurile. Tăceau şi aşteptau.

La patru şi jumătate începură a sui şi şepcile ruşilor la atac. Un sergent zise:

— Vin şi muscalii. Ofițerii se ridicară:

— Sus, băieți ! Nu vă dați. Să le arătăm ce putem şi noi.

Flăcăii încuviințau:

— Vin, mă, muscalii. Să nu ne dăm !

Şi iar porniră, odată cu ruşii. Cînd zbucni vijelia de foc, copiii țarului strigară: Ura ! apoi se opriră. Căzu un rînd, căzură două, plutoanele se cumpăniră, ofițerii strigară: înainte ! Într-o prelungă fierbere de răcnete şi de gemete, opincarii şi vînătorii se prăbuşiră încă o dată spre redută; ajunseră la parapet; împuşcătorii de sus se zvîrliră în şanțuri îngroziți. Urlete: Allah ! Allah ! umplură văzduhul. Imamii se ridicară pe parapet, înălțară brațele spre cer urlînd; rînduri nouă de trăgători se cățărară din şanț, tunurile zguduiră pămîntul, — şi flăcăii şovăiră.

Erau toți plini de fum, de sînge şi de noroi; le sticleau ochii într-o cumplită mînie şi îndîrjire. Erau palizi de trudă; stăteau cu mînile încleştate pe arme şi nu mai ziceau nimic. Amurgul pîclos şi trist îi înfăşură ca o pînză întunecoasă, întunericul venea repede, şi era frig şi ploua încet, — şi, în reculegerea plină de mîhnire a tuturor, inimile se muiară o clipă şi gîndurile se întoarseră spre frații rămaşi sub şanțul redutei, ciuruiți de gloanțe şi plini de sînge închegat... Frigul îi cuprinsese, stăteau cu capu-n tina rece şi umedă,

cu mînile înțepenite pe armă, cu ochii crunți deschişi sub cerul negru. Şi o tăcere adîncă ca înaintea unei furtuni se întinse în rîndurile flăcăilor. Se auzeau în depărtări tuşind tunurile răpciugoase, se auzeau vuietele mai slabe şi mai înăbuşite, însoțite de pîrîirea neregulată a împuşcăturilor, undeva în întunericul înserării. Apoi un călăreț veni, ofițerii se ridicară, se adunară în jurul comandantului. După cîteva vorbe schimbate, se întoarseră, şi comande în şoaptă înfiorară rîndurile:

— Drepți ! Vine domnu general !

Un pîlc de călăreți învăluiți în mănțăli se apropie prin umbra posomorîtă. Cel dinainte, înfăşurat în negru, cu chipiul pe ochi, era comandantul.

Ofițerii întrebau, cu glasuri mişcate:

— Sînteți gata, băieți?

— Gata, domnule locotenent !

Generalul nostru porni cu ceilalți înainte, se cufundă în negura serii. Trupele prinseră iar a se frămînta. Plutoanele soseau călcînd greu şi lunecînd prin noroi. Se rînduiau în tăcere.

Comandanții şopteau:

— Încă o dată, flăcăi !...

Iar flăcăii treceau, cu inimile împietrite.

Însfîrşit, porniră a patra oară.

Aşa de iute se cățărară pe culme, încît ofițerii cei sprinteni de abia se puteau ține de ei. Şi sus, se zvîrliră spre parapet într-o tăcere aşa de înfiorătoare şi de mînioasă, şi într-un avînt aşa de sălbatic, încît pămîntul se zgudui. O volbură de foc se deschise. Nu era o pîrîitură de arme, ci un tunet neîntrerupt; parcă toată reduta, presimțind ceva grozav, se ridicase în picioare şi zvîrlea foc şi moarte.

Imamii gemeau cu brațele la cer, ostaşii păgîni stăteau neînduplecați în picioare în fulgerul orbitor al împuşcăturilor. Dar, prin umbra deasă a înserării, şuvoiul negru de flăcăi venea zguduind pămîntul plin de apă; veneau cumpliți ca răzbunarea; venea puterea cea mare şi cea din urmă a răbdării sleite. Intrară în şanțul dinafară, se zvîrliră la metereze, se suiră deasupra. Acolo se deslănțui mînia lui Dumnezeu ! Puşca avea două capete: stratul şi baioneta; omul avea două brațe: unul cu puşca şi unul cu pumnul care cădea ca un buzdugan de plumb. A fost izbitură de trăsnet, împuşcăturile conteniră. Cei de pe creasta parapetului se prăvăliră deodată în şanț. Flăcăii săriră după ei, cu ochii mari, răcnind, scrîşnind, izbind. O furnicare repede, o învălmăşeală cu tălăzuiri adînci, o ploaie fierbinte de sînge. Din şanț, soldații turci se năpustiră îndărăt. Dar mînia tăcută a flăcăilor nu-i lăsă. O înfricoşată izbucnire spre ei le cutremură rîndurile slăbite; duşmanii se risipiră ca suflați de vifor.

Acum începură împuşcăturile noastre. Cei din urmă duşmani cădeau; cei dinainte fugeau. Ai noştri puseră

mîna pe tunuri. Intrară în şanțuri, scoaseră la margine nenumăratele leşuri turceşti, se aşezară în întăriturile cucerite cu atîta trudă şi sînge, îşi pregătiră armele şi aşteptară.

Sublocotenenții rămaşi erau nebuni de bucurie. Se îmbrățişau, răcneau: — Mă ! Românii noştri, săracii ! şi altceva nu puteau zice. Iar flăcăii tăceau neînduplecați şi mînioşi. Şi noaptea neagră şi neguroasă se întinse pretutindeni, şi ploaia subțire tot cădea şi fioruri de durere treceau parcă prin văzduhul de păcură. Se aprinseră felinare, şi luminile lor se deschideau ca nişte ochi trişti şi sîngeroşi în durerea nopții. În roatele de lumină, se vedeau sentinelele drepte, negre, veghind neadormite şi grupele celorlalți flăcăi, care stăteau deştepți şi tăceau cu ochii ațintiți.

Tunurile mugeau în văi. Cîte un strigăt nedesluşit se auzea departe, în ceață. Într-un tîrziu, porniră ambulanțele noastre şi toată noaptea rătăciră felinare în preajma redutei şi în Valea sîngelui, şi toată noaptea fură cărați spre spitale flăcăi răniți. Toți îşi dădeau arma în primire, precum ca să se ştie că n-au lepădat-o la primejdie.

Era tîrziu după luptă, şi eu eram aşa de trudit, că nu-mi mai simțeam picioarele din încheieturi. Mă aşezasem între doi dorobanți. Între măntălile lor, o căldură umedă mă învăluise, şi genele parcă-mi erau de plumb. Un somn dulce, moleşitor, mă cerca. Sabia îmi scăpă din dreapta

şi rămase atîrnată numai de dragon. Mă simțeam aşa de bine şi, în piroteala mea, eram foarte fericit că flăcăii noştri s-au purtat cu o vrednicie aşa de înspăimîntătoare. Mă gîndeam la cei din Țară, care aşteptau cu grijă veştile războiului; mă gîndeam la un răsărit nou de soare pentru Moşia noastră. Pieptul îmi era cald şi plin de fiori; o aburea lacrimi îmi umezea pleoapele. Uite, vedeam pe tata departe, într-un tîrguşor din fundul Moldovei. A ieşit în cerdac, s-a aşezat în jîlț, desface gazeta, îşi aşează ochelarii şi ceteşte... Are să ştie că şi eu am fost botezat în sînge. Are să vie mama şi, cînd va afla vestea, are să înceapă a geme şi a plînge. Iar tata îşi va pune ochelarii dinainte pe masă şi va începe a da din mîni cu tot cu gazetă şi a-i vorbi despre strămoşii noştri şi despre vrednicia trecută. Dar mama nu vrea să ştie de nimic, ea boceşte pe Mitică al ei, care poate a căzut în cîmpiile bulgăreşti.

Deodată aud un glas uşor:

— A adormit?

— Da, a adormit. Era şi ostenit, săracul ! — răspunde încet cineva de lingă mine.

— Ce crezi? zice celălalt glas; doar muncă am avut noi azi. Şi el nu-i deprins. Om trăit altfel, nu ca noi...

Urmează cîtăva vreme de tăcere. Iar aud:

— Măi Mihai, de la noi din sat a mai scăpat cineva?

— Nu, numai noi doi am rămas. Cumplit vifor a fost azi.

— Da, măi frate !... Ş-are să mai fie !

Iar tac. ntr-un tîrziu, glasul de lîngă mine vorbeşte din nou:

— La noi trebuie să fi început clăcile. Dar fără flăcăi nu-i nimic de samă. Şi fetele, şi nevestele, şi mamele, toate plîng...

— Ce să le faci? Aşa-s muierile, slabe de înger... Dar de maica tot mi-i jale cînd îmi aduc aminte...

Pe urmă, tăcură şi nu-i mai auzii vorbind. Şi mă gîndii la poporul cel năcăjit şi nebăgat în samă în care fierbe putere nemărginită, şi iar mi se umplu sufletul de mîngîiere: vrednicia noastră a izbucnit şi tună în ţările străine, şi nu-i departe ziua învierii !

DOUĂ DURERI

Îmi aduc aminte că am înălțat sabia, m-am repezit în fața trupei şi am strigat: înainte ! Nu ştiu dacă am sfîrşit cuvîntul. O undă fierbinte de amețeală mă învălui odată cu o durere ascuțită şi, întins pe pămînt, zăream ca prin sită şirurile plutoanelor zvîrlindu-se la atac într-un avînt furtunos.

În zvîrcolirea mea dureroasă poate mă întorsesem spre Grivița No. 2. Nu ştiu. Poate am avut şi o nălucire de groază şi de sînge. Un uragan de foc, un vîrtej uriaş de fum zăream ca-n vis; şi, în frămîntarea aceasta scînteietoare, se scufundau şirurile întunecoase ale dorobanților unul după altul. Întunericul se întindea grabnic şi un vînt iute de toamnă venea aducînd cu el învăluiri de pulbere măruntă. În întunericul acesta, deodată tresărea lumina

salvelor ca o pînză de fulger şi-n volbura de foc se vedeau luptătorii negri furnicînd, se auzea duduitul pasului, strigătul întins al năvălitorilor, răcnetele şirurilor de turci luate în baionetă.

Apoi — ori m-am întors, ori am leşinat. Îmi era capul cercuit cu foc. Cît a trecut nu ştiu: un ceas sau zece? Poate n-a trecut nici un sfert de ceas. Prin întuneric, şiruri treceau repede îndărăt şi fulgerele salvelor clipeau des. Iar bătaia tunului izbucnea întruna, cu îndărătnicie, zguduind văzduhul. La fiecare tunat, parcă izbea cineva lîngă capul meu într-o tobă şi lucrul acesta îmi făcea rău. Eram din ce în ce mai aţîţat, un val de sînge îmi trecu prin piept, mi se sui la cap şi închisei ochii.

Cînd îi deschisei, văzui limpede cerul deasupra. Stele rare licăreau departe, printre îngrămădiri negre de nouri; vîntul răcoros îmi mîngîia obrajii fierbinţi... Nu simţeam nici o durere, eram foarte uşor, parcă şi mintea îmi era limpede. Ştiam că sînt rănit şi-s aproape de şanţurile Griviţei noastre; îmi închipuiam că în jurul meu sînt mulţi răniţi şi morţi, poate răniţii chiar gemeau încleştaţi de durerile din urmă; n-auzeam însă nici un suspin şi nici o tînguire. Judecam foarte limpede: îmi închipuii că încă nu m-am desmeticit de tot, pe urmă simţii un fel de vîjîit neîntrerupt în urechi, care mă împiedica să aud freamătul de noapte al împrejurimilor. Dar de ce nu simţeam dureri? Nu simţeam nimic, parcă nici trup n-aveam. Aş fi voit să mişc un picior, un braţ; nu se putea. Stam aşa cu ochii

în noaptea văzduhului de deasupra. Vîntul mîna munții de nouri, descoperea constelațiile, ursa mare, ursa mică, fusul, cobilița, le acoperea iar, şi eu urmăream mişcarea aceasta aşa, fără de nici o idee şi fără de nici o licărire de voință.

Pe urmă, mă gîndii deodată: O să mor ! Şi ideea aceasta nu-mi aduse nici o tulburare. Bine, o să mor; o să fiu trecut în rîndul vitejilor, în Monitor; cei care m-au iubit au să mă regrete, şi atît. O viață aşa de neînsemnată ca a mea nu putea cere mai mult. Şi, în gînd, zîmbii. Ciudat! O să mor... De ce o să mor? Pentru că acum şapte ani, cînd eram copilandru încă, a venit moşul Dumitrache pe la noi... El m-a văzut, m-a sărutat şi, după masă, cam aprins de vin, a zis deodată tatei: Fă-l ostaş, dragă Grigori ! De nu mă întîmplam lîngă moşul meu atunci, nu mă făceam ofițer şi nici nu stăteam întins acum pe pămîntul umed, aproape de ceasul cel mare. Şi iar zîmbii. Săracul moş Dumitrache ! Dumnezeu să-l ierte ! Parcă nu-mi pare rău de vorba lui. Era foarte bun om; bea țapăn, povestea în gura mare fapte din viața lui, cu bătălii şi aventuri de dragoste, şi era un vînător fără pereche. Poveştile lui de vînătoare au rămas celebre pe la noi. Numai o imaginație fierbinte de vînător moldovean poate născoci aşa ceva.

O înduioşare mă cuprinse deodată. Toți ai mei s-au dus. Şi mama, şi tata, şi sora. Am rămas singur pe lume. La urma urmei, durere mare nu fac nimănui şi nu e cine ştie ce pagubă dacă mor. Pot să mă duc şi eu, cum s-au

dus atîți de-ai noştri. În adevăr, căutam să văd dacă simt în mine părere de rău, — şi nu simțeam nimic.

Băgai de samă că am închis ochii. Gîndurile neliniştite mă duceau în fugă prin copilăria îndepărtată şi prin scurtele zile ale tinereții. Icoane şi cuvinte nelămurite veneau: o vorbă spusă de mama într-o dimineață de sărbătoare, cînd nu-mi găseam pălăria: Săraca oaie, care-şi pierde lîna ! un zîmbet al tatei şi o privire peste ochelari, sara, la masa lui de lucru, în lumina dulce a lămpii, pe cînd cercam să descifrez pentru întăiaşi dată o gazetă... Pe urmă, îmi rămase deodată stăruitoare, înaintea ochilor, figura cuminte şi deşteaptă a măgăruşului meu Vasilache, pe care mi-l dăruise moşul Dumitrache cînd am împlinit doisprezece ani. Vasilache se uita la mine, clipea dintr-un ochi şi-şi mişca o ureche. Parcă voia să-mi spuie un lucru foarte poznaş. Şi eu eram gata să-l întreb: Ce mai faci tu, dragă Vasilache? Nu puteam însă scoate nici o vorbă şi Vasilache aştepta şi-şi mişca întruna urechea respectabilă, parcă mă amenința cu dînsa.

Apoi figura lui cuminte pieri în întuneric şi eu mă gîndii: Oare ce-o fi făcînd prietinul meu cu urechile mari? — Uite, — acuma e vremea rea şi poate şi la noi toamna a adus ploi. Casa noastră e goală şi grajdul e dărîmat şi măgarul stă afară, în ploaie, nemişcat, cu fruntea plecată, gînditor ca un filosof. N-are ce mînca şi i-i frig.

— Bine, dar de ce nu intră la adăpost, undeva? mă întreb eu.

— Cum să intre? răspund, în gînd. El, săracul, e prost, nu ştie. Stă umilit în ploaie şi mă aşteaptă pe mine !

Deschisei iar ochii. Îmi era capul fierbinte, de-aceea veneau aşa de încîlcite gîndurile. Simții sărutări reci: picura rar ploaie.

Cerul, deasupra, era întunecos; vîntul mîhnit de toamnă trecea domol. Şi urechea deşteptată prinse a deosebi zgomotele dimprejur. Vaiete încete se auzeau nu departe de mine. Erau răniții. Gemeau, se rugau, îşi chemau tovarăşii, şi glasurile lor întristate se înălțau singuratice ici, colo, prin noapte. Rănile şi setea-i ardeau, — şi nici o nădejde ! Îi ascultai multă vreme, cu inima zdrobită, şi mă gîndii că şi pe mine mă aşteaptă acelaşi sfîrşit. Şi-mi era şi mie sete şi capu-mi ardea încă fierbinte.

Deodată pe vîntul nopții, veni răcnetul înfiorător al unei santinele: Stai ! — Cine-i? şi se auzi sunetul sec al armei gătite. Glasuri înăbuşite urmară; liniştea, din partea aceea, se întinse pentru cîtăva vreme; apoi strigătul amenințător izbucni iar, mai departe.

Acolo e Grivița noastră, — mă gîndii eu şi un fior ascuțit mă străbătu. Ai noştri sînt aşa de aproape şi eu am să mor ca un cîne ! Nu se poate... Şi încă un fior de nădejde, de teamă, îmi trecu din tălpi în creştet. Mă hotărîi să fac o silință disperată ca să mă ridic; mă simții hotărît dintr-o

dată şi îmi adusei mînile la piept. Întăi îmi pipăii trupul cu degete slabe, tremurătoare. Parcă era trupul altuia, iar mînile, parcă şi ele erau străine. Apoi deodată simții că pot, înghiții o gură de aer răcoros şi mă încordai din toate puterile. O durere ascuțită, grozavă, mă fulgeră prin şele şi mă întinsei iar zdrobit. Dar acum stăteam pe o coastă. Gîndii: sînt lovit la coapse de vreo sfărîmătură de schijă. Picioarele îmi erau în adevăr țapene iar durerea de sub şele stăruia ca un cui de foc.

Acum simții că moartea e aproape, îi simții suflarea şi o disperare adîncă, fără cuvinte, mă cuprinse. Stam zdrobit, gîfiiam, mă gîndeam că o să mă sting, mă gîndeam că ai mei sînt aproape, — şi setea cea mare de viață, setea adîncă îmi cuprinse sufletul. Acuma vedeam că de şi eram singur pe lume, totuşi am atîtea legături cu fiecare colț unde poposisem o clipă, cu fiecare chip pe care-l zărisem în treacăt numai. Şi mi se arătă înaintea ochilor o față bălaie cu doi ochi albaştri, o icoană trecătoare, care-mi zîmbise la o fereastră, peste drum de locuința mea, în ajunul plecării... Şi durerea surdă îmi încinse sufletul şi o mîhnire mare se lăsă asupra mea ca aripile întinse ale unui corb prădalnic.

Întinsei mînile, îmi înfipsei degetele adînc în pămîntul umed, mă încordai şi mă tîrîi în puterea brațelor, ca un şarpe. Mai aveam deci o nădejde. Mă odihnii puțin; o scăpărare de bucurie îmi dădu puteri şi, încet-încet, întinzînd brațele şi trăgindu-mă cu ele prin tină, începui

a mă apropia de şanțurile noastre. Durerea cea mare de sub şele mă rodea greu; scrîşneam din măsele, gemeam din adînc, dar răbdam.

Cît m-am tîrît eu aşa? sub mine era umezeală, de deasupra picura rar; vîntul îmi răcorea fruntea înfierbîntată. Gemetele celorlalți răniți ajungeau slabe, sfîşietoare, pînă la urechile mele. Gîndul meu era numai la şanțurile noastre. Cită vreme m-am tîrît? Multă vreme, — căci eram sfîrşit de oboseală, nu mai puteam; îmi dădeam sufletul.

Atunci, în clipa din urmă, izbucni furiosul glas al morții: Stăi ! — Cine-i? Limba mi se mişcă în gură tremurînd, dar glasul murise. Ridicai capul, întinsei mînile, cercai iar să răcnesc, — şi atîta. Ce-a fost nu mai ştiu.

Mă deşteptai în picurul unui glas domol. Eram zdrobit şi simțeam că sînt cuprins de friguri, că în curînd voi începe a aiura şi a nu mai înțelege nimic din ce se petrece în jurul meu. Acuma totuşi, prin ochii pe jumătate închişi, zăream în şanțuri, la lumina roşietică a felinarelor, sentinelele negre, sclipirile armelor, grămezile de dorobanți care se odihneau în țărîna udă îmbrăcați şi încinşi.

Cîteodată o umbră se scula, se sprijinea într-o mînă, privea în juru-i şi iar se lăsa în întuneric.

Eu eram aşezat sub parapet, pe spate, învălit într-o pătură. Aproape de mine, unii cu spatele de zidul de pămînt, alții pe faşine[2], stăteau cîțiva flăcăi la cislă[3]. Lumina unui felinar ajungea pînă la ei şi fețele păreau pălite şi pline de o mîhnire stăpînită. Un soldat smolit, cu ochii scăpărători, povestea ceva cu glas încet.

Pe jumătate amețit de frigurile care mă scuturau, ascultam. Închisesem ochii. Cineva parcă-mi bocănea în urechi şi glasul venea ca de departe.

— Tare-mi era dragă, măi frate ! suspină povestitorul. Şi ea ținea, nu-i vorbă, la mine, că numai aşa am putut trece peste voia rudelor ei. Şi după ce ne-am luat, bre, cîte-am îndurat! Eram săraci lipiți pămîntului, numai cu cît era pe noi; în casa noastră puteai să vînturi o mîță de coadă şi n-avea de ce se prinde cu unghiile; dar dragoste, — la cataramă ! Şi-am dus-o noi aşa un an şi jumătate, măi dragă, şi cînd aveam mai mult mîncam dintr-un ou, iar posturile le țineam ca nişte schivnici.

Şi-am dus-o greu, bre, greu de tot, pînă ce-a dat Dumnezeu de-a venit un copil, un golan, un calic ca şi noi, dar el a venit cu mai mult noroc pe lume. Cînd îl vedeam rîzînd şi întinînd brațele, parcă altfel mi se părea lumea. Şi azi oleacă, mîni oleacă, — am început a ne înfiripa.

---

2 Mănunchi de nuiele folosit la întărirea terasamentelor.
3 Adunare obştească pentru stabilirea părții de impozit ce revenea fiecărei persoane.

Dar s-a întîmplat de-a murit boierul cel bătrîn de pe moşia noastră şi a venit altul, un om gras şi stătut. Era burlac, — şi altă patimă n-avea pe lume, fără decît numai femeile. Şi a prins a fi iar greu. Auzeam zvonindu-se prin sat de una, de alta, — că boierul are obiceiul să intre în gospodării cînd nu-i acasă bărbatul, că femeile fug din drumul lui ca din calea unui lup, — dar cum să crezi, aşa, o comedie ca asta? pînă ce dă Dumnezeu şi trece într-un rînd pe dinaintea căsuței noastre, călare. Şi a întors, nu ştiu cum, spre Ilinca mea o păreche de ochi ca două măsline, de-am priceput numaidecît că n-are să fie bine.

Şi chiar n-a fost bine. — A doua zi, m-a chemat la curte şi m-a trimes la pădure. În lipsa mea, a dat vatavul pe acasă şi a poftit, din partea boierului, pe nevastă la curte. Femeia nu s-a dus. Cînd m-am întors eu de la pădure, vatavul ieşea a doua oară din ograda mea. Şi eu am priceput, am priceput că s-a sfîrşit cu binele.

Nevasta a prins a plînge şi a se tîngui, că i-a spus vatavul că boierul are să se mînie şi are să ne usture rău mînia lui. După bocetele ei, am văzut că n-aveam ce face, decît să aşteptăm, şi cum va vrea Dumnezeu, aşa va fi.

Şi a vrut Dumnezeu să fie rău. Boierul a mai trimes vatavul în lipsa mea; după aceea s-a supărat şi a-nceput prigoană. Mi-a închis văcuța; mi-a omorît doi purcei; a dat drumul boilor boiereşti în ogoraşul meu, — şi cîte şi

cîte, măi fraților, de-am rămas fără nimic, ca mai-nainte. Ce era să fac? cui să te jăluieşti? Am răbdat şi am tăcut.

Pe urmă, anul ista, a venit veste de război şi m-a chemat şi pe mine. Acu numai Cel-de-sus ştie ce-i acasă ! Am lăsat ogoarele pline, dar cine să le culeagă şi cine să rînduiască totul cum trebuie ! Dacă nu-i o mînă de bărbat, degeaba ! Ce poate un cap singur de muiere?

Şi pe urmă, — boierul... Cînd mă gîndesc, mă apucă aşa de inimă... Eu stiu ce s-a mai întîmpla?

Nu ştiu. Mare pacoste a fost el pentru satul nostru ! N-a rămas gospodar neîncolțit de vrăjmăşia lui. Şi nimeni n-are ce-i face. Toți rabdă.

Soldatul tăcu. Prin văi, departe, trecu un freamăt; se auzi un strigăt slăbit prin văzduhul închis, o împuşcătură, apoi liniştea se întinse. În lumina roşie a felinarelor, căciularii tăceau gîndindu-se. Unul oftă din greu. Altul ridică capul şi zise:

— Şi la noi s-a întîmplat demult aşa ceva. Au răbdat oamenii zece ani, zece ani încheiați, pe urmă l-au prins pe boier şi l-au rupt în bucăți. Eu eram copilandru pe vremea aceea...

Povestitorul răspunse:

— Cînd nu mai poți răbda, ce să faci?

Eu stăteam pe spate, şi ascultînd, priveam cerul negru. Vîntul se întărise şi stropii de ploaie conteniseră. Soldații

tăceau iar; în şanțul plin de noroi şi de apă, flămînzi şi înșetați, tăceau; trupurile le erau de criță şi sufletele pline de o răbdare nemărginită.

Şi unul întrebă iar, într-un tîrziu:

— Oare are să mai ție mult războiul?

Cineva răspunse domol:

— Pînă ce-om dovedi pe Turc. Are să mai ție o bucată de vreme.

Eu simțeam că fiori fierbinți mă cutreieră din ce în ce mai aprig şi nu puteam vorbi; îmi era sete, simțeam cuiul de foc în şele, dar nu mă mai gîndeam la moarte. Erau oameni oare sufereau mai mult şi nu se tînguiau.

Vîntul de toamnă bătea mai tare, trecea fîşnind prin fanionul înfipt pe creasta meterezului. Căciularii tăceau, dar multe doruri porneau pe vînt spre umilitele sate ale Țării.

PANCIUC

Ploua întruna, ploaie măruntă de toamnă, şi bătea un vînt iute şi rece care aducea cîteodată nouri albi, din care săgetau ace de ghiață. Şanțurile noastre erau pline de apă şi de noroi; pămîntul moale se năruia, surpat de umezeală; dorobanții stăteau pînă la genunchi în hleiul noroios si rece. Dedesubt umezeală, deasupra umezeală. Tunurile lătrau a moarte şi zi şi noapte şi stropeau foc peste năcazul soldaților noştri. Cîteodată şi puştile prindeau a pîrîi şi veneau glonții ca nişte pîlcuri de grindină şi intrau sfîrîind în parapete. Nu era chip să aibă oamenii parte măcar de o îmbucătură de mîncare. Hojma erau cu ghiața-n spate: ba un obuz a scurmat adînc creasta

parapetului, ba cîteva sfărîmături de şrapnel au îngenunchiat şi au trîntit în sînge cîţiva camarazi care lucrau la canalul şanţului. Moartea ameninţa la fiecare bătaie de tun şi la fiecare bîzîit de albină al glonţului.

În suflările triste ale vîntului de toamnă, în cernerea necontenită a ploii reci, în faţa focului vrăjmaş, dorobanţii vegheau neadormiţi. Armele erau totdeauna gata. Turcii puteau să iasă din vizuniile lor în orice clipă şi era ruşine să nu fie primiţi cu alai mare şi petrecuţi îndărăt cu pocnituri de bice. Cizmele le erau pline de apă şi nu se mai vedeau din noroi; picioarele în ele erau sloi de ghiaţă; căciulile erau ude şi zbîrlite de ploaie; mănătălile şiroiau; mînile erau roşii şi reci; bucata de pesmet era înghiţită greu, cu noduri de amărăciune; — dar nimeni nu se clintea de la locul lui, toţi stăteau pe picioarele ţapene la locul lor; mînile puteau să îngheţe şi n-ar fi slăbit arma; iar la mîncare niciodată n-au ţinut prea mult, şi pesmeţii nu erau tocmai răi cu zamă de ploaie. Stăteau răbdători în chinurile acelea mari, şi parcă erau de oţel, nu de carne şi oase.

În vremea aceasta grea, ieşiră turcii din bîrlogul lor şi dădură năvală la şanţurile noastre. Ieşiră în mai multe rînduri zvîrlindu-se ca nişte nebuni; dar flăcăii îi aşteptau neclintiţi, împroşcîndu-i cu foc şi punîndu-le în piept şiruri de baionete reci, pe cînd dindărăt năvăleau schijele tunurilor, deschizînd răni sîngeroase în rînduri. Păgînii se traseră înapoi zdrenţuiţi lăsînd şiraguri de morţi în

bălți de sînge. În zilele acelea flăcăii fură mai neguroşi şi mai nemulțămiți; nu puteau turcii aştepta o zi mai potrivită ca să se apuce de harță? Dau năvală ca proştii pe ploaie şi pe vînt, cînd fiecare creştin îşi scuipă sufletul de năcaz !

Aşa, într-o sară neguroasă, un pîlc de păgîni se apropie în tăcere de un capăt al şanțului, şi odată cu strigătul puternic al sentinelei noastre, — cu baioneta înainte, dădură un iureş, o izbitură repede, pe cînd din urmă, plutoane dese veneau alergînd, strînse, să sprijine asaltul.

La strigătul sentinelei, o trîmbiță, ca un glas de mînie, dădu alarma. Dar dorobanții nu dormeau: ei erau tot-deauna gata. Plutonul de la capătul şanțului primi cu trăsnet şi cu moarte pe năvălitori. La fulgerul armelor se arătară o clipă rîndurile dese ale duşmanului într-o frămîntare sîngeroasă. Al doilea fulger izbucni, împînzind pe zvîrcolirea rîndurilor, pe şanțurile negre şi pe dorobanții întunecoşi, licărirea-i de sînge.

Apoi ofițerii sprinteni strigară înăbuşit:

— Pe dînşii, băieți !

Sergenții-majori se zvîrliră înainte, mugind comande şi înjurături, soldații şi căprarii se cățărară pe parapet şi, de acolo, se prăbuşiră spre şirurile păgîne. Focul conteni, numai cîteva felinare tremurau din şanțuri o lumină roşietică, obosită parcă de vegheri îndelungi. Straturile puştilor băteau surd; rîndurile duşmanilor se

răreau. Se auzi un glas răzleț: Dă-i la cap ! urmat de o sudalmă înfricoşată, apoi în freamătul surd al luptei scurte, altă trîmbiță sună melodia iute a atacului şi în şanțuri izvorîră şirurile strînse ale companiilor de ajutor. Plutoanele păgînilor se îndoiră şi căzură îndărăt răzbite; dorobanții care luptau piept la piept se traseră iute la capătul şanțului şi de pe parapet porniră cîteva pîrîituri de salve. În lumina slabă din şanțuri, grămezile ude de dorobanți se strînseră năcăjite şi amenințătoare.

În întăriturile duşmane, după vălmăşagul zgomotos al retragerii, se întinse încet-încet liniştea. Atunci şi ofițerii noştri îşi scoaseră cuşmele şi îşi şterseră frunțile asudate. Un căpitan zise:

— Puteți să vă aşezați la locurile voastre, băieți !

Flăcăii începură a umbla greu prin noroiul şanțului. Gradații îşi chemau subîmpărțirile şi-şi numărau oamenii. După ce se orînduiră, se făcu raportul. Lipseau şapte soldați şi un căprar. Sanitarii se strecurară peste parapet şi căutară pe cei căzuți. Se întoarseră cu trei morți şi patru răniți. Căprarul nu fu găsit nicăieri.

Din pricina aceasta, la capătul şanțului, prin plutonul din care făcea parte căprarul, trecu un fior de nelinişte. Tovarăşii de aproape ai căzutului, prietinii lui, se strînseră ca să se sfătuiască.

Cel mai bun prietin al căprarului Florea era, ştia oricine, Gavril Panciuc, o namilă de rezervist cît un munte şi

un suflet bun cum nu-i găseai păreche în toată țara românească. Umbla vorba că-i cam lălîu, că-i lung şi rece, că are pe-loc-repaos la cap — dar astea-s glume între camarazi şi rîdea de dînsele chiar Gavril, întinzînd o gură mare pînă la urechi. De altfel chiar el însuşi era mare poznaş şi, cînd începea cu năzbîtiile, se tăvălea o companie întreagă prin glod de rîs. Mai ales cînd era şi prietinul lui, căprarul, cu chef, apoi să tot fi ascultat la pilde şi zicale !

Mai întîi începea Panciuc singur să rîdă de nasul lui cel lung:

— Mă ! de n-aş avea aşa comedie subt ochi, v-ați duce pe copcă ! Am un nas, săracul, Dumnezeu să mi-l ție cu tot cu stăpînu-său, — un nas cum nu se mai află ! Ajunge la turci cu jumătate de ceas înaintea mea, şi ce iscoadă mai bună decît dînsul voiți?

După aceasta începeau toți cu glumele pe socoteala nasului, pînă ce se plictisea şi bietul Gavril şi se răstea rîzînd:

— Dar lăsați-l, bă, în pace, ajunge ! ce-l trageți şi-l întindeți atîta, că destul e el de lung !

Cîteodată, începea să cînte în pilda țiganului Lascarache, toboşarul plutonului:

Săraca nevastă-mea,
Mult mă mai jeleşte ea !

Şi urma cu un zîmbet îndrăcit pe buze, cîntînd durerile chirandei şi vorbind şi despre oarecare oaspeți de noapte:

Prin tindă nu mai încap,
Pe-afară se trag de cap !

Lascarache se scărpina la ceafă şi pufnea cu ciudă, pe cînd flăcăii hohoteau în jur. Într-un rînd se zbîrli biata pasere şi începu să croncănească:

— Da' ce, mă ! eu nu-s gospodar în sat ca şi voi?

— Cum nu? răspunse Gavril. Gospodar cu casa-n trei părești, cu tinda în pod, cu ferestrele pe unde iese fumul şi cu măciuci pîrlite pe sub streşini !

Era bun camarad Panciuc: cu el nu li se ura căciularilor niciodată. Cînd era vremea mai neagră şi mai posacă şi cînd umezeala şanțului te pătrundea la os, el începea cu ale lui, descreța frunțile şi împrăştia voie-bună.

Dar acuma nu-i mai venea a rîde lui Gavril. Acuma era foarte amărît. Căprarul Florea ori murise şi nu-l găsiseră brancardierii, ori fusese prins în vălmăşagul rîndurilor turceşti şi dus spre şanțurile lor. Cine ştie !

Şi pe cînd flăcăii vorbeau, unul una, altul alta, făcînd felurite prepusuri, el tăcea cu îndărătnicie. Parcă avea o greutate mare pe suflet şi nu putea nici să răsufle în voie, nici să dea drumul glasului. De la o vreme, tăcură şi ceilalți. Un om mai puțin: un fapt prea obişnuit.

De sus, din nourii de păcură, tot cernea ploaie rece. Felinarele ardeau prin întuneric, ca pete de sînge: deasupra lor, în negura uşoară, se înălțau stîlpi nemişcați de fum. În şanțuri era tăcere. Numai paşii sentinelelor nevăzute fleşcăiau prin noroi.

Într-un tîrziu, Panciuc se întoarse spre sergentul care şedea alăturea de el.

— Domnule sergent Nistor, ce zici? poate nu l-au căutat bine.

— Se poate, răspunse sergentul. Dar eu nu-nțeleg ce jale aşa de mare te-a pălit acum. Bine, mă, prietin, prietin, dar aşa-i la război...

— Am eu ce am cu el ! murmură înăbuşit rezervistul.

— Ştiu că n-o fi înviat pe maică-ta.

— Nu, altceva ! — Apoi adăogi îndată: Am să mă duc să-l caut...

Sergentul Nistor îşi răsuci mustățile negre şi nu răspunse. Panciuc se sculă. Un glas zise domol:

— Du-te întăi pe la domnul sublocotenent.

Rezervistul făcu semn cu capul, se strecură pe lîngă camarazi şi se cufundă în întuneric. Glasul domol se deşteptă iar:

— Don' sergent Nistor !

— Ce-i?

— Eu îs dintr-un sat cu domnu căprar Florea şi cu Panciuc şi ştiu pricina.

— Or fi fiind rude, bre !

— Nu, domnule sergent, altceva. A fost o fată la mijloc.

— Taci, bre !

Sergentul îşi răsuci iar mustăţile. Împrejur, cîţiva căciulari ridicară capetele. Pînă şi Lascarache, lîngă darabana lui, holbase ochii şi căsca gura. Flăcăul cu gust de vorbă îşi scoase tutunul, îşi răsuci o ţigară şi o aşează într-o ţigaretă turcească. Scoase amnarul şi cremenea şi scăpără, îşi aprinse ţigara şi trecu şi sergentului tutunul. Trase o dată adînc şi o licărire rumână trecu peste obrazu-i ars de vînturi.

— Iată cum a fost, rosti el şi scuipă printre dinţi înainte; lui Panciuc i-a fost dragă o fată, a unuia Gavril Ploaie, de la noi. Dar dragoste mare, nu aşa. Chiar a cerut-o de la tatu-său de nevastă, şi moş Gavril i-a făgăduit-o.

S-au înţeles pe cînd să fie nunta şi au pornit hîrtiile. Cînd colo, într-o bună zi, se scoală fata, Ilinca, şi zice: Nu mă duc nici moartă după Gavril; mie mi-i drag Dumitru, flăcăul lui Costache Florea ! A răcnit bătrînul, a răcnit baba, că-i face de rîsul satului, i-au tras o bătaie ca aceea; fata: nu şi nu. Bate-mă, taie-mă, ucide-mă, — mie mi-i drag Dumitru al lui Florea ! S-a făcut mare zvoană în sat. Dar Gavril şi cu Dumitru erau fraţi de cruce. Chiar eu

țin minte cînd s-au prins şi s-au legat cu jurămînt, încă pe cînd erau băieți şi păşteau vitele devale, în lunca Siretului. Ce-a fost între dînşii nu ştiu, dar asta pot să spun: că domnu căprar Florea a luat pe fata lui Ploaie. Şi asta numai Panciuc a făcut-o. Aşa suflet mai rar ! Cică l-a întrebat: Ți-i dragă, măi Dumitre? — Mi-i dragă ! — Atunci ia-o, măi frate, şi să fie cu noroc ! — Iar fetei i-a spus: — Fă Ilincă, mi-ai fost dragă ca ochii din cap, dar de la fapta asta te-am urît să nu te mai văd înaintea ochilor. Dar mai bine aşa: ia pe cel ce ți-i drag, şi să-i fii cu credință, că mi-i frate de cruce !

Sergentul îşi aprinse țigara stinsă de la dorobanț şi zise:

— Aista-i Panciuc? Eu nu ştiam.

— Te uitai la ghiduşiile lui? întrebă flăcăul. Inimă ca a lui n-are nimeni.

— Dar cu nevasta lui Florea cum o duce?

— Bine. Poate tot i-i dragă, dar în inima omului numai Dumnezeu poate ceti.

— De bună-samă ! zise sergentul dînd din cap. Înghiți repede cîteva fumuri din țigara pe sfîrşite, apoi voi s-o arunce. Atunci Lascarache îşi întinse laba din umbră.

— Trăiți, don' sergent Nistor, să trag şi eu un fum ! Şi după ce se grămădi cu mucul de țigară lîngă darabana lui, începu a-şi frige degetele şi buzele.

Din capătul şanțului, prin întuneric, răzbătură glasuri. Apoi paşi se apropiară prin noroi. La lucirea slabă a unui felinar se zări chipiul ofițerului de rond, sub pîlnia neagră a glugii. Sergentul se sculă în picioare.

— Stai jos ! zise încet ofițerul, făcînd cu mîna. Ce mai ziceți, mă băieți? A mîncat Turcul papară şi de data asta !

— Şi, — să trăiți, domnule sublocotenent ! rosti Nistor.

— Ei, dar cum dormiți voi? greu, hai? umezeală straşnică !

— Cam umed, ce să-i faci ! aşa-i vremea de toamna.

Ofițerul se înfăşură mai bine în manta şi trecu înainte lunecînd prin noroi. În urmă-i izbucneau înăbuşit, pe rînd, strigătele sentinelelor. Apoi, după ce se întinse linişte, se strecură încet în şanțuri, pe lîngă pîlcurile căciularilor, şi trupul uriaş al lui Panciuc.

— Ei? ce-ai făcut? şopti încet Nistor sergentul.

— Nimic, gemu rezervistul. Am căutat degeaba tot locul unde a fost încăierarea. Nu-i...

Amîndoi tăcură. În amîndouă Grivițele era linişte adîncă. Prin țărcălanele felinarelor se zărea cernerea ploii, dar nu se auzea nici cel mai mic susur; picuşurile cădeau în noroi ca pe vată.

Gavril Panciuc se aşează încet pe un mănunchi de nuiele, cu coatele pe genunchi, cu bărbia în palme, cu ochii înainte, ațintiți în gol. Sergentul deschise vorba:

— Chiar frate să-ți fie, bre omule, ce-ai să-i faci? Aşa i-a fost lui să-i fie !

— Are nevastă şi copii..., şopti Gavril.

— S-a găsi cine să îngrijească şi de dînsa şi de copii. Mare-i Dumnezeu !

— Nu, domnule sergent, dacă nu vine Florea, moare şi muierea.

— Ei şi? dac-a murit omul, poate să moară şi ea!

Rezervistul clătină din cap şi nu răspunse. Sergentul îşi răsuci iar o țigară. Apoi zise:

— Mai bine lasă-te şi tu pe-o coastă. Hodineşte-ți ciolanele. Mîne poate începem altă horă.

— Domnule sergent, am eu ceva pe suflet, de aceea mi-am ieşit din fire.

— Ce-i fi avînd, omule? — Nu faci o țigară? Ia de ici, mă, tutun turcesc.

— Nu fumez, domnule sergent.

Nistor scapără şi aprinse. În umbră se odihneau ceilalți. Numai ei doi stăteau în capul oaselor.

Deodată, în tăcerea nopții, se înălță un vaiet prelung, slab. Se auzea desluşit. Era tînguirea unui rănit care-şi venise în fire:

— Măi frații lor, nu mă lăsați !

Panciuc se sculă în picioare:

— E Florea, şopti el repede. L-a luat vălmăşagul turcilor şi a căzut aproape de şanțurile lor !

— Nu cumva vei fi avînd de gînd să te duci pînă acolo? întrebă sergentul Nistor căscînd.

— Ba mă duc. domnule sergent, că-l taie turcii altfel, cum li-i obiceiul.

— Du-te atunci şi raportează domnului sublocotenent. A trecut chiar înaintea ta pe aici.

Toboşarul Lascarache înălță capul:

— Numai două fumuri să-mi laşi — trăiți, dom'le sergent. Nu-i da drumul, dom'le sergent, că nu se mai întoarce.

— Ce să nu-i dea drumul? şopti o voce. De-acuma, dacă a auzit glasul lui Florea, de ce să nu se ducă?

Rezervistul se apropie de un felinar, îl desprinse, îl vîrî sub manta, apoi porni încet spre capătul şanțului. În urma lui, unul cîte unul, se sculară dorobanții. Şoptiră încet cîtăva vreme, apoi tăcură. Şi-n liniştea care se întinse, se auzi iar tînguirea sfîşietoare:

— Nu mă lăsați, măi frații lor !

— Ştie obiceiul paginilor, de-aceea chiamă ajutor, vorbi Nistor. Numai de l-ar putea scăpa Panciuc! Mi-i greu, nu ştiu cum, cînd îl aud răcnind aşa.

Se sculă, urcă banchetele şi se înălță la creasta parapetului. Ceilalți se suiră după el.

— Mă Lascarache, şopti sergentul, tu ai obicei de urli ca o fiară, cînd vezi ceva. Să nu cumva să crîcneşti, că te vîr în fundul tartarului. Cască ochii şi taci !

— Trăiți, domnule sergent ! suspină încet toboşarul.

Trecu o vreme: cît ai fuma o țigară. Nicăieri nici o mişcare. Totuşi cei de la muchea meterezului puteau deosebi un pas uşor, furişat. În liniştea nopții numai tînguirile rănitului tremurau, într-un timp conteniră.

Se auzi deodată, apoi, o oarecare mişcare şi în şanțul turcilor. Ieşeau călăii.

Şi, în întunericul adînc, plin de negură, dintro-dată răsări o lumină.

— Felinarul lui Panciuc ! gemu tainic Lascarache.

— Hai-hai ! şopti sergentul.

Lumina stătu puțin nemişcată în negură, apoi deodată prinse să alerge la fața pămîntului. Se oprea o clipă, apoi iar pornea în goană. Parcă rătăcea o flacără pe o apă întunecoasă.

Dincolo, pe parapetul duşman, se auziră glasuri înăbuşite. Apoi o puşcă fulgeră şi pocni scurt. Scapără şi al doilea fulger, şi al treilea, şi tunetele cădeau înăbuşite în ceață.

Lumina deodată se stinse. În şanțurile noastre flăcăii săriseră în picioare, cu mînile pe arme. Un murmur de astîmpăr trecu. Se dăduse ordinul să fie linişte, că nu-i nimic.

Iar dincolo, sub şanțurile păgînului, tunetele conteniră; apoi tresăriră glasuri, gemete, şi se auziră pălituri tari, parcă izbea cineva cu maiul în pămînt. O învălmăşeală fierbinte se încinsese în marea de umbră, dar nu se vedea nimic.

Şi, după un răstimp, iar se întinse linişтea, — pînă ce se auzi un pas grăbit venind. Dorobanții se coborîră de la muchea parapetului, şi nu trecu mult şi se văzu şi trupul uriaş al rezervistului răsărind mare, încărcat cu ceva, în lacul de sînge al celui dintăi felinar.

Se auziră glasuri trecînd ca un freamăt: L-a scăpat!

Panciuc păşi pînă la locul lui şi dădu drumul din spate rănitului; apoi cu stînga scoase de sub manta felinarul şi-l puse lîngă capul căprarului. Fața lui Florea era galbenă şi ochii închişi aveau un cerc adînc, vînăt. Dar, prin gura deschisă puțin, ieşea răsuflarea fierbinte a vieții.

Gavril Panciuc îşi şterse cu mînica măntălii broboanele de sudoare de pe frunte şi rămase uitîndu-se lung, fără de nici un cuvînt, la prietinul scăpat de moarte. Apoi se puse şi el jos, alături, se aplecă spre Florea şi întrebă încet:

— Măi frate, mergi la abulanție?

Căprarul deschise puțin ochii şi-i închise îndată.

— Vrea să meargă la abulanție, zise domol rezervistul, dar eu nu-l pot duce... Şi se lăsă deodată într-o rînă şi-şi duse palma dreaptă în deşert, sub coastă. Un pîrău de sînge curgea pe sub manta, pe pantaloni şi pe cizme, în apa şanțului.

— Mă camarade ! strigă Lascarache spăriat, nu-l lăsa, că moare !... şi se repezi să sprijine capul lui Panciuc. Ceilalți se grămădiră, dar nu mai era nimic de făcut. Uriaşul se întinse cît era de lung şi muri fără de nici o vorbă.

A doua zi, la raport, se dădu ordin de zi pe regiment pentru „vitejia soldatului Panciuc Gavril, care a scăpat de sub tranşeele inamicului pe caporalul Florea Dumitru şi a murit străpuns de patru gloanțe". Deasupra inimii simple a viteazului, se aşează Virtutea militară şi lîngă groapa în care era să se coboare el la hodină, se ceti cu glas tare ordinul de zi. Dar Panciuc nu mai ştia nimic; el dormea somnul cel lin şi fără deşteptare.

DASCĂLUL IRIMIA

Cum s-a auzit în sat de război, s-a început în toate părțile o jelanie de credeai că se apropie sfîrşitul lumii. Plîngeau muierile şi fetele şi se trăgeau de cap pe toate cărările. Noi, flăcăii, ştiam că bine mare nu ne aşteaptă acolo unde ne vom duce, dar, ca românul, gîndeam şi noi în mintea noastră cea proastă: Ce poate să ni se întîmple acolo, în război? Cel mult o să murim. Ei şi? De asta nu ne spăriam noi. Nu ne spăriam nici de mai rău. Am lăsat femeile să bocească şi ne-am dus.

Cînd am trecut Dunărea, eram flăcăi mulți, din toată țara. Cînd am ajuns în țara bulgărească, am găsit ruşi puzderia pămîntului. Iar turcii cei cu fesuri roşii furnicau în taberile lor fără număr: cîtă frunză şi iarbă.

Se vărsase mult sînge rusesc. Turcul se împotrivea cu desnădejde. Au fost cîteva zvîrcoliri cumplite şi sîngeroase, încleştări de moarte, din care turcii au trebuit să dea înapoi ca nişte fiare rănite.

Eu o duceam şi mai rău şi mai bine, cum da Dumnezeu. Pe drum, îmi fusese dor toată vremea de cei de-acasă. Dincolo, peste Dunăre, numai noaptea, cînd stăteam cu faţa spre cer, cu ochii deschişi, în mijlocul miilor de flăcăi, mă necăjeau umbrele celor rămaşi în urmă, îmi veneau în minte luncile şi văile înverzite, în care petrecusem ani din viaţă, mă gîndeam la pămîntul nostru cel vechi în care se odihneau oasele strămoşilor, — şi mă lovea aşa o jale amară şi-mi spunea parcă cineva că n-am să mă mai întorc şi n-am să mai văd ce-am lăsat.

Ziua însă, cînd se începea furnicarea taberei, cînd prindeau să bîntuie furtunile gloanţelor şi obuzelor, mi se împietrea deodată sufletul, nu mă gîndeam, nici nu mă uitam la ce lăsasem în urmă, mergeam cu un avînt pe care nu-l simţisem niciodată şi care mă străbătea cu fiori din creştet în tălpi.

Flăcăii noştri erau îndrăzneţi şi şmecheri, comedie mare. De multe ori dădeau în avanposturile turceşti, se luau la harţă, scăpau ca prin urechile acului şi se întorceau aducînd arme şi prinşi.

Într-un rînd pornii şi eu în patrulă înaintată, cu sergentul Irimia, un uriaş cu capul mare, cu grumajii de

taur, — şi un pehlivan fără pereche. Afară de mine şi de sergent, mai erau cinci flăcăi. Era în luna lui brumar şi zorile se arătau cețoase şi mohorîte.

După ce ieşirăm din linia sentinelelor îndoite, dădurăm într-o porumbişte culcată la pămînt şi zdrobită; sărirăm apoi, cu piciorul, un pîrău mîlos şi ne îndreptarăm cu grijă spre costişa unui muncel care se ridica dincolo de pîrău la cîteva sute de metri. Departe, înaintea noastră, prindeau să mugească tunurile la Plevna; dar prin negură nu se vedea nimic. Mergeam împrăştiați, ne adăposteam prin tufele care înnegreau ici şi colo, prin pîclă, şi stam gata la orice, cu armele încărcate, cu degetul pe trăgaci.

Teamă n-aveam. Ştiam pe Irimia ager şi deştept: cu el toate trebuiau să iasă bine.

Dar deodată, cum nici nu gîndeam, izbucni aproape de mine un strigăt scurt, iute înăbuşit. Mă repezii. Pe un hat buruienos, între două ogoare, Dumitru Lioara, fruntaşul, doborîse cu baioneta una din sentinelele păgînilor; sergentul Irimia se vînzolea cu cealaltă. Ceilalți tovarăşi veneau şi ei în ajutor. — Însă, spre nenorocul nostru, mîna turcului, care se zvîrcolea sub fruntaş, dădu peste armă, — o bubuitură izbucni scurt în liniştea zorilor. Turcii rămaseră zdrobiți în tufe; noi, strînşi, porneam îndărăt. Dar prea mult înaintasem; posturile mici duşmane erau prea aproape. Zgomote de glasuri, împuşcături răzlețe se

auziră; tropote de cal prinseră a bate pământul şi, dintr-odată, ne simțirăm împresurați şi pierduți.

Irimia zise:

— S-au dus boii dracului, măi băieți !

Ne zvîrlirăm ca nişte turbați spre fesurile roşii, cîteva puşti bubuiră, o zvîrcolire repede se încinse — şi-atîta tot.

Nu era alt chip. Turcii ne prinseră. Începură a vorbi pe nas, în limba lor; unii se năpustiră la noi să ne străpungă, alții îi opriră, — apoi furăm duşi, prin furnicarea avanposturilor, pe cărări întortochiate, şi ne trezirăm închişi într-o baracă de scînduri. În urma noastră, pîrîiră multă vreme puştile pe lanțul sentinelelor. După aceea fierberea se linişti.

Ziua leşietică venise. Noi stam jos, descinşi, fără arme, şi ne uitam unii la alții, cu ochii holbați. Tanase a Vădanei lipsea, dar nimeni nu vorbea despre moartea lui, pentru că toți ne gîndeam la maică-sa, care rămăsese singură şi amărîtă în sat.

Tăcurăm o bucată de vreme. Îmi făceam socoteală: de bună-samă că păgînii au să ne puie capăt zilelor ! Dintru-ntăi mi s-a părut ciudat. Nu-mi venea la socoteală să-mi aştept aşa moartea, la un ceas hotărît. Dar pe urmă mă pătrunse din ce în ce mai tare gîndul că duşmanii au să mă înalțe într-un copac, cu funia de gît, şi drept să spun, amar începu să mă doară sufletul. Un fel de

întuneric mi se coborî peste minte. Apoi, într-un tîrziu, mi se deschise deodată înaintea ochilor satul nostru din munți...

Ce făceau oare cei de-acasă? Ştiau ei că feciorul lui Ilie Şoimaru are să rămîie prin pustiurile bulgăreşti? Nu ştiau, săracii... Satul se întindea foarte liniştit în vîlcea, la poalele munților, departe, în fundul Moldovei bătrîne. Din ogrăzi, se înălța fumul spre cerul limpede; cumpenele fîntînilor țipau ici şi colo; fete în catrință treceau pe ulițele înguste, cu cofăiele în mînă; pe coasta muntelui, spre sat, suiau nevestele cu şiraguri de cai încărcați cu desagi. Poate Marina lui Andrei sta pe prispă, cu ochii pierduți departe, spre şesurile nemărginite, — poate se gîndea că într-acolo s-a dus feciorul Şoimarului şi poate se gîndea că s-a dus să nu mai vie, poate ofta amar, gîndindu-se...

Şi mă trezii vorbind tare:

— Ce să-i faci? aşa ne-a fost scris...

— Ce zici? mugi lîngă mine glasul sergentului Irimia.

— Mă gîndeam ce-a mai fi fiind prin sat pe la noi, domnule sergent...

— Bine, pace, măi flăcău ! Fetele oftează şi se gîndesc la tine...

După un răstimp de tăcere, întrebai:

— Au să ne facă turcii felul, domnule sergent, nu-i aşa?

— Se poate şi asta...

Ceilalți oftară. Aveau şi ei nădufurile lor. Irimia pufni cu ciudă şi zise:

— Adică de ce oftați voi aşa de tare? Căta-ți-vă de treabă; pînă mîni cine ştie ce se poate întîmpla: mare-i unul Dumnezeu !

Fruntaşul Lioara suspină cu amărăciune:

— Am ajuns rău de tot... Încaltea Tanase a Vădanei nu mai are nici o grijă !

— Las' că ne vine şi nouă rîndul! mormăi înăbuşit Neculai Mazîlu.

— Da-v-aş dracului ! izbucni sergentul. Ce te boceşti, *Nevoie*, înaintea morții? De-om scăpa, am să vă pun să faceți *sărvici* cu muierile !

Apoi se întinse pe-o coastă, scoase tabacherea, îşi răsuci o țigară, scapără şi şi-o aprinse.

Nimeni nu mai zise nimic. Uriaşul era mînios.

Într-un tîrziu, porniră zgomote şi glasuri, baratca se deschise şi cîțiva turci, cu un ofițer de-al lor, pătrunseră înlăuntru. Oțelele armelor luciră ca nişte fulgere. Ofițerul se opri între ele, se uită cîtăva vreme la noi, răcni apoi nu ştiu ce, cu glas aspru, la soldații lui, — după aceea ieşiră cu toții. Irimia sta întins pe-o coastă şi tăcea ca un moroi.

Aşa trecu ziua. Sergentul nostru fuma ţigări după ţigări şi se uita urît la noi.

Tunurile băteau surd în depărtări. Prin împrejurimi simţeam că vin şi trec pîlcuri de călăreţi.

Spre sară auzirăm un freamăt mai mare, amestecat cu nechezări, cu sunete ascuţite de fluier, cu tactul greu şi surd al pasului gimnastic. Şi baratca se deschise iar, cutremurîndu-se. O droaie de păgîni bărboşi intră repede, desfăşurînd cununi de funii. Ne făcură semn să ne sculăm, ne legară cu frînghiile cot la cot, — eu într-un capăt, Irimia în alt capăt, — şi ne împinseră spre uşă. Dar cînd să ieşim, sosi un călăreţ în goană, se aplecă pe oblînc şi dădu un ordin. Furăm lăsaţi legaţi burduf în baratcă, se aşeză un planton înaintea uşii, iar ceilalţi se traseră spre bivuacul de aproape.

Sergentul nostru părea nemulţămit. Începu să mormăiască:

— Aista nu-i *sărvici* l Umblă, parcă calcă în străchini. Să le arăt eu miliţie, măi Săracu, să-mi umble ca o fată mare !

— Domnule sergent, zise Ion Munteanu, acum am ajuns şi mai rău, ne-au legat ca pe boi.

— Nu-i nimica, măi flăcăi. Întindeţi-vă jos şi tăceţi... Rabdă, mă, că aşa scrie la carte !... Rabdă ! — Numai de un lucru îmi pare, bre, rău: mi-s mînile legate şi nu pot fuma măcar o ţigară, ca să-mi mai astîmpăr foamea.

Mi-i foame, mă, de crăp. Parcă mi-au mas şoarecii în pîntece !...

Nu mîncasem din zori, simțeam şi eu o mare jale la inimă.

— Dar nu-i nimica, zise iar sergentul, bine că mi-a trecut mînia. Am să fac şi eu ca țiganul: în dorul bucatelor, am să mă pun pe cîntat... ca-n vremile bune, măi Săracu !

Ne întinserăm jos grămadă; iar Irimia începu a zice cu glas moale:

Omul ! Ca iarba zilele lui.
Ca floarea cîmpului,
Înfloreşte...

Avea un viers frumos şi tremurător de te pătrundea la inimă. Sta cu fața în sus, cu ochii spre podul barătcii; toată supărarea îi trecuse; şi acum, adevărat ca înaintea morții, ne simțirăm şi noi mai uşurați, cu inimile liniştite. Şi dascălul nostru cînta drept ca la biserică la noi, cu glas duios, cînd mai tare, cînd mai slab, cu înmlădieri tremurătoare; şi, în jurul nostru, întunericul creştea încet-încet. Din depărtări, venea un murmur greu care umplea înserarea. În tabăra din jur se înălțau strigăte de comandă.

Foamea noastră nu voia să se aline de loc, cu toate că sergentul îi cînta aşa de dulce. Ne rodea măruntaiele ca un lup. Irimia se opri şi grăi:

— Tot nu-s turcii oameni de omenie ! Ne lasă o zi întreagă să postim, înghiți-i-ar gurile iadului de păgîni ! Se opri şi scuipă într-o parte: Ptiu ! dă-i dracului ! Şi începu iar:

La rîul Vavilonului,
Acolo am şezut ş-am plîns,
Şi de crengile sălciilor
Ne-am aninat organele noastre...

Deodată tăcu. Sentinela se îndrepta cu paşi îndesați. Smunci uşa, se împlîntă în prag, bărbos şi cu ochii holbați, şi începu a răcni la noi.

— Du-te dracului !... zise cu greață Irimia.

— Strigă la noi să tăcem, oftă Gheorghe Cojocaru. Nici atîta mîngîiere nu mai avem. Măi-măi-măi ! ce-i şi cu păgînii iştia !...

— Bine, şopti Irimia; atunci am să mă mînii şi are să fie rău ! — Are să-ți pară rău ! strigă el apoi turcului.

Sentinela se încruntă, făcu un pas şi aplecă arma, cu baioneta amenințătoare.

— A dat boala-n tine, spurcatule ! gemu sergentul. Apoi se întinse foarte liniştit pe spate.

Turcul închise uşa şi se trase la locul lui. Întunericul ne cuprinse, adînc, şi tabăra tăcea.

Mai tîrziu se făcu atîta linişte, de se auzeau şi caii ronțăind la furgoane. În baratcă era întuneric orb, de puteai

să-ți dai cu degetele în ochi. Noi stăteam neclintiți, dar nu dormeam nici unul. Deodată, glasul lui Irimia porni slab ca un oftat:

— Tu eşti Domnul Dumnezeul nostru şi afară de tine, pre altul nu ştim ! Nu ne lăsa în sama păgînului, Doamne !

— Domnule sergent, zise Lioara, are s-audă santineaua !

— Dă-l dracului de păgîn, ucigă-l crucea !

Trupul lui uriaş începu a se frămînta. Apoi, după o bucată de vreme, glasul i se auzi iar:

— Măi ! tare-aş fuma o țigară ! Mi-i foame de nu văd înaintea ochilor... Am să mă pun să rod la frînghie...

Iar tăcu un răstimp.

— Măi băieți, şopti el iar, hai să cercăm un asalt. Eu zic să mergem la reghimentul nostru, sireacul, la 15, că ne-o fi aşteptînd camarazii cu mîncarea.

— Greu ! suspină un glas.

— Nu face gît, că-ți vîr pumnul pe gură ! mugi dascălul. Tot una ni-i. Dacă murim, atîta pagubă !

Şi-n tăcerea adîncă, se frămînta iar uşor; apoi auzirăm, foarte încet, ronțăitul dinților în cînepa răsucită. Acuma mă gîndeam şi eu: Ce-o fi, o fi ! şi-aşteptam. Apoi dascălul prinse a trage vînt în piept. Se umfla. Îl simțirăm înțepenindu-se, încordîndu-se, ridicîndu-şi grumajii şi

întinzînd picioarele, — şi, odată, ceva plesni scurt; iar glasul de buhai începu a cînta încetinel:

— Cuvine-se cu adevărat să te fericim pre tine, născătoare de Dumnezeu ! — Încet, măi băieți, încet, că s-a dus dracului păgînul ! încet... Mergem să mîncăm la al nostru, la 15, sireacul ! Mă, nu moare românul cu una cu două !

— Domnule sergent, gemu Lioara, te-aude, domnule sergent...

— Leagă cățeaua, fruntaş !, fără vorbă !

Dar tot era s-o pățim. Turcul auzise poate ceva: paşii lui iar bocăniră pe pămîntul pietros şi uşa se dete în laturi. Ne lățirăm la pămînt fără suflet. Bătea inima-n noi, parcă voia să ne spargă pieptul. Prin uşa deschisă pătrundeau licăririle unui foc, care ardea înaintea barăt-cii. Santinela se opri în prag, neagră, se aplecă, cu mîna la ochi, cercetă toate colțurile cu luare-aminte, apoi se trase îndărăt la vatra lui de jar, lăsînd uşa deschisă.

— Face turcu-a moarte ! gemu sergentul — şi prinse a deslega pe fruntaş, care era lîngă el. — Încet, măi băieți, încet. Aşa, fruntaş ! nu sufla tare că te ia mama dracului !

După ce deslegă pe Lioara, amîndoi se tîrîră pe brînci, fără nici un zgomot, ca nişte şerpi, spre noi. Mînile lor lucrau repede prin întuneric. Iar noi tremuram de ne-răbdare.

Cînd furăm gata, ne lățirăm pe brînci, la pîndă. Sentinela sta lîngă focul de găteje care de abia pîlpîia, tremurîndu-şi pînza de lumină pe furgoanele de-aproape, unde ronțăiau caii. Sta rezemat în puşcă, asculta murmurele nedesluşite ale depărtărilor şi se gîndea. Cine ştie la ce se gîndea şi el, săracul ! Mai încolo, se zăreau, nelămurite, prin întunecimea nopții, bivuacurile. Trupa dormea.

Sergentul şopti încet:

— Ca vîntul... la cai !...

Şi se strecură sprinten pînă la uşă.

Noi ne uităm la el cum se pregăteşte, cum se lasă pe vine şi-şi încovoaie brațele. Vedeam roş înaintea ochilor. Acu s-alegea: trăim, ori ne ducem dracului !

Deodată dascălul icni.

A fost o scăpărare de fulger ! Dintr-un salt, Irimia încălecă pe turc, îl dărîmă la pămînt, ridică de două ori pumnul şi-l lăsă să cadă ca un ciocan de fier. Puşca se întinse uşor la pămînt; sentinela îşi lăsă într-o parte, moale, capul plin de sînge. Nici un gemăt.

Ce-a mai fost nici nu mi-am dat bine sama. Cînd am deslegat caii, cînd ne-am zvîrlit pe ei, cînd ne-am prăbuşit în goană de vifor la vale spre taberile noastre? Nu ştiu. A fost o larmă în urmă şi o izbucnire de împuşcături, ca la o bătălie în regulă. Iar noi fugeam, pe deşelate, spre ai noştri, ca zvîrliți din tun.

Pe urmă, cealaltă parte a războiului am dus-o tot aşa, cînd mai bine, cînd mai rău, cum s-a întîmplat. Ai noştri nu s-au plîns niciodată. Aşa-i datina românului, să se obişnuiască cu toate. Şi a dat Dumnezeu de-am scăpat cu viață, — iar sergentul şi-acuma cîntă la bisericuța noastră de lemn.

Cîteodată, la un pahar dulce, istoriseşte fără fală cum am pornit de la turci, să ne astîmpărăm foamea la al nostru, la 15, sireacul ! Altfel, ce dascăl, măi frate ! Parcă de cînd e el n-a cîntat decît *Ohtoicul* şi n-a cetit decît *Vămile văzduhului* şi *Moliftele sfîntului Vasile !*

CEASURI DE PACE

În dimineața aceea de 9 octomvrie, soarele răsări cu o lumină prietinească, negura se risipi curînd şi văzduhul se umplu de strălucire. Prin văi, se înmlădiau pale de ceață, se făceau din ce în ce mai străvezii, pînă ce se mistuiau în limpezimea aerului de toamnă. Tunurile bubuiau în Plevna şi în împrejurimi. Pretutindeni omul sta la pîndă ca o fiară şi obuzele duceau moarte. Şi răniții stăteau palizi, cu fețele la cerul albastru, care le trimetea mîngîieri tuturor deopotrivă, şi morții îşi dormeau somnul veşniciei nesimțitori.

La ceasurile nouă, un parlamentar ieşi din întăriturile turceşti, cu steag alb, în fața Griviței noastre. Îndată, pe parapetul dorobanților se înălță fîlfîind pînza păcii.

Lătratul tunurilor conteni împrejur, apoi încet-încet, în tot cuprinsul bîntuit de viforul morții, focul se potoli, pînă ce se stinse, — şi stîlpii cenuşii de fum se pierdură, şuvițe răsfirate, în nemărginire, şi adîncul văzduh de pace se umplu de strălucire mai mare.

Oamenii se înfrățiseră pentru un răstimp. Din întăriturile turceşti ale Griviței, ieşiră ofițerii şi un şir de sentinele fără arme, care se rînduiră de-a lungul şanțului lor, cu fața spre noi. Ieşiră şi din Grivița noastră dorobanți neînarmați şi se aşezară în fața turcilor, — flăcăi chipeşi, gătiți ca de paradă, cu căciula pe-o sprînceană. Pe şuşănițele de pămînt din dosul celor două şiruri de sentinele, stăteau grămădiți, putrezind, căzuții luptelor trecute.

Erau mulți flăcăi de-ai noştri. Focul ucigaş îi zvîrlise fără suflare pe pămîntul umed, — şi acolo stăteau de săptămîni încheiate, pe pămîntul plin de apă, sub cerul plin de ploaie, sub schimbul vrăjmaş de plumb şi de schijă; stăteau cu armele alături, în somnul cel adînc, în noaptea cea adîncă. Zile şi nopți trecuseră; şi ochii se scufundau în orbite, şi obrajii aveau coloarea pămîntului. Şi, pe deasupra lor, în văzduh, trecuseră nourii plumburii cu şuvoaiele de apă, şi trecuse peste ei pasul iute şi greu al asaltului, şi gemuseră tunurile, şi pocniseră puştile, şi căzuseră alți tovarăşi peste leşurile lor țapene. Acuma ei nu mai doreau nimic, dar la vetrele copilăriei lor, în satele umilite, stăteau bătrînii şi babele fără feciori, oftau, tăceau şi aşteptau. Treceau vînturile toamnei cu

cîntece triste, venind de pe țărmuri depărtate. Vînturile ar fi putut spune ceva, căci trecuseră peste frunțile şi peste ochii feciorilor, dar bătrînii ştiau să aştepte numai şi nu ştiau că vatra va rămînea pustie şi cuiburi de dragoste, văi cu ape răsunătoare şi erînguri pline de soare, nu vor mai simți paşii celor care nu se vor mai întoarce. Ei tăceau şi aşteptau.

Iar acum, în lumina cea prietinoasă a soarelui de toamnă, prinseră a furnica brancardierii şi doctorii. Se opreau la fiecare mort, îl aşezau cu grijă pe năsălie şi-l porneau spre şanțurile noastre. Erau morți de toate felurile. Erau cu capetele zdrobite şi negre, erau cu fața senină; unii stăteau liniştiți pe spate, alții grămădiți cu capu-n piept, încovoiați asupra pămîntului. Şi paturile porneau, curgeau neîntrerupt.

Morții turci erau duşi pe bucata de pămînt neutru, între lanțurile de sentinele, şi năsăliile lor veneau şi-i luau. Şi-n ziua liniştită, toți umblau încet, vorbeau cu glasuri scăzute. Ici-colo, dădeau peste trupuri pe care nimeni nu le mai putea ridica. Săpau o groapă pe loc, împingeau trupul cu hîrlețele şi aruncau deasupra pămîntul. Nimeni nu ştia cine-i căzutul, cum îl chiamă şi de unde-i.

Un pîlc de căciulari se opri dinaintea unui morman de leşuri de-ale camarazilor. Toți tovarăşii de luptă căzuseră cu fața spre duşman, pe-o coastă, într-un avînt furtunos, şi toți stăteau cu ochii deschişi, privind parcă grozavul

cuib de foc de unde veniseră izbiturile de moarte. Printre armele căzute, în mijlocul tuturora, stătea un sergent mîndru, cu sprîncenele încruntate pe ochi tulburi, în somnul morții.

Un flăcău zise încet:

— Iaca şi domnul sergent Axinte. Ce om bun era, bre !... Cu dînsul nu ți se ura niciodată. Ne-a spus multe năzdrăvănii în şanțuri, în nopțile de ploaie, cînd ne erau sufletele îndoite şi pline de amar.

— Da, murmură altul, e din sat de la noi; e logodit cu fata județului... Dumnezeu să-l ierte !

Iar domnul sergent Axinte dormea dus, şi-n somnul lui negru şi fără de sfîrşit poate tot se gîndea la fata cea sprintenă a județului, fata cea cu ochii ca porumba şi cu cosițele negre, cu care se avusese el bine în alte vremuri.

— Iaca şi vărul Năstase, rosti un glas mişcat. Ce-are să zică mătuşa Ruxanda cînd a vedea că mă întorc singur ! Uite şi Ilie al lui Tudor Păduraru, uite şi Vasile al Pînzarului...

Şi cei vii îşi cunoşteau camarazii cu care duseseră greul războiului, ori prietinii vechi cu care hoinăriseră în copilărie, prin văile şi luncile țării. Şi glasurile erau mai întunecate şi cuvintele puține, fără izbucniri şi păreri mari de rău. Sufletele se închideau înaintea durerii; moartea nu mai înfiora pe nimeni. Mîni va porni iar vifo-

rul de foc, şi mulţi se vor aşeza la odihnă de veci ca şi vărul Năstase şi ca şi domnul sergent Axinte. Iar peste podişul plin de morţi, peste liniştea de o clipă, lumina blîndă a soarelui îşi tremura strălucirile. În Plevna era pace, în împrejurimi era pace, şi din pămîntul udat de sînge şi ploaie, din văi, se înălţau pînze subţiri, de abia văzute, de aburi. Pe sub pîlcurile albe de nouri, sus, în cerul adînc-albastru, se roteau vulturi; convoiuri de corbi se ridicau din zare. Iar flăcăii îşi ridicau camarazii şi-i purtau spre şanţurile noastre. Şi fiecare viaţă umilită care se stinsese acolo, pe glia străină, şi care era să rămîie pe veci îngropată acolo în pămînt străin, lăsase în urmă o fericire ori o durere.

Flăcăi vrednici, cu suflete potolite ! voi, umiliţilor şi nebăgaţilor în samă ! sub pasul vostru s-a cutremurat pămîntul străin. Voi aţi răbdat şi-aţi suferit, aţi lăsat în urmă căminuri pustii şi lacrimi; dar cumplita voastră vitejie a suflat negura de pe moşia părinţilor noştri.

Fraţilor, pace vouă !

Cazmalele şi hîrleţele săpau cu grabă gropi îndărătul întăririlor. Leşurile fură aşezate alăturea. Şi preotul îşi înălţă glasul, şi începu a ceti rugăciunile din urmă, pe cînd batalioanele se descopereau. Era o linişte în întinderi ca într-o biserică uriaşă, şi toţi tăceau. Numai glasul popii se auzea slab: „Veşnica pomenire, veşnica lor pomenire !...” şi un gornist, într-un colţ, în dosul rîndurilor,

începu a suspina, din goarna înăbuşită cu palma, melodia trăgănată a morții. Apoi pământul căzu peste cei adormiți pe veci, gropile se umplură şi cornul nevăzut conteni.

Dincolo, paturile brancardierilor tot încărcau morții. Ofițerii noştri supravegheau lucrul şi lanțurile de sentinele tăcute privindu-se de la douăzeci de paşi. Apoi, în căldura mîngîietoare a soarelui de toamnă, privirile duşmanilor se întîlniră. Ofițerii noştri şi cei turci se priviră zîmbind, se salutară, se apropiară. Erau toți mai curat îmbrăcați, ca de sărbătoare. Fumau oa în vremurile liniştite de garnizoană, şi parcă voiau să se hotărască la pregătirea unei petreceri.

Soldații tăcură o vreme, apoi unul de la noi zvîrli o glumă. Un rîs stăpînit se întinse. Un turc răspunse într-o românească stricată, şi alt rîs porni. Apoi un căprar azvîrli un pac de tutun, un fruntaş un pesmete, — şi oştenii turci îşi arătau dinții albi, rînjind foarte prietineşte. Schimbul de vorbe se întinse, din rîndul celălalt veniră la noi pipe, țigarete şi alte „fleacuri turceşti".

Un căprar bălan, cu ochii foarte vioi, strigă:

— Effendi ! hei, effendi !

— Evala ! zise, de dincolo, un turc înalt şi bărbos.

— Moclis hacanà ! vorbi foarte serios căprarul. Ghel burdà? Perpelița hacanà, țangăr mangăr berlengher buf !

Turcul rămase cu ochii holbați, fără să priceapă.

— Nu priceput? întrebă căprarul. Şi flăcăii prinseră a rîde. Turcul îşi întinse şi el gura, cu dinții albi, într-un rîs fericit, îşi scoase pipa din tunică şi o zvîrli căprarului.

— *Sabalairusum*!... strigă căprarul, ridicînd luleaua. Şi turcii izbucniră în rîs. De aici prietinia se întinse pe toată linia. Iar căprarul care ştia turceşte sta mîndru ca un paşă şi scotea, din cînd în cînd, cîte-o vorbă năstruşnică, care stîrnea rîsul tuturor.

Dar la amiază lucrul se isprăvi. Ofițerii se traseră spre şirurile de sentinele. Comandele se înălțară şi de o parte şi de alta, oştenii intrară în şanțuri. Urmă o clipă de linişte şi de tăcere; apoi, deodată, steagurile albe ale păcii se cumpăniră, şi se lăsară în şanțuri.

Şi-n soarele amiezii, în întăriturile noastre, un şurub gros de fum alb se înălță spre cer, desfăşurîndu-se grabnic; tunul izbucni şi scuipă căpățîna de schijă spre reduta turcească. Ca după un semnal, bateriile îşi deschiseră focul. Glasul viforos al morții prinse a bubui din dealuri în văi.

Flăcăii stăteau în şanțuri. Erau mai tăcuți şi mai gînditori decît în alte dați. Căci era o lumină frumoasă de toamnă ş-un cer senin cum nu văzuseră ei de mult, şi gîndurile pribegeau spre căminurile părinteşti.

Din cînd în cînd, se spărgeau obuze deasupra parapetului, şi spărturile şuierau trecînd peste capetele lor. Ei

nici nu le băgau în seamă: erau prea obişnuiți cu aşa fel de oaspeți.

Dar, spre sară, din asfințit, se înălțară nouri negri, soarele se cufundă într-un noian de flăcări. Un vînt aspru porni odată cu amurgul şi, cînd veni întunericul nopții, glasul vîntului de toamnă cînta cu înmlădieri dureroase pe deasupra parapetelor. Tunurile bubuiau înspăimîntate parcă, şi ghiulelele treceau ca nişte puncte roşii prin văzduhul negru. În şanțuri, flăcăii erau treji şi tăceau şi se gîndeau, lîngă mormintele mari ale fraților lor, şi gornistul necunoscut, într-un colț, zicea din goarna înăbuşită cu palma un cîntec încet, care aducea cu suspinele buciumului în munții noştri.

MÎNIA MOŞULUI

În vremea liniştitelor zile de garnizoană, cele mai de samă ființi din regiment fuseseră, fără îndoială, Moşu şi Ghiță. În jurul lor se învîrtiseră bucuriile şi supărările tuturora, de la mare pînă la mic. Iar acuma, în viforul zilelor rele, tot amintirile întîmplărilor trecute luminau privirile şi încălzeau inimile.

Ghiță era un țap de toată frumusețea: capul mare, negru, şi trupul plăviț; şi de la cap, o dungă neagră pe toată spinarea, pînă la coadă. Mergea drept, fluturîndu-şi barba, cu coarnele înălțate, şi ochii căprii scînteiau de veselie şi de şagă. Se făcuse mare cît un june, cu picioare

puternice şi groase şi cu un grumaz care ținea greutatea unui om.

Fusese adus, de pe cînd era ieduț, de tamburul-major Manoil, moşul regimentului. Întîi era o stîrpitură, mic şi prizărit de-l da vîntul jos, şi behăia aşa de jalnic, că-ți era mai mare mila de el. Dar după ce începu a o duce bine, a mînca pîne şi zahăr din mînile soldaților, şi a bea lapte din gamela Moşului, din „pîrciul" cel slăbuț crescu un țăpuşor vesel şi zburdalnic, care împrăştia veselie în toate companiile.

Cînd se suna adunarea, dimineața, el era la locul de cinste, înaintea cornişt ilor şi toboşarilor, bătînd măsura cu capul şi cu bărbuța; cînd se suna ieşirea la cîmp, tot el o apuca înainte, mîndru ca un general. În repaosuri dădea goană la grecul cu plăcinte; orice cumpărător trebuia să-i dea şi lui o îmbucătură. La ruperea rîndurilor, pornea în pas de atac după flăcăi, împingîndu-i cu coarnele prin plutoane. La masă făcea inspecție în toate străchinile, — iar țiganului Boroiu, care horpăia ca un disperat şi nu-l băga în samă, de multe ori îi azvîrlise strachina, cu coarnele, cine ştie unde.

Noaptea făcea inspecția sentinelelor. Şi pe multe le scăpase de belea. Se întîmpla ca soldatul, trudit, să fie furat de somn şi să înceapă a moțăi; şi se mai întîmpla să dea atunci Ghiță peste el. Era lună şi frumos ca ziua, şi țapul se oprea foarte mirat de clătinaturile şi scăpătă-

rile capului de lîngă gheretă. Începea şi el a face semne, a sări la dreapta, la stînga, şi a-şi scutura barba. Apoi deodată se avînta, cu capu-n piept, şi sentinela, izbită de scînduri, se trezea îngrozită, urlînd: Cine-i? — Stăi ! Ţapul răspundea dulce: Beee !... iar soldatul se freca la ochi, se trăgea de urechi şi-şi căra la pumni în cap ca să se desmeticească, îngînînd: Mă săracu ! mîne fac cinste c-o plăcintă. Dacă nu erai tu, mă duceam dracului !

Cu toţi era prietin Ghiţă, dar cu Moşul era mai mult decît atît: dragostea lor era duioasă. Moş Manoil era cel mai bătrîn cornist din oastea ţării, începuse a trîmbiţa din tinereţă, de pe vremea nemţilor, şi era hotărît să moară cum trăise, tot între toboşari şi cornişti. Atîta patimă avusese şi el în viaţa lui: să înveţe marşurile cele vechi pe flăcăii cei noi, să soarbă regulat o stacană de roşior, şi să suduie nemţeşte. Acuma mai avea o bucurie: pe Ghiţă, băiatul lui.

Moşul era nume dat cu ordin de zi pe regiment. De la colonel la răcan, nimeni nu-i zicea altfel. Dar Moşul era ţapăn încă, drept, cu capul sus, cu pasul îndesat. Deasupra bărbii cărunte şi a mustăţilor mari, deasupra nasului roş şi a obrazului rumăn, ochii negri aveau încă lucirea tinereţii. Cînd se-mbrăca în mare ţinută şi se aşeza înaintea învăţăceilor lui, cînd zvîrlea după umăr şnururile, şi ducea cornul la gură, şi începea, cu capul înălţat, cu pieptul înflorit de brandemburguri scos înafară, se simţea că este cineva în fruntea bata-

lioanelor, şi glasul goarnei lui trecea ca un fior şi prin inimile flăcăilor.

Şi era bun şi blînd ca un bunic. Se purta cu toţi soldaţii ca şi cu Ghiţă al lui. Şi totdeauna, sara, după ce-şi sorbea chilul lui de vin, îşi sugea mustăţile, îşi mîngîia barba şi zicea: Eu sînt tata regimentului, mă... Voi sînteţi băieţii mei, şi-mi sînteţi dragi ca şi Ghiţă... Iar ţapul îşi scutura barba şi-şi vîra capul negru pe subsuoara moşneagului, clipind şiret la gradele şi soldaţii adunaţi în jur.

Dar zilele frumoase trecură. Se duseră muştrurile de pe cîmpiile pline de căldura şi lumina primăverii, se duseră danţurile de sară în curtea regimentului, după sunarea apelului şi a rugăciunii, cînd muzica zicea sîrbe şi bătute, şi lanţurile de flăcăi se frămîntau în joc: se duseră iernile viforoase cu teoriile obositoare şi cu poveştile spuse încet la lumina scăzută; se duseră manevrele de toamnă, trecerile prin satele pline de grădini cu poame, glumele la popasuri cu fetele, marşurile şi luptele pe dealuri şi văi, bucuriile cînd Moşul cînta aşa de dulce încetarea manevrei, se duseră toate, — şi veni vestea cea mare, cu războiul cel adevărat.

Infanteriştii porniră cei dintăi, — şi Moşul cu Ghiţă al lui, în fruntea tuturor.

Acuma trecuseră şi prin grindină de plumbi, şi prin sîngele duşmanilor şi a fraţilor. Toamna venise, era frig şi umezeala pătrundea mădularele. Tunurile bubuiau fără

întrerupere, şi din Plevna şi din lanţurile împresurării, ca nişte zăvozi care latră toată ziua cu mînie unii la alţii.

După ploile de sînge ale asalturilor, regimentele rărite se odihneau, dar sufletele lor erau nemulţămite, vremea trecea şi turcii stăruiau cu străşnicie în vizunia lor. Asalturi vijelioase se zdrobiseră la parapete şi mulţi flăcăi mînioşi căzuseră fulgeraţi. Şi parcă toată tăcerea şi mînia căzuţilor trecuse în inimile celor rămaşi. Veseliile erau rare şi glumele se rosteau cu zîmbete de mîhnire.

Moşul, mai ales, era foarte amărît. Porţioara lui de vin, chilul lui, aici era lucru foarte rar, hrană pentru ţap nu se găsea, — căci Ghiţă era deprins cu lucruri faine, şi Moşul înjura şi scuipa cu ciudă, de cîte ori venea vremea chilului şi a cinei băiatului. Grozav ! războiul era o pacoste pentru moşneag şi nimeni nu ura mai straşnic decît el, mai din fundul sufletului, pe „haimanalele", pe „tartorii" lui Gazi-Osman !

Într-o dimineaţă, după o noapte cu brumă, se trezi Moşul mai morocănos decît totdeauna. Ţapul toată noaptea îl încălzise cu blana-i aspră, la spate, şi la trezire bătrînul voi să-l miluiască cu ceva, şi nu găsi „hapsalut nimic !" I se păru că Ghiţă a slăbit tare, behăitul lui de bună-dimineaţă îi sună în urechi stins şi plin de jale; şi-şi mai aduse aminte că de-o săptămînă încheiată n-a pus un strop de vin în gură, şi că are nevoie de şapte clondire de cîte un chil, ca să aducă lucrurile la adevărata lor

cumpănă... Era slut de tot, şi Moşul îşi îndesă chipiul cu mînie pînă la sprîncene.

Veni un cornist să raporteze că domnul sublocotenent Atanasiu a dat ordin să-şi curețe oamenii „amuniția". Moşneagul se încruntă şi mugi:

— Marş ! *Haraus* !

Acestea erau vorbe de pe vremea nemților: greu ! Moşul ajunsese la aman ! Veni căprarul:

— Să trăiți, Moşule, a dat ordin domnul sublocotenent...

— Com? Şi tu, *idem*, foră vorbă !

— A dat ordin să curățim amuniția...

— Îndrăzneşti? *Marşir*, *farfluctăr* ! Haid ! scurt ! Paşol !

Bătrînul îşi trase chipiul şi mai tare pe ochi, se întoarse şi se uită lung la Ghiță, fără să rostească nici o vorbă. Apoi îşi vîrî mînile în buzunările pantalonilor, ridică capul şi începu a cerceta zarea pe sub cozoroc.

De deasupra nu ploua, dar ziua era mohorîtă, fără soare, şi cerul se căptuşise cu nouri alburii. Un vînt rece venea de la miazănoapte; îngheța degetele şi înroşa nasurile. Peste spinările de pămînt se zăreau, cît cuprindea ochiul, desfăşurările grăbite ale sulurilor cenuşii de fum şi răsfirarea lor în goana vîntului, apoi se auzeau mugind tunurile, unul după altul, mînios şi înăbuşit.

Moşul privea toate cu o nepăsare de ghiață; părea că prea puțin îi pasă de frământarea din şanțuri, de mişcările coloanelor printre întărituri, de trecerile repezi ale ofițerilor încolo şi încoace, de toată zarva depărtărilor. Se uita aşa ca şi cum le-ar fi dat toate dracului. Din cînd în cînd mormăia cîte-o înjurătură cu „farfluctăr" şi cu „idem" şi scuipa cu greață într-o parte.

Într-un tîrziu, îşi scoase pipa, şi-o umplu cu tutun şi privi cu mînie în jur. Un învățăcel ieşi ca din pămînt cu un capăt de iască aprinsă, şi Moşul, după ce dădu foc tutunului, prinse a pufăi din greu, parcă îndeplinea o mare caznă. În jurul lui nimeni nu vorbea; numai la o parte, într-un dos, cîțiva se sfătuiau, căutînd să afle cum ar putea îmblînzi pe bătrîn. Dar nu puteau găsi, sărmanii, nici un mijloc, căci toată mîngîierea Moşului se cuprindea într-o gustare bună pentru Ghiță, — şi de cînd trăseseră în şanțurile Griviței, proviziile se împuținau zi cu zi.

Mînia şi tăcerea Moşului creşteau cu trecerea ceasurilor. Pe la amiază, însă, nu mai putu răbda. Sărută pe Ghiță, îşi strînse centironul şi-şi cercetă revolverul, strigă la țiganul Boroiu să-şi lase dracului toba şi să vie după el, — şi o porni încet-încet, printre dungile şanțurilor, printre taberile tăcute, peste care suflarea aspră a lui noemvrie presura parcă fioruri de ghiață. Ghiță şi Boroiu mergeau alături în urma lui: țiganul zgribulit, cu umerile ridicate, țapul dînd repede din cap, după pas.

Tunurile în toate părțile nu mai conteneau. Băteau întruna aşa de regulat şi aşa de multă vreme, încît nu le mai băga nimeni în samă.

Moşul mergea la întîmplare, pe gînduri. Într-un răstimp se întoarse spre țap:

— Ghiță-băiete, ți-e foame tare, mă?

Țapul behăi încet şi Moşul gemu plin de năduf. Fără să mai spuie nimic, porni iar înainte. Grivița rămase pe dreapta, în urmă; celelalte întărituri turceşti se desfăşurau spre miazănoapte în încîlciturile dealurilor şi văilor. Moşul mergea spre asfințit, pe o întindere goală, către taberile ruseşti. Un sat se zărea pe o costişă, dincolo de adîncătura unui pîrău, şi în răceala zilei mohorîte părea mort, fără nici un suflet în el.

Deodată, din văgăuna pîrăului se arătară capete de călăreți. Moşul avea ochi buni, şi-i cunoscu de departe: erau călăraşi de-ai noştri. În tăcerea văii stăteau nemişcați, parcă aşteptau ceva. Bătrînul se îndreptă grăbit spre ei. Un călăreț ieşi din grămadă şi începu a face semne; Moşul le înțelese cum îi venea la îndămînă, şi porni şi mai zorit spre pîlcul întunecos.

Cînd ajunse, îi ieşi înainte un locotenent oacheş, cu barba neagră şi cu nasul turtit. Vorbea repede şi-i jucau ochii în cap ca la Necuratul.

— Ce e, Moşule? ce vînt te bate? Cum? ce-i?

— Nimic! răspunse morocănos bătrînul, oprindu-se şi salutînd. Am pornit şi eu, poate oi da de ceva *proviant*, că-mi moare băietul de foame...

— Aşa? strigă repede ofiţerul; bine, Moşule, bine ! Stai colea! ai răbdare. Vine un convoi turcesc, înţelegi? Scurt! în doi timpi şi trei mişcări dăm atacul, — şi, ori, ori !...

— *Farfluctăr*! murmură bătrînul; tot se gîndeşte Dumnezeu la noi !

Se întoarse spre ţap şi-i mîngîie capul negru, pe cînd toboşarul Boroiu sta ţapăn, cu mînile la vipuşca pantalonilor şi cu chipiul împins pînă la ceafă.

Bătrînul zise iar, mai blînd:

— Tot e bine cînd eşti bătrîn. Te mai cunosc tinerii, şi altfel merg lucrurile...

— Da, Moşule, rosti iute locotenentul, te cunosc ! te cunosc ! desigur...

Apoi îşi ridică calul în două picioare şi făcu cîteva copce pînă la malul pîrăului. Chiar atunci cîteva împuşcături rare căzură una după alta: parcă celor care trăgeau le era lene. Şi glasul locotenentului începu a striga cu aprindere, şi sfîrşi prelung şi răsunător:

— Marrrş !...

Călăreţii dădură pinteni, un fîşîit aspru trecu, apoi prinse a dudui pămîntul. Se răsfirară, trecură pîrăul şi suiră

spre dîmbul care dosea un cot al şoselei ce ieşea din sat, pe după înălțimi.

Moşneagul rămase singur cu Ghiță şi cu Boroiu. Privi cîtăva vreme lung în urma lor, apoi rosti:

— Hai şi noi ! Haimanale şi tartori !... Am să-i rrrup cu dinții!...

Îşi trase revolverul şi porni foarte grăbit.

Împuşcăturile se îndesiseră; o larmă de glasuri deşteptă singurătățile, crescu, sfîşiată de strigăte, de țipete şi de urale. Şi cînd ajunse Moşul pe dîmb, bătaia era în toi. Şiragul de cară se oprise în mijlocul drumului, şi ai noştri încolțeau din toate părțile pe călărețiii păgîni. Caii, repeziți, se prăbuşeau unul spre altul, învălmăşeala creştea, pocnetele de carabină se răriră, conteniră; şi lupta se răsfiră pe sub dîmb şi printre cară, şi oamenii căzeau, caii o porneau razna, cu coamele spulberate, pe cînd, între vîrtejurile acestea de mînie, boii, grămădiți cu capetele în fundurile carălor încărcate, suflau spărioşi şi frămîntau pămîntul cu picioarele.

Moşul nu stătu mult la îndoială. Porni foarte liniştit, spre căruța cea din urmă, de unde încăierarea trecuse. Pe drum îşi întoarse capul, şi băgînd de samă că țiganul s-a oprit, cu mînile pe coarnele lui Ghiță, răcni:

— Marşir ! cioară afurisită !... Întinde aripile, — că te zvîrl în fundul fundului iadurilor !

Țiganul porni încovoiat, împins de coarnele lui Ghiță.

Bătrînul se apropie de căruță, pe cînd lupta se înfierbînta spre vale, pe drum şi pe de laturi, într-o bubuire mare de răcnete. Scoase sabia şi înțepă un sac. Cîteva fire de orez ieşiră prin tăietură.

— Grîu turcesc !... mormăi bătrînul. Bun şi ăsta !...

Înşfacă un sac, făcu semn țiganului să se apropie, şi i-l prăvăli din căruță peste spate. Apoi răcni:

— Porneşte-o, mă !

Cînd să puie mîna pe al doilea sac, un fes se înălță de ceea parte şi un cap bărbos se arătă la lumină.

— Ce-i, bre? întrebă bătrînul.

Turcul nu voi să răspundă, se repezi de după căruță şi ridică sabia. Moşneagul nici nu se clinti, ridică dreapta cu revolverul şi fulgeră pe turc drept între ochi c-o descărcătură. Voi să tragă sacul, cînd alt duşman se avîntă pe drumul celui dintăi.

— Idem ! zise scurt Moşul şi-l trăsni şi pe acesta în numele Tatălui de la două palme depărtare. Turcul căzu peste cel dintîi fără să geamă măcar.

Moşneagul încarcă sacul în spate şi porni spre dîmb. De acolo cătă din ochi pe țigan, şi-l văzu trecînd pîrăul, aşa de grăbit, parcă îl ajungeau din urmă tătarii. Țapul, după o fugă iute, se întorcea să caute pe bătrîn. Şi lupta

împrejurul carălor, îndărăt, scădea. Turcii se risipeau alungați de călăraşi şi carabinele iar începură a bubui. Moşul se lăsă cu sacul la vale, pe cînd țapu-i da tîrcoale, behăind tremurat.

— Taci, craiule, zise bătrînul, c-am să-ți fac o cină să se ducă vestea !...

Cînd ajunse la băieții lui, Moşului îi trecuse mînia. Şi liniştea se schimbă în veselie, cînd află că un cornist i-a adus un clondir de roşior, şterpelit cu mari năcazuri, cine ştie de unde, numai pentru dragostea bătrînului.

Sara, la focurile aprinse într-un dos, la un colț de şanț, flăcăii îmbucau pe un cap orez fiert cu sare şi cu apă, iar bătrînul, după ce-şi hrănise băiatul c-o fiertură ca aceea, îl culcase lîngă el, ş-acuma, pe de-o parte se încălzea de foc, pe de o parte de blana lui Ghiță, şi fuma cu mulțămire tutun arăpesc, sorbind cu poftă din clondir. Nasul era ceva mai înfocat ca de obicei, şi pofta venise iar, drept ca în zilele cînd o ducea el bine, la cazarma regimentului, între băieții lui.

Şi în lumina focului, în mijlocul roatei de flăcăi, începu a povesti, ca în vremurile bune, istoria de pe vremea nemților, cînd era el pompier.

— Ce, mă?... ce căutau *ştronții* la nunta unuia de-ai noştri? Şi încă cu scandal Şi cu batjocură. Cînd am umflat parul de stejar de la un hîrdău şi cînd am prins a da, mămulică ! mămulică ! parcă erau nişte muşte...

Şi Moşul pufăia, povestea şi-şi dregea glasul cu vin. Apoi ceru cornul şi începu a cînta băieţilor lui cîntece vechi, înăbuşind sunetul cu palma. Şi după cea din urmă sorbitură, cîntecele prinseră a curge duios şi dulce. De cînd trecuse Moşul Dunărea, niciodată nu cîntase aşa. Iar flăcăii nu puteau dormi; ascultau pe gînduri, cu ochii mari.

Într-un răstimp, bătrînul se opri şi mormăi, mîngîind capul negru al lui Ghiţă:

— *Farfluctăr*! de ce nu-mi dădeau pace să-mi iau sacii?...

ÎN SPITAL

Însera, şi mă duceau brancardierii în pas legănat spre ambulanță. În cel din urmă iureş de la Grivița, o zburătură mă ajunsese la genunchi. Îmbrîncasem, tăiat parcă de un ascuțiş înroşit, amețisem, ş-acuma deschideam ochii fierbinți, deşteptat de glasuri, deşteptat de legănarea patului de pînză. Piciorul drept nu-l simțeam de la stinghie; o oboseală de friguri calde îmi aducea unde de înăduşeli.

Mugetul tunurilor, în urmă, umplea amurgul; cînd şi cînd, pîrîiau puşti în depărtare. Eu stăteam pe spate amețit, străbătut de fiori. Gîceam înaintea şi-n urma patului

meu şiraguri de răniți purtați spre marile corturi dindărăt. Din cînd în cînd răsăreau aproape de mine chipuri palide de ofițeri, obrazuri năcăjite de soldați; uneori pîlcuri mari treceau, se strecurau cufundîndu-se în umbra fumurie.

Şi la ambulanță licăreau felinare în toate părțile. Pe pături negre stăteau în capul oaselor flăcăi cu capetele îmbodolite, ori cu brațele înfăşurate în pînzături; pe perini, ici-colo, zăceau capete galbene cu ochii arşi de friguri adînc cufundați în găvanuri; şi, cum intrai, deodată îmi trecu parcă prin cap un țipăt grozav, sălbatic, scurt. Pe urmă, un glas liniştit rosti:

— Gata. Repede bandajele !

Atunci abia, întorcînd ochii, zării o îngrămădeală de sanitari cu şorțurile dinainte în jurul unui om cu fața blajină, trasă în laturi de două favorite cărunte. Pe cel care țipase nu-l văzui, dar un flăcău trecu pe lîngă mine cu un lighian plin cu apă sîngerată, în care plutea ceva negru, nedesluşit, o mînă zgîrcită parcă.

Simții sudoare rece la rădăcina părului; un val de sînge mi se sui la cap. Dar un alt țipăt, lung de data asta, urmat de gemete adînci, răgete de animal înjunghiat, mă trezi din amețeală. Şi mi se arătară în lumină pataştele noi, venite odată cu mine; şi doctorii umblau, cercetau, pipăiau, dezvăleau rănile.

Urmară țipete şi gemete în lumina tristă. Flăcăi voinici, frumoşi, căscau guri mari negre, cu ochii măriți de sufe-

rință, tresăreau ca subt izbirea unor valuri în mînile celor care-i țineau; apoi rămîneau lungi, întinşi, cu fețele în sus, gîfîind, apăsați parcă de greutăți mari. Şi curgea sîngele ca apa, bucăți de carne cădeau în vase, împrăştiind stropi roşii; sanitari se strecurau repede, vorbeau grăbit, alții desfăşurau suluri de pînze, ori întindeau scama. Apoi treceau mai departe.

Un infanterist tînăr, cu mustăcioara de abia înfierîndu-i, prinse a se ruga ca un copil:

— Domnule doftor, să nu mă tai... Vai de mine, numai m-a pătruns un glonte, n-am nimic...

— Să vedem ! zise doctorul cu favoritele cărunte.

Pe cînd băiatul scîncea încă, ajutoarele îl desfăcură. Doctorul se spăla pe mîni de sîngele celui dinainte. Se aplecă, se uită cu luare-aminte, apoi zise:

— Ce spui dragă? o sfărîmătură de obuz ți-a rupt trei coaste. Trebuie să le scoatem...

Infanteristul prinse iar a se tîngui, apoi, cînd sanitarii îl țintuiră, tăcu deodată, cu ochii căscați. Doctorul îşi clăti cuțitul, îşi suflecă mînicile, întinse întîi stînga, apoi cu dreapta prinse a lucra cu răpegiune. Acelaşi țipăt, aceleaşi gemete, la care răspundeau altele din colțuri, unde se grămădeau alte şiraguri de oameni.

Mai încoace, un vînător bunduc, cu fălcile încleştate, privea încruntat la cei mînjiți de sînge, umezi de aburul sîngelui, care se apropiau să-i brăzdeze şi lui cărnurile.

Doctorul întreabă:

— Unde te doare?

El nu răspunse; privea încruntat.

— Unde te doare? întrebă a doua oară doctorul. Nu vrei să spui? — şi zîmbi uşor.

Îl împresurară, îl cercetară. Pe urmă auzii un icnit mînios. Doctorul tăia iute, vorbea repede, răstit, sanitarii se zvîrcoleau în toate felurile şi în toate părțile, iar vînătorul bunduc tot tăcea cu îndărătnicie, — şi rămase singur, pe spate, cu ochii plini de foc întunecos îndreptați în sus, sub sprîncenele încruntate, cu buzele strînse, răsuflînd şuierător pe nări.

Şi gemetele răzbăteau din multe părți, sîngele fumega, curgea, mînjea mînile şi şorțurile, sticlea legănîndu-se, gros şi întunecos, în lighiane, doctorii înălțau, în lumina slabă, brațe negre pînă la cot, şi deodată mă văzui şi eu împresurat.

M-am zvîrcolit, am icnit, am gemut, apoi am rămas întins pe spate, şi n-am mai ştiut nimic.

Cînd m-am trezit, mă durea capul, parcă mi se clătinau în el creierii, şi simțeam cum frigurile mă muncesc. În cortul mare era tăcere, şi lămpile vegheau în felinare.

Unii din răniți se tînguiau încet, mulți ațipiseră; ici-colo licăreau ochi în umbră. Un miros înțepător umplea încăperea. Şi eu simțeam cum fiorii de căldură şi de răceală îmi pregătesc aprige dureri; în amețeala mea, priveam fără să înțeleg bine toate.

Cîțiva sanitari intrară, trecură pe lîngă paturi aplecîndu-se. Apoi deodată unul se opri şi ridică o pătură. Se înclină; veniră şi ceilalți. Şi-i văzui ca printr-o sită mişcîndu-se, descoperind patul şi ducînd ca pe un lemn țapăn pe cel care zăcuse acolo şi care se stinsese singuratic, neştiut de nimeni, în scrîşnirea aceea a dinților.

Pe urmă m-am simțit năpădit de focul înăbuşitor pe care-l aşteptam; ameții, şi întunericul mă învălui.

Zilele care au urmat au fost numai clipele scurte de limpezeală, ce-mi deschideau destul de rar vederea asupra lumii aceştia. Parcă am trecut pe sub ceruri mohorîte de ploaie şi zloată, dar bine nu-mi pot da samă; parcă m-am strecurat prin preajma unor mari şiraguri de oşti tăcute, îngrămădite, în aşteptarea vuiturilor răsunătoare ale iernii, prin preajma unor sate pustii, sub privirile nepăsătoare ale unor țărani morocănoşi, care nu erau din neamul nostru. Şi într-un tîrziu am intrat pentru odihnă mai lungă într-o sală mare şi curată, într-un spital, la Turnu-Măgurele.

Era o linişte acolo, cum de mult nu-mi mai simțise sufletul. Mi se părea că ani trecuseră de la viforurile care

bîntuiseră în batalioanele noastre acolo, în măcelurile de la Plevna. Şi-n cea dintîi noapte liniştită, la lumina de vis oare se împînzea asupra paturilor albe, am prins a mă gîndi la năcazurile care de abia trecuseră, şi la viaţa de altădată, din vremurile de pace.

Nici nu visasem eu cu un an înainte, cînd plecasem acasă în concediu, ce cumpănă ne ameninţa. Eram foarte mîndru de galonul de sergent, şi uitasem vechile mustrări ale tatei că nu-mi isprăvisem batîr gimnaziul. Îmi răsuceam puful de sub nas, mă strîngeam în tunică, îmi plesneam pe-o sprînceană pălărioara de vînător şi făceam nişte plimbări ca acelea pe uliţile tîrgului nostru, pe sub geamurile în dosul cărora mă pîndeau ochii multor fete. Pe urmă veniră baluri, unde eram un adevărat păun, petreceri de iarnă, în care jucam gajurile, inelul, preferansul de idei. Cînd lunecam pe sfoară inelul, strîngeam degetele fetei de-alături; cînd mă sfătuiam în sală cu vreo bucătăriţă, după gajuri, despre felurile de bucate, îi strecuram la ureche o mulţime de prostii; şi la preferansul de idei făceam întrebări aşa de potrivite şi mă uitam în ochii unora din dudui cu atîta înţeles, încît sînt sigur că am lăsat pe urma mea multe piepturi suspinînd şi mulţi ochi lăcrimînd. Mama era foarte mîndră de mine, şi se gîndea cu dispreţ la *partiile* sărăcăcioase din tîrgul nostru. Doar eram cel mai bun dănţuitor, cel mai bun cîntăreţ, şi declamam la petreceri aşa de bine, încît văduvele izbuc-

neau în suspine totdeauna. Mai ales *Cînele soldatului* storcea multe lacrimi.

Acum cît de departe erau toate ! Tata, ştiam bine că a îmbătrînit de supărări şi griji, în urma mea. Maica toată ziua căuta poate în cărți, să vadă cum s-arată norocul pentru feciorul dus cine ştie unde, peste Dunăre, în război cu Turcul. Pe urmă, ostenită, parcă o vedeam grămădită în fundul divanului, cu ochii pierduți în gînduri, departe. Veneau cucoane bătrîne, cunoştința, şi prindeau să vorbească despre veştile care sosesc de la Plevna. Şi era mîhnire şi jale, căci despre mine nu se ştia nimic; şi mama ofta cu amar, închidea ochii, şi lacrimi încete îi curgeau pe obrajii zbîrciți.

Toate aceste dureri însă mă lăsau liniştit; ştiam că o să mă întorc acasă şi o să le curm; iar bucuriile şi prostiile trecuseră, şi nu-mi mai era dor de ele. În fața morții, viața altfel mi se arătase, pentru ca să mă gîndesc că trebuie iar să o vîntur ca pleava.

La multe mă gîndeam. Şi-n icoanele şi gîndurile încîlcite, adormii.

Cînd mă trezii, zîmbea cineva lîngă mine, şi zîmbetul îmi umplu ochii şi sufletul de soare. Era o femeie, o cucoană din lumea cea bună, una din multele care porniseră, sub crucea roşie, să îngrijească pe bieții schilozi care veneau de la vulcanul Plevnei. Avea o pieliță albă, cu pufuşor ca la piersică, şi doi ochi albaştri cu sprîncene negre. Atîta

am văzut eu, ş-am simțit o înfiorare cînd şi-a pus mîna mică pe fruntea mea.

O auzii vorbind:

— Doctore, de ce-a suferit flăcăul acesta?

Mai întăi mă izbi vorba flăcău. Mă socotea un simplu soldat de rînd, — şi parcă nu-mi venea la socoteală: pe vremuri doar învîrtisem valsuri şi declamasem Cînele soldatului...

— A fost rănit... auzii răspunsul. Şi, întorcîndu-mi ochii, zării un doctor țapăn, ras, cu şorțul alb dinainte, şi după dînsul un şir întreg de oameni drepți cu pestelci albe. A fost rănit — zise doctorul, şi băgai de samă că are dinți foarte lungi. I s-a extras glontele şi a rămas rană foarte periculoasă. Era aproape-aproape să i se taie piciorul... Acuma e ceva mai bine. Febra a scăzut.

— De unde eşti? întrebă cucoana, întorcîndu-se spre mine şi privindu-mă lung.

— Din tîrg de la Cămărăşeşti, răspunsei eu încet.

— Nu eşti de la țară?

— Nu.

Ochii aveau în ei parcă nişte firişoare aurii. Pe obraji abia acuma zăream o roşeață slabă, de abia pricepută. Sprîncenele se lăsau în jos, arcuindu-se pe deasupra ochilor şi subțiindu-se din ce în ce.

Mă întrebă iar:

— Te simțești mai bine acuma? Nu răspunsei.

Închisei ochii, şi icoana ei îmi rămase zugrăvită în lumină, albă, uşoară ca-ntr-un întuneric. Pe urmă băgai de samă că mîna ei nu-mi mai atingea fruntea, — şi, cînd deschisei pleoapele, nu mai văzui pe nimeni la căpătîi.

Au venit pe urmă iar doctorii, singuri, m-au cercetat; eu mă gîndeam la altele, nu mai băgăm sama la ei.

Cînd sala se goli şi tăcerea se întinse iar, bolnavii prinseră să şoptească. Cei vechi întrebau pe cei noi, care veniseră odată cu mine, despre suferințile şi năcazurile celor ce rămăseseră acolo; voiau să ştie dacă Turcul s-a dat prins, dacă a mai fost vreo bătălie, — multe. Iar cei veniți răspundeau cu glasuri potolite, cu ochii plini de suferință.

Mă întrebară şi pe mine unii. Eu răspunsei întîi scurt, pe urmă nu mai răspunsei de loc. Auzii o şoaptă: Mă, ăsta-i cioclovină[4]... dar nici nu întorsei ochii. Mă gîndeam, — şi tăcerea încetul cu încetul se întinse; soarele de sfîrşit de toamnă răzbătea prietinos prin geamuri, şi o rețea albă tremura mişcîndu-se pe duşamele. De-afară veneau glasuri slăbite, venea cîte-un cînrec depărtat, de cucoş; şi înlăuntru, cu comanacele în cap, în cearşafurile albe, cei

4 Termen de dispreț dat unui om arogant, parvenit.

mai mulți dintre bolnavi dormeau, unii pe-o coastă, alții pe spate, cu gura deschisă, sforăind uşor. Mă simțeam foarte bine în liniştea aceea, şi mă gîndeam cu stăruință la un singur lucru...

A doua zi mă trezii dis-de-dimineață, cu o dorință mare. Toți dormeau. Mie-mi umbla gîndul, rătăcind, acasă, la tata, la mama, la fetele cărora le cîntam, cu ochii umezi: „Frumoasă ca o roză ai fost în astă lume...", la legănatele valsuri nemțeşti, — apoi se întorceau, odată cu ochii, spre ornicul în colțuri, care țăcănea răpegior, deasupra uşii, la intrare.

Şi, cînd o văzui intrînd pe cucoana cea cu ochii albaştri şi cu sprîncenele negre, îmi tresări inima într-un fior de fierbințeală. Închisei pleoapele, şi aşteptai. Trecu vreme multă, — apoi o mînă călduță mi se aşează pe frunte.

Şi-o văzui tot aşa de liniştită ca şi în ajun, cu doctorul ras şi cu dinții mari îndărătul ei şi cu şiragul celorlalți în urmă. Ba mai erau cu ea alte două cucoane îmbrăcate în negru; eu însă priveam cu îndărătnicie la cea care mă întreba cu un glas aşa de dulce şi care avea mîna moale cum e catifeaua.

— Tu eşti cel care n-ai putut să răspunzi ieri. Cum te simțeşti azi?

— Mai bine, răspunsei eu. Dar tot mă doare piciorul.

La picior nu mă mai durea, dar ea mă privi cu milă, şi eu nici nu doream altceva

— Are să-ți treacă, să n-ai grijă...

Iar eu închisei ochii. Şi ziua se scurse iar în linişte, cu rețelele tremurătoare de lumină, cu zvonul slăbit care pătrundea, ca într-un somn uşor, de-afară. Mă simțeam ca într-o baie călduță, în aşteptarea mea; şi clipele ornicului cădeau una după alta în sala largă; gardienii treceau în vîrfurile picioarelor; glasuri încete curgeau neînțelese, ca nişte adieri.

Şi în fiecare zi venea cucoana cu ochii albaştri, cu glasul încet şi cu mîna mică şi moale; trecea lunecînd parcă; eu acuma o urmăream cu ochii, o petreceam pînă ce ieşea, şi-mi simțeam coşul pieptului cald şi sufletul plin de taină.

Zi după zi trecea. Ca dintr-o lume depărtată veneau veştile din afară, de la război. Noi toți acolo, în lumină şi-n căldură, ne odihneam oasele zdrobite şi sufletele pustiite de furtună. O primăvară nouă liniştea inimile. Numai cei cu mînile şi cu picioarele tăiate aşteptau întunecați, fără nici o nădejde, cu o durere întunecoasă în ochi. Tăceau toată vremea, şi oftau des, cu o jale nemărginită: rana astupată pe trup era deschisă pentru totdeauna în suflet.

Sara, unii istoriseau întîmplări de prin ținuturile lor. Vorbeau domol, cu amănunte multe, şi la lumina scăzută

ceilalți ascultau, în capul oaselor, ori rezemați în coate. Pînă într-un tîrziu, glasul povestitorului umplea odaia largă de fiori şi de şoapte. Apoi glasul tăcea şi numai ceasul țăcănea sus, în părete. Poveştile se întețeau mai ales în nopțile de viforniță cînd pe afară vîntul bubuia şi trecea cu larmă de ape, şi şuiera ca un şarpe, strecurîndu-se pe coş. Eu mă gîndeam, în zvonul acela al mîniei văzduhului, la frații rămaşi în cîmpiile bulgăreşti, trecînd prin vînturi de ghiață şi răzbătînd prin volburile viforului.

Ochii albaştri răsăreau în fiecare zi în liniştea odăii. Îi aşteptam, îi urmăream, şi rămîneam cu gîndul aținti la ei; şi simțeam cu spaimă cum se apropie clipa ieşirii din spital. Şi privirile mele aveau ceva aprig în ele, ceva dureros de bună-samă, — căci totdeauna cucoana se oprea mai mult la căpătîiul meu, mă privea lung, cu un zîmbet uşor, un zîmbet aşa de dulce, şi-mi vorbea încet, cu un glas care-mi părea un cîntec. Mă întreba despre trecut, aducea vorba despre tata şi mama; descoperise acum în mine cunoştinți ceva mai deosebite, şi-i plăcea să-i vorbesc despre multe.

Şi cînd îmi aduc aminte de noaptea din urmă pe care pe care am petrecut-o, la spital, mi se face şi acuma negru înaintea ochilor. N-am putut închide ochii cît e picul: în rana de abia astupată parcă prindea să mă înțepe un ac; sufletul îmi era plin de o sfîşiere adîncă, şi nu ştiam ce vreau, ce doresc. Îmi era dor de tata, de mama, de tîrguşorul nostru, cu toate astea aş fi vrut să rămîn acolo

unde eram, țintuit în patul meu, În lumina obişnuită a lămpilor, legănat în adormitoarele povestiri ale camarazilor, privind dimineața ceasul şi aşteptînd cu ochii, cu sufletul, o clipă, cînd se deschide uşa...

Şi a venit cea din urmă clipă. S-a deschis uşa, şi a intrat femeia cu ochii albaştri. Eu stam îmbrăcat pe marginea patului, o priveam galben, cu buzele strînse, cu ochii mari, pe care-i simțeam că ard. Ea zîmbea, venea zîmbind spre mine. S-a oprit şi m-a întrebat:

— Vra să zică pleci, domnule sergent Văleanu?

De abia am putut să murmur:

— Sărut mîna... plec... Şi-am ridicat privirile spre dînsa. Ea se uita țintă la mine, şi zîmbea. Mi-a urat încet drum bun; voi apoi să plece, dar se opri şi începu a rîde uşor:

— Nu mi-ai spus, Vălene, niciodată dacă te-aşteaptă vreo logodnică la voi în Cămărăşeşti. Dacă te-aşteaptă, să fie cu noroc... Dar nici pe noi să nu ne uiți...

Şi-şi plecă capul pe umăr, rîzînd şi privindu-mă lung.

Răspunsei:

— N-am nici o logodnică...

Ea trecu înainte. Apoi de la uşă mi s-a părut că a strecurat o privire spre mine. Nu ştiu, mi s-a părut... De bună-samă că mi s-a părut...

Am plecat chiar în urma ei, şi n-am mai văzut-o de atuncea...

CONVOIUL

Al doilea convoi de prizonieri de la Plevna — escortat de trei companii din regimentul al treisprezecelea de dorobanți şi de două escadroane de călăraşi — porni la 2 dechemvrie spre Țară. A doua zi îl şi prinse în drum un viscol, mînia lui Dumnezeu.

Venea un vînt aspru, care frigea obrazurile ca un brici rău ascuțit. Cu el se năpăstuiră şi valurile de zăpadă măruntă. Cîteodată se întuneca lumea în marile vîrtejuri albăstrii, care suiau omătul de pe pămînt înapoi spre nouri. Pe crestele dealurilor năvăleau talazuri uriaşe, se înălțau în răsfrîngeri tremurătoare, ca o stropire de spumă, apoi se rostogoleau într-o cernere viforoasă în văi. Prin freamătul sălbatic al acestui uragan de zăpadă, răzbăteau cei trei mii cinci sute de ostaşi păgîni care

suferiseră şi se topiseră în Plevna. Mergeau strînşi unul de altul, încovoiați, cu capetele-n piept, sub biciuirea trîmbelor de zăpadă. Tremurau umezi, pătrunşi de răceala ascuțită. Înaintea, în urma lor, căciularii şi călăraşii de abia se zăreau ca într-o negură deasă. Era o îngrămădire mare de glugi țuguiate şi de pulpane spulberate în toate părțile, în care scînteiau întunecos şirurile baionetelor şi oțelele carabinelor.

Nu vorbea nimeni în toată mulțimea aceea de oameni. Pas cu pas, sforăind, caii deschideau pîrtie largă înotînd prin omăt; pas cu pas, suflînd greu, pedeştrii treceau prin neaua măcinată, sprijinindu-se, cu fălcile încleştate. Vîntul umfla pulberea, o înălța ca pe nişte steaguri mari albe, o încovoia şi o cernea peste grămezi.

Ostaşii lui Osman nu mai puteau. În haine subțiri, cu încălțămintea stricată, slăbiți de lupte şi vegheri, acum de abia mergeau, se poticneau, îmbrînceau. Zăpada se strecura prin cizmele rupte la picioare, prin hainele sfîşiate pe trup; ei înaintau cu umerele ridicate, cu brațele adînc vîrîte în tunici subsuoară. Disperarea din urmă le mai dădea curaj, la aprindea ochii şi sub privirile duşmanului, îşi adunau puterile.

Dar era foarte greu. Chiar flăcăii noştri, deprinşi cu năcazuri de acestea, înaintau anevoie.

— Greu al dracului ! — gîfîia la ariergardă sergentul-major Michiu, scoțîndu-şi dreapta din mînici şi dîndu-şi

jos, cu degetele, omătul din mustăți; — să fie al dracului ! aşa vreme n-am pomenit de cînd maica m-a făcut !

— Ce-i, Michiule? strigă sublocotenentul Crăciun. Nici nu poți înjura. Îți umple viscolul gura de zăpadă, hai?

— Ptiu ! decît aşa, mai bine... să ia dracul ! — şi dădu drumul unei înjurături straşnice.

— Te crede taica ! răspunse sublocotenentul întinzîndu-şi buzele cu mustățile tunse scurt, într-un surîs pe care frigul îl făcea rînjet. M-aş prinde şi eu să fiu colo, la căldurică, cu un pahar de vin fiert şi cu un pui rumenit dinainte.

Michiu scoase un fel de oftat, un răget:

— Eh-eh ! am şi uitat gustul puiului fript ! Ofițerul şi sergentul-major mergeau cot la cot, prietini buni din amarele vremuri ale asalturilor, — unul soldat vechi înălțat din grad în grad, celălalt, sergent-major, rezervist, primar într-un sat din județul Vasluiului. Învăliți în gugiurile sure, bătuți de palele dese ale viscolului, se plecau unul spre altul cînd vorbeau şi parcă-şi zvîrleau cuvintele, prin crivățul iute. Înaintea lor se tălă-zuia turma prizonierilor goi, după care, plecat pe oblînc şi învălit în manta, înainta căpitanul călare, iar dinapoi veneau rîndurile strînse ale flăcăilor.

— Nu-i nimica ! zise Crăciun. Bine că s-au sfîrşit toate. Mult pînă departe nu mai este ! Ai s-ajungi ş-acasă, ş-apoi după aceea are să fie bine !

— Să fie, domnule sublocotenent, că şi rău a fost, de parcă nu-mi vine a crede cînd mă uit şi mă văd întreg. Zice că să nu dea Dumnezeu omului cît poate răbda...

Sublocotenentul nu răspunse. Amîndoi se gîndeau la acelaşi lucru: la vijeliile de foc prin care trecuseră. Regimentul lor primise botezul de sînge, intrat cel întăi în sîngeroasele lupte de la Griviţa, la 27 august. La 31, a doua zi după luarea Griviţei, altă vijelie, cu batalioanele turceşti care năvăliseră să scoată pe-ai noştri din reduta cucerită. Dacă nu era al treisprezecelea, să intre şi să sfarme, tot ca la luarea Redanului, cu stratul puştei pe păgîni, dovedeau osmanlîii companiile noastre dărîmate de oboseala marii lupte din ajun. Pe urmă recunoaşterea de la 4 septemvrie, lucrările în şanţuri pe vreme rea, luptele de noapte cu pîlcurile de turci care izbucneau cînd şi cînd, noaptea, pentru a surprinde pe-ai noştri, — în adevăr regimentul lor fusese mult încercat, — şi tăcerea aceasta plină de gînduri spunea mai mult decît un potop de cuvinte.

Merseră aşa o bucată de vreme, cînd deodată, calul căpitanului sforăi şi dădu în lături.

Michiu îşi înălţă capul:

— Ce este?

— Halt! strigă căpitanul, au îngenunchiat trei prizonieri !

Sergentul-major şi Crăciun se apropiară; flăcăii din urmă mai făcură cîțiva paşi şi se opriră. În zăpadă, înaintea calului, din grămada care se mişca încet-încet înainte, căzuseră trei prinşi.

— Răcniți la ei să se scoale ! strigă iar căpitanul, cu glas înăbuşit de gluga care-i învăluia fața.

— Sus, bre ! grăi tare Michiu, plecîndu-se spre căzuți. — Sus ! nu mai avem mult pînă în sat !

Turcii stăteau grămădiți în zăpadă, cu ochii plini de trudă şi somn. Nu înțelegeau nimic, li se lăsau pleoapele ca de plumb pe luminile ochilor. În straiele lor subțiri şi scurte tremurau vineți de frig, cu bărbiile amorțite, cu buzele negre. Nu mai înțelegeau nimic.

— Drepți, bre ! strigă iar Michiu şi duse mîna la sabie; apoi se răzgîndi şi şi-o trase înapoi.

— Lasă-i săracii ! zise sublocotenentul.

— Bine, dar ce facem cu ei?

— Desigur, frate, ce facem cu ei? întrebă căpitanul de sus. Uite, rămînem în urmă...

— Dă, grăi Crăciun, de luat nu putem să-i luăm. Ş-aşa merg oamenii greu...

Unul din căzuți îşi înălță o clipă ochii stinşi şi făcu cu mîna, uşor, un semn de renunțare, apoi se lăsă pe o

coastă. Cei trei gradați şi soldații dindărătul lor se uitau fără nici o vorbă. Prizonierii se lăsară în omăt. Căpitanul işi porni calul. Crăciun comandă înăbuşit:

— Înainte !

Trecură pe alături, — şi căzuții rămaseră în pustiul alb; rămaseră cu ochii închişi, primindu-şi sfîrşitul tăcuți. Şi multă vreme Michiu şi ofițerul merseră alături fără să rostească nici un cuvînt.

Tîrziu, sublocotenentul ridică capul şi zise arătînd cu mîna:

— Uite, mi se pare că ne apropiem de un sat...

Sergentul-major îşi îndreptă şi el trupul. Prin viscolirea deasă, ceva umbrea la dreapta, ca la două sute de paşi. Vîntul vîjîia ca o apă mare în răscoală.

— Nu ! răspunse Michiu, trebuie să fie o luncă.

Cînd se apropiară, văzură în adevăr un pîlc întins de mesteceni cu ramuri subțiri în care cînta înfiorător crivățul. Trunchiurile albe se zbuciumau în toate părțile, cu disperare, parcă voiau să se smulgă din rădăcini.

Pe cînd priveau într-acolo, răsună iar glasul căpitanului:

— Halt!

— Iar au căzut ! zise sublocotenentul.

Era un singur prizonier, un uriaş palid la faţă, slăbit de suferinţi. Mormăia încet în limba lui, închidea şi deschidea ochii.

— Sus ! bre ! zise Michiu. Ai să te încălzeşti în sat!

Păgînul se lăsă în omăt. Căpitanul strigă:

— Înainte !

Flăcăii iar trecură pe alături. Viscolul venea din ce în ce mai vijelios, pe deasupra grămezilor de oameni parcă fîlfîiau paseri mari albe. Şi într-o clipă talazurile acoperiră pe oşteanul rămas singur în pustiul albăstriu.

Prin drumul greu şi prin vifor, sergentul-major zise într-o vreme:

— Şi de-ai noştri mulţi au murit din pricina lor...

— Aşa-i soarta omului, bre, răspunse sublocotenentul. — Nici ei nu-s de vină... După ai noştri m-a durut rău inima, dar la urma urmei şi ăştia...

— Ăştia-s nişte păgîni ! mormăi Michiu. — Ei au spintecat cu iataganele mulţi dorobanţi.

— Adevărat, răspunse Crăciun. Apoi adaogă: Ai văzut cît de repede i-a acoperit omătul?

— Pe cine, pe păgîni? Am văzut... răspunse sergentul-major cu glas mai muiat.

Un val mare de omăt se năpusti şi le umplu obrazurile. Scuipară, înjurară şi răzbiră înainte. Mergeau umăr la

umăr, albi de nea, arşi de suflarea crivățului. Din cînd în cînd izbucnea glasul căpitanului, treceau pe alăturea de cel căzut, îl lăsau în urmă sub talazurile care se zbăteau deasupră-i.

Cînd ajunseră în sat, ninsoarea, mai potolită, curgea prin umbrele vinete ale înserării. Năvăliră toți repede, începînd din capul coloanei, pe rînd, în curțile înzăpezite. Sătenii ieşeau din casele joase, cercau să se înțeleagă cu sergenții şi cu ofițerii. Dar nimeni nu se uita la dînşii. Se îngrămădiră pîlcuri-pîlcuri, pe unde putură şi unde apucară. Rupseră pînze întregi de garduri, le aşezară în calea vîntului, ori în jurul caselor, spintecară zăpada, aprinseră focuri în adăposturi. Era o frămîntare în care toți parcă uitau de oboseală. Prizonierii, tăcuți, bătătoreau omătul, pregăteau perdeaua, parcă înțelegeau glasurile dorobanților; un început de înfrățire le înmuia la unii privirile. Apoi zarva încet-încet se potoli; numai pe ici pe colo răzbeau glasuri purtate de vînt. Flăcările focurilor mari fîlfîiau în toate părțile.

Michiu, cu pîlcul lui de dorobanți şi cu grămada de prizonieri, înjghebase un adăpost între casa unui gospodar şi între şopronul larg de aproape, care se deschidea cu fața spre casă. Dăduse o raită prin casă, urmărit de bulgarul tăcut şi morocănos, şi ieşise numai decît foarte nemulțămit.

— Mare ticăloşie, domnule, mare ticăloşie !

Bulgarul venea după el.

— Ce te ții, mă, după mine? — răcni oşteanul tare, înturnîndu-se şi zvîrlindu-i vorbele în nas.

Săteanul se opri încremenit. Michiu îşi puse mînile în şolduri:

— Te boldeşti la mine, ha? Cine s-a bătut la Plevna, potaie? Tu, ori ăştia? Tu ai crăpat aici mîncare cît ți-a încăput în piele, te-ai prăjit la foc, ş-acu te boldeşti; ți-au rupt gardul; ți-au pus pe foc lemnele ! S-au pus şi ei, săracii, să se încălzească, — ei şi? — Şi se dădu aproape de el, închinzînd dintr-un ochi, tainic. — Adică poate ai ceva de zis dumneata?

Omul n-avea nimic de zis; se dădu înapoi şi îşi mîngîie o clipă pe gînduri mustățile mari aduse a oală: se gîndea ce-o fi însemnînd potopul de cuvinte ale sergentului-major.

— Spune, mă ! ai ceva de zis? îi răcni oşteanul la ureche. Apoi duse mîna la straja săbiei:

— Paşol !

Săteanul se dădu repede înapoi şi intră în casă. Capul lui zbîrlit, nemulțămit, apăru la ferestruică.

— Măi-măi-măi ! mormăi Michiu aproapiindu-se de focul în jurul căruia prizonierii cinchiți, grămădiți strîns, făceau o roată mare; — straşnic, domnule ! aista-i mare iritic !

— Domnule sergent-major, zise un căprar, — iritic ca iritic, dar ce zgîrcenie ! mămulică !

— Hm ! oameni răi, băiete ! Da' ia să-l iei în maşină şi să te faci a-i da !...

Un murmur uşor de rîs tremură printre flăcăii răspîndiți ici-colo printre prinşi. Sergentul-major trecu la foc prin rîndurile strînse, îşi scoase tabacherea şi-şi răsuci o țigară. Apoi se întoarse spre soldați:

— Voi puteți să scoateți cîte ceva şi să mîncați. Eu pînă ce n-oi lua anafura de asta, nu pun nimic în gură...

Prin copacii din jurul casei, prin căpriorii şurii sub care se zbătea arzînd focul, fluiera cu învierşunare crivățul. Suflările lui mînioase zguduiau pînza de gard şi de trestii aşezate în cale-i, spulberau grămezi de omăt şi le zvîrleau în cerneri de năsip în şură, asupra focului.

Turcii suflau zgomotos şi-şi pîrpîleau la flăcări mînile şi picioarele. Erau aşa de plini de frig şi de durere, încît nici mîncare nu le trebuia. Clănțăneau din dinții rînjiți, se întorceau pe o parte, se răsuceau pe alta, şi, în căldura umedă care le dezmorțea mădularele, ochii le scînteiau. În jur, vifornița se învolbura cu valuri mînioase, şi acolo, la focul mare, un pic de mulțămire muia inimile împietrite de năcazuri.

Din cînd în cînd, ici-colo, oameni răzleți se sculau, ieşeau şi se întorceau cu grămezi de vreascuri şi lemne. Le arun-

cau pe foc, şi flăcările, înăbuşite un răstimp, izbucneau iar, albe şi vioaie.

Deodată, din întunericul neguros, ieşi în lumină trupul voinic al sublocotenentului.

— Ce mai ala-bala pe la voi, Michiule? întrebă el, apropiindu-se.

— Bine, domnule sublocotenent, răspunse sergentul-major. Mi se pîrpîlesc dancii la foc.

— Las' să se pîrpîlească, bre, că mult frig au strîns !!

Căciularii îşi scoaseră glugile; stăteau cu obrazurile pălite în lumină. Frigul alungat, prindeau ici-colo să şoptească. Numai prinşii tăceau încă: în trupurile lor rebegite, răceala îşi sfredelise cuib adînc.

Crăciun se lăsă jos, alături de prietinul de zile grele.

— Zău, bre, zise el, de abia aştept s-ajung acasă !

— Om ajunge ş-acasă, răspunse Michiu. Acuma nu mai zic nimica, dar numai Dumnezeu ştie cum are să mi se încălzească inima, cînd oi călca pragul şi mi-oi vedea nevasta şi copiii !...

Amîndoi rămaseră gîndindu-se, cu ochii în flăcările focului, ascultînd glasul viforos al vîntului.

Soldații, prizonierii, începeau să roadă din provizii. Muşcau cu privirile ațintite, mestecau, muiați de căldura focului, şi nimeni nu zicea nimic. Tîrziu, după ce ispră-

viră, într-un răstimp de domolire a vijeliei, cîțiva oftară prelung, din greu.

Apoi, încet-încet, prinseră a grăi. Dorobanții îşi spuneau nevoile de acasă şi glasurile lor deşteptau multe dureri vechi... prinşii şopteau pe nas, cu fețele chinuite, cu ochii plini de adîncă durere. Iar Michiu şi sublocotenentul iar îşi aminteau şi acuma vorbeau despre valurile trecute, despre băieții detreabă care căzuseră în volburile de foc, despre zilele negre pe care le petrecuseră... Toți cei căzuți zăceau în tîrna străinătății, sub pînza albă de omăt. Cei de-acasă nu-i vor mai vedea; vor rămînea pentru totdeauna pierduți ! Şi o amărăciune de care nu-şi dădeau sama le umplea piepturile, o amărăciune în care mila de mult alungată se întorcea pătrunzîndu-i încet-încet. Tăcură apoi şi se uitară la turma de duşmani goi care se frigeau pe lîngă foc şi vorbeau trişti, cu glasuri domoale. Gîndul li se întoarse la cei îngropați în vifor, în urmă, căzuți fără murmur, cu lacrimile înghețate în ochi şi cu gurile închise izbucnirilor durerii. Şi simțeau ceva fără să şi-o spuie, o milă pentru om, pentru omul nenorocit oricare ar fi el.

Şi cîntecele vîntului de iarnă sunau jalnic în noaptea dimprejur, roiri dese de fulgi albi, sticlind în lumină, năvăleau spre grămădirea mare de jar a focului. Acum oamenii, moleşiți, se plecau unii peste alții, cu ochii împăienjeniți. Din zvonul domol al glasurilor pătrundea

povestirea unui căciular, care spunea despre muierea lui lăsată acasă, tocmai cînd din zi în zi işi aştepta ceasul.

După ce tăcu el, rămase de abia răsunînd numai glasul moale al unui turc slăbuț. Cei care mai vegheau, cu ochii deschişi, îl ascultau. Iar prinsul se înduioşa, avea înmlădieri grele de cuvinte, în care se simțea suferința cea mare.

După aceea tăcu şi el. Şi dormitau alături oştenii noştri primitivi şi crînceni în lupte, şi păgînii care măcelăriseră răniții cu iataganele.

Iar Crăciun înalță bidonul cu rachiu, trase un gît şi-l trecu lui Michiu. Gustară ceva, mai băură, apoi sergentul-major prinse a spune c-o lumină mare în ochi:

— Să vezi, domnule sublocotenent, am un țînc de-o şchioapă; uite, numai atîta, — şi-l chiamă Mihăiță...

Crăciun dădea zîmbind trudit din cap, cu ochii pierduți. Frîntura de convoi stătea răsturnată în zvonul viscolului, în lumina şi-n căldura focului. Oamenii se lăsaseră unii peste alții, cu ochii închişi, cu inimile împăcate.

Din alte volume

BOTOLAN

Vremuri de bejenie (1907)

Pe Botolan îl aveam soldat în ecadron. Eu eram tinerel făr' de mustață pe atunci, şi-mi purta el grijă pentru mîncare, pentru culcare, — şi era cu credință adevărată. Un om spătos, scund, cu nişte ochi verzi, plini de bunătate.

Dintru-ntăi, mi se păruse cam sărac cu duhul; dar pe urmă am văzut că numai sfiala era de vină pentru încurcăturile lui. Pentru dînsul, tîrgul şi armata fuseseră o minunăție ca aceea, la început. Toată tinerețea şi-o petrecuse la ciobănie, în pîcla munților, cu buciumul, cu oile. Cînd s-a însurat, iaca şi oastea; şi mai trece un an, doi, iaca şi războiul. Rău. Avea ş-un copil. Şi întruna se

gîndea la oile lui, la nevastă şi la fetiță, — şi ofta. Cîteodată îmi era şi milă de el, cu toate că de la o vreme, după furtunile ce bîntuiseră, după Grivița, după toate, mi se făcuse inima ca de piatră.

— Ce ai, mă Botolan, de oftezi aşa?

— Ei, ce să am, domnule sublocotenent? Mă gîndesc şi eu că multe îndură omul pe lumea asta !

— Ți-i dor de casă şi de oi, bre?

— Da, domnule sublocotenent, — şi de nevastă... Ce să fac? dacă aşa-i, ticălos, sufletul meu !...

Şi ofta, privind într-o parte.

În rătăcirile noastre de călăreți uşori, după bătaia vîntului şi după zgomotele depărtărilor, nu mai aveam sălaş şi hodină ca lumea. Şăile nu se mai luau de pe cai, oamenii se hodineau, mîncau, cu frîiele trecute prin mînă şi cu carabinele gata, alături. Unde mai pui că eram cu ruşii amestecați, şi ofițerii lor cei mari şi mîndri se uitau la schimbaşii noştri de sus tare, din văzduh: nişte sălbatici care şi-au prins caii din ceairuri, au încălecat şi au venit la bătălie ! Dar cînd a fost cea dintîi ciocnire a noastră la podul Vidului, cînd am sfîrticat cele dintăi batalioane duşmane spulberîndu-le, — atunci, he-he, atunci din brațe! şi din frate ! nu ne mai scoteau, din dragoste şi băutură...

În toate rătăcirile acestea necurmate şi în hărțuielile sîngeroase, Botolan avea grijă de mine ca de un frate mai mic. Într-o colibă pustie, într-o casă părăsită, într-o cărămidărie, într-o hrubă în pămînt, ori unde cădeam, el venea cu brațul lui de fîn, ori de paie, îmi înjgheba patul, ca să pot dormi un ceas, două mai pe moale. În opririle acestea, apoi, după această dintăi grijă, nu rareori îl zăream sfătuindu-se cu tovarăşii şi scoțînd dintr-un fund de săculeț, ori de prin halaturile şelei, cîte-o bucată de slănină ori cîte-o pasere cu gîtul răsucit... Mă ospăta şi mă privea lung cum mînînc, cu ochii lui verzi, plini de bunătate. Eram subțirel pe atunci, cu puf pe obraz şi-i era milă de mine. Pentru toată grija asta, cu sfială, abia îndrăznind, cerea şi el o plată:

— Trăiți, domnule sublocotenent, aş vrea să trimet o scrisoare acasă... să ştie şi Mărioara mea, că încă n-am murit aici, prin străinătăți, în țara Turcului... Ea, săraca, zi şi noapte s-a fi gîndind cînd mă întorc... Poate mă întorc azi, poate mă întorc mîni... Dacă vede că nici veste nu-i mai vine, socoate c-am şi murit... Vai de capul ei ! Ce crezi, domnule sublocotenent, ea-i femeie singură, cu grijă, cu năcazuri... Ce poate un cap de muiere? Aşa, mă gîndesc eu să-i trimet răspuns: să ştie că eu îs sănătos, ş-o duc bine, ş-am să vin cît de degrabă acasă, dac-a da Dumnezeu...

Într-un rînd, după ce rămase mult pe gînduri, cu privirile duse, îndrăzni, cu glas încet:

— Oare mult avem să mai stăm noi prin sălbătăciile acestea, domnule sublocotenent?

— Dă, bre Botolan, ce să-ți spun? Nici eu nu ştiu... Pînă cînd s-a sfîrşi războiul.

— Cînd om răzbi pe Turc, domnule sublocotenent? ...

— Da, Botolan, cînd l-om răzbi...

— Hei, apoi atunci tot mai avem, domnule sublocotenent, că Turcu-i tare, ce crezi? Zicea şi tătuca, şi bunicu, că un turc răpune şi doi şi trei de-ai noştri... Dar a da Dumnezeu şi tot noi om dovedi...

— Ție, nu ți-i frică de dînşii?

— Ei, de ce să-mi fie frică? Nu mi-i frică... Ziceau aşa, bătrînii; da' acuma i-am cercat noi şi cu sabia, şi cu carabina, ş-am văzut că tot om e şi turcul... Cît despre asta n-am eu nevoie... Numai de s-ar sfîrşi mai degrabă... Atîta amar am şi eu...

Şi cum privea în lungul cîmpiei pustii cu iarbă arsă, spre Dunăre, deodată ochii i se umplură de o lumină de jale, răsfrîntă parcă din cele din urmă luciri ale asfințitului.

— Mă gîndesc eu, domnule sublocotenent, ce-a fi făcînd acu Profirița... E mititică, mititică şi bălaie, şi de abia umblă în picioare... Şi nici nu putea zice decît mamă şi tată... Acuma, cînd m-oi întoarce, nici n-are să mă cunoască... Doar e vreme de cînd am pornit de-acasă...

Poate stau în clipa asta amîndouă pe prispă şi Mărioara se gîndeşte la mine şi se uită în lungul drumului...

Aşa, prin mult amar şi năcaz am trecut noi, pînă ce-a dat Dumnezeu şi au început hărţuielile din jurul Rahovei.

Au bubuit tunurile o zi încheiată, au pocnit carabinele neîntrerupt, şi toată vremea, pînă ce căzu asupra cîmpiei pînza fumurie a înserării, escadroanele noastre s-au zbuciumat prin vîntul morţii, prin bombănirile schijelor şi prin bîzîirile de albină ale gloanţelor. Flăcăii noştri, alungînd pîlcuri de turci, se aplecau ameninţători pe oblîncuri şi dădeau zbor cailor în vijelie; descălecările se făceau cu iuţeală nemaipomenită, prin rovine, prin tufişuri, carabinele pîrîiau sec ca vreascuri, oamenii încălecau iar şi zvîcneau în larg cu răcnete prelungi, după contenirea cărora rămînea freamătul galopului mulţimii.

Cu cernerea cenuşii înserării în largul pustiu al acelor locuri, detaşamentul nostru a rămas în avanposturi.

O trudă grozavă îmi îngreuia tot trupul. Simţeam fiori de frig, care alergau pe sub piele prin braţele amorţite, sub mantaua grea. Mergeam în pasul calului, şi puţinii flăcăi ai detaşamentului mă urmau tăcuţi, ca umbre, în întunecime. O casă pustie, la un colţ de muncel, se desluşea abia înainte-ne: acolo mergeam. În fund, întăriturile turcilor în Rahova se tăiau negre, puternic şi foarte desluşit pe slabul abur luminos al amurgului, în

asfințit. — După larma zilei, tăcerea care ne împresura părea a veşniciei.

În pasul liniştit al cailor ajunserăm. Recunoscurăm casa şi împrejurimile prin desişurile mărunte de mlajă[5], pînă la pîlcul de sălcii care mărginea mlaştina dinspre Rahova turcilor. Postul vecin al nostru, în dreapta, putea fi zărit pe orizont dacă sentinela se lăsa pe vine. Soldații descălecară în tăcere, dosiră caii şi le dădură grăunțe, îşi pregătiră armele, şoptiră abia auzit un timp, apoi tăcură, aşteptînd.

— Măi băieți, să păzească doi spre zăvoi, unul să rămîie aici... Ceilalți cercați a dormi cum veți putea... Ce-a da Dumnezeu... La o nevoie, scurt în picioare; nici în somn să nu vă descleştați degetele de pe armă.

— Trăiți, domnule sublocotenent, zise sergentul, aşez eu totul... Loc de dormit este sub şopron... La o nevoie, mai curînd simțim... Aici, în casă, este un fel de pat, da-i de pămînt, domnule sublocotenent, ca vai de lume... Nu ştiu de te-i putea hodini...

— Punem un braț de fîn, şopti Mitru Botolan, şi eu mă culc colea, lîngă părete, afară...

---

5 Arbust cu ramurile flexibile, cenuşii sau verzi, cu frunzele lanceolate, puțin ondulate şi acoperite cu peri mătăsoşi, care creşte mai ales pe malurile şi pe prundişurile râurilor (Salix viminalis). Răchită.

— Bine, puneți un braț de fîn, şoptii eu; de abia îmi simt trupul, de ostenit ce sînt... Aşa... Să băgați de samă, măi băieți, purtați-vă, măi, ca totdeauna... La o nevoie, ca fulgerul, şi să dați cu toată nădejdea...

— Las' pe noi, domnule sublocotenent... şopti Mitru.

Cîmpiile, cetatea, pieriseră în întuneric, încremenite în tăcere; prin răcoarea aspră a nopții nici o fîlfîire de vînt nu adia. Numai un foc de puşcă se auzi departe, slab, singuratic, trist. Paşii oamenilor pe lîngă pereții casei, afară, conteniră, şoaptele amuțiră; rămăsei singur, zdrobit de osteneală, între pereții goi, reci şi afumați, pe patul de pămînt, deasupra maldărului de fîn. Un timp, fiorul, glasul tăcerii, îmi țîrîi în urechi; apoi somnul de plumb mă copleşi.

Într-un tîrziu, poate după două, poate după trei ceasuri, deodată tresării şi mă deşteptai, pe jumătate amețit; simțisem prin somn, în urechi, un bubuit afară, sub pereți. Nemişcat, rămăsei sub manta, cu fața la părete. Mă gîndeam, cercînd a mă desmetici. Ce să fie? Vuietul s-a auzit de partea cealaltă, între uşă şi fereastră parcă... Era linişte moartă în juru-mi, nimic nu pătrundea de afară. Dar tot nemişcat stam, cu urechea ațintită. Poate s-a întors afară, sub părete, în somn, Botolan... El zicea că se culcă afară, aproape de mine.

Dar deodată inima se izbi dureros în coşul pieptului. Încremenit, asudat rece, am stătut cu ochii zgîiți în pata

de lumină cenuşie pe oare o făcea lîngă mine, drept deasupră-mi, la o palmă depărtare de ochi, singura fereastră din păretele de la spate. În pata aceea, ca într-o fulgerare, zărisem o mişcare de umbre.

Toată fiinţa, înlăuntru, îmi tresărise, dar din locu-mi nu mă putusem clinti. Ca într-un fel de farmec simţeam cum încremenesc, şi aşteptam. Nici un zgomot nu se simţea, doar ceva ca-n vis, în răstimpuri scurte, ca strecurarea vîntului în cercevele, ori clătirea unei ramuri, dar aşa de slab, în pulsaţii fără legătură, care n-aveau nimic omenesc. Jocul umbrelor dintru-ntăi grabnic, acuma se domolise: părea o mînă care se întinde şi se retrage, marginea rotundă a unui cap care sta în cadrul cercevelelor o clipă, un tremur nedesluşit, o pată neagră apoi. Încordat, cu gura uscată, nu mă puteam clinti din locu-mi. Un zgomot mai desluşit mă cutremură, umbrele se şterseră de pe părete, pata cenuşie rămase goală ca taina unui ochi orb.

Eu tot aşteptam, cu trupu-ndurerat de încordare. Cineva tuşi afară, lîngă părete — şi farmecul deodată se risipi.

— Tu eşti, Mitrule? strigai tare, şi mă întorsei spre fereastră.

— Da, domnule sublocotenent, noi sîntem...

— Ce este? nu dormi?...

— Nu, domnule sublocotenent... De-acu trebuie să deştept pe domnu sergent, văd că cei din marginea luncii nu mai mişcă... Mi se pare că le-au făcut felul aiştia...

Îmbrăcat cum eram, zvîcnii în sus şi mă aşezai în capul oaselor la marginea patului de pămînt. Afară, prin întuneric, porni mişcare domoală. Mă ridicai, făcui doi paşi şi deschisei uşa.

— Ce-a fost, Mitrule?...

Botolan îmi răsări înainte prin întunecime. Înspre şopron se auzea glasul înăbuşit al sergentului.

— Asta a fost, domnule sublocotenent, răspunse soldatul, — că au venit trei păgîni pînă aici... Mă mir cum au putut trece, cum s-au strecurat pînă-ntr-acoace... Voiau să intre în bordei pesemne...

— În bordei, la mine?

— Da, domnule sublocotenent !

— Ei, şi ce-a fost? Acesta era zgomotul pe care l-am auzit?... A fost ceva în dreptul ferestrei... S-au dus?

— Nu, domnule sublocotenent, i-am prins eu şi i-am doborît...

Un fior uşor mi se strecură prin piept. Botolan mă privea liniştit prin întuneric. Făcui doi paşi. În umbra ca păcura a păretelui, spre şopron, trei momîi negre zăceau întinse la pămînt, alături.

— I-am zărit cum veneau cîte unul, şi i-am aşteptat aici, în umbră... Şi gata... Îs başbuzuci, domnule sublocotenent... şopti Mitru.

— Cum a fost, bre? Cum s-a întîmplat? Nici zgomot, nici strigăt, nimic...

— Nu, domnule sublocotenent, ce să mai fac larmă? Au venit pe rînd. Am sărit celui dintăi în spate şi l-am sfîrşit, şi pe ceilalţi i-am aşteptat lîngă fereastră... Ei veneau, mă credeau de-ai lor prin întunericul streşinei, şi eu întindeam mînile şi-i apucam de gît, domnule sublocotenent... Şi pe urmă, gata ! Asta a fost... Doar voiau să intre în bordei să te omoare, domnule sublocotenent !

— Şi n-a strigat nici unul?

— De ce să strige? N-a strigat nici unul !

Prin noapte, cercam să zăresc mînile soldatului, care, îmi închipuiam, trebuiau să fie uriaşe. El tăcea. Sergentul şi doi oameni se strecurau uşor spre desişul de sălcii.

— Şi cum i-ai doborît tu pe tustrei, bre?

— Uite-aşa, domnule sublocotenent, i-am doborît... răspunse moale soldatul.

Aveam simţirea ghețoasă că am trecut printr-o mare primejdie; cîteva clipe rămăsei cu ochii aţintiţi în neştire spre trupurile necunoscuţilor care zăceau la doi paşi, cu feţele la pămînt, muţi, fioroşi, fulgeraţi năprasnic. Şi un

val de milă pentru mine, un val cald şi pentru soldatul care mă scăpase de la moarte, îmi umplu coşul pieptului. El tăcea, nemişcat, şi gînditor, la o parte.

A doua zi, cu detaşamentul neştirbit, am intrat în rînduri. În grabă am făcut colonelului raportul, tot în grabă colonelul se opri în faţa lui Mitru şi-l privi cu luare-aminte, dădu poruncă pentru ordin de zi de vrednicie, — şi tunul izbucnind, comandele trecură ca sfîrcuri de bice printre rînduri, cîmpia se umplu de ramăt mare şi pînza noastră de oaste, sclipind din săbii, ameninţătoare şi întunecoasă, porni zguduind pămîntul ars al cîmpiei.

Prin fumegarea luptei, la cel întăi popas, Botolan se apropie de mine, şi mă ţinti cu ochii lui verzi, rugători, fără să îndrăznească a rosti vreun cuvînt. Eu mă simţeam purtat spre el cu toată inima, cu dragoste:

— Ce-i, Mitrule? Iar ţi-i dor de-acasă? Vreo scrisoare, ceva, hai?

— Da, trăiţi, domnule sublocotenent, o scrisoare... De-acu dac-am scăpat şi de acest năcaz, pot să zic că mult pînă departe nu mai este... Şi ast' noapte am avut un val... Cu primejdie a fost acela, domnule sublocotenent, dar acuma a trecut... Ş-aşa, mă gîndesc eu, domnule sublocotenent, să trimet iar răspuns Mărioarei, o leacă de răvaş: să ştie că eu îs sănătos, ş-o duc bine, ş-am să vin cît de degrabă acasă, dac-a da Dumnezeu !

Mă privea zîmbind, cu lumina-i de jale de amurg în ochi. Şopti domol:

— Oare ce-or fi făcînd ele acu acasă?... Fetița nu poate zice decît mamă şi tată... Cînd m-oi întoarce, nici n-are să mă cunoască...

Cum mă privea, neclintit în şa, deodată avu o zguduire uşoară. Zîmbetu-i crescu într-o fulgerare, se prefăcu în rîs, ochii se lărgiră, şi fără nici un cuvînt, se plecă pe oblînc şi-şi îngropa obrazul în coama calului. Atunci, tresărind cu un geamăt săgetător, băgai de samă că tîmpla-i era sîngerată: un glonț rătăcit venise, de unde? un glonț rătăcitor venise, îi sfredelise tîmpla, şi acuma, brusc, totul se sfîrşise. Acuma încremenise cu obrazul în coama calului blînd şi nemişcat, cu brațul stîng sub piept, cu dreptul în lungul trupului, spre pămînt.

Îl priveam şi mă gîndeam la cele două ființi care-l aşteptau în munți, în fundul Moldovei, la Profirița lui mai ales, cu părul ca fulgul de păpădie, care de abia umblă în picioare şi nu poate zice decît mamă şi tată. Ca-ntr-o izbire, mă zgudui năvala lacrimilor.

Acu, şi pe mormîntul lui creşte iarbă...

Aşa ne-a spus nenea Cerceluş istoria soldatului Botolan.

UN OM PIERDUT

Povestiri de sară (1910)

Sublocotenentul Grigore Damian cătră ai săi
— la 6 spre 7 septemvrie 1877.

Deşi sînt trudit peste măsură, nu pot să dorm în noaptea asta. Au tăcut tunurile Plevnei, au tăcut ş-ale împresurării; o împuşcătură iute, care ne-a scos buluc afară, a contenit, nu ştiu unde a fost, — poate au mai căzut cîțiva de ai noştri... Acuma dorobanții mei din vizunii dorm somn de plumb; numai

cei din şanțuri, în mîzga pămîntului şi în răceala nopții, ştiu că-şi vor fi blăstămînd, săracii, zilele. Cît îs de tari şi cum rabdă în tăcere oamenii aceştia; parcă mă străbate un fior de înduioşare !

Azi, înainte de amiază, cînd îi pregăteam pentru atacul de la Grivița a doua, se rînduiau tăcuți, îşi cercetau puştile şi-şi strîngeau centuroanele. Erau cu ochii duşi, cu gîndurile călătorite pe la vetrele lor. Dar n-auzeam un glas de tînguire, de păreri de rău, nimenea nu pomenea de cei de-acasă. Doi au îndrăznit să glumească chiar, doi mehedințeni: eu îi ştiam oameni tăcuți şi cumpăniți. Amîndoi din compania mea. Dumitru Sultan din Padina şi Dumitru Hapciu din Pluta. O glumă ciudată.

Hapciu a zis către celălalt:

— Măi camarade, cînd om intra în şanțurile lor, au să te înalțe turcii sultan !

Iar Sultan a răspuns strănutînd:

— Hapciu !

Cei din jur au prins a rîde.

La atac amîndoi au căzut cei dintăi şi au pierit zbătîndu-se subt ochii mei.

Acuma în noaptea asta, vreau să vă scriu ce s-a petrecut cu Neculai Călin, văru-meu: tot m-ați întrebat de el. Îmi spuneți că nici o veste n-a venit de la el nevestii lui, nici nimănui. Nici de acum înainte n-are să mai primească

nimeni veste de la el; a murit azi. — Eu, mulțămesc lui Dumnezeu, am scăpat cu zile. Am trecut prin mare cumpănă şi am avut mare noroc.

Ieri sară, vine Călin la mine. Nu-l văzusem de-o săptămînă. Mi se părea aţîţat ca niciodată şi foarte serios. Eu îl ştiam omul petrecerilor şi al ticăloşiilor. Am stat şi m-am uitat la dînsul. S-a întîmplat să fim numai noi singuri în bordei.

Mi-a întins mîna, m-a întrebat:

— Ce mai faci, Grigoriță?

— Bine, domnule locotenent, zic; da' dumneavoastră cum o mai duceți la comandament?

El m-a privit în tăcere, apoi s-a aşezat lîngă mine pe un scăunaş. A zis cu glas scăzut:

— Am să vorbesc ceva cu tine, Grigoriță... Dintre toți de aici, numai pe tine te am mai de aproape... Poate-or întreba cei de acasă cîndva de mine; să ştii şi tu ce să le spui.

M-am uitat cu mirare la el. A prins a rîde privindu-mă drept în ochi, un rîs prefăcut, vedeam eu bine, apoi şi-a plecat ochii într-o parte şi cu dreapta a început a-şi răsuci nelinişţit mustața.

Începu, tresărind parcă:

— Tu ştii, dragă, că dacă n-aş fi avut o leacă de protecție, aş fi prăpădit cu ruşine epoletele... Acu mă gîndesc eu cu jale la toate prostiile pe care le-am făcut ! Ce te uiți

mirat la mine? Ştii şi tu de toate, precum ştiu toți: că am cheltuit averea nevestii, că am făcut datorii, că am jucat cărți ş-am pierdut de vreo trei ori solda oamenilor... Parcă eu nu ştiu că le cunoşti toate? De cînd am venit aici, alăturea cu camarazi vechi, cu foşti prietini, nu simțesc eu privirile tuturora? (începu a rîde în silă.) Acuma nu mai sînt dintre-ai lor; vorbesc cu mine numai cînd sînt nevoiți, în interes de serviciu; mă ocolesc oricînd pot; ba unii povestesc despre ofițeri osîndiți pentru fapte rele, povestesc într-un chip anumit, de mi se ridică tot sîngele în obraz de mînie şi de ruşine ! Toți, şi cel mai tînăr dintre dînşii şi cel sosit acuma din şcoală, ştiu că am fost dat în consiliul de reformă şi era cît pe ce să fiu alungat cu ruşine... Dar erau copii, era guri flămînde, era nevasta, sărmana, care alerga cu lacrimi, îngenunchind pe la cei mari... Nu m-au reformat; am trecut în rezervă; am îndurat sărăcia; am scăpat de ruşine; dar şi sărăcia duce la aceeaşi cumplită disperare... Şi toate le ştiu toți aceştia care mă împresoară acuma: ştiu că am încercat de toate ca să mă pot ridica din sărăcie, ştiu că n-am fost în stare nimica să fac ! Am ajuns să-mi pierd nopțile prin casele de joc în Bucureşti; copiii umblau pe la uşile rudeniilor şi nevasta, săraca, ducea casa, mă ținea şi pe mine, din lucrul mînilor ei ! De asta acuma, de cînd am fost chemat sub steag, se uită cu dispreț la mine toți şi mă ocolesc ! Şi aici le dau dreptate... le dau dreptate !...

Glasul lui crescuse într-o mînie înăbuşită. Mă privea cu ochii umezi, plini de o pornire nebună. Nu-l mai cunoşteam. Înaintea mea nu mai stătea Călin al nostru, ticălosul blăstămat de toate rudele Măriei; nu mai era Călin împotriva căruia tuna unchiul Toma: La ocnă ! criminalistul ! A mîncat banii ! Şi-a nenorocit nevasta şi copiii ! — Era altul ! mă îngrozeau ochii lui. Tăceam, nu ştiam ce să spun.

— Şi tu mă disprețuieşti ! zise el, greu, privindu-mă țintă; nu-i aşa? mă disprețuieşti...

Am început a îngîna:

— Nu-i adevărat, domnule locotenent... dimpotrivă...

— Nu te apăra ! urmă el c-un fel de mînie, nu te feri ! Tu eşti rudă cu Măria, eşti văr: toți, şi tu, ş-ai tăi, ați strigat totdeauna c-am nenorocit-o...

— Domnule locotenent...

— Aşa-i, am nenorocit-o. Vrei să spui că n-am nenorocit-o?...

Eu n-am răspuns. El avea un rînjet dureros. Un răstimp a tăcut, privind înainte-i, parcă vedea ceva.

— Tu, Grigoriță, nu ştii cîte au fost între noi, urmă el cu glas înduioşat... Acuma îmi aduc aminte de toate şi mi se umple inima de jale ... Cînd îmi luam pensia, mă duceam întins să-mi încerc norocul la cărți. Şi ea mă ruga pe toți dumnezeii să nu mă duc, suspina şi gemea, că puținul acela e al copiilor, e haina lor, e pînea lor !...

Cădea în genunchi, îmi împiedica picioarele cu brațele, — țipa după mine ... eu mă duceam... O găseam plînsă; se istovea, murea pe picioare...

— Ascultă, Grigoriță, şopti el cu glas schimbat, eu din dragoste am luat-o pe Măria... Noi ne-am luat din dragoste... Ş-acuma în bătaia puştilor ş-a tunurilor, singur stînd aici, fără un prietin, fără o vorbă bună, — mi-am adus aminte de trecut... Ticăloasă viață am avut ! Ticăloasă viață...

Şuierul glasului lui m-a făcut să tresar. Am ridicat fruntea, l-am privit; în ochii lui ardea ca o flacără de nebunie şi de disperare.

A stat un timp aşa, pierdut, şi mie parcă mi se muiase inima de înduioşare. Afară suspina un vînt de toamnă, uşor, — abia îi auzeam modulațiile chinuite...

Într-o vreme Călin a oftat, deşteptat din gînduri şi s-a ridicat în picioare. A încercat să zîmbească:

— Poate vei uita de ce ți-am spus... dar poate să-ți şi aduci aminte... Ştii că mîni mergem la atac?

Am tresărit. Numai din ochi i-am cerut lămuriri.

— Da. Am cerut să merg şi eu cu coloana... O să merg într-un batalion cu tine...

Începu a rîde:

— Mergem tovărăşie... Poate luăm Grivița număru doi !...

În mine a început să bată cu tărie inima; a doua zi, vra să zică, trebuia să intru în fierberea morții. Mi s-a pus un painjeniş sîngeros pe ochi. În neştire am întins mîna, am răspuns în neştire glasului lui Călin, — m-am trezit apoi singur, tulburat şi înfierbîntat; am uitat mărturisirea pe care o primisem; mă gîndeam că a doua zi poate o să rămîn întins, în sînge, sub şanțurile păgînului.

Nu ştiu cum am izbutit să dorm; m-am sculat trudit; am primit înfrigurat ordinele; mi-am pregătit oamenii; de zece ori le-am inspectat cartuşierele şi le-am rostit datoriile lor la atac în ziua aceea. Foarte des mă uitam la ceas, de multe ori fără să văd minutarele. Şi într-un tîrziu băgai de samă că tunurile bat cu tărie şi fără întrerupere. M-am mirat cînd mi-au spus soldații că artileria a început focul la răsăritul soarelui...

Pe urmă nu-mi mai dau sama cum au trecut ceasurile cele două din urmă. Cînd ne-am mişcat spre parapetele Griviței noastre, deodată cineva m-a apucat de mînă. M-am întors, Călin m-a oprit, m-a cuprins în brațe şi m-a sărutat. Mi-a zis încet:

— Grigoriță, adă-ți aminte de mine...

Nu era înduioşat, mi se părea hotărît şi tare şi-i luceau ochii. Mie, în îmbrățişarea aceea, mi-au dat lacrimile; m-am gîndit la toți ai mei.

Şi dintrodată, după ce ne-am aşezat la rezervă, am auzit semnalul de atac, — şi dorobanții Sucevii au zvîcnit din

şanțurile din apropiere, s-au risipit, ş-au pornit ca o furtună spre reduta turcilor. Am simțit în ochi izbirea unui val de sînge. Pe urmă s-a limpezit ca o arie înainte-mi, şi de unde eram, am văzut lămurit zvîrcolirea luptei... Dorobanții au stropşit într-o clipă pe turcii din şanțul înaintat, apoi cu scările şi faşinile au dat năvală în tabie, ş-acolo au pornit luptă crîncenă cu baioneta.

Am tresărit iar: al nouălea de dorobanți ieşise şi el din şanțuri ca să sprijinească pe suceveni. Cineva a strigat lîngă mine: Trebuia să iasă odată! — Tunuri porniră a trăsni aproape, cu repeziciune, împuşcăturile parcă se înmulțiră; coloana a doua se opri la jumătate de cale, batalionul întreg se culcă la pămînt...

Atuncea am înțeles că sucevenii au rămas fără sprijin; am înțeles că se luptă cu străşnicie, că-i căsăpesc încă nizamii acolo, în redută... Am început a tremura; n-am auzit, însă am simțit porunca de înaintare. M-am văzut luat înainte ca de o volbură, — şi deodată în jurul meu începură a cădea... În mine era o hotărîre: să năzuiesc la redută, să mă salvez înainte !... În juru-mi cădeau oşteni, bătuți de plumbi şi schije. În vîntul acela de spaimă, cîteva glasuri se înălțară: La pămînt ! că ne potopesc ! Şi lunecînd în mîzga de sînge, s-a poticnit şi batalionul nostru la pămînt... Stam pe brînci şi priveam ca prin sită spre zvîrcolirea de la redută... Şi deodată băgai de samă că cineva dintre ai noştri rămăsese în picioare. Am cunoscut numaidecît pe locotenentul Călin; şi ca o zguduire m-a

străbătut de la creier prin spinare... Mergea domol spre redută, singur; luase de undeva o puşcă: o încărca mergînd, apoi se oprea, ochea şi trăgea... L-am urmărit aşa o vreme. A mers ca la o sută de paşi, apoi l-am văzut slăbind din piciorul stîng, a îngenunchiat, s-a sprijinit în armă, — a zvîcnit deodată în picioare, şi după aceea a căzut ca fulgerat, pe spate.

Acuma iar s-a făcut linişte şi vîntul suspină ca şi-n noaptea cealaltă cînd eram singur ş-a intrat la mine, cu ochii arşi, Neculai Călin. S-a mărturisit disprețuindu-se cu disperare şi eu nu înțelegeam atuncea că el hotărîse să pregătească Măriei şi copiilor pensia unui oştean mort cu cinste pe cîmpul de bătălie.

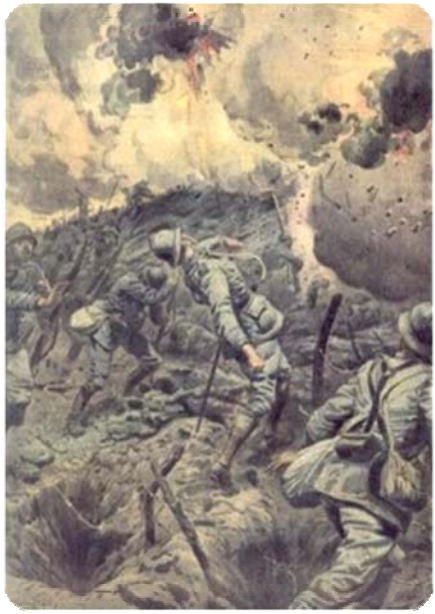

UN VITEAZ

File însîngerate (1917)

O povestire a locotenentului Eug. Ştefănescu
din regimentul 9 infanterie.

Aveam de străbătut un drum de vreo patruzeci de kilometri pe un viscol de nu se vedea înainte-ne la zece paşi. Vîntul ne ardea faţa cu biciuiri de foc. Caii de la sanie, nişte roibi deprinşi cu toate necazurile, înaintau greu, — dar sileau pe cît puteau, săracii. Pe părul lor promoroaca se prinsese ca o spumă îngheţată.

Umblam printre dealurile ondulate din Nordul Moldovei, printre păduri cufundate sub domnia albă a iernii. Drumul ne părea din ce în ce mai greu şi aşteptam un popas, cu sălaş cald ş-un pahar de băutură fierbinte.

Ajungem în sfîrşit. Trimitem caii la hodină şi ovăs. Degeraţi, — intrăm într-un local de jandarmerie.

Se ridică de la o masă, unde scria, un jandarm înalt, cu sprîncenile tufoase umbrindu-i ochii şi c-o mustaţă enormă roşie. Avu onoarea să ne salute, după obicei, şi ne împinse cîte un scaun. Ne întrebă de unde venim, încotro mergem şi se informă dacă n-am dori să bem un ceai. Era, cum se vede, un om cu întrebări geniale.

Cum ieşi să se intereseze de această nobilă băutură, — observai într-un colţ, în umbră, aşezat pe-o lădiţă, un soldat care se silea să se salte din locul lui. Voia să ne salute, însă nu putea. Un picior îi era aproape zgîrcit, şi drumul lung, pe vremea rea, îl vlăguise peste samă.

Îi făcui semn să rămîie la locul lui. Mă privi cu doi ochi plini de vioaie strălucire. Obrazu-i bronzat, cu toată suferinţa şi truda, oglindea un suflet plin de energie.

Mă apropiai de el; îl privii cu prietinie. Intrarăm îndată în vorbă.

— Ai fost rănit?

— Da, domnule locotenent.

După un răstimp de ezitare, urmă:

— Am fost pînă ieri într-un spital. Acuma sînt trimis la alt spital, de convalescenți, în Botoşani. Aştept aici să treacă o sanie, să m-agăț şi eu.

— Şi unde ai fost rănit?

— Am fost rănit în cinci locuri, domnule locotenent.

— Ai cinci răni?

— Cinci.

— Cum aşa?

Fața deodată i se rumeni uşor şi ochii îi scînteiară. Îi dădui o țigară. Şi-o aprinse şi începu să-mi povestească.

— Apoi... eu am luptat la Oituz. Era prin luna lui noiemvrie şi era o vreme cum nu se poate mai potrivită, — cu cerul îmbrobodit de nouri şi fără vînt. O vreme liniştită de toamnă.

Toată noaptea săpasem la tranşee. Cînd veni peste noi ziua albă, începurăm a ne învîrti ca guzganii prin găurile noastre pîndind pe duşman. Care cum scotea capul, — pac ! îi trimeteam răvaş dulce pentru lumea cealaltă...

Către prînzişor, începu a bate artileria lor. Bine, — las-o să bată. Noi ne vedem de treburile şi pregătirile noastre.

Se sparge o căldare nu departe de mine, scurmă țărîna, împrăştie fum şi m-ajunge o schijă la brațul stîng. Nu-i nimic, — pot merge ş-aşa înainte. Bine că-s picioarele sănătoase.

Dar se sparge încă un obuz cu zgomot grozav şi iar îmi umple sufletul de fum şi de putoare. O țandăra îmi rătează vîrful urechii.

— Ce vîrful, — observai eu: după cît văd ți-a luat jumătate...

— Ce să fac? zic: de văzut, văd, — de mers pot merge... Hai înainte cu toții !

Şi pe cînd artileria noastră începea a trage cu mare străşnicie, de rîdea inima în noi, văzînd ce se petrece la inamic, — punem baionetele şi ieşim ca fantasmele din gropile noastre...

Facem un salt; ne oprim într-un întăi adăpost... Foc groaznic curgea asupra noastră... Hai mai departe ! — Ne ridicăm. Un glonte mă plesneşte în picior. Aud: pîc ! în cizmă. — Pot merge? Da. Atunci hai înainte. Pîc ! alt glonte în genunchiul stîng. O zgîrietură... Înainte ! încă un salt. Şi răpăiala de puşti şi mitraliere, şi muget de tun, — şi din urmă veneau ai noştri cu baionetele, ca valurile...

Încarc şi trag. Petrec un încărcător, două. Rana din genunchi începe să mă înțepe. N-are a face. În tranşeele nemțeşti observ mişcare înfrigurată şi pregătiri de retragere.

Atunci izbucneşte ura ! — de la noi — ca tunetul. Şi se prăvălesc şirurile noastre cu baionetele sclipind. — Inamicul fugea — parcă-l ducea un vînt rău cătră pustie...

Vreau să mă răped şi eu, căci un fior aprig mă fulgera din creştet în tălpi. Piciorul mi-a înțepenit însă. O bombă se sparge iarăşi în dosul meu la zece paşi şi-mi smulge arma din mînă, făcîndu-i bucăți condacul...

Ce fac eu fără armă? încep să strig: măi băieți, eu nu mă mai pot purta, dați-mi o armă... să le trimit şi eu de aici veste despre sănătatea mea...

Atuncea s-au apropiat de mine brancardierii şi m-au luat cu targa.

Cînd mă duceau, am băgat de samă că eram plin de sînge, care curgea din toate rănile.

Asta-i... Pe urmă m-au dus la spital... Şi mi-au dat domnii ofițeri carte.

Scociorîndu-se într-un buzunar, scoase o carte poştală, pe care mi-o întinse cu un zîmbet de mîndrie şi vanitate copilărească.

— Poftim, cetiți aicea.

Luai cartea; cetii:

„Viteazului nostru camarad,
— amintire din 10 noiemvrie 1916” —

şi dedesubt erau iscăliți un colonel, un maior şi alți zece ofițeri.

Eu citeam. Rănitul dădea din cap, aprobînd.

— Săracii ! murmură el cînd citii numele ofițerilor; cine ştie cîți au căzut dintre ei !

Şi rămase cu ochii ațintiți în gol, — cu gîndul la camarazii lui şi la crunta vijelie de la Oituz.

FÎNTÎNA

File însîngerale (1917)

Sublocotenentul A. Stegărescu din regimentul 38 infanterie povesteşte următoarele:

Era într-o zi din septemvrie 1916. Ocupam cu plotonul meu o tranşee săpată în vîrful unui deal care domina ţinutul. La poale se înşira, risipit, satul Arabagi. Dincolo, altă înălţime c-o sprinceană de pădure la creastă. Acolo era inamicul. Între noi şi el satul şi valea: o depărtare între opt sute şi o mie de metri.

Era un început de toamnă dobrogeană, cu soare arzător.

Îmi aduc aminte că sufeream de o sete grozavă. Mîncarea şi băutura ni se aduceau noaptea. Ziua drumul aprovizionării era măturat de gloanţe. Acuma de foame nu ne plîngeam noi: mîncam noaptea ca să ne ţie şi ziua. Dar apa, — se mistuia într-o clipă sorbită de atîtea guri arse şi ziua parcă simţeam în noi un jăratic nestins.

Stăteam în adăposturi cu ochii țintă spre o fîntînă din marginea satului. Acolo era cea mai mare bunătate a vieții, apa, alinătoarea tuturor suferințelor noastre. Dar între ea şi noi pîndeau gloanțele inamicului, pîndea moartea.

În după amiaza aceea însă nu mai putui răbda. Cu toată primejdia, mă hotărîi să încerc pe soldații mei. Şi întrebai cu glas tare:

— Ascultați, băieți ! care din voi coboară la fîntînă?

Din ascunzătorile lor s-au ridicat în picioare, privindu-mă cu hotărîre, doi soldați: Andrei Nicolae şi Chiva Voicu. Erau oameni tari, îi cunoşteam: puteam să-mi pun credința în ei. O clipă stătui la îndoială.

— Ne ducem noi, domnule sublocotenent... rosti Andrei.

— Vă bizuiți?

— Fireşte; altfel nu ne-am duce, domnule sublocotenent.

— Bine, plecați; dar fiți cu băgare de seamă.

Au luat cîte o găleată de pînză, şi-au trecut armele pe după gît şi s-au strecurat cu fereală din şanțuri.

Tiptil s-au lăsat la vale. Inamicul i-a lăsat să se apropie. Îi urmăream cu încordare de sus, şi inima-mi bătea.

Au ajuns la fîntînă: scripetele a început a scîrțîi deodată în tot satul. Şi din gospodăriile pustii, deodată au prins a ieşi ş-a alerga spre fîntînă porcii şi toate orătăniile însetoşate. Guițau, găgăiau, măcăiau, cotcodăceau şi-şi

cereau partea lor. Cei doi soldați turnară întîia găleată în jghiab, şi animalele şi păsările dădură năvală de-a valma. Cei doi soldați rîdeau cu bunătate şi le turnară ş-a doua găleată de apă. Apoi traseră din fundul fîntînii şi provizia noastră.

Cînd tocmai mă miram în mine de liniştea desăvîrşită a împrejurimilor, — începură împuşcături înteţite de la inamic spre fîntînă. Un purcel începu a covița cu durere. Soldații se aruncară răpede în dosul ghizdelelor şi începură şi ei a trage spre dealul dimpotrivă. Atunci şi de pe dealul nostru începu o pîrîială grozavă, care umplea de freamăt şi de sunete valea. La loviturile duşmanului în jurul fîntînei se răscolea şi fierbea pulberea. Viețuitoarele satului fugiseră care-ncotro putuseră.

Deodată soldatul Andrei Nicolae se ridică de la locul lui cu linişte; ia în cele două capete ale armei găleţile de pînză, ca-ntr-o cobiliță, aşază pe umăr arma şi porneşte către noi.

M-a apucat un fel de furie ş-o frică pentru viața lui. De sus am început să urlu către el: Zvîrle găleţile ! adăposteşte-te ! au să te ucidă, nenorocitule ! — El părea că n-aude. În juru-i, printre picioare, pulberea răscolită arăta locul căderii gloanțelor inamice. El umbla lin, în pas cadențat şi suia nepăsător la deal.

— Poftim apă rece ! zise el vesel intrînd în tranşee.

Soldatul celălalt, Chiva Voicu, se făcuse şi el nevăzut de la fîntînă. Intrase în sat. După o vreme, cînd era soarele

spre asfințit, îl văd şi pe el ieşind dintre case şi suind spre noi c-un stup de miere în brațe. Venea legănîndu-se ca un urs. Bătură şi spre el cîteva împuşcături zadarnice.

Rîdea şi acesta:

— Andrei a adus apă, zise el, punîndu-mi dinainte ştiubeiul; eu, domnule sublocotenent, ți-am adus dulceți !

PAJURA

File însîngerate (1917)

Regimentul 57 infanterie lupta pe valea Jiului către mijlocul lui octomvrie, în pozițiile de la Dobrița, Rasovița şi Ursății. Cu vrednicie şi cu durere pentru țară se băteau flăcăii Olteniei. Era în acele neuitate zile cînd bavarezii au fost zdrobiți, risipiți şi fugăriți pe toate văile şi măgurile munților.

La 12 octomvrie, la amiază, batalionul domnului căpitan Bădescu ocupă înălțimea Tufaia, şi lupta începu îndată cu un inamic de trei ori mai numeros decît ai noştri.

Noi ne țineam bine, — povesteşte sublocotenentul M. Vulpescu; duşmanii atacau cu putere. Vedeam în juru-mi soldați îndîrjiți şi aţîţaţi cercîndu-şi necontenit baionetele. Tunul bubuia ca o darabană uriaşă, şi gloanțele piuiau ca nişte gîngănii deasupra noastră.

Aveam în plotonul meu soldați tari şi neînfricoşați. Mă puteam bizui pe ei. Îi cercetam cu ochii, îi îmbărbătam; ei îmi răspundeau zîmbind, îşi dădeau capetele pe ceafă şi se grămădeau asupra armelor împroşcînd moartea în liniile inamicului. Observ că unul, cel mai bun, Tudor Pecingină, lipsea. Întreb pe şeful lui de secție:

— Unde-i Pecingină?

— Trăiți, domnule sublocotenent, e dus în patrulă cu caporalul Mischie.

— L-ai trimes tu?

— Domnule sublocotenent, s-a cerut el singur, m-a rugat chiar; zicea că el vrea să-şi facă un gust, să ia pipa lui Ianoş.

— Bine.

Am început a rîde, urmărind toată linia de foc care scăpăra în nouraşi uşori, răpede risipiți.

— Domnule sublocotenent! domnule sublocotenent ! mă strigă deodată sergentul. Vine Pecingină !

În adevăr din încreţitura unui dîmb, de după nişte tufişuri, venea soldatul cu Mischie şi cu patrula. Rîdea vesel cu toată gura, şi cînd mă văzu începu să se scarpine sub capelă, cum îi era obiceiul.

— A adus bavarezi ! zise sergentul.

În adevăr, cei opt oameni mînau în dosul crestei şaptesprezece nemţi cam uluiţi şi speriaţi.

— Ce-i, Pecingină? îl întreb eu pe soldat.

— Păi, domnule sublocotenent, eu m-am dus cu domnul caporal Mischie, după Ianoş, să-i iau pipa; da pe drum am dat de bavarezi. Ce să fac? Pe dînşii, băieţi ! dă cu puşca, dă cu pumnul — mai omorîm, mai fugărim; pe aceştia-i prindem şi vi-i aducem plocon, trăiţi domnule sublocotenent !

— Bine, Pecingină, cu tine nu se-ntovărăşeşte românul degeaba. Eşti om de ispravă.

— Am noroc la vînat, domnule sublocotenent, îmi răspunde rîzînd soldatul. N-am dat peste Ianoş, mi-a ieşit în cale Friţ. Parc-am ştiut. După ce i-am prins, am şi început a întreba: Bă ! pe care-l chiamă Friţ? Şi mi-a răspuns unul. Uite-l: cel cu capul mare şi cu nasul roş ! Nici nu se putea să-l cheme altfel, domnule sublocotenent !

Soldații întorceau capul spre el zîmbind. Asta era specialitatea lui Pecingină de la începutul campaniei: vînătoarea. Nu era zi lăsată de la Dumnezeu să nu iasă el în potici şi țiitori, cercetînd, pîndind şi adulmecînd pe inamic.

Umbla în primejdie ca peştele în apă şi paserea în văzduh.

— Eu ştiu c-am să mor, domnule sublocotenent, zicea el cu nepăsare; dar vreau să cad cu vrednicie ca un voinic. Bunicul meu a fost pandur al Vladimirescului. Pe iarbă verde, domnule sublocotenent, şi cu fața la cer ! Să-mi înghețe ochii ațintiți către Dumnezeu !

Căuta moartea.

În ziua de 13 octomvrie, după ce am schimbat poziția de la Tufaia, Pecingină nu răspunse la apel. Întreb pe caporalul Mischie:

— Ce s-a făcut Pecingină? Unde-i?

— La vînătoare, ca de obicei, domnule sublocotenent. A plecat la Laleşti cu patru camarazi. Zicea că are o datorie către Ianoş. De-atunci nu s-a mai întors.

— O fi căzut, mă băiete.

— O fi căzut, domnule sublocotenent. De două luni îşi bate joc de moarte... A înfruntat-o în fiecare clipă. A străpuns atîția dușmani cît nu le mai ştiu sama. Le-a pierdut şi el socoteala, i-a lovit unde i-a găsit: în post, în patrulă, în şanțurile lor, la un loc, rătăciți... prăpăd

a făcut, domnule sublocotenent. Acum i-o fi venit şi lui vremea şi rîndul...

Caporalul Mischie vorbea astfel, însă nici el singur nu credea ce spune. Nu credeau nici ceilalți camarazi. Nu credeam nici eu în moartea celui mai vrednic soldat al plutonului.

Dar Pecingină nu veni nici peste noapte.

În ziua de Sfînta Paraschiva, începurăm lupta de la Racovița. Şi pe cînd făceam o recunoaştere la aripa stîngă a vrăjmaşului cu plotonul, — deodată, într-o vălcică, la poale de pădure, găsii pe Pecingină.

Căzuse în adevăr. Sta cu spatele pe pat de iarbă şi muşchi, cu ochii sticloşi spre albastrul cerului, cu fața solemnă şi severă. Sîngele cursese rîu din el, prin multe răni şi se aşternuse în juru-i ca o pînză de purpur.

Dar nu era singur. Şase bavarezi zăceau în juru-i. Patru erau morți, fulgerați, unul cu capul zdrobit, trei străpunşi de baionetă. Doi erau răniți de moarte, stăteau încovrigați, gemeau şi nu se mai puteau tîrî.

Unul din aceştia îngăima romîneşte. El ne-a spus trudindu-se, că ei şase au vrut să facă prizonier pe soldatul căzut. — Dar n-a vrut să se predea. A sărit ca o fiară. Cu o bucată de stîncă a zdrobit unuia capul. Cu baioneta şi cu patul puştii a doborît şi pe ceilalți.

— Aşa om n-am văzut niciodată, zicea rănitul cu trudnic glas. L-am lovit, a rămas în picioare. Îi curgea sînge din răni, — el urla şi se bătea cu noi. Am căzut cu toții; a căzut şi el, dar cel din urmă.

Soldații, în juru-mi, ascultau în tăcere. Multora le erau ochii umezi de lacrimi.

Pecingină îşi dormea somnul din urmă pe iarbă verde, cu fața la cer, aşa cum voise. M-am descoperit. L-am salutat fără nici un cuvînt. Apoi, fără să vreau, mi-am ridicat privirile în sus, acolo unde părea că se uită şi el. În fundul cerului curat, departe, se rotea lin o acvilă regală cu aripile întinse. Părea o cruce plutitoare pe undele înălțimilor... — Şi încet-încet, — se ridică sus, tot mai sus, — pînă ce se mistui deodată tainic şi fără de urmă.

MANDACHE SACAGIUL

File însîngerate (1917)

O interesantă povestire a
d-lui sublocotenent de rezervă,
Țipoaia Vasile din regimentul 9 infanterie.

Cînd am plecat de la regiment, aveam fireşte în batalionul nostru tot flăcăi unul şi unul: tari în năcaz şi semeți în fața morții. O veche prejudecată însă — de multe ori îndreptățită — ne făcea să ne uităm cu oarecare îndoială la cîțiva din camarazii noştri. — Unii erau negustori din acel vechi neam care se zice că are o ciudată respingere pentru

cîni; alții erau dintr-o nobilă viță, înrudită chiar cu faraonii egipteni, mai cu samă prin coloarea pielei... Comandantul nostru căuta să întrebuințeze pe cei din categoria aceasta mai mult la servicii în dosul frontului... „Fiecare cu ale lui...” zicea el zîmbind.

Asta ar explica de ce pe Mandache Stan, camarad cam brunet, l-a însărcinat să care apă luptătorilor noştri. I-a încredințat o saca mare de zinc pusă pe două roate şi i-a dat în primire o iapă blîndă şi ascultătoare, care să poarte sacaua. Bălana lui Mandache, aşa-i ziceau toți iepei. — Iapa bălană, şi sacagiul în culoarea ceaunului. Amîndoi se înțelegeau bine şi-şi făceau cu credință datoria.

Am trecut Carpații. Camarazii, după ce-şi astîmpărau setea la popasuri, începeau cu felurite glume şi împunsături împotriva Sacagiului. Ba că apa-i neagră de-o bucată de vreme, ba că Bălana pare mai albă de cînd umblă în tovărăşia lui Mandache. Țiganul zîmbea şiret şi avea răspunsuri potrivite la toate.

— Hei, ofta el; apa-i cum a lăsat-o Dumnezeu, — dar se tulbură şi se cătrăneşte cînd o bea unul ce nu ştie să mulțămească pentru o facere de bine !

— Dar cu Bălana cum merge, Mandache?

— Merge bine, măi frate-meu... Dac-a vrea Cel-de-Sus, are să intre cu sacaua în Pesta şi eu am să merg pe lîngă dînsa ş-am să mă hlizesc la unguri.

În sfîrşit, veni şi ziua cînd batalionul nostru primi botezul sîngelui.

Mandache avea ordin să stea cu sacaua într-un anume loc, îndărăt. Dar lupta se înfierbînta în defileu; s-auzeau pocnetele neîntrerupte ale armelor şi mugetul tunului. Ţiganul cugetă că în asemenea fierbinţeală e nevoie să-şi aline setea fraţii lui c-un strop de apă: şi porni foarte liniştit cu sacaua spre linia de luptă.

— Haide, Bălano, zicea el, să ducem apă la fraţii noştri.

Bălana, dînd din cap, începu a păşi liniştită pe minunata şosea care suia ca o panglică curată pe sub coastă.

— Apă curată şi rece de izvor... urmă Mandache. Păcat că n-avem şi nişte chisele de dulceaţă.

Bălana întorcea capul şi-l privea, ca şi cum voia să-i spuie că-i pare şi ei rău de asemenea lipsă, dar n-are ce-i face.

Cum mergeau aşa cei doi tovarăşi cu sacaua prin defileu, în drept cu Turnul-Spart, deodată începe a năbăi cu repeziciune o mitralieră.

— Stăi ! zise Mandache.

Bălana se opri. Sacagiul îşi aplecă carabina, întoarse piedica de siguranţă şi se dădu după saca. De acolo începu a cerceta împrejurimile. Era după un bun adăpost. Mitraliera nemţească clămpănea şi gloanţe izbeau zincul şi ricoşau zbîrnîind.

Bălana căzu. Se zbătu între hulube şi rămase nemişcată. Lui Mandache i se făcu negru înaintea ochilor. Crîşnind din măsele şi pomenind mulți sfinți din calendar, îşi scutură capul, îşi holbă din nou privirile — şi descoperi deodată mogîldețe întunecate care se mişcau sus, pe ruine, la depărtare de trei sute de paşi.

Atunci puse lin puşca la ochi. Trase un foc, două, trase tot încărcătorul. Peste surpăturile zidului, ca la o comedie, se dădu de-a tumba o mogîldeață, apoi încă una şi iarăşi una. Mitraliera amuți. Mandache pîndea de după saci. Linişte. — Atunci, cu mîna pe trăgaci, sacagiul ieşi din adăpost; privi cu jale spre Bălana care încremenise pe-o coastă cu ochii ei blînzi, sticloşi şi înghețați; — şi, ca scăpat dintr-un arc, se repezi spre Turnul-Spart.

Ajunse în scurt. Acolo găsi, între surpăturile de bolovani, trei „bavarezi" morți şi mitraliera amorțită în poziție, cu banda de cartuşe trase numai pe jumătate.

Împinse cu piciorul pe inamici în rîpă, luă în spate mitraliera şi coborî la vale. Cînd ajunse în şosea, — iată un automobil pufăind şi împrăştiind fum. Mandache se opreşte. Se uită. E un automobil de-al nostru. Atunci mergem mai departe !

Da. Dar în automobil e domnul general, care dă poruncă de oprire.

— Stai. Ce-i cu tine, băiete?

Mandache pune mitraliera jos şi salută scurt.

— Trăiți, domnule general, eu soldatul Mandache Stan, ducînd apă cu sacaua la camarazi am fost bătut de focuri de mitralieră, care văzînd, m-am pus în poziție de apărare, împuşcînd pe inamic şi luîndu-i mitraliera.

Atunci domnul general întreabă de amănunte, se uită la poziție. Înțelege cum a fost împrejurarea şi bate pe umăr pe oştean.

— Bravo, Mandache, eşti om vrednic. Mai întăi primeşte 100 de lei premiu. Al doilea, cincisprezece zile concediu...

— Trăiți, domnule general... atît poate răspunde Mandache şi rămîne încremenit în fața domnului general ca o stană de piatră.

După două zile l-am întîlnit pe Mandache la Cîineni fumînd țigări de lux, cu flori la capelă şi puțintel cam vesel.

— Tot îs buni şi barbarezii la ceva... Îmi zice el clipind din ochi.Şi pe obrazu-i de abanos se ivi zîmbetu-i şiret.

— De ce, Mandache? Pentru că te-ai făcut cu concediu şi țigări?

— Aş ! nu ! am mai fumat eu şi altă dată țigări „dinte-club". Dar acuma s-a văzut că sîntem şi noi buni să ne luptăm în linia întăia...

Căci şi noi, domnule sublocotenent, ne iubim cu durere pămîntul nostru care ne hrăneşte !...

Mandache şi-a făcut concediul. Cînd s-a întors, a intrat în foc şi a luptat cu o deosebită vrednicie o bucată de vreme. Apoi, într-o luptă fierbinte, pe cînd întrebuința patul puştei împotriva barbarezilor lui, a căzut rănit ca un viteaz.

De-atunci l-am pierdut din vedere.

PLANUL LUI DULHAN

Frunze-n furtună (1920)

Era către mijlocul lui noiemvrie, — în zilele cele cumplite cînd năboiau duşmanii ca apele prin toate strîmtorile munților. Şi mă aflam cu regimentul 50 de infanterie pe lîngă Dragoslave, într-un loc căruia îi zice Valea Cîrstei. Acolo erau pripoarele arse de brume şi cruşite de sînge. Se băteau oamenii în pustietăți, sub colții muntelui Pietrosul. Pe poteci pe care nu le călcaseră din veacuri bătrîne decît ciobanii cu căciuli de oaie, se arătase „limbă străină", cum ziceau năcăjiții noştri soldați. Şi tunurile treziseră vechile singurătăți; le țineau deştepte zi şi noapte,

într-o bubuire înfricoşată, al cărei profund fior trecea din stîncă în mine, — cînd îmi plecam fruntea istovită de vegheri şi trude pe aspra cremene...

Eram cu compania mea îngropat în coborîşul văii. Troieneau vînturile de toamnă peste noi frunzarele c-un foşnet de mîhnire. Şi pîclele de sară parcă intrau şi-n sufletele noastre: căci viața ce-o ducem, între cer şi rîpă, între necunoscuturi, între țiuiturile gloanțelor, sub zvîcnirea necontenită a tunului, era mai mult o nelinişte înfrigurată.

Şi eu şi trupa, de săptămîni nu ne dezbrăcasem. Din trecutul cel fericit, moale şi îmbielşugat, ieşisem deodată violent şi pentru totdeauna. Căzuseni parcă într-un infern al trudei fără somn.

Duşmanii erau foarte aproape, între zimții suri ai muntelui. Apăruseră într-o dimineață rece, într-o bruscă învălmăşire de granate şi focuri de armă, şi se tupilaseră în vecinătate.

Îi vedeam: erau oameni blonzi, cu ochii trişti, nedumeriți parcă de furtuna care-i smulsese de la căminuri şi-i îmbulzise în aceste pustii depărtări. Ca ascultînd de impulsiuni mecanice, se mişcau spre noi, se zbăteau în descărcările armelor şi mitralierelor, şi se prăbuşeau îndărăt cînd chinuiții noştri oameni ieşeau cu baionetele, — contraatacînd cu mohorîtă mînie.

După crude jertfe, se lipiră de stîncă istoviți, aşteptînd alte valuri, din urmă. Trudiți, vegheam şi noi, observîndu-i, în zilele acelea de răpciune, scurte şi de coloarea brumei. Vegheam şi-n lungul nopților reci: patrulele se şupureau ca sălbătăciunile, necontenit, dincolo de şanțuri.

Oamenii noştri simțeau cu disperare că în curînd vom fi covîrşiți. Ş-atunci îndîrjirea îi purta spre lovituri de îndrăzneală. Împingeau recunoaşterile de noapte pînă în şanțurile nemților şi uneori lăsau să cadă în sfaturile lor granate, care clipeau aprig, izbucneau şi umpleau prăpăstiile de un fel de muget fioros. După asemenea isprăvi împuşcăturile pîrîiau toată noaptea şi tunurile cele mari începeau lătrături fantastice de dihănii nevăzute şi enorme ascunse în cotloanele munților.

Între oamenii aceştia mîhniți şi îndrăzneți aveam acolo pe unul — Dulhan. Era un soldat prost, lat în umeri, cu ochii blajini, cu obrazul ars de soare. Vorbea încet, umbla moale, bălăbănindu-şi mînile mari, — nişte labe bătătorite şi negre, cu degetele noduroase.

Toată ziua sta ticnit fumîndu-şi capetele de țigară, într-o cugetare adîncă. Sara, mînile-i uriaşe începeau să se frămînte în juru-i, ca nişte gîngănii străine de el... Îl întrebai într-un rînd:

— Ce tot te foieşti? ce cauți întruna, Dulhan?

El îmi răspunse, cu ochii înainte, țintă, spre „limbile străine”:

— Mă uit la dînşii, domnule locotenent, şi le pregătesc o leacă de nuntă pe la noapte...

Între noi şi nemți se ridica o colibă mare de scînduri, — o *odaie*, cum îi spuneau oamenii din văi. Din ascunzişul ei deseori clămpănea spre noi cu răutate şi îndîrjire o mitralieră. Patrulele de noapte încercaseră atacuri mute asupra odăii; nu izbutiseră însă să facă vreo ispravă. Nopțile erau oarbe, locurile priporoase, căpcăni pîndeau la fiecare pas: drumul spre odaie era un fel de cale a morții.

— Domnule locotenent, îmi zise Dulhan, tot stau eu şi mă chitesc cum am face cu cățeaua ceea a neamțului. Fel şi chip mă gîndesc. *Mitralira* ceea îi aşezată pe cale neîntoarsă. Cum să fac s-o prindem?

— Dulhan, îi zic eu; cu puțintel curaj toate se pot face.

— *Coraj* este, domnule locotenent, îmi răspunse soldatul cu vocea-i groasă; dar aicea se vede treaba că trebuie ş-o leacă de *glagori*. Au pornit împotriva ei, domnule locotenent, mulți oameni de la noi: ş-au lăsat acolo capetele. Acu o săptămînă s-a dus şi dus a fost domnu sergent Danțuş. Era om viteaz, domnule locotenent. Păcat de dînsul ! Eu, ce-aş putea face, la asta mă gîndesc. Planuri n-am. Da' poate m-or lumina într-o noapte Dumnezeu şi Maica Domnului !

Cu mînile-i bătătorite tot mîngîia şi rînduia lîngă el trei granate mari, lungărețe.

— Dulban, fii cuminite şi bagă de samă... Îi zisei eu cu prietinie, părăsindu-l.

El se ghemui în şanț, cu fruntea încrețită şi cu ochii ațintiți, cu obişnuita-i înfățişare amărîtă.

Noaptea se scurse cu tresăririle obişnuite, cu focuri de armă şi cu bătăi spărioase de tun. În zori, amorțit de frig şi nesomn, tocmai mă pregăteam să fac obişnuita inspecție pe linia santinelelor, cînd zării pe Dulhan lîngă postul de comandă.

— Ce-i Dulhan? De unde vii?

— Domnule locotenent, vorbi el amărît; am cercat, dar degeaba ! Dacă n-am eu carte, aşa ca un domn ofițer, să mă uit pe hartă şi să fac un plan... Iaca, mi-am pierdut noaptea degeaba. Aşa mă chinuiesc de-o mulțime de vreme. Mergeți pe linie, domnule locotenent?

— Da.

— Merg şi eu cu dumneavoastră.

— Bine, Dulhan, haidem.

— Da, domnule locotenent. În astă dimineață, urmă el, a dăruit Cel-de-sus o pîclă aşa de deasă, că-şi dă neamțul cu degetele-n ochi. Aşa-i de deasă că poți s-o tai cu *baineta*... Astănoapte, străluceau stelele ca lumînările. De asta n-am putut face nimica. Acu mi se pare că s-ar putea face ceva, dar ştiu eu ce? Dacă nici acu nu m-apropii de odaie, apoi mai bine mă făcea maica un mînz şi mă mînca un lup !

Pe cînd el încă vorbea stăpînit, pornirăm cu luare-aminte în lungul liniei. Dulhan se ținea la stînga mea, spre inamic, cu puşca sub braț. Nu vedeam nimic. Străjile răsăreau deodată înainte-ne, ca din pămînt.

— Uite, domnule locotenent, îmi şopti deodată Dulhan; aici este un brăduț rupt. Pe-aici am trecut noi, drept azi e săptămîna, cu domnu sergent Danțuş, la odaie. El rîdea şi spunea cîte-o drăcie. Cîți nemți şi unguri călcase el domnule locotenent, să am eu atîtea oi, aş fi om de samă, domnule locotenent, şi m-aş alege dipotat... Dar i-a fost scris să-l muşte şi pe el cățeaua. Nu s-a mai întors. Totdeauna viața noastră-i în mîna lui Dumnezeu. Nu-i aşa, domnule locotenent?

— Aşa-i, Dulhan.

— De aceea şi eu, domnule locotenent, umblu prin războiul ista fără teamă. Cum mi-i scris. Sărac, amărît şi trudit, pot cădea oricînd subt o tufă. Cine să-ntrebe de mine? Unde-i Dulhan? Nu mai este Dulhan. Trec ceilalți şi el rămîne. Pot să pier oricînd şi la mine-n sat, în Vrancea, poate n-ajunge nici numele. Dar dacă Dumnezeu vrea să-mi mai văd nevasta şi copiii şi să mă-ntorc la sărăcia mea, nu se prinde glonțul de mine, domnule locotenent, cum nu se prinde nuca de părete. Pîn' ce-a zice Dumnezeu destul, trebuie să năcăjim şi să ne facem datoria !

Vorbind aşa încet, prin pîcla deasă a zorilor, soldatul coti, se depărta de mine şi se îndreptă cu linişte spre odaie.

Deodată se opri şi păru a asculta, atent. Mai făcu vreo cîțiva paşi, iar se opri ascultînd; apoi se întoarse către mine.

— Domnule locotenent, îmi şopti el, întinzîndu-se spre mine, cu mîna pîlnie la gură; sînt nemți la odaie. Îi aud cum desprind scînduri. Rebegesc, săracii, şi le trebuie foc.

Îndată, în adevăr, se auziră desluşit pîrîituri de scînduri rupte şi desprinse. Oameni, dindărătul meu, din şanțuri, se ridicaseră pe creste şi se apropiau. Zgomotele din pîclă parcă-i aţîțau şi-i îndemnau într-acolo.

— Trăiți, domnule locotenent, şopti repede Dulhan, dumneavoastră ați ieşit fără armă. Luați-o pe a mea.

Îmi întinse arma. Şi pe cînd eu stam încă la îndoială, el trecu repede spre zgomotele întețite.

— Ne trebuieşte un prizonier, Dulhan, strigai eu înăbuşit. El îmi făcu semn de linişte cu mîna, şi se întoarse atent spre odaia nevăzută.

— Nu ştiu cu ce plan să-i iau... mormăi el şi se scărpină năcăjit la ceafă. Soldații trecuți peste creste se țineau în dosul lui.

Deodată o suflare de vînt rece veni din văgăunile munților. Ca la o comandă, perdeaua de negură se dădu la o parte de peste coliba de scînduri. Soldații duşmani,

dezarmați, rămaseră parcă în aer. Lepădară scîndurile; brațele le căzură. Priveau cum pîcla luneca, cum descopere pe Dulhan şi pe tovarăşii lui.

Cu capetele aplecate înainte, cu ochii holbați, priveau spăriosi şi nehotărîți. Dulhan, care era ca totdeauna chinuit de ideea unui plan, — tresărind, puse mîna la geantă şi trase pînea.

— Măi Iohan ! strigă el c-un fel de prietinie; iaca o pîne, măi Iohan ! Lucru rar în țara voastră. Na pîne, măi !

Şi hotărît, trecu spre nemți cu pînea întinsă. Străinii şovăiau încă. Dar la vederea oşteanului singur şi dezarmat, se hotărîră pripit. Se repeziră ferindu-şi unul altuia brațele. Din cei zece care erau la colibă, doi ajunseră întăi la Dulhan şi-i răpiră pînea din mînă, parc-ar fi încleştat-o cu ghiarele. Cînd se întoarseră aceştia, ceilalți îi primiră între piepturi, şi mîni multe începură a se zbate, aproape cu duşmănie, în jurul pînii lui Dulhan.

În sfîrşit, din pînea îmbucătățită începură a muşca hulpav cu toții, întorcînd peste umăr zîmbete largi şi prietineşti cătră Dulhan. Unii se scotoceau prin buzunări şi scoteau țigări, — făcînd şi ei la rîndul lor semne spre noi:

— *Cigaretten* ! *Cigaretten* !

Dulhan, deodată, sprinten, păşi spre ţigări. Le primi, rîzînd, apoi prinse a frămînta cu limba, răsunător, o vorbă străină:

— *Faer* ! *Faer* ! Şi adăogi romîneşte: Scoateţi, bre, careva o drăcie cu benzin...

Şi făcea semne, ca şi cum ar fi scăpărat.

În acelaşi timp, aplecîndu-se fulgerător printr-o spărtură a colibei, apucă ceva şi trase cu hotărîre. Avea mişcări rupte, grabnice şi sigure. Scoase mitraliera şi o împinse către ceilalţi oameni, care se apropiau şovăitori.

Dar nemţii isprăviseră de înghiţit bucăţile de pîne. Cei care scoaseră „drăciile cu benzin" le cufundară repede înapoi în buzunare, şi, îndemnîndu-se cu strigăte scurte şi guturale, se năpustiră la Dulhan.

Mitraliera făcuse picioare. Iar Dulhan rămăsese singur, învălmăşit. Eu, de la locul meu, puşca n-o puteam întrebuinţa. Îmi socoteam soldatul pierdut. Îi strigai aproape fără voie:

— Nu te lăsa, Dulhan !

— Da' nu mă las eu, domnule locotenent, îmi răspunse el foarte natural, îndesîndu-şi c-o mişcare bruscă pe ceafă căciula de oaie. Şi dintrodată, tresărind năprasnic din liniştea lui, se scutură de cei care-l atinseră şi începu a-i lovi cu pumnii lui uriaşi.

Fiecare lovitură dărîma. Era o privelişte comică, în circul de negură. Unii, loviți după cap, îngenuncheau. Alții, năvălind din nou, se prăvăleau în dreapta şi-n stînga lui, loviți cînd cu umărul stîng, cînd cu cotul drept. Şi mînile-i negre aveau mişcări fantastice, — parcă erau nişte ghioage cu rădăcinile răşchirate. Năvălitorii rămaseră zvîrliți îndărăt ca nişte lucruri netrebnice. Scuturîndu-se şi mîrîind ca un zăvod, Dulhan se trase pe potecă, spre mine.

Cei căzuți în tină se ridicau într-o rînă şi priveau după el cu spaimă şi cu mirare. Cu larmă, alții se năpustiră spre şanțurile lor, intrară în ceață; şi îndată izbucniră împuşcături. Gloanțe țiuiră în juru-ne, pe cînd Dulhan mă împingea rînjind la adăpost, printre cei care tîrîiau gîfîind mitraliera.

Pregătindu-şi o țigară din cele dăruite, soldatul îmi zise cu oarecare mîndrie, făcînd cu ochiul spre „limbile străine”:

— Ei cred c-aşa merge: tot cu puşca şi cu şurubării. Acu văd că trînta dreaptă-i mai bună, că-i pe dreptate !

Deodată păru a înțelege că toată afacerea asta a fost un plan de război, şi se aşează întunecat şi serios la locul lui.

— Mi-a venit aşa dintrodată, domnule locotenent, grăi el zîmbitor. Aşa a vrut Dumnezeu să le iau *catolnicilor* cățeaua !

Cu ochii pe mînile-i bătătorite, tăcu neputînd să mai deie nici o lămurire.

ORDONANŢA

Frunze-n furtună (1920)

În valea Uzului, într-un rînd, în zori-de-ziuă, mă pregăteam de atac cu compania.

Eram pe-o vreme posomorîtă de toamnă, în zilele acelea cînd ne istoveam pe graniță stînd bulziş pretutindeni în bătaia puhoiului.

Ne aveam săpate adăposturile pe-o costişă ponorîtă, lîngă o poiană. În vale scînteia un fir argintiu de apă şi dincolo stătea Ungurul în vizunii. Toată ziua bătea din două mitraliere, de-mi era lehamite. Parcă ieşeau la sfadă două muieri rele. Din cînd în cînd s-amesteca ş-un tun de dincolo de dealul lor, c-o bubuire adîncă şi surdă. Cum

îl auzeau, mitralierele porneau mai hărțăgoase. Răspundea una subțirel şi iute de la noi. Şi cîteodată porneau şi puştile de pretutindeni ca o pîrîire neîntreruptă de vreascuri, şi răspundeau strigătele sălbatice ale oamenilor, cu prelungi ecouri în văi.

Zile după nopți şi nopți după zile petreceam aşa. Fagii îşi troieniseră frunza şi prin cetina neagră trecea vîntul de toamnă ca o susurare de ape fără hodină. Prin poiana pustie, cîteodată, cînd lucea slab luna şi era linişte, treceau cerbi, alinați o clipă de spaima care cuprinsese împărăția lor. Păreau siluete fantastice, mărite de ceața uşoară... De obicei, nopțile erau negre şi ungurii veneau la atac prin întuneric... Era o larmă, o nebunie de focuri de armă şi de explozii de granate, — o încordare aprigă în necunoscut, în beznă... Oamenii singuri atuncea, totdeauna trezi şi obişnuiți cu noaptea, ieşeau la baionetă şi zvîrleau îndărăt umbrele acelea de groază.

Aşa de zece zile petreceam încordat şi frămîntat. Rareori puteam ațipi la postul meu, în capul oaselor, rezemîndu-mi fruntea pe brațul stîng, cu dreapta pe carabină.

Şi într-un rînd, în zori, mă pregăteam să ies iar, cu oamenii mei, spre stînga ungurilor. În vale, asupra pîrăului, se ridicase peste noapte o punte lăptoasă.

Cu harta pe genunchi, sfătuiam încet cu sublocotenentul meu. Sergenții în picioare, în jur, ascultau. Era un fel de solemnitate tainică şi cenuşie.

Tocmai isprăvisem, cînd ordonanța mea, domnu Iordache, îşi făcu loc cu umărul şi-mi înfăţişă ceaiul. Eu cuprinsei teica, — şi el nu lipsi să-mi atragă luarea-aminte obişnuită cu glasu-i protector:

— E fierbinte, domnule locotenent !

Apoi, nalt, slab şi mustăcios cum era, se uită de sus la mine, atent, şi dădu din cap c-un fel de grijă. Îl întrebai:

— Ce te uiți aşa lung la mine, domnule Iordache?

— Mă uit, domnule locotenent, îmi răspunse el părinteşte; căci nu te-ai ras tocmai de la Vinerea Mare: de zece zile !

— Ei, ce să-i faci, domnule Iordache? Aşa vine împrejurarea. N-avem vreme !

Sergenți se uitară unul la altul zîmbind. Mai auziseră şi ei asemenea dezbateri între mine şi-ntre „moşneagul" meu: căci Iordache Păun era leat vechi din rezervă.

— Ştiu eu, domnule locotenent, vorbi Iordache serios; dar omului bărbierit îi şade mai frumos. Pare mai tînăr.

— Peseme ai înțeles, domnule Iordache, că mergem la bal.

— Am înțeles, domnule locotenent. Am eu aşa idee că trebuie să fii cu grijă, hrănit şi curat: c-apoi atuncea te ocoleşte !

Ştiam acuma că Iordache Păun, dădaca mea, avea părerea că acea tainică, teribilă şi nevăzută Moarte, pe care n-o numeam nimeni, dar la care toți ne gîndeam, — are pre-

dilecţii ascunse şi protejează cu hotărîre anume oameni, în furtuna care ne purta ca pe frunze de toamnă... Bărbieritul meu, indispensabil după părerea lui, venea deseori în dezbatere, şi cam în acelaşi chip... Alăturea cu asemenea grijă ordonanța mea nu uita şi pe celelalte, pentru el tot aşa de importante. Printr-însele el aşezase asupra mea o adevărată epitropie. Îmi ținea nu numai socoteala rufelor, ci şi a mîncării, şi a banilor. Ținea să mă convingă să nu fumez decît cincisprezece țigări pe zi. Mormăia îngrijorat cînd jucam *pocher*, într-un ceas de răgaz. Îmi dovedea că la război omul trebuie să mînînce mult şi să bea bine, şi-mi punea totdeauna înainte un praznic întreg. Mă privighea totdeauna de aproape cu ochii lui negri, cu obrazul serios pe care stăteau zbîrlite ca de vînt două mustăți groase şi țăpoase de coloarea matasei uscate de porumb.

— Trebuie să te razi ! hotărî el cu gravitate.

— Bine, îi răspunsei eu. Întăi să ne facem datoria şi pe urmă ne bărbierim. Acuma nu mai este vreme !

El dădu din cap cu îndoială. Totuşi se resemnă. Întrebă:

— Atuncea pe la ce ceas?

— Apoi poate pe la nouă să fim gata, domnule Iordache.

— Am înțeles ! încheie el cu linişte.

Pe urmă, înălțînd fruntea, se uită la pîcla munților şi la nourii din urmă, de pe țară. Clătină iar din cap. Mai avea ceva de spus:

— Are să ploaie, domnule locotenent. Să-ți aduc pelerina.

Fără să aştepte hotărîrea mea, se întoarse în loc, coborînd în moşiroaiele noastre întortochiate. Iar eu, încă o dată, lămurii celor din juru-mi ordinele.

Cînd sergenții, solemni, cu ochii întunecați de umbra ceasului de primejdie, trecură la unități, — ridicai ochii şi privii mişcat pe mititelul şi sprintenul meu sublocotenent. Îi strînsei mîna, — ne sărutarăm de despărțire. Ca totdeauna în fața atacului, un bolnav sentiment de jertfă, de dragoste nemărginită pentru Moldova noastră, îmi umplea pieptul ca un zăgaz de lacrimi abia stăpînit. Aşteptai un scurt răstimp pe gînduri, clădind cu imaginația episoade fierbinți, în care mă urmăream cu inima bătînd pe mine însumi. Apoi, cînd vîntul zorilor începu a mîna pîcla peste capetele oamenilor mei tăcuți, mă ridicai şi dădui semnalul.

Pe nesimțite ieşirăm din adăposturi.

În văile noastre era linişte. Numai de pe alte meleaguri, de departe, ca de sub pămînt, vibrau tunete.

La pîrăul din vale, între tufari, cercetaşii noştri dădură peste o patrulă de honvezi. Un foc de armă rupse tăcerea. Îndată simții înspre şanțurile inamice mişcare. Cum nu

eram departe, dădui semn de grabnică înaintare, — şi toată compania izbucni într-o larmă grozavă.

Eram încă în perioada cînd făceam războiul naiv, cu asalturi cinstite, îndîrjite şi eroice. Urcam stîncile în ploaia de gloanțe, ne opream scurte răstimpuri, şi iar porneam cu sunet.

Pîcla începu să se risipească. Cele două mitraliere prinseră a clămpăni.

Din nourii vineți de la răsărit pornea a cerne ploaie. Îmi aduc aminte că primele picături le simții pe fruntea fierbinte cînd tocmai priveam spre sublocotenentul Ionaşcu, băiatul meu cel mititel, cum, cățărat între muchi de stînci, cu plotonul după el, lua o poziție prielnică în contra ungurilor.

Îndată, ca prin farmec, simții pe cei din fața mea slăbind. Instinctiv oamenii mei aplecară baioneta şi zvîcniră într-un ultim avînt. Văzui căzînd în jurul meu: unul, trei, cinci. Cădeau scurt, răsucindu-se în loc. Ceilalți, cu buzele întredeschise, cu ochii mari, se duceau suflînd pripit şi furtunos...

Ca într-un vis roşu, îmi bătea în auz furioasă clămpăneala mitralierelor. Nu mai eram stăpîn pe mine; eram purtat înainte printre țiuituri şi zvîcnituri stranii. Printre zigzagurile, căderile şi salturile oamenilor mei, printre buturugi, peste bolovani, prin gropi de obuze, treceam ca furat de o putere străină. Țipete, urale, pîrîiri de armă,

bătaia tunului. Ca o vedenie îmi tremură pe dinainte privelişti, — pînă ce, gîfiind, mă oprii la şanțurile inamicului.

— Fug ! i-am răpus ! strigau sergenții.

În juru-mi oamenii îşi scoteau din cap capelele şi se ştergeau de sudoare. Sublocotenentul, aproape, se uita la mine rîzînd şi trăgea spasmodic dintr-o țigară. Iar din nouri ploua tot mai des şi mai rece.

— Au să se întoarcă ! observă apoi ofițerul, zvîrlind țigara şi venind către mine.

În adevăr, honvezii încercau să se întoarcă, cu ajutoare; dar ei nu ne mai puteau surprinde, cum îi surprinsesem noi.

Începu o luptă de împuşcături îndelungi. Tunurile se întărîtară peste culme şi obuze începură a se sparge în apropierea noastră. Oamenii trăgeau din adăposturi cu linişte şi prindeau să întoarcă şanțul. Trimesei agenți de legătură spre companiile din dreapta şi din stînga şi la artileria noastră. Apoi mă apucai să-mi scriu raportul către batalion.

Atunci simții lîngă mine silueta naltă a lui Iordache şi-i auzii glasul liniştit.

— Trăiți, domnule locotenent, plouă. E greu de scris. Aşezați-vă întăi bine pelerina pe umeri.

— Da' ce, domnule Iordache? mi-ai adus pelerina?

— Am adus-o; de ce să n-o aduc?

— Te-ai ținut după noi?

— M-am ținut. Am adus şi briciul, ca să te bărbiereşti.

— Cum se poate?

— Apoi aşa ne-a fost vorba. Nu te-ai ras de zece zile: de la Vinerea Mare.

— Vra să zică, tu umblai printre gloanțe, după noi.

— Umblam, de ce să nu umblu? Era opt ceasuri jumătate. Ştii, cînd eşti cu toții, la iureş, e altfel... Aşa, umblam singur şi auzeam țiuind gloanțele ca albinele şi-mi pocneau deasupra capului *şcrapnele*... Se făcuse inima-n mine cît un purice.

— Vra să zică ți-a fost frică? întreb eu mirat.

— Se-nțelege că mi-a fost frică. Da' vedeam că plouă şi trebuia să-ți aduc pelerina. Pe urmă mă gîndeam că, după ce se mîntuie toată daravela, la ceasul nouă, trebuie să mă înfățişez aici cu briciul, că mai mult de zece zile nu te pot suferi nebărbierit. Da' de frică mi-a fost frică, ce să zic?

— Te temi de moarte, domnu Iordache?

Ordonanța mă privi lung cu ochii lui gînditori.

Îmi răspunse:

— Nu, asta nu. De ce să mă tem de moarte? Mai mult decît o viață nu sînt dator.

— Aşa-i, dar te gîndeai la nevastă şi la cei patru copii.

— Da, mă gîndeam. Uite briciul şi soponul, adăogă el cu blîndeță, c-un fel de condescendență cătră un frate mai mic, care nu înțelege toate cîte sînt pă lumea asta. Te aşezi colea, pui oglingioara într-o cotruță, ca să n-o spargă vreun glonte, şi te bărbiereşti frumos. Eu mă duc să chibzuiesc ce mîncăm pe ziua de azi !

Soldații din preajmă ascultau convorbirea asta fără să zîmbească. Iar domnu Iordache, serios, ieşi din adăpost prin ploaie, printre explozii de obuze, şi porni la afacerile lui cu linişte.

Nu ştiu de ce de-atunci, după mărturisirea lui simplă, pînă ce-a căzut sfîrticat de un obuz în Poiana Linului, am simțit în fața ochilor lui adînci oarecare încurcătură. Noi avem se vede despre eroism păreri pe care omul meu nu le cunoştea deloc.

OTRAVA

Frunze-n furtună (1920)

Soldatul Țipa Gheorghe sta înaintea noastră şi ne ațintea cu ochi rotunzi, negri, înțepați de două ace de lumină. Era o arătare: un trup uscat şi istovit, în zdrențele uniformei. Obrazul negru şi dureros era ars de vînturi, geruri şi suferinți. În glasul lui trudit parcă gemea un accent de îndîrjire şi de ură. Toată strălucirea primăverii, care vibra în juru-ne cu miresme de flori, freamăt de frunzare şi lumină de aur, trecea peste el ca peste o stană de piatră: ochiul lui Țipa privea numai înlăuntru şi-n trecut, la crunta lui durere.

Abia căzuse din depărtate locuri, între şanțurile şi vizuniile noastre, în fața liniilor nevăzute ale duşmanului, într-o zi prin excepție, liniştită şi moartă. Blîndeța lui april ne umplea tuturor sufletele ca de un abur de melancolie şi de doruri nedesluşite. În răgazul acesta de-o clipă al chinuitelor noastre ceasuri, soldatul fantomatic sosit din teritoriul ocupat părea un sol al mustrării şi al crudei aduceri aminte.

— Cum am scăpat din linia lor, prin mlaştinile Dunării, nu m-am mai oprit pîn-aici. Eu pot să zic aşa, domnule maior, că vin de pe ailaltă lume...

— Tu eşti dintre prizonierii căzuți astă toamnă?...

— Da, trăiți, domnule maior, — eu am căzut pe Argeş. Şi de-atuncea nu mai am răgaz şi odihnă...

Ne privirăm în tăcere. Ochii celor cu familii rămase dincolo erau umezi. Chinuitor, ca o înțepătură în inimă, tresări în mine amintirea tragicei noastre retrageri, vîltoarea sură a disperării ş-a morții...

— Trăiți, domnule maior, începu a povesti întunecat soldatul; noi ne băteam zi şi noapte pe Argeş. Nu ne schimba nimeni, nu ne sprijinea nimeni, mîncare n-aveam. Ne băteam cu toate liftele, — şi tot la *bainetă*... Aşa vorbeam noi în de noi că să ne batem pînă ce murim. Atuncea s-a prăpădit săracu regimentu nostru. Au murit domnii ofițeri. Pe mine şi pe alții ne-au prins. Am zvîrlit arma şi

m-am pus gîfiind la pămînt. Nu vedeam nimic şi nu mai puteam de trudă.

Nici nu ştiu cît am stat aşa. Ştiu numai că băteau tunurile necontenit. Intr-o vreme, m-au luat şi m-au dus. Era o zi urîtă, cu ploaie de toamnă. Am mers pe o şosea; pe urmă m-au băgat într-un canton. Acolo erau ofițeri de-ai lor. Erau bulgari: i-am cunoscut.

Se uită unul țintă la mine şi grăieşte romîneşte:

— Din ce regiment eşti?

Îi spun. Se vedea scris şi pe capelă.

— Unde-i comandantul brigăzii voastre, ş-al diviziei?

— De unde pot pentru ca să ştiu eu? Nu ştiu !

— Răspunde, bre. Altfel ştii ce te aşteaptă. Te punem lîngă zidul cantonului şi te-mpuşcăm.

— Da, zic, împuşcați-mă. Eu nu ştiu treburile oştilor în lume. Eu sînt un biet soldat: mi-am făcut datoria; alta nu ştiu. De-acum sînt în voia lui Dumnezeu !

M-au mai întrebat una, alta. Eu nu ştiam nimic. Eram aşa de flămînd şi de trudit, încît cugetam că mai bine m-ar linişti c-un glonte.

Dac-au văzut ei că sînt prost, m-au lăsat. M-au luat soldați de-ai lor, bărboşi, şi m-au dus înapoi, cu alții de-ai noştri.

Ne-au dus aşa, ca pe-o turmă. Am răbdat de foame. M-am plecat ş-am băut apă din ploaia strînsă în făgaş la marginea drumului. Răcneau la mine cînd nu mai puteam merge, mă înțepau cu *baineta* şi mă ghionteau cu condacul. Mergeam aşa şi gemeam în mine cu obidă: parcă-mi era sufletul în cătuşe... Şi mă uitam numai pe sub capelă la bărboşii care ne duceau...

A dat Dumnezeu ş-am poposit. Ne-au aruncat de departe, în noroi, cîte-un codru de pîne uscată. Bine, gîndeam; sînt prizonier, trebuie să rabd. Rodeam în colții cîneşti codrul de pîne şi mă uitam în jurul meu. Era un sat mare, — şi ardeau într-o margine casele, şi muierile se boceau, cu palmele la tîmple... *Rumâni* porneau cu carăle cu boi, în rechiziție... Soldați de-ai lor umblau de la praguri şi luau ce le trebuia... Ieşeau femei în bătături şi se rugau, cu mînile-ntinse. Ei rîdeau, vorbeau tare unul la altul, făceau cu ochiul şi apucau pe femei de mînică... Văd un om de-al nostru, care vine la ei dîrz şi se pune pentru muierea lui. Atuncea l-au dărîmat la pămînt şi l-au bătut cu cizmele. Aşa, — mă gîndeam, — face soldatu în țară străină: pradă, ruşinează, ucide... Cine-l poate opri? Şi mă uitam eu, — domnule maior, şi tăceam şi mă gîndeam la satul meu, şi la gospodăria mea, şi înghițeam venin şi strîngeam din fălci de simțeam cum îmi scîrțîie şi-mi țiuie oasele capului...

Ne-am ridicat ş-am mers mai departe. Şi iar ne-am oprit... Şi tot oaste străină vedeam, cîtă frunză-n codru. Şi co-

loane îmbulzite, şi tunuri mari... Şi țara se dezbrăca şi lepăda tot ce-avea, domnule maior. Era inima-n mine neagră şi rea ca zgura. Şi mă gîndeam întruna şi pîndeam cum aş putea eu să mă dau într-o parte, prin învălmăşeală. Eu numai pentru un gînd mai trăiam. Dacă mă prind şi mă omoară, tot atîta e...

Ş-aşa, domnule maior, cum mergeam din loc în loc şi făceam popasuri şi iar porneam, şirag lung de prizonieri, a vrut Dumnezeu ca să ne fie drumul prin părți cunoscute, nu departe de locul meu...

Pe asta am înțeles că-i un semn, şi trebuie să îndrăznesc. Am închis ochii şi m-am jurat în inima mea.

Ş-aşa s-a făcut într-o sară, cînd treceam prin pădurea de la Merişor. Acolo este o poiană care se chiamă a Berbecului, cu ascunzişuri, cotloane şi rîpi foarte bine cunoscute mie. Şi cînd am ajuns în poiană, la izvor, începea să se amestece întunecimea cerului cu a pădurii. M-am desprins de convoi, m-am dat pe după un fag şi m-am lăsat ca o nălucă într-o rîpă.

Au mai cercat şi alții. Au început împuşcături. Străjile s-au răspîndit pe urma fugarilor. Eu mergeam pe potecile fiarelor, şi, prin întunecime, țineam drept către satul meu, ca cerbul către izvor.

Ş-am nemerit, domnule maior, în sat la noi, către miez de noapte.

Erau în margine coloane de muniții; caii ronțăiau fîn la conovețe; şi zăream santinele prin întunecime...

Am intrat de-a dreptul prin grădinile oamenilor; am trecut prin şanțuri, prin mărăcinişuri şi dracilă. Era ca-n vremea nopților tinereții, cînd băteam potecile dragostei: dar acu nu mai aveam inimă-n piept, ci un ghem de spini, domnule maior.

Şi deodată străbat în umbra streşinei, la casa mea. Şi mă opresc, fără răsuflet.

Dumnezeu a orînduit aşa: acuma văd. Cînd mi s-au limpezit privirile, zăresc o umbră la colțul casei. Ş-aud scîncind copii... M-apropii, pun mîna. Un trup zvîcneşte, un glas stins cearcă să țipe. Cunosc glasul. Era muierea mea. Sta sub peretele casei, cu copiii strînşi de dînsa ca lipiturile.

— Nu striga, Mărie; eu sînt !

— Vai ! tu eşti, omule? şopteşte ea şi se ridică tremurînd în picioare.

— Ce este? de ce stai cu copiii afară, în umezeală şi frig?

— Ah ! ce să fie? Catane străine la noi în casă. Ne-au tăiat porcul; au risipit făina...

— Şi pe tine te-au dat afară şi s-au culcat în patul nostru?

Ea dintrodată a căzut cu fruntea în pieptul meu, — şi parcă era la junghiere aşa gemea.

— Omoară-mă, Gheorghe !

— Cum? ce este?

— Omoară-mă şi dă-mă la cîni !

— Ce este, femeie?

— Oh ! nu mă-ntreba, ci ridică-mi viața ! atît putea zice.

Atuncea am înțeles, — căci noi ne aveam însoțiți din dragoste şi trăisem numai zile bune. M-am cutremurat; am zvîrlit-o de lîngă mine. Ea a căzut în tină, ş-a rămas aşa, la pămînt, îngenuncheată în fața mea.

Copiii începuseră a suspina către mine:

— Tu eşti taică?

Mă cunoşteau şi ei şi se cereau în brațe. Mi-am înghițit lacrimile şi nu le-am răspuns.

În mine se zvîrcolea ca un şarpe. Dar simțeam ş-o stăpînire, ş-o hotărîre, ca în ceasul cel din urmă al vieții.

M-am apropiat uşurel de geam. Am privit în casă. Ardea în vatră foc mare şi lumina obrazuri străine. Am numărat şase soldați. Stăteau pe scaune, descinşi, cu tunicile descheiate. Unul, suflecat, frigea într-o țăpuşă, deasupra jarului, o jumătate de porc.

— Frig din porcul nostru... şopti muierea de după umărul meu, din umbră.

O împinsei în lături, cu cotul:

— Tu taci din gură !

Înlăuntru era larmă veselă.

— Au adus de la circiumă vin, cu donița... vorbi tot femeia.

O întrebai fără să mă întorc spre ea:

— Unde-s armele? Nu le văd.

— Le-au pus în tindă cu toate ale lor.

Cum am făcut? Nici nu-mi mai dau seama. Am deschis tinda. Femeia s-a furişat înlăuntru şi mi-a întins pe rînd armele. Le-am rezemat de perete, afară. Desfac o curea, leg bine şi înțepenesc uşa, mă întorc apoi iar spre femeie:

— Tu lasă copiii. Adă aici repede paie din şopru.

A adus ea de mai multe ori, cît putea cuprinde cu brațele. Mi le lăsa la picioare şi pleca iar gîfîind. Eu le grămădeam la uşă şi sub streşină, la cornurile casei. Pruncul cel mai mititel rîdea de asemenea petrecere. Ceilalți aşteptau în tăcere, prin întuneric.

Cînd am isprăvit, am scăpărat, am aprins un şumuioc ş-am pus foc în patru părți. Am tras de lîngă perete armele. Am cercat una, dacă-i încărcată.

Femeia tremura ca varga. Parcă abia acum înțelegea.

Îi spun:

— Muiere, ia-ți copiii. Du-te în lume. Dacă va vrea Dumnezeu, o să ne mai întîlnim.

Ea sta la îndoială.

— Du-te ! i-am strigat eu. Şi ea s-a tras cu copiii în întuneric, îngrozită de mînia glasului meu. S-au dus.

Îi auzeam plîngînd prin noapte.

Am stat tăcut lîngă tufele de dracilă de-aproape, pînă ce acoperişul de şovar s-a aprins. Atuncea cei din casă au simțit. Au năvălit urlînd la uşă, s-au întors cu capetele zbîrlite la ferestre. Cînd am ridicat arma ş-am tras cel dintăi foc, parcă s-a făcut în mine o linişte. Am petrecut un încărcător. M-am plecat ş-am luat altă armă. Am tras iar. Lumina jarului îi descoperea: glonțul îi găsea prin toate ungherele.

Casa ardea ca un chibrit. Cînd au năvălit cei de la coloane, în flăcări se făcuse pace. Căpriorii şi grinzile se dărîmau înălțînd spre cer roiuri de stele. Cele din urmă cartuşiere rămase în tindă pîrîiau stîrnind flăcări albastre, care se zbăteau ca nişte brațe de fantasme.

Eu mă trăgeam nesimțit prin tufari. M-am depărtat. M-am dus. Asta a fost.

Ş-apoi am rătăcit zile după zile, săptămîni după săptămîni, ca un cîne, — flămînd şi degerat. Mă opream la o margine de sat, la o casă de pădurar. Şi, singur, mă

gîndeam la casa părinților arsă, la femeia şi copiii prăpădiți; şi în inimă îmi picura otrava cea de moarte...

Mi-a venit aşa un alt gînd de la Dumnezeu. Să mă duc la Moldova, unde înțelesesem că-i oastea noastră. S-aşa am umblat către răsărit toată iarna, din vizunie în vizunie, ferindu-mă ca o sălbătăciune de duşmani.

De multe ori a fost să mor; dar văd c-am scăpat ş-am ajuns. Acuma îmi trebuie bocanci şi puşcă. Şi să mă aşezați în locul meu, că eu am făcut în inima mea jurămînt. De-acu am să stau împotriva lor pînă ce-oi cădea cu fruntea-n țărînă.

Soldatul Țipa Gheorghe tăcu şi rămase privind cu ochi crunt şi neguros zarea asfințitului. Acolo erau liniile nevăzute ale inamicului: peste ele plutea în ziua aceea de pace o linişte aurie.

LA COTA 536

Frunze-n furtună (1920)

Într-o zi se înfăţişează la redacţia noastră un oştean de pe front, — din locul cel sălbatic, unde urlă tunurile morţii. Om bine legat şi sprinten, cu mustaţă bălaie şi zbîrlită, cu obrazul ars de spulberul iernii. Priveşte drept, cu ochii cenuşii, vorbeşte apăsat şi hotărît. Schiţează gesturi energice cu mîni aspre şi bătătorite de lucrător.

— Eu, în vremea păcii, am fost la Arsenal, lămureşte el. De loc sînt din Munţii Apuseni. Mă chiamă Valeriu Suciu şi-s nepot al lui Avram Iancu.

Îl privim cu oarecare neîncredere. El zîmbeşte cu fală. Are toate documentele, de asta nu trebuie să se îndoiască domnii. Iată-i „virtutea militară” pe piept; iată-i foaia din care se vede că a sosit într-un concediu de treizeci de zile „ca răsplată, pentru fapte de bravură...” Iată şi situația lui... Are patruzeci şi şase de ani...

— Cum, patruzeci şi şase de ani? Ai dumneata patruzeci şi şase de ani?

— Am, zice el dîrz, dar ştiu că nu se cunoaşte. Sînt încă tînăr. M-am bătut alături de leaturile cele mai proaspete.

Da. A intrat voluntar în armata Țării la începutul campaniei. A luptat la Flămînda, la Braşov, la Predeal, la Bălării, la Buda-Cornet, în munții Vrancei, în toate colțurile tragice unde vîrtejul a năpustit pe copiii nefericitului nostru pămînt. I s-au umplut ochii de flăcări în noaptea aceea fierbinte cînd sunau pretutindeni, pînă-n hotare, clopotele şi trîmbițile...

— Ş-atunci m-am hotărît să-mi pun viața pentru neamul nostru.

— Şi te-ai bătut în toate părțile?

— M-am bătut. Am cîştigat cu puşca galoanele de subofițer. Eu am făcut multe. Eu sînt aşa, cam într-o parte ! Şi-şi flutură lîngă tîmple degetele răşchirate.

Într-adevăr, acest moț are în el ceva bizar şi eroic. Din povestirea-i colorată, presărată cu provincialismele mun-

ților lui de naştere, simțesc în el un suflet furtunatic, un amestec de vanitate bărbătească şi ură împotriva duşmanului vechi.

El cu Ungurul şi cu Neamțul are o socoteală. El pe aceşti duşmani i-a adulmecat din prima zi. I-a pîndit cu ochiul, a dat în ei cu puşca, i-a urmărit în cotloanele munților. El pentru asta a trăit, el de asta a fost născut. Toată suferința bătrînilor din moşi-strămoşi a trecut înveninată în sîngele lui şi i-a întărit mîna bătătorită şi aspră de lucrător.

Simțeam, privindu-l şi ascultîndu-l, o înfiorare stranie. Prin dibăcia lui ca conducător de detaşamente, prin execuția hotărîtă şi fulgerătoare, prin imaginația diabolică, — parcă ieşea de-a dreptul din veacul al optsprezecelea, din sîngeroasa pîclă a haiducilor răzbunători.

Fiind în regimentul 3 C, din Divizia 12-a, în poziția care se chiamă Poiana Nicoară, în Putna, în noaptea de 10 spre 11 fevruar 1917, a trecut la cota 536 şi „a furat un neamț din post", aducîndu-l întreg în liniile noastre „pentru informații..."

Iată povestirea acestei curioase isprăvi.

Comandanții noştri, zice moțul, au dat poruncă: Trebuie un om viu de la inamic! Era în vremea unor zile moarte,

cînd *ceilalți* se pregăteau şi abia se aşezau, şi generalii de la noi aveau nevoie de „limbă...”

— Cine izbîndeşte s-aducă neamțu, e cinstit şi răsplătit. Care se prinde?

Ce-mi trebuie răsplată? Ştiam eu că asta e treaba mea.

— Trăiți, domnule căpitan, mă duc s-aduc neamțu. Eu sînt specialist !

Căpitanul zîmbeşte:

— Bine, Valerie, să te duci, dar să nu fie numai din gură.

— A, îmi pare rău, domnule căpitan... Uite fir alb în mustață. Uite 46 de ani. Cînd spun un cuvînt, trebuie să-l împlinesc. Aici e vorba de onoare. Eu dacă n-aduc neamțu, nu mai pot trăi, trebuie să mor; poți pune să mă împuşte, domnule căpitan. Numai să-mi dați voie să-mi aleg eu oamenii. Mie-mi trebuie lucru fain, bătut frumos cu ciocanul...

Domnu căpitan n-a avut ce spune; m-a lăsat în voia mea.

Bine. Mi-am ales oamenii. Mi-am făcut, cum se zice, o patrulă tare. Adică mi-am ales nişte feciori voinici şi hotărîți. Mie care cîrîie şi tuşeşte nu-mi trebuie. Care tîrîie piciorul, să se ducă-n treaba lui. Mie-mi trebuie pasere omenească. Mie-mi trebuie om nebun, ca mine. Mie-mi trebuie pe viață şi pe moarte !

Ne pregătim iute. Şi cum iese noaptea din codru, trecem din ascunzişurile noastre la rățelele de sîrmă; şi, de-acolo, prin tufe, prin rîmături de obuze şi cotloane, cătră bîrlogul nemților.

Tăia vînt ascuțit şi opcina muntelui începea să scuture nea. Stăm noi la sfat într-un cuptor de rîpă şi le spun aşa feciorilor:

— Noi, copii, mergem la Neamț muțeşte. Mergem prin trei locuri, aşa cum o să vă împărțesc. Voi, — cu ochii la mine, şi ascultați de semnul meu. Noi trebuie s-ajungem unde trebuie ş-acolo văd eu ce facem. Dinainte nu se poate şti niciodată.

Şi le hotărăsc eu toate; ne facem cruce şi ieşim pe omăt. Eu prin mijloc; ceilalți ca umbre, legați cu ochii de mine.

Aşa trecem prin locuri tari şi ne cățărăm cu baioneta pe-un pripor oblu. Mă opream, cercetam, iarăşi porneam. Nemții nu căzuseră de mult acolo, ş-acuma îşi întăreau poziția. M-am atins de linia întîia ş-am ocolit-o. Ne-am strecurat ca şerpii într-a doua. Acolo-i mai multă linişte şi mai puțină pază.

Să vedem, ce facem?

Vîntul se umfla în vifor şi aducea cu sunet țurțuri mărunți de ghiață. Vra să zică, de unde vine vîntul? Vine de la noi, de la răsărit. Bate străjile nemțeşti în ochi şi le sileşte să-şi vîre nasu-n cojoc.

Fac semn ştiut. Caporalul Ludoşanu cercetează cu foarfecele franțuzesc rățelele de sîrmă. Încă nu erau întinse. Zăceau, valuri-valuri, în zăpadă.

Prizonierii lucraseră la ele o vreme; murmurul lor îl auzisem noi ca un bîzîit din ascunzişurile noastre şi din poteci. Acuma se retrăseseră îndărăt, şi viscolul cernea şi se zbătea în pustie linişte...

Trec, cu tovarăşii. Trebuia să păşim ca mîța, căci omătul scrîşnea. Ici tufă de fag, dincolo pîlc de brăduți. Rămîn lîngă ele străjile mele şi eu mă fur ca o umbră pe apă pînă la tranşeea duşmanului. Ascult: pace. Cobor două trepte, intru în şanțul de comunicație. Acuma nu mai am grijă. Acuma sînt la ei acasă.

M-apropii de uşa bordeiului. S-auzea înlăuntru grăind nemțeşte. Bine. S-aude. Neamț este. Dar cum îl scot eu afară !?

Ies din şanț. Îmi aduc oamenii sub malul de țarină, şi-mi vîr mustața în urechile lor. Iată cum facem. Sînt trei bordeie cu trei plutoane. Se zăresc uşile; se văd hogeacurile. Ne strecurăm cîte unul la hogeacuri şi le slobozim pe coş cîte-o granată. Asta are să-i tulbure ş-are să-i scoată ca pe viermi afară. Noi luăm ce ne trebuie şi ne ducem.

Bun plan. Repede ne rînduim. şi scoatem granatele. Dar de dincolo de bordei, din şanț, straja s-a ridicat de la pămînt în cojocu-i mare, ca un urs, ş-a întins gîtul ascultînd.

Din adăpostul unde sta ferit de viscol, a simțit ceva. Noi ne lipim de umbră cantr-un fulger.

Acuma planul se schimbă.

Fruntaşul Leca Mihai era la dreapta mea. Îi fac semn să fie gata.

Santinela face cîțiva paşi; înalță capul: nu vede nimic. Cu toate acestea are îndoieli. E singur; noaptea-i vicleană. Se-ntoarce către uşa bordeiului şi strigă pe nemțeşte. Eu limba lor o înțeleg.

— Herr Frederic ! ieşi puțintel afară. Numai o clipă. Vino pînă la postul de observație.

A, asta-i bine. Tocmai asta-mi trebuie mie.

— Leca Mihai, suflu eu fruntaşului printre palme; tu nimica altă să nu faci. Cînd l-oi atinge, numai să-i pui mîna-n beregată, să nu gîrîie... Stați frumos şi fără grijă, că vînatul vine el singur la noi.

Aşteptăm un răstimp. Aud tuşind pe Herr Frederic. A ieşit la aer tare. — Apoi întreabă. Santinela răspunde. A auzit ceva; poate i s-a părut; poate nu-i nimic...

Herr Frederic s-a hotărît. Urcă la şanț, cu foaia de cort încopcită sub bărbie. C-o mînă strînge la gît această apărătoare de viscol; cu cealaltă, ține arma în cumpănă...

Dar vremea-i aspră. El e om delicat, abia ieşit de la căldură. Şi se grăbeşte. Se ridică pe şanț, țupăind mărunt.

Se uită la dreapta, se uită la stînga, cu mişcări repezi, şi iar ţupăieşte cîţiva paşi. Pare un iepure care-şi caută culcuş.

Pe mine nu mă vedea. Zăceam în umbră. Santinela se liniştise.

— Nu-i nimic, îi strigă cu voce blajină Herr Frederic. Întorcînd îndărăt capul.

Atunci m-am zvîrlit eu la el. Cînd s-a întors şi m-a văzut răsucindu-mă ca să intru-ntr-însul, a tresărit năprasnic ş-a ridicat arma. A vrut să strige. Dar eu îi calc cu puşca mea ţeava dintr-o lovitură scurtă; iar Leca, după poruncă, i-a pus zece unghii în gît, ca să nu gîrîie...

Scot repede batista. Zic pe nemţeşte:

— Herr Frederic, să nu cumva să ţipi, că aici te belesc.

Îi pun degetul cel mare în osul de sub tîmplă, de deschide o gură cît şura. Îi vîr batista între fălci. Îl iau cu dreapta de grumaz, — şi hai la noi !

Ne-am dus repede. În urmă a fost o larmă, prin viscol, — un tremur de împuşcături, un ţipăt de semnale... Noi am intrat în noapte ca-n cenuşă.

Cînd să ne prăvălim în pripor, îl înşfac pe Herr Frederic, îl sucesc cu genunchiul, îl încleştez, — şi ne-am dus de-a berbeleacul pe coastă, ca „trenul" de la circ...

Auzeam prin vîrtej pe neamț cum geme din greu. Zicea el în limba lui pesemne: *Mein Gott*! *mein Gott* ! dar n-avea încotro: se ducea la vale.

Cum veneam roată spre liniile noastre, patrulele care aşteptau începură a striga:

— Ce este, măi flăcăi? Se vede venind ca o negreață !

Eu răcnesc din crăcăna neamțului:

— Stați, feciori, nu puşcați, că eu-s. Vin cu *acceleratu* !

În fundul văii, îl ridic pe neamț. Se cumpănea ca bolobocul şi da să cadă în coadă. Îi scot batista. El pufneşte şi fornăieşte, ca de lup.

Zic:

— Herr Frederic, de-acu-i *fertig* ! mergem *lang-sam*... Eu sînt bărbat galant. Uite-o țigaretă. (Şi scot tabacherea cu stînga. Cu dreapta îl țineam de gît.) Ia tu una. Pune-mi şi mie una în gură. Aprinde un lemnuş. Să tragem cîte-un fum şi hai la domnul comandant. Are el treabă cu tine.

— Cu mine? se miră holbat neamțul. Apoi începu să se înduioşeze: Țigaret bun... Român bun...

— Da, da, Herr Frederic, bună țigaretă, bun român... Dar dacă nu-ți deslegi limba, cît îs ei de buni românii, să ştii că-ți spînzură pielea-n grindă.

— Spunem, spunem... oftează cu amărăciune domnu *gefreiter* Frederic.

Eu îl împing înainte în scurmăturile noastre. Merg la domnu căpitan cu dînsul. C-o mînă îl țin de beregată, cu alta salut:

— Trăiți, domnule căpitan ! am adus neamțu ! Şi gata.

JERTFELE

Frunze-n furtună (1920)

Sara părăsisem Iaşul, c-un automobil harnic. A doua zi intram în peisagiul munților, cu inima strînsă de urîte presimțiri.

Auzeam tunul, depărtat şi neîntrerupt, spre Grozeşti. Pe şoseaua învăluită în pulberi răscolite, treceau întruna coloane de muniții. Necontenit le ajungeam din urmă. Soldații asudați, arşi de soare, cu piepturile descoperite, se cumpăneau liniştiți şi tăcuți pe cai. Rămîneau în urmă, în aureola pulberilor; şi automobilul meu fugea înainte, către alte şiraguri cenuşii, către campamente de artilerie ori de provizii, poposite la umbra unei dumbrăvi, către

şiraguri de infanterie cu oameni cu ochi înfrigurați, încovoiați adînc sub greutatea raniței...

Mă apropiam repede de cuptorul bătăliilor din iulie 1917. Trebuia să găsesc brigada colonelului Banta. În zori-de-ziuă aflasem că e angajată, subt o bruscă şi înfricoşată presiune a inamicului. Şi presimțirile mele luau forme. În Iaşi, în ceasul plecării, veştile de pe front erau îngrijitoare. Din informații de la aliați, se vedea că în aceste strîmte şi întortochiate coborîşuri ale munților, inamicul împingea rezerve puternice, cu disperare, cu hotărîrea de a străpunge cu orice preț. Din ştirile fulgerate din cealaltă parte a continentului şi prinse de stațiile noastre de telegrafie fără fir, — se vedea că prietinii stau la îndoială asupra rezistenței noastre. Era o chestie de zile, poate de ceasuri.

Deşi lumea îmbulzită în Iaşi nu ştia nimic de aceste lucruri, deşi gazetele aveau note foarte încurajatoare, totuşi ceva nehotărît, tulbure, dureros, plutea pretutindeni, — şi cu această dispoziție de suflet a Capitalei plecasem eu.

În adevăr, bătălia de la Oituz-Grozeşti, în lungul munților, părea că a ajuns la un punct culminant. Cu cît mă apropiam mai mult de pîcla albastră a codrilor de sus, cu cît simțeam mai aproape pulsațiile înfrigurate de tun ale frontului, cu atît se înmulțea furnicarul omenesc, pe toate potecile, în toate cotloanele: cai, tunuri, chesoane,

bucătării, cuptoare, — şi acelaşi şi acelaşi soldat asudat, ars de soarele lui iulie, cu obrazul tras şi ochiul sumbru...

Curînd simții c-am ajuns la o linie care nu se putea trece. Eram lîngă un sat pustiu, ars şi dărîmat de obuze de toate calibrele. Pe culmea care suia repede de la rîpa unui pîrău erau nevăzute baterii de artilerie care tunau neîntrerupt spre depărtările de unde năboia inamicul. Un ofițer cu cască cenuşie mă privea zîmbind, pe cînd îi lămuream scopul venirii mele, şi se arătă gata să mă întovărăşească pînă la postul de comandă al brigăzii.

Încă nu-mi dădeam socoteală unde mă aflu. Curînd simții, înainte-mi, în codrii de brad, furtuna proiectilelor duşmane. Văzduhul avea vibrări stranii, fîlfîiri de paseri fantastice în depărtări, şuiete aspre, spargeri zgomotoase şi adînci, înmulțite de ecouri... Şi din cuibul lor, de deasupra, tunetul copleşitor şi strident al tunurilor apărării...

— Au început de ieri-dimineață, îmi zise ofițerul c-o voce blîndă. Au fost zvîrliți săptămîna trecută înapoi, ş-acuma se-ntorc iară. Împing necontenit coloane în cotiturile rîpilor... Domnul colonel le-a pus în față vînătorii noştri...

— Dumneata faci parte din brigada Banta?

— Da. Sînt locotenentul Cazimir. Eu de la începutul campaniei am fost cu domnul colonel. Am fost rănit, dar m-am întors înapoi...

Pe cînd vorbea, îl priveam. Era un băiat cu mustăcioară bălaie, subțirel şi firav ca o fată. Avea în ochi şi-n vorbă ceva sfios şi şovăitor, ceva bun şi prietinos totuşi...

— Uite, ajungem la muche. Postul de comandă e aici.

Cînd ajunsei sus, mi se împăianjeniră ochii sub năvala sîngelui. Pentru întăia oară mă apropiam de un loc unde bîntuia vijelia oarbă şi absurdă a morții... Eram pe un pămînt mişcător. Culmea zvîcnea necontenit, tunînd. O clipă văzui la cîteva sute de paşi, printre brazi, două tunuri în jurul cărora se învîrteau repezi oameni cu capetele goale, dezbrăcați de tunici şi cu mînicile de la cămăşi suflecate... Fuioare uşoare de fum urmate de trăsnete tresăreau în luminiş...

— Uite domnul colonel... zise locotenentul Cazimir. Din locul unde-i el, ai să vezi valea.

Dar colonelul Banta era ocupat. Prin ferestruicile vizuniei lui, care schițau pe lumină două delicate peisagii, din clipă în clipă îşi îndrepta binoclul. În dreapta ținea receptorul telefonului.

Vorbea precipitat şi răguşit, grămădindu-şi în piept barba neagră... Îl priveam mişcat.

Colonelul Banta era prea cunoscut. Un om mic, uscat şi negru. „Un bandit mic cu barba mare", — cum îl porecliseră nemții încă din timpul luptelor celor mari de la

începutul campaniei. Era un om brusc, rău de gură, cam „sărit", — însă foarte iubit de vînătorii lui...

Cum mă văzu, sări la mine:

— Ce cauți, domnule, aici? îmi aduci veşti de la Iaşi? Ce veste? Unde-i plicul? Ai scrisori? Ce s-aude printre papugiii dumneavoastră?... Şi-au făcut bagajele? Şi n-au pregătit discursurile pentru nemți? Ce stai aşa? Poftim aici şi priveşte, dacă-i putea să vezi ceva...

Îi înmînai scrisorile şi trecui spre crenelele adăpostului blindat. Locotenentul Cazimir îmi prezintă în vîrful degetelor binoclul. Cu pieptul îmbulzit de bătăile inimii, privii spre văi nedesluşite unde se spărgeau în stîlpi de țarină şi fum obuzele. Nu vedeam mişcarea oamenilor...

— Vezi ceva? strigă grămădindu-şi barba la urechea mea colonelul. Aşa-i că nu vezi nimica? Acolo, între tufişuri şi rîpi, sînt şanțurile noastre. Acolo, de ieri dimineață, curg neistovit obuzele. Bat, — de toate calibrele. Scurmă pămîntul, dărîmă tranşeiele, îmi îngroapă oamenii. Şi de azi dimineață, din ceas în ceas, cearcă coloane austriace să treacă...

Începeam să deosebesc în valea frămîntată o zonă tulbure, unde izbucneau, pocneau, se învălmăşeau într-un fel de vîrtej proiectilele. Priveam acolo cu îndărătnicie. Acolo erau oameni, — erau o mulțime de oameni, cu obrazurile negre şi cu ochii arzători, pe care-i zdrobeau şi-i îngropau exploziile... Acolo erau morminte.

Din clipa aceea ceva chinuitor păru că mă ţintuieşte pe loc. Într-o tulburare bolnavă simţii că în juru-mi şi înainte se desfăşoară un vis de nebunie. Războiul eroic, cu încleştări şi iureşuri, aşa cum eram deprins să mi-l închipui, îmi apăru ca ceva sarbăd şi copilăresc. Acolo, în vale, mulţimea de oameni era ucisă şi zdrobită fără putinţă de apărare.

Colonelul vorbea la telefon, cu vocea-i răguşită:

— Încep iar atacul? prin aceeaşi vale? Bine. Fiţi gata cu granatele. Ţineţi-vă tare, căpitan Năstasă. Am hotărît a doua companie pentru contraatac...

El vorbea încă; îmi dădea şi mie lămuriri; cînd simţii deodată că obuzele inamicului vin spre noi, într-o tragere mai lungă. Şi-ndată, în juru-mi, bateriile îşi înmulţiră trăsnetele stridente.

Către locul frămîntat şi sfărîmat de obuze, oameni veneau la atac, cu baioneta lucind. Îi vedeam limpede, mărunţi, în valuri... Şi-ntre rînduirile lor prinseră a înflori explozii. Unele erau negre, altele cenuşii, — pe altele le colora auriu soarele. Necontenit izvorau dintre unde de pămînt şi veneau. Un tremur subţire si uscat de împuşcături pornise în lungul văii. Deosebeam accentul grăbit şi monoton al mitralierelor. Şi dintro-dată morminţele văii părură a se mişca şi morţii zvîcniră...

— Ies oamenii noştri la contraatac... Îmi şopti blînd locotenentul Cazimir.

Şi-ntre tunuri, puşti şi izbucnirile profunde ale granatelor, deosebii uralele vînătorilor, — răcnetele vijelioase ale morților...

— Uite, de zile şi nopți, în lungul munților, asta se petrece, îmi zise într-un tîrziu, cu vocea-i răguşită, colonelul Banta.

În ochii lui obosiți, pe obrazu-i palid, era întipărită aspră tristeță. Stătu la locul lui, împovărat, vreme îndelungată, cît ținu desfăşurarea fantasmagoriei din văi. Simții într-un tîrziu o destindere, un sfîrşit trudnic şi chinuit... Bătăile tunurilor se răriră, o adiere prinse a mîna pe văi învăluirile de fum şi pulbere. De pe poteci, soseau ofițeri negri, curieri, agenți de legătură. Vorbeau repede, c-un fel de bucurie spasmodică. Înțelesei că-n colțul acela, vijelia s-a alinat.

Văzui asta mai bine către sară, cînd tăcu şi artileria şi cînd de pretutindeni începură a răsări şi a roi în jurul meu ofițeri şi oameni. Auzii pomelnice de morți, grămezi de oameni anonimi şi nume de ofițeri. Convoiuri de tărgi cu răniți se strecurau prin poieni.

Din văi, din păduri, mi se păru că se înalță spre mine un fel de suflare a morții. Mi se păru ciudat că ofițerii strînşi la gustarea de sară în jurul colonelului, vorbeau foarte puțin despre cele petrecute. Ciudat mi se părea, mai ales, locotenentul Cazimir care mînca puțin şi liniştit

lîngă mine şi sorbea dintr-un păhărel c-un fel de sfială vinul. Stătea cuminte, cu ochii plecați, parcă greşise ceva.

Colonelul, după cîteva pahare de vin, se înfierbîntă. Înfățişarea trudită îi pieri; îşi scutură barba neagră şi privi batjocoritor în juru-i.

— Ei, sînteți gata? întrebă el. Mîni începem de la capăt. Mîni atacăm noi, dacă n-or începe ei iarăşi, la noapte.

— Domnule colonel, îl întrerupse deodată, de lîngă mine, Cazimir; cred că acuma n-o să mă treceți cu vederea !

Banta se întoarse către el şi-l privi sever. Apoi mi-l arătă cu degetul.

— Dumneata, domnule Ioan, nu ştii ce năcaz am eu cu băiețelul ista...

— Domnule colonel...

— Cum? ce domnule colonel? să taci din gură ! Puşchiul ista, — urmă colonelul c-un fel de răutate, vrea numaidecît să-mi facă pe eroul. Aicea, domnule, nu-i ca la dumnea-voastră, unde lumea aşteaptă veştile cu groază. Aicea noi am intrat în împărăția morții. Stăm cu semnele de identitate la piept şi aşteptăm... Aşa fiind, chiar băiețelul pe care-l vezi în fiecare zi caută pe dracul !

Ofițerii zîmbeau; nu prea păreau surprinşi de izbucnirea colonelului.

— *Aista*-i om? strigă iar Banta. Uită-te la el ! — Cazimir îşi plecase nasu-n farfurie. —*Aista-i duduie*: menit să steie în ietăcel, nici soarele să-l ardă, nici vîntul să-l bată ! Ştii dumneata de ce s-a apucat toamna trecută, cînd ne frămîntam cu ungurii? Aveam nevoie de ofițer pentr-o recunoaştere, întreb: cine vrea să se ducă? însărcinare primejdioasă ! Între alții, iată-l şi pe dumnealui, cu mîna întinsă, parcă venise să ceară ceva de pomană... Că se duce el ! Şi se ruga aşa de frumos şi de dulce ! Cine? tu? Cine te-a făcut pe tine ofițer? Şi-l răsucesc, să văd dacă n-are încă cumva basmaua la spate... Fugi încolo, Țîncule, pesemne că ți s-a urît cu viața ! — El, că domnule colonel aşa, că domnule colonel pe dincolo, că numaidecît vrea să se ducă. — Bine, du-te ,dar să dea dracu să te întorci fără ispravă, c-ai pățit-o !

S-a dus. Eu, drept să-ți spun, eram îngrijat. Au să-l plîngă neneaca şi surorile... — Dar îl văd că se întoarce. Îmi aduce raportul, — şi prizonierii... Bine, duduie, zic. brava ție ! Şi ce mai ai de spus? — Nimica, domnule colonel. Să mă trimeteți la spital, că m-au împuşcat !...

Da' ştii ce rană avea? Mă mir cum se ținea pe picioare. Tunica lui la piept era scoarță de sînge !

A stat două luni la spital. Pe urmă iar a venit pe capul meu. Şi-ntr-o zi — că iar să-l trimet în recunoaştere.

Şi iar mi-a venit rănit. Iar l-am trimes la spital.

Acu s-a întors de-o săptămînă. Şi de-o săptămînă se ține de mine să-l trimet şi pe el unde-ai văzut dumneata

astăzi. El zice că acolo vrea să se ducă. El nu vrea să steie lîngă mamaia, să cetească romanțuri; el vrea să se bată. Eu ştiu ce să fac cu el?

Colonelul, zbîrlit şi supărat, bău încă un pahar de vin, pe cînd ofițeraşul cel firav nu ştia parcă unde să se ascundă de ruşine.

— Acu, a treia oară, să ştii că n-ai să te mai întorci ! sfîrşi colonelul, amenințîndu-l cu degetul.

Băiatul tăcu, dar în ochii lui surprinsesem o hotărîre ş-o îndărătnicie neobişnuită.

Abia atunci înțelegeam deplin ce se petrecuse peste zi. Înțelegem nesomnul şi suferințile, cumplita răbdare, ciudata stăruință a miilor de oameni pe colțul acela de pămînt bîntuit de suflarea morții; înțelegeam sufletul nou care ieşise la suprafață din rezervele bietei ființi omeneşti...

Fireşte, locotenentul Cazimir a căzut peste două zile, la cel dintăi atac. Țăranii colonelului Banta l-au adus, galben, linişt pentru totdeauna. Şi parcă se sfiau să-l atingă cu mînile lor mari şi noduroase.

Colonelul îl privea sever, frămîntîndu-şi în palmă barba neagră. Şi alte multe tărgi, cu sute, cu mii de căzuți treceau prin poienile munților, — pe cînd în vale celelalte jertfe stăruiau în furtună cu aceeaşi îndărătnicie.

SONDE

Frunze-n furtună (1920)

Treceam printre podgorii, suind dealuri, coborînd văi, într-o strălucită lumină argintie. Vii se întind în toate părțile; nuci rotați cu umbra deasă sînt presărați pretutindeni. Ierburile par aburite de pulberea fină a drumurilor. Căsuțele se ițesc ici-colo cochetînd parcă prin verdeață în fuga automobilului. Bărbați rari; multe femei cu fețele învăluite parcă într-un zăbranic de tristețâ. Țepu, Buciumeni, Tecucelu, — aşezări vechi de răzăşi, amintiri isto-

rice, locuri pe unde au mai trecut şi odinioară vijelii, îngropînd cu arma în mînă pe năcăjiții noştri strămoşi...

Iată o vilă albă. Parcă zîmbeşte depărtărilor de pe culmea ei, dintr-un buchet de arbori. Au fost flori în preajmă, trandafiri acățători la ferestre. Acuma e pustie. Locuitorii ei au fugit, ca paserile înaintea furtunii. În vale la Siret, în poeticele dumbrăvi, dormind sub pîclă viorie, urlă întărîtat şi fără contenire tunurile morții.

Trecem repede. Soarele asfinţeşte între nouri, în fulgere încremenite şi bizare. Se face sară. Negura parcă izvorăşte din pămînt, ca o răsuflare vie a adîncurilor. Se văd deodată licărind tunurile aproape, apoi departe, în zarea posomorîtă.

Incendiul din timpul zilei, lîngă Mărăşeşti, tresare în scăderi şi creşteri. Zările s-au apropiat. Şi fulgeră în senin, — şi mugesc straniu bestiile de oțel născute din ura omului.

Am coborît pe un drum prăpăstios, prin păduri în care intră ca un rîu nesimțit răcoarea. Trecem încet Siretul pe un pod de lemn. Fugim prin întunericul unei şosele, ne oprim.

Pe poteci necunoscute cotim undeva, către un cotlon, într-un punct al liniei de luptă, în preajma Mărăşeştilor. E postul de comandă al unui regiment.

Inamicul e în fund, în întuneric, în vizunii. Aproape, în tranşee, nevăzuți, sînt ai noştri. Tunul bate încă, — dar asta se chiamă linişte. E ceea ce comunicatele numesc „foc rar de artilerie”.

Colonelul e un om nalt, cu statura puternică. Sub casca de fier ochii îi scînteie cînd vorbeşte şi dă ordine scurte. Sublocotenentul lui e un tînăr subțirel, brun, cu ochii mari, circazieni.

Sergenți de legătură, bronzați de soare, cu mînile negre, cu privirile tari, vin ca să raporteze şi să ia ordine. Salută scurt, ascultă drept poruncile, ies cu paşi elastici. Vine ş-un maior liniştit, cu mustața căruntă, fumînd alene o țigară. Dă din cap, întreabă din ochi.

— Ce e, Panaite? îl întîmpină colonelul.

— Mă gîndesc, domnule colonel, răspunde maiorul, dacă la noapte voi putea să lipesc un ceas genele. Aş vrea să dorm o țîră şi să visez pe Anişoara mea cea bălaie... E de paisprezece ani. Zîmbea cînd am plecat, e mult de-atunci, — şi-i scînteiau ochişorii în lacrimi...

Colonelul se face că-şi întoarce spre hartă privirile licăritoare. Apoi se răsuceşte şi întreabă brusc:

— Prietine Panaite, bei o cafea? lucru scump şi rar în ziua de azi...

— Mai ales, domnule colonel ! He-hei ! ce timpuri erau odată, domnule colonel, ce timpuri !

Ordonanța trece cu pas nesimțit, vîrîndu-şi prin unghere tainice botul de vulpe.

În noaptea de-afară canonada a încetat. În lumina discretă a unui felinar bine potrivit în adăpostul nostru de pămînt, începem a vorbi de cumplitele lupte în care zeci de mii de oameni s-au zvîrcolit cincisprezece zile şi cincisprezece nopți.

— Am petrecut ceasuri aspre cît ne-a bătut puhoiul... zice colonelul zvîrlind țigara şi aprinzîndu-şi îndată alta.

— Acuma a trecut... răspunde ca un ecou domnul maior, c-un fel de accent de satisfacție, de voluptate, ca-n apropierea unui somn alinător.

— Se poate, dragul meu, dar cine garantează? Nu ştii dumneata că *ei* au obicei să cerce întruna şi să pipăie? Ne putem aştepta oricînd la *sondele* lor...

Maiorul îşi primi cafeaua c-un oftat de mulțămire.

— Domnule colonel, zise apoi cu glasu-i blînd; mult m-am mirat eu de-un lucru... Noi, dihănii bătrîne, nu ne prea înfiorăm de toate cîte sînt în jurul nostru. Dar ai văzut dumneata cum s-au purtat unii dintre tineri? Eu îi disprețuiam ca pe nişte secături, şi i-ai văzut? Căpitanul Guriță nu era un pudrat care-şi prăpădise anii umblînd după conchiste, cu inele în dreapta, cu brățară la stînga, cu lanțujele şi panglicuțe? Ce legătură putea fi între el şi mizeria aceasta? L-am văzut, domnule

colonel, murind între oamenii lui, foarte îndărătnic şi semeț; ş-am fost foarte mişcat... Ciudat !

— Fără îndoială, răspunse colonelul. Am avut şi pe alții, pe care am stat şi i-am privit cum se bărbieresc şi se parfumează sub bombardament de artilerie... Aceşti fecioraşi pe care noi ne deprinsesem a-i disprețui, dragă Panaite, aveau în ei, fără s-o cunoască, bărbăția eroică... Au murit ca nişte nebuni !

— Ciudat ! rosti a doua oară, pe gîndutri, maiorul. Şi începu să înşire nume de ofițeri morți pe cîmpul de onoare în înfricoşatele zile trecute. Picurau în auzul meu nişte nume numai, — însă la fiecare pomenire parcă izvora din umbră înainte-mi cîte-o fantomă fină, — şi se înşira într-un convoi misterios, tăcut şi mistic.

Vorbeam de dragostea pămîntului, de legăturile indestructibile cu trecutul, de acel fior necunoscut care a rămas în noi de la generații de mult stinse şi care ne înalță, ne preface şi ne schimbă în fața morții.

Colonelul zîmbea:

— Ce spui, dumneata, vorbi el, sînt mai mult nişte cuvinte frumoase.

Doi soldați intrară.

— Ce este?

— Domnule colonel, am fost răniți acum treisprezece zile, amîndoi odată. Ne-am făcut bine. Acuma ne întoarcem iar la locul nostru...

Vorbărețul are nişte ochi mici, ca picături de păcură. E un bunduc scurt şi îndesat. Alăturea de el stă un uriaş liniştit şi zîmbitor, care ar vrea să vorbească, dar îi ia înainte celălalt. Comandantul se întoarce către dînsul, blînd:

— Tu eşti Manole Istrate?

— Eu sînt, trăiți, domnule colonel, răspunde bucuros uriaşul.

— Ne cunoaştem. Şi tu eşti Prepeliță Irimia?

— Da, domnule colonel, se grăbeşte scundul.

— Ei, cum a fost?

— Bine, domnule colonel, răspunde moale Istrate.

— A fost fierbinte straşnic, domnule colonel, se înghesuieşte celălalt, pe cînd tovarăşul lui rămîne cu gura căscată. Nemții tot năzuiau, tot năzuiau... Şi toată ziua şi toată noaptea îi băteam în cap cu granate. Veneau ca apa la opust. Ş-aduceau cu ei o putoare de dihor, de ne stupeam sufletul. Noroc că bătea un vînt al lui Dumnezeu de pe Siret...

Colonelul se întoarse spre uriaş:

— Da' tu ce spui, Manole?

— I-am pus cu botul pe labe, domnule colonel... Îndrugă alene soldatul.

Colonelul zîmbeşte. Se luminează, cu bunătate şi prietinie, şi figurile soldaților.

— Bine, băieți, duceți-vă la compania voastră...

Şi domnul colonel le strînge cu gravitate mînile arse şi bătătorite.

După ce rămînem singuri, îşi aprinde iar țigara şi cearcă să lămurească în cîteva cuvinte un sentiment năvalnic.

— Domnilor, noi nu i-am cunoscut şi nu i-am prețuit îndeajuns pe oamenii aceştia. Simpli, liniştiți şi tari, — ei sînt datoria şi jertfa. Energia lor năprasnică e ca o sevă a acestui pămînt hrănit atîtea veacuri cu lacrimi şi sînge...

Tace, deodată mişcat, şi-şi întoarce iar ochii către hartă.

— Mă surprind făcînd fraze... adaoge el, puțintel ruşinat.

Soarbe cafeaua, cu țigara nestinsă între degete. Domnul maior Panaite, după ce isprăveşte de sorbit cu adîncă satisfacție, se ridică zîmbind:

— Apoi, mi se pare, vorbeşte el, că oaspeții au venit degeaba... În noaptea asta, după cît văd, am să dorm cît un bei !

Ne salută curtenitor şi satisfăcut. Tocmai urca treptele ca să iasă, cînd, în depărtare, trei, şapte, zece bătăi de

tun sunară înăbuşit. După ele urmară altele, grăbite şi violente. Avui o impresie ciudată de jenă. O amenințare tulbure şi mînioasă răsufla, parcă din fundul zării ş-al întunericului.

Maiorul se întoarse spre noi:

— Aha ! aha !

Şi fruntea i se încreți supărată.

— Bine, urmă el, apoi; să ne pregătim lădițele cu granate !

Şi ieşi.

Colonelul trecu atent la observator. Sună la telefon şi începu a da ordine.

Mai erau două ceasuri pînă la miezul nopții.

Canonada se înteți. Din pozițiile noastre începură a trăsni tunuri multe, şi auzeam prin noapte fîşîind ghiulelele cu un sunet caracteristic de val. Explozii rupeau pămîntul brusc în liniile noastre. Meteori depărtați punctau întunericul la inamic, unde cădeau proiectilele fulgerate de la noi. Bombe începură a cădea în apropierea postului de comandă. Curînd noaptea se umplu de un freamăt fioros, — de un fel de muget de artilerie. Lîngă noi tresăreau piipîiri alburii, care parcă lungeau o aripă de lumină către cer. În fund, ca-n necunoscut, clipeau fantastic gene de fulger.

Simțeam sub mine cutremurul pămîntului. Am avut într-un timp, cînd bombardamentul ajunse la un maximum de intensitate, sensația că pielea pămîntului se încrețeşte şi se înfioară.

Cătră ora 11, sorii rachetelor începură a se înălța în noapte, la inamic. Era un joc minunat de lumini multicolore, care se încrucişau, se încovoiau, se risipeau şi luminau cîteva secunde pămîntul sumbru şi spăimîntat parcă.

Colonelul sta liniştit la observatorul său.

Telefonul nu mai funcționa. Agenții începură a sosi, — ofițeri şi soldați cu căşti şi arme. Vorbeau repede, raportau asupra sectorului de atac, asupra recunoaşterilor făcute; ascultau atenți ordinele şi ieşeau; şi noaptea îi înghițea. Dintr-odată parcă intrau în vîltoarea de foc a necunoscutului. Liniştea aceasta mi se părea ciudată şi nenaturală.

Colonelul avu un zîmbet uşor la observația mea.

— Omul e un animal care se deprinde cu toate... Îmi zise el filosofic. Ascultă: acuma se produce atacul infanteriei.

Deodată începuseră a pîrîi mitralierele şi a tuna oribil granatele. De pe linie, se ridică un freamăt sălbatic de glasuri. Auzeam limpede o voce sonoră care vocifera ceva cu îndîrjire. Colonelul îmi dădu lămuriri:

— Acesta e un plutonier al meu, Băncilă, care însoțeşte fiecare granată de înjurături grozave.

— Da?

— Închipuieşte-ți ! e un personagiu fără educație !

Acuma pămîntul fierbea pe linia de luptă. Simțirea de sunet se stinsese într-un huruit fără nume. Cînd izbucneau rachetele, într-o clipă, în întunericul de păcură de dedesupt, vedeam mişcarea de înaintare a coloanelor inamice într-un fel de viermăt de umbre bătute de nebunie.

Alți agenți veniră, cu obrazurile negre, cu straiele mirosind a fum. Îi priveam: aveau o căutătură de criță, o încrețitură aspră la colțul buzelor.

Inamicul a fost strivit cu granate şi cu mitraliere. Pe alocuri a fost bătut şi cu patul puştii. Se retrage în neorînduială.

Rachetele au tresăriri tot mai rare în noapte. Se alină mitralierele nervoase şi tunurile.

Cît a durat acest vis fantastic şi înfricoşat? — Abia s-a alinat, o jumătate de oră, — şi tunurile din noaptea depărtării porniră din nou. Altă canonadă furibundă, alt atac subt aceleaşi tresăriri înflorite de rachete. Altă îmbulzeală de fantasme nebune...

Priveam la colonel. Îşi trăgea încet mustața cu stînga, pufăia fumul de țigară scurt, şi ochii, sub cască, mi se părea că lucesc crud şi neînduplecat. Aceeaşi atitudine, — neînduplecare crîncenă şi mînie, — o aveau şi sergenții şi ofițerii care veneau la ordine.

În vijelia monstruoasă de foc care bubuia şi se frămînta afară, aceeaşi înfăţişare cumplită o aveau toţi oamenii colonelului, pămîntii, trudiţi şi amărîţi... Înţelegeam în sfîrşit acum deplin că energia disperării e mai tare decît focul şi decît apa...

Mi se strîngea inima de tulburare şi de durere, — şi-mi plecai ochii săgetaţi de lacrimi spre pămîntul acesta al părinţilor pe care oamenii de azi mor apărîndu-l cu tărie.

Iar tunurile bubuiau, — tresăreau rachetele, începură granatele a pocni şi văzui pe colonel zîmbind iar uşor cînd auzii în freamătul de pe linie aceeaşi voce sonoră care înălţa în larma luptei blesteme omerice...

CU OCHII LA CER

Frunze-n furtună (1920)

Soldatul Petrea Neguț zăcea pe malul Neajlovului cu fața în sus, lovit de-o schijă de obuz. Parcă se rupsese ceva în el: nu se mai putea clinti. O amorțire grea îl cuprinsese cînd deschisese ochii. Acuma nu-l mai durea parcă nimica.

În juru-i se deschidea o lumină ciudată şi se făcea sară. Undeva, departe, se auzeau mugete de tunuri. Pîrîituri de puşti tresăreau pe o boare de vînt. Bătălia se depărtase.

El zăcea singuratic, aproape de o salcie desfrunzită. O vedea pe cele din urmă luciri ale amurgului; părea un cap zbîrlit şi spăimîntat care se uita la el. — Pe cer fugeau nouri despletiți şi între ei deodată zări o stea. Şi cum se simțea liniştit deplin şi aproape de alinarea din urmă, îi veni aşa ca o mîngîiere şi i se păru că pluteşte spre scaunul împărăției, în locuri necunoscute, nedesluşite şi depărtate, unde stă risipită o lumină dulce, ca sub flori de cireş primăvara.

Şi văzu o față blîndă de împărat bătrîn şi din a dreapta lui chipul lui Hristos, aşa cum era zugrăvit în bisericuța de la el din sat. Amîndoi se uitau la dînsul zîmbind. Şi soldatul simți un nod în gît şi i se umplură ochii de lacrimi.

— Tu eşti Petrea al lui Toma Neguț? îl întrebă încet împăratul.

— Da, Doamne.

— El e, şopti chipul cel bălai de-alăturea. Îl cunosc de cînd era copil. Venea în biserică la Boureni şi se uita cu ochii mari la mine, cum stam răstignit pe o cruce veche, în pridvorul de lemn.

— Aşa este, se gîndi cu mirare soldatul. De-atuncea-i mult, dar El n-a uitat. Mă duceam cu bătrînii pe sub codrul cel de fag la biserică şi auzeam toaca şi clopotele şi vedeam cum scînteie departe, printre zăvoaie apele Moldovei.

— Şi ce-ai făcut tu pe lumea asta, Petrea al lui Neguț? îl întrebă iarăşi împăratul.

— Doamne, şopti smerit soldatul: eu am fost un băiet sărac şi am rămas devreme orfan. Bătrînii s-au petrecut din lumea pămîntească şi eu am rămas ca să muncesc cu boii cei porumbi pe bucățica noastră de ogor. Cum ni-i rînduit nouă plugarilor, ieşeam primăvara şi zvîrleam pe brazde sămînța cea de tine binecuvîntată. Aşa am muncit ani şi ani. Am suferit ca toți cei de sama mea şi am avut şi bucurii în zilele tinerețelor mele.

Împăratul îl privi pătrunzător. Şi Petrea Neguț înțelesese că Cel ce toate le ştie îi ceteşte în suflet şi-n amintire ca-ntr-o carte deschisă. Ca aduse de-o poruncă i se perindau pe dinainte icoanele vieții lui. Văzu cu uimire multe privelişti uitate şi-i păreau ca nişte icoane la panorama cea minunată de la iarmarocul din Paşcani. Şi deodată văzu şi pe Măriuca în Poiana Mărului, la un şipot, într-o zi de Sfîntul Petru, cînd umpleau lumea de mireasmă teii împovărați de flori. Şi-i era parcă ruşine şi de vorbele trecătoare pe care le rostiseră ei atunci, şi de îmbrățişările lor, şi de toate cele lumeşti trecute şi pe vecie prăpădite.

— Nu te ruşina, îi şopti blînd împăratul, căci iubirile eu le-am împrăştiat în lume, ca să înflorească zilele cele amărîte ale omului.

— Au rămas la Boureni, în căsuța noastră, trei băieți cu părul bălai, răspunse cu glas înduioşat soldatul.

— Pentru aceasta nu-i mustrare, vorbi iar bătrînul. Ci pentru alte păcate ale țărînei din care eşti zidit. Căci ai pizmuit, ai băut mai mult decît se cuvine, ți-ai asuprit muierea şi-ai uitat prea adesea poruncile mele. Ai făcut mult rău în juru-ți cu prostia ta.

— Aşa este, aşa este... se gîndi omul cu amărăciune. Acuma mi s-a împlinit veleatul şi mă aflu la scaunul dreptului judecător.

— Părinte ! rosti atuncea Hristos cu bunătate; pe mine m-au alungat răutatea şi ticăloşia omenească din lume, — dar din cînd în cînd tot mă întorc printre cei umiliți. — Şi-odată, într-un amurg, flămînd, trudit şi bolnav, — un cerşetor, — am căzut la poarta acestui plugar; şi el m-a întîmpinat c-o vorbă bună şi m-a poftit la cina lui săracă... — Şi era în sara cînd sunau pe pămîntul acela clopote, chemînd pe oameni la război. Şi l-am văzut pe acest Petrea Neguț îmbrățişîndu-şi soața şi pruncii şi pregătindu-se să plece cu inima dreaptă şi credincioasă la jertfă...

— Da, Doamne, zise şi Neguț; m-am dus cu toți cei de sama mea. Şi-am suferit pe drumuri lungi, de foame şi sete; am trecut prin vijelii de foc şi prin tot ce a scornit ura şi ticăloşia omului; căci pămîntul părinților noştri a fost cotropit de neamuri străine... Ne-am ridicat, Doamne,

pentru dreptate. Mi-am adus aminte de ce ne spunea „domnul” nostru cel bătrîn la şcoala cea veche de la marginea satului, de toate amărăciunile trecute şi de faptele voievozilor pămîntului nostru, de sila şi durerea altor fraţi ai noştri din pămînturi româneşti; ş-atunci mi-am pus şi eu viaţa mea pentru răscumpărare... Ş-am suferit şi m-am bătut în munţii noştri la hotar... Şi de-acolo am mers şi ne-am bătut în alte părţi, în locuri depărtate. Şi de la apa Moldovei am ajuns la Neajlov, în singurătăţi, ş-acolo a fost o bătălie cruntă, ş-acolo am căzut eu şi mi-a curs sîngele în pămîntul pentru care luptăm, şi pentru neamul pe care l-ai aşezat tu în aceste locuri.

— Fericiţi cei ce visează... şopti cu dulceaţă Împăratul.

După aceste cuvinte, i s-a părut lui Neguţ că lumina din jurul scaunului împărăţiei creşte. Şi chipul cel blînd al lui Hristos s-a plecat spre el, sărutîndu-l pe frunte. Îşi aduse aminte de cei trei ţînci cu părul bălai şi privi drept în ochii Mîntuitorului, care-i zîmbea.

După aceea soldatul Petrea Neguţ nu mai simţi nimic. Oftă uşurat şi muri cu ochii la cer, lîngă salcia desfrunzită de pe malul Neajlovului.

NOTE DE PE FRONT

MĂRĂŞTI

Frunze-n furtună (1920)

Iulie 1917

Un drum cu automobilul spre frontul nostru, spre cuibul Vrancei înecat în ceața zării. În ziua limpede şi strălucită mi se perindează repede pe dinaintea privirilor, din nou, locuri vechi şi cunoscute: dumbrava încîntătoare de la Strunga, drumul lin spre Roman, străjuit de arbori străvechi, apoi, ajunşi în şoseaua națională, valea Moldovei în dreapta,

valea Siretului în stînga, subt uşoare pulberi argintii. Sînt aceleaşi icoane dragi ale vechiului şi frumosului nostru pămînt: satele albe, livezile, drumeagurile cenuşii. Sînt aceleaşi lanuri de grîne, ca flăcări aurii, în imensul cuptor al lui iulie, şi aceleaşi covoare verzi de porumbişti. Dar peste toate pluteşte parcă un aer de tristeță. În sate şi pe cîmpuri au rămas numai femeile, copiii şi bătrînii. Bărbații stau cu arma în mînă şi cu ochii neguroşi, în bătaia puhoiului duşman.

Mergem multă vreme pe marea şosea umbrită de plopi tremurători. Am trecut repede prin Roman, ne oprim puțin la Bacău, — apoi ne lăsăm prin zăpuşeala după-amiezii spre Adjud.

Vin învăluiri grabnice de vînt şi de pe munți se ridică nouri. Pe o vale, ni se deschide deodată ca un colț nou de lume, între dumbrăvi rare. O ploaie iute a stropit aici cuprinsul c-o clipă înaintea noastră; ş-acum totul scînteie în soare în mii de curcubee mărunte, şi vine de pe fînați un miros dulce şi cald de ierburi înflorite.

Trecem grabnic, coborîm, ajungem către gura Trotuşului, la Adjud.

Aici facem un nou popas şi începem investigații care ne-ar putea pune pe urmele unui restaurant.

Soarele coboară către asfințit în rostogoliri de nouri cu forme bizare. Vîntul are tresăriri şi salturi prevestitoare de furtună. S-aude huruind departe sus: tunetul. Din

cîmpia Siretului, de la miazăzi, zgomote asemănătoare încep a răspunde. De data asta e tunul.

Îl ascult deodată atent, cu sufletul mişcat.

Duşmanul nu e prea departe. Colo, în fund, cătră miazăzi, taberile lui trag ca o linie neagră de doliu în lungul Siretului. Ş-acuma, în acest amurg cu adieri de furtună, ca-n nenumărate alte înserări din urmă, începe tunul muzica fioroasă a morții. Închid ochii ş-o ascult şi mă gîndesc la durerile şi nenorocirile noastre, la vijelia care ne-a călit, ne-a asprit sufletul, ne-a încordat toate puterile.

Cînd ridic pleoapele, văd trecînd prin apropiere soldați cenuşii de pulbere, cu fețele bronzate de soare. Sînt români de pe pămîntul acesta frămîntat iar cu sînge, ca-n vremi trecute. Sînt ruşi, veniți de departe, din țara ale cărei şesuri se întind la mările înghețate şi la Oceanul cel Mare: sînt mohorîți ca întinderile stepelor şi melancolici ca zările nesfîrşite.

De la munte năvălesc tot mai amenințător talazuri de nouri. Vijelia se apropie. Pornim zornic, — şi automobilul fuge pe şoseaua largă ca o pasere spăriată alungată de primele răsuflări ale furtunii. Zadarnic fuge. În lungul munților, rîul de nouri trece înaintea noastră. Fulgere se încrucişează deasupra. Trăsnete se rup cu zgomot năprasnic, s-odată cu vîntul începe a ne izbi o ploaie furioasă.

Curînd înserează; se face întuneric deplin; ploaia stă; vîntul se alină. Şi rămîne sub cerul negru numai bătaia surdă a tunurilor de pe Siret. Se văd prin întuneric licăririle tunurilor ruseşti, — destul de aproape. Zarea parcă necontenit închide şi deschide gene de foc.

Cerul se lămureşte: apare o stea drept în vîrful bolții. Apoi, în răsărit, luna jumătate se arată; dispare şi iar se arată prin straturi argintate de nouri. Prin întunecimea scăzută trec lungi coloane de trăsuri, sunînd din obezi. Glasuri se îndeamnă din loc în loc, se chiamă. Din cînd în cînd se aude: *na prava*, *na prava* !

Şi tunurile bat cu îndîrjire, fulgerînd necontenit.

Sîntem foarte aproape de frontul Siretului. De asta ne încredințăm, îndată ce intrăm în Panciu. Intrăm nu în ştiutul orăşel vesel şi plin de pivniți cu vinuri, — ci între ruine. Case arse ori dărîmate de proiectile parcă privesc spăriate prin locurile unde au fost odată ferestrele. E o linişte de țintirăm. Din cînd în cînd, la un colț de stradă, se arată un soldat, o sentinelă tăcută, melancolică şi neclintită.

Şi-n stînga fulgerele roşcate ale bateriilor ruseşti clipesc neîncetat la linia zării.

Încă de cu ziuă se vedea că ne apropiem de front. Lîngă Adjud, în vecinătatea şoselei, o îngrămădire de prizonieri

parcați între rățele de sîrmă, sub paza cîtorva milițieni. Sînt germani toți, cu bonete rotunde în cap. Stau liniştiți la pămînt, cu capetele plecate, trudiți de drum şi bătuți de pulberi. Vin de la armatele noastre din Vrancea.

La o gară vedem înşirate în lungul liniei tunuri germane de fabricație nouă. Sînt o parte din prada de război a luptelor din ultimele zile.

Apoi bubuiturile din zare, cimitirul Panciului, automobile sanitare... Acuma coboram prin Străoani, spre Varnița, şi simțeam în jurul nostru şi-n aer vecinătatea imediată a Morții. Pe o adiere de vînt venea un miros pătrunzător de cadavru. În sate întuneric deplin, ca şi cum fiece căsuță ar fi fost un mormînt. La o mică oprire, un soldat de la o trăsură dădu povețe şoferului:

— De-acuma să mergi domol, căci drumul e spart pe alocurea de obuze.

Pantele şoselei încep a deveni mai repezi. Simțim răcoarea şi umezeala pădurilor. Trecem prin vaduri de ape sclipitoare. Suim, printre dealuri rîpoase scormonite pretutindeni de bordeie. La lumina focurilor fantastice, în jurul cărora stau la sfat soldații, se arată ferestre şi uşi bizare, astupînd săpăturile în lutul rîpii. Parcă trecem printre primitive şi misterioase locuințe de troglodiți. Cai pasc liniştiți printre copaci şi la marginea drumului. La o oprire scurtă, aud un murmur dulce de fluier. E o cîntare uşoară, înăbuşită, plină de amărăciuni şi lacrimi. Focul pîlpîie

peste un grup de soldați de la coloane, tolăniți în ierburi. Cineva oftează, cînd fluierul tace: Of, of ! — Pe urmă se face liniște în marginea de pădure și noi ne strecurăm la deal prin umbră, pe cînd focul, în urmă, fîlfîie printre copacii bătrîni aripi de lumină și umbră.

Iar trecem pîraie zgomotoase și intrăm tot mai adînc spre ținutul muntos. Înaintăm prin Verdea și Răcoasa spre Cîmpurile. Din loc în loc șoseaua e ruptă de obuze. La un mal de apă, lucirea fugară a lanternei ne descopere capre de lemn pe care sînt încrucișate și încurcate fire de sîrmă ghimpată, — apoi rînduri de rățele de sîrmă în fața unor șanțuri care se prelungesc și dispar în umbra nopții.

Case pustii, fără ferestre, fără uși. — Pe-aici a fost, acum o săptămînă și ceva, frontul. Tristețea locurilor, mirosurile grele ce vin pe boarea nopții și pămîntul sfredelit adînc de explozii, ne arată asta la fiecare pas.

Tîrziu, după miezul nopții, ajungem în Cîmpurile, la comandamentul generalului V. — E un sat întins, mare și frumos, unde șapte luni și-au avut așezarea germanii...

Toată lumea doarme. Numai sentinelele veghează ici-colo în umbra sălciilor, și spitalul, unde e lumină deplină.

Luna e sus, cerul s-a limpezit. Peste sat și-n împrejurimi, pace. La apus, linia neagră a munților acoperiți de brădeturi. Deodată tresare de-acolo, din munți, tunul. Loviturile se îndesesc. Sună și împușcături de arme. Apoi clămpănesc

iute şi întărîtat mitralierele. E un atac de noapte către hotar, în prăpăstioasele viroage şi pîraie ale înălțimilor. Acolo, după bătălia de la dealuri, soldații noştri s-au suit urmărind, hărțuind, şi împingînd îndărăt sfărîmăturile regimentelor duşmane.

Aici e Vrancea, vechea Vrance a lui Ştefan-Vodă, cetățuia în care n-au putut răzbate fără crîncenă pedeapsă duşmanii lui. E cetatea de piatră a Moldovei, unde năvălitorii noi au fost de curînd rupți, sfărîmați şi năprasnic bătuți de oştenii noştri.

A doua zi, luni, 17 iulie, stăm la vorbă o jumătate de oră cu generalul V. El a condus operațiile care au adus străpungerea frontului inamic la 11 iulie şi retragerea dezastruoasă a germanilor către Valea Sărei şi hotar. E un om nalt, încă sprinten şi vioi. Din tot ce spune, respiră o dragoste nemărginită pentru vrednicul oştean al acestui pămînt.

— Aici e-n Vrancea, ne spune el între altele. Sub munte, la Soveja, se află două aşezări care se chiamă Rucăreni şi Dragosloveni. Sînt colonii statornicite în Moldova de Matei-Vodă Basarab, cînd s-a aşezat pace între el şi Vasile-Vodă Lupu. Atunci bătrînul Voievod al Munteniei a clădit, sub munții moldoveneşti, o biserică în amintirea păcii. Iar Vasile-Vodă a dat gospodarilor de la Dragoslave şi

Rucăr pămînturi şi scutiri... În aceste vechi locuri unde s-ar putea spune că s-a făcut un început de unire între Moldova şi Muntenia, le-a fost dat oştenilor de azi să lupte întruniți, cei din Moldova şi cei din țara robită, şi pentru aşezările moldoveneşti şi pentru rucărenii şi dragoslavenii veniți odinioară de departe în pămîntul nou al înfrățirii... A fost o bătaie crîncenă care, socot eu, a consacrat din nou în chip strălucit valoarea ostaşului nostru. Poziția inamică a fost ruptă la Mărăşti în ziua de 11 iulie. O să vedeți satul şi organizarea întregii poziții şi o să vă dați socoteală de toate. Aici nu este nevoie de vorbe mari. Faptele vorbesc singure. Spărtura a fost aşa de violentă şi neaşteptată, încît germanii au părăsit în cea mai mare grabă nu numai poziția, ci şi Cîmpurile, unde şi-au avut aşezămîntul de căpetenie şi de unde nu mai credeau să iasă pînă la încheierea păcii. A doua zi, spărtura s-a lărgit către Vizantea. A treia zi către Soveja. A patra către graniță. N-a fost o retragere. Depozitele pline de materiale şi muniții uni, tunurile, chesoanele şi armele abandonate pe toate drumurile şi rîpile, dovedesc cu ce fel de fugă am avut de-a face. În tot timpul, soldații şi ofițerii noştri s-au bătut cu un avînt care a cutremurat pe toți cei ce-au putut fi martori la înfricoşata lor vitejie... În curînd, cînd veți vedea toate locurile pe unde a trecut furtuna, o să vă dați samă mai bine de tot ce s-a petrecut şi ce însemnătate are pentru oştirea noastră ziua de 11 iulie.

Într-adevăr, în curînd am început a ne da sama.

Cîmpurile e un sat întins de gospodării cuprinse, în drumul Sovejei.

Aici îşi alesese ştabul domnul general Gerok, comandantul forţelor nemţeşti. Grajdurile cailor, spitalul, cancelariile zidite de curînd în cărămidă aparentă, depozitele numeroase de muniţii, băile, toate dovedeau convingerea pe care o aveau duşmanii noştri, că ei stau bine şi tare în aceste locuri şi că vor sta îndelungată vreme...

— Nemţii întruna ne spuneau că ei aicea au să hălăduiască pînă la încheierea păcii, ne încredinţa un gospodar din Cîmpurile.

Pe uliţa principală a satului am văzut, legănîndu-se în vîntul dimineţii, franjurile arcurilor de cetină din vremea cînd domnul comandant hotăra pentru oştenii Germaniei serbări. Cîntau muzicile, se bea vin şi şampanie. Era ş-o instalaţie pentru fabricarea limonăzii. Pîne era cam puţină, — o pîne pentru trei, patru zile, — dar încolo, voie bună, siguranţă şi petrecere cît poftiţi.

Gospodăriile unde se aflau cuartiruiţi soldaţii erau şi ele pregătite pentru o şedere mai lungă, în ori ce caz ca pentru plăcerile unei vilegiaturi. În toate părţile gărduţuri albe de mesteacăn în felurite linii şi ornamente. Ici-colo chioşcuri pentru zilele calde ale verii şi pentru nopţile răcoroase, pline de poezia munţilor Vrancei. În grădini

toate soiurile de varză, de salată, de fasole şi cartofi, bine rînduite şi bine lucrate cu braţele nemernicilor autohtoni.

Pentru a proteja această tihnă a oştenilor împăratului, tunuri formidabile erau aşezate în baterii bine alese şi bine mascate. Aeroplane numeroase aduceau în fiecare zi ştiri despre toate mişcările inamicului. Iar în multele depozite ale satului gemeau magaziile de cartuşe, de bombe de mînă şi de obuze şi şrapnele.

Pe lîngă tunuri şi muniţii, era însă ceva şi mai important. Era, pe linia frontului principal, poziţia Mărăştilor măiestru organizată.

Satul Mărăşti aşezat deasupra unor rîpi oable, domina liniile noastre, de care e despărţit prin apa pîrăului Limpegioara. Locuitorii fuseseră evacuaţi încă de astă-iarnă în Cîmpurile, Soveja şi Vizantea. Iar în satul pustiu săptămîni şi luni, ziua şi noaptea, lucrători nenumăraţi, copii, femei, fete şi puţini bărbaţi, scurmaseră pămîntul, deschiseseră galerii, adăposturi şi şanţuri de comunicaţie.

Pe linia satului băteau valea şanţuri pentru trăgătorii în picioare cu banchete şi locuri pentru muniţii. Feluritele elemente ale acestui sistem, legate prin răţele telefonice, puteau fi izolate prin uşi de sîrmă ghimpată care cădeau de sus în jos ca nişte căpcăni. În stînga satului, privind spre liniile noastre, cătră Încărcătoarea, o serie de redute tari cu adăposturi blindate şi şanţuri întortochiate. Înaintea redutelor şi între ele, regiuni de răţele de sîrmă

ghimpată dispuse ca un labirint din care nu pot ieşi decît cei ce le cunosc. Toate rovinele şi văiugile erau flancate de mitraliere cu dibăcie aşezate. În unele locuri mai înaintate, se aflau şi uvraje de beton pentru mitraliere.

Cu drept cuvînt, domnul general Gerok şi ofițerii săi, şi cu dînsul toată trupa, puteau considera Mărăştii ca o poziție pe care zadarnic ar fi încercat s-o atace şi s-o ia oricine ar fi fost în fața lor. „Ei ziceau că poate să vie şi dracul şi nu se tem !" spunea o femeie întoarsă-n ruinele de la Mărăşti.

Cu toate acestea, în planul nostru de atac s-a hotărît ca spărtura să se facă tocmai în punctul pe care inamicul îl socotea mai tare.

Încă din timpul pregătirilor, aeroplanele noastre căutaseră să descopere şi să fixeze pe hartă locurile bateriilor inamice. Recunoaşteri necontenite şi îndrăznețe se strecurau foarte des în timpul nopții pînă la rățelele de sîrmă ale poziției vrăjmaşe şi chiar pînă în şanțuri, pentru a aduce cîte un prizonier şi ştiri asupra amănuntelor aşezării duşmanului.

Încet-încet poziția fu bine cunoscută şi pe hartă fură notate precis pozițiile bateriilor.

Liniile infanteriei noastre erau dincolo de Limpegioara, pe dealurile Drăgoeştilor, Vîrlan, Alba şi Budui. Deşi

erau mai jos decît ale inamicului, — tranşeele noastre pare că aveau unele avantaje în ceea ce priveşte focul artileriei inamice, care nu le putea bate în plin.

Mai sus, în păduri, pe dealurile Bălan, Dragoş şi Curmătura erau instalate bateriile noastre. Artileria grea, de care nemții n-au ştiut nimic pînă în aceste din urmă zile, era pe Dealul Mare. Ea putea arunca proiectile uriaşe la doisprezece kilometri depărtare.

Acțiunea, cum se ştie, a fost angajată pe un front mai întins. Însă punctul unde s-a produs spărtura a fost Mărăştii; de aceea am şi dat detalii cu privire la această localitate.

Germanii aveau artilerie multă, muniții mai mult decît îndestulătoare şi trupe numeroase. Se culcau în fiecare sară mulțămiți şi se sculau dispuşi. Fiecare îşi îndeplinea conştiincios datoria şi fiecare era încredințat că merită decorația pe care o aştepta de la maiestatea sa.

În ziua de 9 iulie, la vremea prînzului, cînd soarele ardea dogoritor şi ei se trăseseră la umbră, tunuri din pozițiile româneşti începură a bubui. Nemții zîmbiră: fleacuri ! Dar canonada se înteți şi deodată sute de tunuri de toate calibrele prinseră a zgudui pămîntul şi a umplea de clocot năprasnic văile.

Un bombardament cumplit se deslănțui. Bombele cădeau c-o precizie neliniştitoare. Unele explodau la rățelele de sîrmă, altele în tranşee, altele asupra satului. Era ceva

sistematic, ceva care țintea la anume scopuri. Căci trecu o oră, două, nouă, zece şi focul în loc să slăbească, era parcă mai în creştere. Bateriile lor răspundeau fără îndoială căci aveau de unde cheltui muniții, dar proiectilele cele mari le găsiră curînd, — şi asta era un lucru iarăşi vrednic de luare-aminte şi de cugetare.

Telefonul, la Cîmpuri, primi ştiri că s-a deslănțuit canonada pe un front foarte întins. În tranşee la Mărăşti se află despre asta, şi toți ofițerii fură de acord că se va da un atac probabil undeva. În orice caz la Mărăşti e aproape sigur că nu se va da: ar fi o nebunie.

În vremea asta bombele de toate calibrele plouau, se cutremura pămîntul şi gemea văzduhul. Noaptea se părea că sute de guri de vulcan scuipă foc înspre stele. Şi muzica fioroasă a proiectilelor sfîşia atmosfera cu acorduri felurite.

Două zile şi două nopți a ținut acest bombardament. În trei rînduri au fost răstimpuri de tăcere în care nemții, spre a opri un atac presupus, deslănțuiau tiruri nebune de baraj în fața tranşeelor noastre.

Dar soldații noştri coborîseră în noaptea de luni spre marți în fundul văii Limpegioarei şi stăteau gata.

În noaptea de duminică spre luni patrule recunoscuseră locurile precise unde tunurile trebuiau să facă spărturi în rățelele de sîrmă. Fiecare şef de coloană arătase nevoile ce mai aveau pentru curățirea drumului, apoi pichetase cu țăruşi de mesteacăn calea asaltului.

În noaptea de luni spre marți artileria îşi desăvîrşi opera. La punctele indicate pe hartă şi cunoscute de patrule, exploziile practicaseră spărturi, „breşe” cum se spune în termenul consacrat. Anume regiuni din sistemul de cîțiva kilometri al fortificației fuseseră complet distruse. Şanțurile şi adăposturile fură întoarse cu fundul în sus. Bombele grele araseră adînc pămîntul, adăposturile blindate, scurmînd pîlnii enorme, distrugînd tot, pisînd trupuri omeneşti şi îngropînd mii şi mii de oameni sub dărîmături, sub foc şi schijă. Drumul din urmă al rezervelor era barat şi el de un uragan de foc. Orice comunicație între Mărăşti şi Cîmpuri era ruptă.

Marți, în zori-de-ziuă, la ora 4, o rachetă se înălță deasupra pădurii la comandamentul Diviziei, şi coloanele de infanterie porniră. La oprirea artileriei noastre, de data asta nemții nu mai răspunseră cu tir de baraj, crezînd că e iarăşi la mijloc o păcăleală numai. Dar curînd artileria noastră lungi tirul şi infanteriştii se zvîrliră înainte.

Nu-i mai putea nimic opri. De mult aşteptaseră ei ora aceasta. Gătiți ca de paradă, bărbieriți şi lustruiți, făcuseră cel din urmă legămînt cu inima lor şi se duceau cu îndîrjire la jertfă.

A fost o lovitură de trăsnet. Fiecare coloană înainta hotărîtă la strungă. Zadarnic fură cele din urmă silinți ale inamicului. Unde era valea mai oablă îşi făceau scări cu lopata şi se cățărau. Veneau amenințători ca valurile

neoprite regimentele 2 Vînători şi 4 Argeş. Năboiră asupra redutelor, începînd de la marginea satului către Încărcătoarea, — în vreme ce pe restul frontului alte trupe demonstrau; şi la un moment dat, de la postul de comandă al Diviziei, de pe dealul Curmătura, generalul M. Îmi spunea că vedea limpede cum oştenii noştri neopriți se cațără, sar ca din arcuri asupra şanțurilor, — şi deodată contururile redutelor se desemnară limpede în foc şi fum subt exploziile granatelor, pe cînd urale frenetice se amestecau cu urletele tunului.

Dintrodată, după zilele şi nopțile de teribilă bombardare, după suferințile morale ale aşteptării, lovitura aceasta bruscă a infanteriei noastre deslănțui panica în rîndurile vrăjmaşilor.

Unii începură a fugi spre sat şi spre drumurile de scăpare cu capetele goale, aruncînd armele. Alții înfingeau puştile cu baioneta-n jos înainte-le, înălțau brațele şi se constituiau prizonieri în masă, palizi şi tremurînd de groază. Li se spuseseră lucruri cumplite despre barbaria soldaților noştri.

— Spuneți dac-aveți să ne ucideți ori să ne schilodiți, țipau unii; ca să ştim ce ne aşteaptă !

Țăranii noştri, tăcuți şi cu sprîncenele încruntate, îi dezarmau şi-i trimiteau îndărăt. Alții alungau cu baioneta în coastă pe inamic, care fugea risipindu-se. Panica, dîră de pulbere aprinsă, trecu asupra satului şi asupra

celorlalte linii. La Încărcătoarea, duşmanul se mai împotrivi un timp atacurilor furioase, apoi se răsfrînse îndărăt.

— Cînd a vorbit în sat la Cîmpuri telefonu, — zice o femeie, — că la Mărăşti au intrat românii, domnul general nemțesc a ieşit cum era din casă şi a pornit-o la vale.

La cazinoul ofițerilor, o bombă mare se sparse sfărîmînd stîlpul cu fanionul. Atunci răcnetele panicei răzbătură către ei: lăsară în farfurii ceştile cu cafeaua cu lapte, se năpustiră pe uşi şi se împrăştiară în toate părțile. Artileria grea bătea asupra Cîmpurilor cu furie. Bombe mari cădeau în şosea şi săpau pîlnii adînci, înălțînd stîlpi de foc, fum şi pulberi.

Frontul era rupt; duşmanii, bieți oameni îngroziți, se risipeau fugind la codru...

Comandantul de la Vizantea, care zîmbea în ajun, vorbind de poziția Mărăştilor, ieşi cu capul gol şi-n papuci. Şi femeile îl priveau uimite cum năzuia undeva, spre deal, căutînd o cărare ferită...

Era ora 9. Trupele noastre înaintau neoprite. În curînd năboiră la Cîmpurile. Acolo totul rămăsese în rînduiala obişnuită: depozitele de alimente, de vinuri, de țigări; depozitele de îmbrăcăminte şi muniții uni. Nici fitilurile n-avuseseră vreme să le aprindă. În poziții, tunuri nestricate. Pe drumuri arme, căşti, chesoane. Răniți şi morți risipiți în pulbere: tablou crîncen şi convulsionat.

— Fugeau urlînd, îmbulzindu-se şi dîndu-se peste cap... ne spune alt sătean.

Unul dintre primii noştri răniți, maiorul Bereşteanu adus la doctorul francez Championiere, era palid şi slab, dat tot putea murmura zîmbind cîteva vorbe.

— Ce spune? ce spune? întrebă medicul.

— Zice că de-acu poate să moară în pace: batalionul lui s-a purtat vrednic.

Doctorul îşi întoarse capul şi-şi şterse lacrimile.

Prizonierii treceau îndărăt. În poziții o frămîntare de morți, răniți, sînge şi fumegări. Artileria tot bătea liniile de retragere.

Morții noştri erau căzuți toți avîntați spre inamic, unii în poziții ciudate. Unul asupra unui bavarez, strivindu-l parcă, străpungîndu-l cu baioneta, încremenit şi el cu casca sfredelită prin frunte de un glonț. Altul înmărmurise cu arma în cumpănire ca o stană, cu brațul stîng înainte, cu gura căscată, cu ochii fioroşi, rezemat de un arbore. Şi alți mulți căzuseră. Unii dormeau somn mînios de veci; alții, răniți, aşteptau cu buzele palide-încleştate pe sanitari, cu ochii îndreptați spre cerul limpede şi strălucit. Printre ei trecu un convoi grozav: o mitralieră pe care o purtau doi prizonieri şi-n urmă, pe-o brancardă, dus de-ai lui, un soldat german, cu capul zdrobit. Stătuse în poziție, călare pe mitralieră, pînă în ultima clipă tră-

gînd, — şi nu-i scăpă degetul de pe trăgaci decît atunci cînd un grenadier al nostru îl lovi în frunte c-o bombă. Soldații îl priveau gravi, în tăcere.

Generalul comandant al diviziei recunoaşte pe-o targă pe un soldat oare gemea încet:

— Ce-ai pățit, măi Stanică?

Rănitul ridică fruntea, înfrigurat:

— N-am pățit nimica, domnule general. E bine; am căzut pentru țară...

Mai departe, altul îl recunoaşte pe general şi-l cheamă cu mîna:

— Am biruit, domnule general ! i-am biruit ! Şi fața îndurerată i se crispează de un zîmbet.

Ofițerii, negri de fum, îşi adunau elementele unităților cu glasuri răguşite. Aveau toți o privire aprigă şi fioroasă sub căştile lor cenuşii. În toți era o tărie ş-un avînt sălbatic.

Era o biruință cîştigată cu durerea urii şi a răzbunării.

✯

Am vizitat pas cu pas pozițiile ce păreau inexpugnabile de la Mărăşti pînă la Încărcătoarea. Satul era în parte ars. Cînd se simțiră zdruncinați şi măcinați, germanii incendiară marginea, ca să oprească înaintarea trupelor

noastre. Altă parte a satului era dărîmată de proiectilele artileriei noastre.

Acuma era linişte, subt un cer blînd, — şi peste ruine domnea o adîncă tristeță. Ici-colo femei, cu copii, se întorceau la vetrele pustii. Treceau printre rățelele de sîrmă, peste şanțuri, îşi căutau căminurile unde suferiseră şi fuseseră fericiți. Ici era cenuşă, dincolo un morman de dărîmături.

Mă opresc. Intru în vorbă cu femeile.

— Ce faceți? v-ați întors la cuib?

— Ne-am întors, domnule, ce să facem? Acuma s-a luat negura de pe capul nostru...

O bătrînă, alte două femei şi cîțiva copii se adună la poarta căzută între ruini. Femeile şi fetele au trăsături frumoase şi delicate şi sînt îmbrăcate în catrință neagră, care se îmbină plăcut cu cămăşile albe discret înflorite cu cusături.

— Of, Doamne, zice bătrîna, bine am trăit eu odată în lume, n-am de ce mă plînge; ş-acuma uite la ce jale şi prăpăd am ajuns... Dar cînd am văzut pe generalul nostru (generalul V.) intrînd iar la noi, ni s-a luminat sufletul. Ne-am făcut cruce, ne-am închinat ş-am plîns. I-a alungat pe păgîni ! Doamne, du-i, Doamne, la locul lor !

Fetele şi femeile erau în Vizantea răzăşească la lucrul şoselelor... Şi cînd au văzut că fug nemții, au umplut pădurile. „Ei au fugit şi noi am ieşit iar la lumină...”

O fată sprîncenată, cu ochii căprii şi sînii îndrăzneți, se apropie zîmbind:

— Să vedeți, dumneavoastră, nouă ne părea bine cînd vedeam că arde satul nostru. Las’ să ardă ! De-acu arde şi cuibul răilor ! Bine că s-au dus, că ne-au chinuit destul. Astă-iarnă purtau femeile din loc în loc, pe ger, cu pruncii la sîn...

— V-au luat tot?

— Tot ne-au luat. Şi cel din urmă fir de porumb. Şi pe urmă ni-l vindeau tot nouă cu 40 de bani kilogramul. Apoi au scociorît pivnițele şi ogrăzile pe unde ne îngropaserăm lucrurile mai de preț şi zestrile... Nu ştiu cum au făcut. Tot au găsit şi tot au luat. Acuma am rămas săraci: dar cel puțin ne-a luminat Cel-de-sus sufletele.

Ne-au chinuit destul, adaugă apoi fata. Am robit la ei ca-n timpurile cele de demult. Ne scoteau la rînd, şi pe fetele mai voinice şi pe cele mai crude, şi ne puneau să lucrăm din greu la şosele. Cu ce inimă lucram noi? Cum puteam noi face drumuri la străin, ca să apese şi să dărîme țara noastră? Loveam cu cazmaua şi ne înghițeam lacrimile. Cînd li se părea lor ceva, ne închideau, ne chinuiau şi ne băteau peste obraji... Ne băteau şi cu biciul, domnule...

— Ce să-i faci? zice cu tristeță bătrîna. Aşa a fost pedeapsa noastră. Neam străin. Cel puțin un lucru tot l-au avut. C-au fost cinstiți cu partea femeiască...

Le privesc drept. Bătrîna îşi întoarce fața spre căminul ars. Două din copile îşi pleacă ochii, pe care-i bănuiesc plini de umbră şi de lacrimi...

— Da, aşa este... par a şopti buzele lor. Această ultimă şi tragică pudoare îmi strînge dureros inima.

Umblu încă o zi pe urmele nemților, prin minunatele şi poeticele locuri de la Vizantea. Aici văd pe domnul general M., a cărui divizie a făcut spărtura la Mărăşti. Drumuri aspre de munte suie culmile pînă în fund la Dealul Sării. După ce spărtura în frontul inamic a fost lărgită, o parte din trupele noastre au mînat către sud coloanele zdrobite ale duşmanilor. În lungul drumului au rămas ş-acuma chesoane care nu se mai pot întrebuința.

Regimentele noastre i-au ținut pe nemți de-aproape, hărțuindu-i necontenit. Din vale în vale, de pe țanc pe țanc urmărindu-i, i-au dus pînă departe pe piscuri, unde au găsit rezistența unor regimente nouă, de curînd aduse de von Mackensen din Macedonia. Aici urmează lupte aspre, — în Dealul Sării. Oştenii noştri se cațără ca nişte capre pe piatra sură şi se bat fără hodină zi şi noapte.

— Aici, spune generalul, sînt locuri mai tari şi mai sălbatice decît în oricare parte a țării. E Vrancea necunoscută şi aspră din vechile zile. Auzi cum urlă tunul şi sună în toate văile... Nu-i soldat al nostru care să nu tresară cînd i-aude glasul, şi să nu strîngă patul puştii... Aici luptele se dau pas cu pas în întunericul sihlelor, în locaşul sălbătăciunilor.

S-aude în adevăr mugetul tunurilor zvîcnind în adîncuri...

Ş-aici vedem pradă de tunuri, materiale şi muniții. Apoi ne îndreptăm spre alt colț al Vrancei: spre Soveja.

Apoi mergem mai departe, spre graniță. Ş-aici, pe minunata şosea şerpuită care duce spre Lepşa, prin locuri romantice, au mai rămas urme din fuga grăbită a nemților. Căştile lor mari şi grele stau împrăştiate şi răsturnate ca nişte ceaunaşe prin toate şanțurile.

Ajunşi la liniile de sus, asistăm o oră şi jumătate la un duel de artilerie între bateriile noastre şi cele inamice. Văile sună strident şi formidabil de detunături şi proiectilele trec ca-n fîşîiri aspre de matasă.

Inamicul răspunde. Bombele lui bat culmea şoselei. Vin c-un şuiet de spaimă parcă, cad şi se sparg cu vuiet, înălțînd nouri negri şi cenuşii. Zburăturile trec ici-colo, ca nişte albine rătăcite.

Un glas chiamă o brancardă. Un rănit vine curînd întins sub manta, cu buzele şi cu ochii arzători. A fost lovit în coapsă de o schijă de obuz.

În vale, pe Lepşiţa, liniile noastre înaintate au fost atacate de cîteva companii germane. Postul de comandă e înştiinţat. Artileria îşi întețeşte focul. Bateriile trăsnesc adînc şi asurzitor de pe culmi.

La telefon, colonelul ascultă raportul din vale:

— Alo ! Ce este, locotenent Hancea? Te-atacă două companii?... Ţine-te bine, băiete; să nu dai un pas înapoi...

În vale sună împuşcături de armă, răpăituri de mitralieră. E o acţiune fierbinte.

Locotenentul Hancea răspunde. Mai cere provizie de granate. Îndreaptă focul artileriei. Se pare că e într-o poziţie critică, atacat din două părţi.

Colonelul zîmbeşte la aparat, emoţionat şi mişcat dintrodată.

— Aşa, Hancea, bine... — Zice că piere acolo cu toţi ai lui, şi nu dă un pas înapoi !

Artileria noastră tună. Bombele inamice se sparg pe rînd, în apropiere.

Împrospătători de muniţii trec cu sacii cu granate cătră vale, umblă nepăsători şi obişnuiţi printre explozii.

Într-o oră şi jumătate postul înaintat al locotenentului Hancea a respins trei atacuri inamice. I-a prăbuşit pe nemți în vale. Le-a aruncat cu granate în cap, i-a amestecat cu pămîntul...

Apoi artileria încetează şi ecourile codrilor şi văilor se alină.

La întoarcere, întîlnesc mulți prizonieri. Numai germani.

Un tînăr trist, cu fața firavă, vorbeşte trudit. Arată că e din Dettmold. De trei ani a umblat pe toate fronturile Europei. Aici în Vrancea, cum spun şi ofițerii lor, s-a întîmplat cu ei un lucru spăimîntător.

S-au bătut în alte părți necontenit. De multe ori au fost biruitori. Au fost şi înfrînți. Dar în pozițiile tari de la Mărăşti au primit de la mînioşii noştri soldați o lovitură aşa de crîncenă încît nu şi-au venit în fire nici astăzi...

Văd acum deplin că prin această bătălie, armonioasă în planul ei şi-n execuția neşovăitoare şi exactă, indiferent de ce poate fi mîni, armata noastră şi-a cîştigat un titlu nediscutabil de glorie.

Bătălia de la Mărăşti va trece în istoria noastră ca o operă serioasă şi solidă de artă militară. Toată dezvoltarea ei a fost prevăzută şi s-a executat potrivit planului inițial. Cel din urmă soldat a ştiut unde merge şi şi-a făcut datoria. Artileria a dovedit o preciziune înspăimîntătoare.

Ofițerii germani prinşi au mărturisit aceasta, cu mirare şi laudă.

✯

Dacă în grozava furtună care bîntuie popoarele mai pot stărui ambiții; dacă bietele suflete umbrite de moarte mai pot urmări răzbunări; dacă între ruini şi sînge ochiul omului mai poate luci, — atunci asta nu s-a putut întîmpla decît la Mărăşti: după umilinți, zdrobiri şi lacrimi, țăranul soldat s-a năpustit, la 11 iulie, ca-ntr-o nebunie a jertfei, ş-a ridicat în Vrancea hecatomba răzbunării lui.

Pace morților necunoscuți, trecuți în veşnicia împăcării !

MĂRĂŞEŞTI

Frunze-n furtună (1920)

August 1917

O amintire de acum doisprezece ani...

Mă aflam în petrecere la prietini, în vestitele podgorii ale Tecuciului, — undeva într-un sat de răzăşi ascuns în vii şi livezi. Era în august, pe-o vreme caldă şi limpede.

Se pornise o nuntă, a poetului St. O. Iosif, — cu zvoană şi alai şi cu gura pivniţii deschisă, ca odinioară în vremurile patriarhale ale părinţilor noştri.

În ziua uncropului, după puțină hodină şi mult borş acru, tineretul o porni printre vii în zumzet de cobze şi alăute spre vestitul deal de la Cucuieți.

Pe coastă, la un popas, era un han al unui ungurean cu mutră de hoț. Vinul se nimerise acru şi peştele sărat, — dar noi eram tineri şi ferice.

Un lăutar bătrîn, cu obrazul negru şi barba albă, începu a zice sub sprînceană de codru cîntecul lui Codreanu. Noi umblam încet spre țanc şi adîncurile de sub noi sunau armonioase şi sonore la înmlădierile baladei bătrîneşti. Iar sus, pe vîrful de la Cucuieți, — deodată se deschise zarea şi ochii mi se cufundară în cele patru vînturi ale țării Moldovei. Cîmpia Siretului se vedea pe o întindere nemărginită la miazănoapte şi miazăzi, cu sclipiri de ape, lunci, dumbrăvi şi sate, pînă unde putea bate ochiul şi unde depărtarea se amesteca într-o ceață liliachie. La apus erau treptele munților cu păduri posomorîte de brad, — cu tonuri din ce în ce mai slabe şi mai stinse care mureau în cerul alburiu de august. În sus erau sate şi tîrguri cu nume vechi din cronici. În jos, cîmpia cea întinsă de la Mărăşeşti. O țară întreagă se desfăşura sub noi, cu sate albe, sclipiri de clopotnițI, cîmpii semănate, — şi Siretul trecea la Dunăre şi la Mare liniştit, printre zăvoaie, oglindind cerul şi cuibarul de foc al soarelui.

Mă simțeam înseninat privind, şi primeam pe adierile vîntului pînă-n fundul sufletului miresmele calde de peliniță şi cimbrişor pe care ni le trimeteau depărtările.

Era o țară calmă şi fericită, şi lăutarii cîntau balade în deal la Cucuieți.

Zilele acestea, — după ani şi ani, — un automobil mă urcă repede pe dealurile Tecuciului, şi am iarăşi, deodată, înainte-mi, vechile privelişti.

Luni, săptămîni şi zile liniştite au căzut în veşnicie. Anotimpurile s-au întors cu podoabele lor. Pînă ce deodată crîngul lumii s-a cutremurat. Viforul războiului a bătut în depărtările munților, apoi s-a apropiat, s-a tot apropiat către Siret. Se văd ş-acum în miazănoapte depărtările estompate în ceață. Dar la miazăzi, spre Mărăşeşti, bate tunul fără contenire. Se ridică în cerul înalt fumuri de incendii. Se văd izbucniri de guri de foc, explozii de proiectile. Ochii cuprind toată priveliştea, de la podul de la Cozmeşti pe o linie de copaci care fug în lungul unei şosele, de dincolo de tîrguşorul Mărăşeşti, spre dealurile de la Panciu. Pe-acolo pretutindeni sînt îngropați în pămînt luptătorii. Tunuri bat din apropierea mea şi din fundul zării.

Aici, în decorul acesta uriaş care mi-a încîntat odinioară ochii, s-a desfăşurat un episod al marei tragedii ce sîngerează lumea. Între 23 iulie şi 7 august, către Cozmeşti, Mărăşeşti şi Panciu, s-a dat o bătălie crîncenă, pas cu

pas, ceas cu ceas, zi şi noapte, fără oprire. A fost una din cele mai teribile bătălii ale războiului neamurilor.

Stau subt un nuc, între vii, pe deal, deasupra Siretului. Cu ochii liberi văd tot cîmpul bătăliei, şi domnul general B. Îmi lămureşte toată desfăşurarea ei cu simplicitate şi linişte. Din cînd în cînd tunul pune o pauză neprevăzută; din cînd în cînd depărtarea ne chiamă ochii spre alt punct, unde o explozie ori o coloană de fum a schimbat aspectul în aparență liniştit al peisagiului.

Se pare că în decada a treia a lunii iulie, domnul general feldmareşal von Mackensen s-a hotărît să dea o lovitură disperată la Siret, spre a străpunge frontul nostru la Cozmeşti, cu obiectiv Adjudul.

Planul era fără îndoială frumos. Executarea lui fericită ar fi însemnat izolarea liniei Trotuşului şi deschiderea drumului spre Basarabia. Scrisori găsite la prizonieri germani dovedesc cîtă nădejde, în ceea ce priveşte sfîrşitul războiului, se punea pe această „nouă lovitură măiastră" a feldmareşalului. — „Moldova", „Iaşii", erau cuvinte care sunaseră la urechile ofițerilor şi soldaților germani. În oboseala acestui război care nu se mai sfîrşeşte, erau ca un miraj în pustiuri. Erau o etapă, o apropiere de țel şi de sfîrşit.

La 23 şi 24 august germanii atacară cu puteri mari liniile ruseşti de la Pădurea Neagră de lîngă Siret, înspre Putna şi Suşița. Aliații noştri ruşi bătuți de forțe nume-

roase, dădură îndărăt. În noaptea de 24 spre 25 august, trupele noastre urmau să schimbe pe cele ruseşti, obosite. Le schimbară, şi intrară în luptă cu o hotărîre îndîrjită:

— Trebuie să oprim puhoiul, ori să murim cu toții !

Bătălia s-a dezvoltat încet-încet pe un front de 60 de kilometri, de la Siret pînă la Panciu. Nemții dădeau pretutindeni lovituri de berbece. Din cele dintăi zile însă se desemnă o primă intenţiune: străpungere în direcția podului de la Cozmeşti.

Mase mari de trupe erau concentrate pentru executarea unei asemenea operații — care fără îndoială trebuia să fie fulgerătoare. De obicei repeziciunea asigură succesul. Aceasta am văzut-o şi noi, au văzut-o mai ales duşmanii noştri, în bătălia de la Mărăşti. Douăsprezece divizii au fost aduse pentru această lovitură. O artilerie care şi-a făcut probele pe toate cîmpurile Europei, deslănțuia vijelii nebune de foc şi schijă. În rîndurile infanteriei noastre căzură proiectilele chimice şi se tîrîră la fața pămîntului şi prin tranşee nourii de gaze asfixiante şi lacrimogene.

Cu o furie care creştea din oră în oră, bătălia luă o dezvoltare uriaşă.

Germanii trimiteau valuri după valuri, — mase mari de asalt. Artileria lor deslănțuia un tir aşa de cumplit, încît în unele locuri nu se afla palmă de pămînt neîntoarsă şi nerăscolită de obuze. — Urmau pauze mici, răgazuri

în care duşmanul obosit căuta să se reculeagă şi vîra în foc trupe proaspete. Şi bătălia iar se aprindea, nemilostivă şi crîncenă.

Ziua şi noaptea trupele noastre, cu mult inferioare în număr, au ținut piept acestor rostogoliri repetate de foc, schijă, gaze şi oameni care urlau venind la măcel ziua şi noaptea, zile şi nopți care păreau că nu se mai sfîrşesc, — şi care se legau una cu alta într-un fel de atmosferă fumurie, — într-o umbră tragică de infern. De pe dealuri de deasupra Siretului se vedea cîmpul de bătălie în fum, ceață şi nouri negri. Tunurile zguduiau pămîntul. Mitralierele, puştile, granatele, răcnetele omeneşti se amestecau, — într-o huruire fantastică, într-o vedenie de apocalips.

Astfel zile şi nopți nesfîrşite au luptat trupele noastre, către satul Străjescu, Moara Roşie, Moara Albă, Mărăşeşti. După două zile şi două nopți, divizii germane au fost scoase din foc şi înlocuite cu altele, odihnite. Liniile noastre au simțit aceasta după vigoarea atacurilor noi. Ofițerii şi soldații au încruntat din sprîncene ş-au adus între ei lăzi noi de granate.

În toată această bătălie, artileria noastră, aşezată foarte bine pe stînga Siretului, a bătut coloanele inamice în flanc, pricinuindu-le pierderi înspăimîntătoare. Batalioane întregi au fost amestecate cu pămîntul. Altele treceau, — şi altele, neistovite. Mai ales în timpul nopților, atacurile se dădeau fără întrerupere. Cerul atunoea se umplea

de rachete ca de mii de lampioane veneţiene. Cu pîlpîiri scurte luminau tragedia şi frămîntarea din umbră, în timp ce pretutindeni trăgeau linii de foc exploziile tirurilor de baraj. Pocniturile şi clipirile de mitralieră, — păreau un joc vesel în această monstruoasă simfonie.

Timp de aproape două săptămîni, cît a ţinut bătălia, soldaţii noştri au fost neadormiţi şi neobosiţi. Au respins atacuri, au contraatacat, s-au bătut cu o energie înfricoşată. Această energie fără seamăn, poate fără precedent în analele războiului de faţă, este cel mai mare titlu de glorie al oştirii noastre.

În unele locuri împinşi îndărăt, covîrşiţi în alte părţi, soldaţii şi ofiţerii nu şi-au pierdut niciodată cumpătul. Pas cu pas retrăgîndu-se, au luptat. S-au oprit, au contraatacat iar. Sufletul lor credincios pămîntului străbun şi violenţa amărăciunii lor au izbucnit într-o putere aşa de năpraznică, încît inamicul la urmă, cu tot numărul, a trebuit să se oprească sleit.

Se ştie că răniţii veneau foarte grăbiţi la posturile de prim-ajutor, — li se făceau pansamentele şi se întorceau îndată la loc, îmbucînd din mers o bucată de pîne. „N-aveam vreme de stat; n-avem vreme !" Numai pe cei cu mai multe răni şi cu lovituri grave îi puteau opri medicii.

Nici gazurile, nici exploziile înfricoşatului bombardament n-au zguduit moralul năcăjitului ţăran. Cădeau mulţi; cei

rămaşi, cu buzele strînse şi cu ochii crunți, îşi înzeceau parcă puterile. Granata şi baioneta lor loveau fără cruțare.

Unde părți din trupele noastre au fost copleşite de număr, a rămas locul însemnat cu mormane de cadavre.

Căpitanul G. din regimentul 8 de infanterie e vestit că trebuie să se tragă îndărăt, deoarece e amenințat spatele batalionului pe care-l comanda.

— Consemnul meu e să lupt pe această poziție pînă la ultimul om, răspunde el simplu. Nu mă retrag fără ordin scris ! — Şi se întoarce cu glas mişcat către trupă:

— Băieți ! frații lor ! murim aici pînă la unul pentru țara noastră !

Înconjurați, băieții căpitanului G. s-au bătut cumplit. Au căzut unul cîte unul; a căzut şi căpitanul; au căzut toți. În locul acela fioros a rămas în cîmpie un morman de leşuri. Spectacolul a înfricoşat liniile duşmane.

Maiorul Ionescu Atanase, care comanda un batalion din regimentul 32, îşi aştepta rîndul să intre în foc, într-un loc unde izbirea de valuri necontenite ale duşmanului era mai aprigă.

— Haidem, domnule maior ! îndemnau soldații.

— Stați, băieți; aşteptați să vie vremea.

Aşteptînd să vie vremea, în arşița nemilostivă a soarelui, în pulberea şi fumul înecăcios care-i înconjura, soldații

se făcură sprinteni. Lepădară bocanci şi haine, zvîrliră coifurile; păstrară pe ei numai armătura şi muniția.

— Hai, domnule maior, că nu mai putem !

Ş-atunci şi domnul maior a simțit că nu-şi mai poate ține răbdarea. Ş-au pornit; au izbit năprasnic în puhoiul duşman. Trebuiau să-i oprească înaintarea cu orice preț. Soldați, ofițeri, comandant, ca-n timpurile eroismului de odinioară, au scris cerc pe pămînt în jurul lor, rostind o frază sacramentală: „Aici voi muri !" — Şi au murit acolo cu toții pînă la unul, fără să dea un pas înapoi.

Aceste sînt pilde puține numai din măreața epopee pe care a trăit-o armata românească în cruntele zile şi nopți de la Cozmeşti şi Mărăşeşti.

Îndîrjirea şi energia înfricoşată au cîştigat în sfîrşit marea bătălie.

După două săptămîni, inamicul s-a oprit. Şi-a lăsat brațele în jos şi bărbia în piept cu descurajare. Gîfîind, s-a tras ca o fiară în cotlon, ca să-şi lingă rănile. Mareşalul von Mackensen a privit cu îndoială şi cu tristeță harta şi a închis ochii gîndindu-se la hecatombele pe care le-a înălțat la Siret. Zece pînă la douăsprezece divizii germane s-au topit în această bătălie...

...Cînd se vor scrie paginile epice ale acestui război al liberării şi al muceniciei neamului nostru, — generațiile

viitoare se vor cutremura. Ca din întunericul bătrînelor poveşti, va răsări o veche imagine despre care povestesc vînătorii de odinioară.

Un zimbru încolțit de o haită de lupi într-un pripor păduros, lîngă un lac. E cu coama zbîrlită, cu ochii mînioşi şi crunți. Scurmă pămîntul cu copitele, suflă aburi fierbinți pe nări şi mugeşte. În juru-i sînge, măruntaie şi trupuri spintecate. Dar fiarele sînt multe, urlă, îl împresoară, îl hărțuiesc necontenit. Sînt parcă din ce în ce mai multe şi de urletul lor clocoteşte pădurea.

Cu dosul într-un gorun bătrîn şi cu coarnele țapoşe gata de atac, zimbrul a înțeles deplin primejdia. Dar el e cel mai liber şi mai măreț oaspete al codrilor, — şi trebuie să cadă cu vrednicie.

Haita, îndîrjită, dă un ultim iureş. L-au încolțit, i-au sărit în spate.

Atunci, scuturîndu-se şi mugind fioros, zimbrul îşi încordează grumazul, se avîntă şi se prăpăstueşte în valuri, îşi duce la fund duşmanii, iese sforăind pe luciu, iar se cufundă. Apoi urcă dincolo, la mal, în luminiş, şiroind de sînge, însă măreț şi neînduplecat — în cele din urmă luciri de aur ale asfințitului.

De acest zimbru vechi, — stemă a acestui pămînt, — îşi vor aminti cei ce vor veni după noi, cînd vor ceti tragicul război al oştenilor noştri

GHEORGHE BACIU

Ți-aduci aminte... (1923)

Gheorghe Baciu, țigan negru şi destul de urît, era o prelungire a autorității în tîrguşorul nostru. Pe-o tunică veche şi jerpelită, purta cîteva decorații de veteran; o şapcă de ofițer, fără trese, îi sta „reglementar” cam pe-o ureche şi pe-o sprînceană. În ținuta aceasta, cu pieptul scos afară, foarte pătruns de importanța lui, deseori începea să bată de la deal, din capătul uliților, o darabană într-un duruit prelung. Se oprea din cînd în cînd şi c-un glas grozav începea să zvîrlă cetățenilor ordonanțele stăpînirii.

— Ascultați, oameni buni ! Să ştiți, poruncă de sus, precum că nu este îngăduit să lăsați slobode *animălile* pe uliți !...

Copiii se țineau droaie după el, fericiți de duruitul darabanei şi de glasul lui Gheorghe Baciu. Negustorii ovrei ieşeau în pragul dughenilor şi, c-un zîmbet, ascultau ordonanța şi priveau procesiunea de capete goale, picioare desculțe şi băsmăli felurit colorate, în mijlocul căreia păşea mîndru crainicul.

În tîrguşorul nostru aveam doi vardişti. Baciu era unul dintre ei; era plătit cu zece, ori cincisprezece lei pe lună, însă era slujbaş al stăpînirii şi el ştia să prețuiască această cinste. Şi ca să fie mulțămiți cei mari, Baciu îşi împărțea puterea brațelor lui între domnu primar, domnu ajutor, şi domnu notar. De altfel slujba lui de vardist era mai mult în gospodăria părinților comunei. Din cînd în cînd mai bătea darabana, îşi umfla glasul şi privea de sus pe negustori. În zile de iarmaroc, putea să fie şi mai fudul de altfel, căci atunci, în mijlocul mulțimii îndesate, adunată din toate satele dimprejur, Baciu se înălța pe catalige cu darabana lui — şi trecea încoace şi încolo amenințător, ca un uriaş sosit din țara poveştilor.

Crainicul nostru locuia sub dealul tîrgului, spre cîmpia Siretului, într-unul din bordeiele rămase de demult, de pe vremea sălaşului celui mare țigănesc, din care ieşiseră

robii şi mai pe urmă slugile curții boiereşti. În cocioaba lui avea o laiță şi cîteva țoluri, şi, drept podoabă, o sabie turcească ş-o puşcă veche ruginită. Trăia singur acolo. Sabia o arăta unora şi altora, ca să poată istorisi nişte aşa-zise întîmplări din război; iar puşca o scotea la soare ş-o pregătea de vînătoare, căci Gheorghe Baciu era şi puşcaş.

— Nu prea am eu vreme, zicea el, căci sînt *acupat* cu serviciul, dar altfel eu sînt grozav vînător... Numai cînd şi cînd mă pot repezi pînă-n zăvoi şi pîn' la baltă...

Crescusem în admirația lui Baciu, şi ajunsesem băiețandru de doisprezece ani. Îndrăznisem şi eu a-mi întinde recunoaşterile pînă-n coturile şi huceagurile Siretului. Ba sub halicele puştii mele căzuseră chiar cîteva rațe. Aş fi voit însă să am tovarăş pe Baciu. El strigase ani şi bătuse darabana spre bucuria mea; îşi scosese la soare puşca la care priveam sfios. Acuma mult aş fi dat să am asemenea tovarăş deosebit la o pîndă pe Siret.

Dorința mi s-a îndeplinit, şi fără să dau prea mult. Într-un amurg m-am oprit în fața cocioabei lui Baciu cu un *pac* de tutun în buzunar, cu puşca în spate şi cu torba la şold. Cînd a primit tutunul în degetele lui negre şi osoase, Gheorghe Baciu a înțeles dintrodată despre ce-i vorba.

— Apoi aş merge, îmi zise el rînjind şi privindu-mă cu ochii mici, negri; dar nu prea am praf de puşcă...

— Nu face nimic, am eu...

— Apoi n-am nici *halice*. Da' altfel aş merge. Şi n-am nici *capse*...

— Îți dau eu tot.

— Ehei ! apoi atuncea stăi să-mi iau puşca... Dumneata eşti un domnişor bun — te cunosc de pe cînd erai ia aşa, numai o palmă de la pămînt. Dacă vrei să-nveți vînătoarea, apoi numai eu ți-oi fi maistru. Ca mine nu mai cunoaşte nimeni puşca şi vînatul. Ți-o spun eu... Cîte dihănii am împuşcat !... phii ! cînd mă gîndesc, mi se ridică părul măciucă în vîrful capului !...

În adevăr, ca martor parcă al adevărurilor pe care le rostea, părul lui negru, cu puține fire cărunte, stătea zbîrlit, încîlcit, învîrtejit în vîrful capului. Îşi căută şapca veche ş-o puse reglementar peste grămada de mițe. Apoi intră în casă şi ieşi cercetînd cu o grozavă luare-aminte oțelele puştii.

— Asta-i puşcă ! îmi zise el, cu admirație.

Mă alăturai de el şi privii spre minunea pe care pînă atunci numai de departe o admirasem.

Era o puşcă ruginită, numai cu o țeava, şi, ca-n poveştile cu puşcaşii, legată cu sîrmă...

— Te uiți că-i veche şi legată cu sîrmă? îmi zise zîmbind Gheorghe Baciu. Apoi aşa cum îi, eu, domnişorule, n-aş da-o nici pe toate puştile boierilor din tîrg...

Îl crezui bucuros — mai ales că primise să-mi fie tovarăş. Apoi, voiam să-l fac şi binevoitor faţă de sărmana mea puşcă nouă, cu două ţevi...

— E bună ş-a dumitale... Îmi zise el cu bunăvoinţă, după ce-mi cercetă arma.

Pe cînd ne îndreptam, pe malul unui pîrău, spre Siret, Gheorghe Baciu îşi umplu luleaua cu tutun de-al meu. Aşteptam să-mi spuie o istorie straşnică de vînătoare, ori o întîmplare din război; el mergea tăcut lîngă mine şi trăgea cu mare mulţîmire din pipă. Pe faţa lui neagră, stricată de vărsat, parcă nu era nici un gînd, nici o dorinţă. Suferinţi vechi şi amărăciuni, în zbîrcituri dese, păreau acum linişte adîncă pe obrazul lui nemişcat.

Soarele asfinţea, topindu-se parcă într-un lac de aur şi foc; intrarăm în huceag.

— Aici e balta lui Brumă, zise Baciu; aici s-a înecat unu Brumă, la doi ani după război...

— L-ai cunoscut? întrebai eu, dîndu-i încărcătura de praf şi halice.

— Cum nu? Am fost amîndoi în bătălie şi am scăpat cu viaţă... Lui de apă i-a fost dat să moară...

Îşi încărcă puşca ş-o cercetă iar, cu luare-aminte, la oţele.

— De-amu trebuie să vie şi raţele... zise el zîmbind. Poartă-te bine...

Între răchitele dese şi nalte, aşteptarăm tupilaţi, pe cînd creştea umbra şi de pe baltă izvorau aburi uşori. Era linişte desăvîrşită; în cerul albastru mai luceau raze de-ale asfinţitului... Se auzi un rîs de ţarcă, apoi ţipătul unei paseri mărunte; un fîlfîit de raţe şuieră prin dosul sălciilor.

— Ia sama ! îmi şopti Baciu, şi ochii îi scăpărară.

Tiptil, începu a se strecura prin tufe. Eu nu îndrăzneam să vorbesc. Dascălii mei într-ale vînătoriei hotărîseră că pînda e nemişcare straşnică şi răbdare; şi nu-nţelegeam cum un vînător ca Baciu călca porunca unei legi.

La uşoara înmlădiere a sălciilor, la trosnitura unui vreasc, raţele simţitoare săriră măcăind într-o bătaie mare de aripi. Atunci rămăsei şi mai uimit de repezile mişcări ale crainicului. Nu ştia ce să facă cu luleaua... Nu nimerea trăgaciul... Scuipă luleaua jos şi ridică puşca la obraz. Întăi plesni petiţa, apoi pocni ca un vreasc puşca. Raţele se înălţară si se înşirară în cerul amurgului.

Puşcaşul îşi căută luleaua pe jos şi se întoarse la locul lui, fără nici o vorbă. Îi dădui altă încărcătură, îşi aprinse iar luleaua, şi catadixi să dea o lămurire:

— M-a încurcat o creangă, şi nu mi-a venit îndămînă...

Eu zîmbeam şi simţeam în mine o mare părere de rău. Omul meu, omul cu puşca minunată, omul cu care doream

de-atîta vreme să fiu tovarăş la baltă, nu era vînător ! Şi puşca îi era un hîrb netrebnic !

Rațele nu mai veniră, — nu putui să dovedesc lui Baciu cine sînt şi ce puşcă am. Sara era viorie între ape, şi stelele umede începură a luci pe cer.

Ne întorceam spre tîrg. Şi întrebam pe Baciu despre întîmplări din război.

— Vrei să-ți spun întîmplări din *războiu*? zise cu mîndrie crainicul. Phiii ! cînd ți-oi spune, ți se ridică părul măciucă în vîrful capului...

Scoase iar tutunul şi mă privi cu bunătate.

— Apoi cînd am trecut Dunărea, eram multă oaste... Eu ştiu cîtă să fi fost? Cîtă frunză şi cîtă iarbă. Şi *Împăratul* era în frunte.

— Care împărat?

— Împăratul nostru, *Regiul*! Şi ne-a dus tocmai la Plevna şi ne-am bătut noi cu turcii, straşnic ne-am bătut! Cînd nu ne băteam, şedeam în şanț.

— Da' la Grivița ai fost?

— Fost.

— Şi ce-ai făcut acolo?

— Apoi ne-am luptat... Şi după ce ne-am luptat la Grivița, ne-am luptat la Plevna...

— Da' dumneata ai fost în foc? Văd că ai decorații...

— Cum nu? M-am luptat... Cînd mă gîndesc, mi se ridică părul măciucă în vîrful capului.

Săracu Baciu, clipă cu clipă scădea din mărirea lui. Căzuse jos de pe catalige şi, pîcîind din pipă, se uita cu bunătate la mine, clipind din ochii lui mititei.

— Apoi să-ți spun una straşnică, îmi zise el aproape de tîrg. Într-un rînd, eram flămînzi tare şi ne-am strecurat pînă la un sat... Am cotrobăit noi la un bulgar, am dat peste făină de păpuşoi.

Amlegat pe nevastă de stîlpul hornului, ş-am luat dintr-un poloboc o mulțime de carne murată... Pe-acolo oamenii murează carnea de porc...

La amintirea asta, tovarăşul meu nu părea nici vesel, nici trist.

Eu zîmbii; zîmbi şi el; şi, ca şi cum şi-ar fi adus aminte de un lucru prea important, îşi trase puşca din spate şi o cercetă cu luare-aminte.

— Puşca asta, halal !... Da' nu ştiu cum, cu rața nu mi-a fost îndămînă...

Pînă la cocioaba lui îmi mai povesti o întîmplare, vrednică şi războinică, cît şi cealaltă. După asta ne despărțirăm.

Mai trecură în alte seri spre puşcaşul meu pachete de tutun; dar îl lăsam liniştit la serviciul lui ş-acasă şi

mă duceam singur la baltă. Făptura crainicului devenise deodată neînsemnată, ca şi rugina lui, ca şi războiul din care ştiam mai mult eu din cărți, decît el care fusese față. Aveam pentru el acuma şi un fel de milă. Zîmbeam totdeauna gîndindu-mă la puşca lui legată cu sîrmă, care pocnise aşa de ciudat, — întăi petița, pe urmă pulberea...

Într-o zi, moşul meu Mitache, colonel în infanterie, sosi la noi în concediu. Ca vînător mare ce era, nici nu aşteptă să-şi desmorțească bine picioarele; desprinse din cui puşca tatei, şi mă luă cu el spre huceagurile Siretului. Eram fericit; îi spusei rîzînd întîmplarea cu Baciu. Pe urmă îl oprii în fața cocioabei şi-i arătai pe crainic.

— Hai, Baciule, cu noi la vînat... Îi strigai eu... Ia-ți puşca...

Gheorghe Baciu salută milităreşte, intră în bordei şi ieşi cu puşca.

— Apoi eu îl cunosc pe Baciu, zise moşu-meu Mitache. A făcut războiul cu mine. Ce faci, Gheorghe? A fost şi cu mine la vînat. Tot rabla ceea de puşcă o ai?

— Tot aceea, răspunse cu umilință Baciu.

— Şi tot aşa tragi, Baciule? Ai izbutit însfîrşit să nimereşti un iepure ori o rață?...

Baciu zîmbea fericit şi nu răspundea. Aştepta ceva.

Moşu Mitache trase o tabachere mare de piele, alese o ţigară de foi şi o întinse ţiganului; luă şi el una. Scăpărînd, aprinse un fitil, dădu lui Baciu să aprindă şi aprinse şi el.

— Ei, hai de-amu, să mergem... zise moşu Mitache.

Pornirăm. Baciu venea liniştit, păşind uşor, fumînd mulţămit, la cîţiva paşi în urma noastră.

După o vreme de gîndire şi de tăcere, moşu Mitache întoarse spre mine obrazul lui de leu, cu mustăţi şi sprîncene cărunte.

— Ştii tu, Codinuţă, de ce nu l-am uitat eu pe Baciu şi-i dau foc să-şi aprindă el ţigara? Să vezi tu de ce. Într-o noapte, în război, fiind în şanţurile Griviţei No. 1, au ieşit turcii din întăriturile lor... A fost o luptă scurtă, dar a curs sînge mult... În învălmăşeală, un sergent a strigat: La drapel ! în lumina felinarelor, repezindu-mă, am văzut zbătîndu-se în luptă sergentul cu cîţiva, sub năvala harapilor... Căzu unul, căzură zece. Fanionul se cumpăni la pămînt... Gheorghe Baciu, gîfîind, bătea cu stratul puştii şi împungea cu baioneta, apoi îl zării rînjind şi c-un urlet repezindu-se spre cel din urmă turc, cu dinţii. Dacă l-a apucat de beregată, nu ştiu. Ştiu că a rămas singur, tremurînd şi gîfîind, ş-a cuprins în braţe fanionul... Se uita rătăcit în juru-i. Cînd m-a cunoscut, a început a rîde, şi mi-a zis atît: „Trăiţi, don' sublocotinent, nu l-am dat !"

Moşu Mitache fuma pe gînduri şi se uita spre huceagurile tainice care întovărăşesc apa Siretului. Gheorghe Baciu

venea în urmă. Întorsei capul spre el c-un fel de sfială. El era fericit numai pentru țigara lui; îşi ducea în cumpănă puşca legată cu sîrmă, şi nu se gîndea la nimic...

Mie îmi bătea inima; eram mişcat, aveam păreri de rău... Figura lui Baciu se luminase deodată închipuirii mele, — deodată se ridicase iar pe cataligele vechi.

Intrarăm în zăvoaie; moşu Mitache îşi alese loc. Eu trecui lîngă Baciu în altă parte de baltă. Abia aşteptam să-i pot vorbi. Îl întrebai, c-un clas înfierbîntat de tulburare şi bucurie:

— Ei. Baciule, poti să-mi spui cum a fost la Grivița? Mi-a spus moşu Mitache ! şi-l privii triumfător.

El întoarse capul spre mine:

— Ți-a spus domnu colonel? Bun om îi domnu colonel. Pe atuncea era tînăr, era numai sublocotinent !

— Cum a fost cu drapelul?

— Apoi m-am luptat pentru drapel... zise încet Baciu, fără să se uite la mine de data aceasta.

Pe cuibul de foc al bălții, deodată fulgeră zborul unei rațe. Ochii grabnic, puşca pocni, paserea căzu. Gheorghe Baciu întoarse spre mine ochi grozav de uimiți.

— Ai împuşcat-o ! zice el c-un fel de îndoială.

Eu începui a rîde:

— Am împuscat-o. Ce? Te miri?

— Nu, zise încet puşcaşul, c-o descurajare subită. Da' iaca, eu n-o mai pot scoate la capăt cu puşca. Nu mai trage vînatul la ea...

Tăcu un timp, uitîndu-se la oţelele ruginite. Stătu mult aşa; parcă mă uitase.

— Eu am avut o dragoste, urmă el cu tristeţă, da' demult, pîn' a nu mă duce la războel. Era una Răduca, ţigancă de-a noastră. Ş-aicea mă întîlneam cu dînsa. Era frumoasă şi eu eram tînăr. Da' tot cu puşca asta... şi cînd puşcam eu cîte-o raţă... ea intra în apă şi mi-o scotea... Şi rîdeam amîndoi... Şi tare-mi mai era dragă, domnişorule... Ş-apoi cît am umblat eu printre gloanţe, n-am pierit; da' ea acasă a murit... Şi parcă de atuncea eu în zăvoi la Şiret nu mai am noroc... Rar pot nimeri... Eu ştiu ce să fie? Pe urmă nici plăcere n-am mai avut să iubesc pe alta... Am trăit aşa pe lume...

O salcie fremăta uşor şi lumini mărunte tremurară pe obrazul ţiganului.

— Baciule... zisei eu cu blîndeţă...

Şi nu ştiam ce să-i spun. Vorba lui îmi apărea deodată dramatică şi sufletul lui începea să aibă interes... Omul meu devenea romantic.

— Spune-mi istoria cu Răduca, Baciule...

— Care istorie, domnişorule? Apoi ţi-am spus-o. Era fata lui Zailic Judele. Şi cînd intra în apă rîzînd, ridica

fustele. Avea o fustă roşă ca sîngele. Pe urmă a murit, cînd eram la bătălie.

— Cînd ai apărat steagul, Baciule !... Şi-mi tremura inima în piept, cînd rostii vorbele acestea.

Omul meu făcu un semn din cap — adică da — şi oftă. Şi deodată balta se acoperi de lumini.

Şi-n imaginația mea aprinsă, în taina zăvoaielor, vedeam o dragoste din trecut şi un erou în negura Griviței, de şi lîngă mine Gheorghe Baciu, sfîrşindu-şi capătul de țigară, nu îndreptățea cu nimic aţîțarea mea. Privea neclintit cu fața lui brăzdată şi tristă întoarsă spre baltă. Acuma mă gîndesc că poate vedea ceva înainte-i: lucirea amurgului întindea într-un loc o pată de sînge, care părea rochia roşie a unei înecate...

EROII

O întîmplare ciudată (1929)

Spunea cu drept cuvînt Maeterlink, nu cu mulți ani în urmă, că una din cele mai mari surprinderi ale războiului celui mare a fost eroismul neaşteptat pe care l-a dovedit omul în acea funebră catastrofă.

Eram deprinşi încă din şcoli, să admirăm curajul şi eroismul oamenilor de odinioară, despre care istoria vorbea cu laude stereotipe. Profesorii ne înfățişau anti-chitatea războinică ca pe ceva vrednic de mirare, ca o pildă pe care azi nimene n-ar putea s-o urmeze, nici n-ar îndrăzni s-o cugete. Maraton, Salamina, retragerea celor

zece mii, războaiele lui Alexandru Macedon, războaiele punice cît ne-au fost cîntate în orele de clasă, şi cît le-am ascultat cu gîndul dus, cu ochii urmărind meandrele pe care le făcea în zbor o capricioasă muscă pe deasupra capetelor tunse ale colegilor noştri ! Nu mai vorbesc despre intrarea bruscă a cavalerilor evului mediu în imaginația noastră. Aceste arătări cu pinteni mari şi zale grele, oameni „sans peur ni reproche", — care se băteau în toate cotloanele Europei pentru femei şi dreptate, aceşti paladini ai onoarei stîrneau tot entuziasmul tinereții noastre, şi fantezia fierbinte de la optsprezece ani ne ducea în zbor fulgerător îndărăt, în secolul ogivelor gotice.

Acolo poposeam ca într-un Canaan al romantismului şi trăiam clipe înfiorate, înconjurați de umbrele eroilor de legendă.

Anii încet-încet au trecut şi pulberea de aur prin care vedeam trecutul s-a depus. Am început a privi oamenii mai cu linişte şi a judeca faptele lor mai cu răceală. Şi totuşi, de şi limpeziți, eroii antichității rămîneau pe soclurile lor. În considerațiile noastre nouă, îi socoteam drept nişte ființi mai aproape de primitivitate, crescute armonic şi liber în mijlocul naturii. Erau oşteni antrenați pentru lupte grele corp la corp. Eroismul lor era simplu şi organic, — un eroism pe care lumea subțiată a veacului nostru, după lung răstimp de pace, e cu neputință să-l mai poată da.

Iată că ne-am înşelat. Ca şi în alte împrejurări, n-am pătruns pînă în adîncurile cele mai afunde ale bietului suflet omenesc.

Oamenii de odinioară erau mai tari, mai aspri, cu mai puține nevoi fizice şi sufleteşti, mai deprinşi cu moartea şi cu suferința, cu epidemiile şi războaiele. Se pare că fratele nostru modern are alcătuirea mai complicată. Pe lîngă asta, confortul pe care i l-a adus străduința veacurilor este în hotărîtă antiteză c-o viață de greutăți şi lipsuri, întoarsă la primitivitate şi sălbătăcie. Ştiința a împuținat şi suferința. Generații de oameni pot trece astăzi prin viață ocolind rînjetul morții năprasnice. Un tîrgovăț al veacului XX sîntem deprinşi a-l vedea mîncînd fin, dormind tihnit, deplasîndu-se cu maşini rapide.

Soldatul de odinioară era un profesionist. Cel de azi un cetățean, un burghez, care-şi părăseşte cafeaua cu lapte şi somiera, ca să intre în vizunii, lăsînd să-i crească barba şi înghițind mîncări pe care le-ar lăsa, acasă la el, prietinului său cînele.

Raiterul de altădată bea bere, se bătea cu tovarăşii lui şi se umplea de sînge pentru-o vorbă ori o privire neplăcută; prăda, incendia şi viola. Domnu Petrescu sau Herr Schwartz sau monsieur Lebeau şi-au lăsat catedra sau ghişeul unde n-au cunoscut alt oficiu decît al zîmbetului şi-al vorbei amabile.

Altădată oştile erau două trupe, care se căutau pe o bucată de pămînt; se întîlneau şi se izbeau; şi hotărau în cîteva ceasuri soarta unei provincii. Acuma am văzut încleştîndu-se milioane de fiinţi, pe fronturi uriaşe. Şi aceste milioane, îngropate în vizunii şi-n întuneric, nu întrebuinţează armele simple care, în ceasul învălmăşelii, doborau cîteva sute de fiinţi. Acuma mintea neliniştită şi iscoditoare a ajuns să aibă la îndămînă puterile necunoscutului ş-ale morţii. Demonii misterioşi, înlănţuiţi în linişte şi somn în sînul pămîntului, au fost urmăriţi şi descoperiţi: chimiştii au dat armatelor moderne explozibile formidabile. Ca şi-n poveştile vechi, curiozitatea, deschizînd uşa oprită, deslănţuie nenorocirea. Demonii aceia, atacaţi în pacea lor eternă şi scoşi la lumină, îmbracă forme nouă şi-şi răzbună înfricoşat împotriva tulburătorilor.

Au apărut deci pe fronturile enorme ale războaielor de azi maşini mari de distrugere, care par a lucra singure ca animalele deşănţate din epoca secundară. Tunuri şi tancuri se profilează în zări. Iar în văzduh s-au înălţat paserile fantastice a căror amintire ne-au lăsat-o în basme generaţiile de demult. Şi mările de asemenea s-au umplut de monştri distrugători.

Aşa încît, subt această lumină nouă şi-n această perspectivă, războaiele de odinioară, fie ele şi de şapte şi de treizeci de ani — ne apar mici şi puerile. Astăzi, bietul om se simte plutind pe un ocean al morţii subt un cer opac. S-ascunde în măruntaiele pămîntului şi demonii

cu răsuflări otrăvite îl descopăr ş-acolo. Zi şi noapte, săptămîni, luni şi ani, fără răgaz, fără armistiții, fără „cartiere de iarnă", nădăjduind cu groază salvarea şi aşteptînd cu groază moartea...

Cum au putut oamenii de azi îndura toate acestea, e greu de înțeles. Legea marțială nu explică nici măcar în parte această îndîrjire, acest oțel mai rezistent decît oțelul tuturor uzinelor. Grindina de schijă, valurile de foc, izbirile maselor şi, mai presus decît acestea, panicile care fac din suflet o gînganie de cîrpă... De ce nu s-au salvat deplin îndărăt? De ce nu s-au salvat înainte? De ce nu s-au suprimat singuri ca să nu mai sufere? De ce, mulțimea înfricoşată şi teribilă a rezistat suferinții şi oroarei pînă la sfîrşit!

Nu. Profesionistul de odinioară, care făcea războiul apărîndu-şi, în primul loc, scump, pielea lui, trebuie coborît de pe soclu. Trebuie ridicat în locuri, în lumina admirației ş-a nedumeririi, nenorocitul om de astăzi care ştie că se jertfeşte; care ar vrea să trăiască, căci socoteşte viața ca singurul bun pe pămînt şi totuşi se jertfeşte, pentru o iluzie, pentru un ideal sau — şi mai grozav — fără scop.

Trebuie ridicat în lumina admirației ş-a nedumeririi. Dar jertfa apare cu atît mai mult vrednică de admirație şi nedumerire, cu cît chiar înainte de a se împlini întîia decadă de la consumarea cataclismului, emoția şi amin-

tirea au zburat din țintirimele de la hotare, din văile apelor şi de pe crestele munților. Ca nişte cocoare nedesluşite s-au micşorat în zări ş-au intrat în împărăția umbrelor pe care nu le mai chiamă nimeni îndărăt.

Eroism şi jertfă fără răsplata pietății. Cei salvați şi generația nouă rîd şi dantează, ca şi cum ar aştepta un apocalips absurd al minciunii. Contrastul acesta pune generația războiului şi mai sus, acolo unde numai eroismul zădărniciei are drept să sălăşluiască. Prietini, să ieşim la aer curat, către țintirimele părăsite, peste care are să înverzească iarăşi iarba nevinovată !

Postfață

EPOPEEA SADOVENIANA

Un cunoscător atent al literaturii române ar observa ceea ce putem denumi *vocația zugrăvirii eroismului*. Numeroşi sînt scriitorii de primă mărime care au nutrit aspirația construirii unei epopei naționale care să ilustreze şi să eternizeze momente cruciale din istoria mai apropiată sau mai îndepărtată, a neamului. „Istoria noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre țări sînt destul de mari, obiceiurile noastre sînt destul de pitoreşti şi de poetice pentru ca să găsim si noi sujeturi de scris, fără să avem pentru aceasta trebuință să ne împrumutăm de la alte nații", se spune în acea înflăcărată chemare patriotică a *Daciei literare* care a declanşat puternicul curent național al patruzeci şi optului românesc. Cuvîntul de deschidere ținut de Kogălniceanu la cursul de istoria națională de la Academia Mihăileană din 1843 vine cu noi precizări privitoare la îndatorirea scriitorului de a imortaliza marile fapte şi personalitățile eminente ale istoriei. Nu întîmplător corifeii curentului de la '48 au fost mereu ispitiți de istorie: Eliade Rădulescu (*Mihaiada*),

Bălcescu (*Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*), Bolintineanu (*Legende istorice*), C. Negruzzi (*Aprodul Purice*, *Alexandru Lăpuşneanu*), Alexandrescu (*Umbra lui Mircea*, *La Cozia*, *Mormintele*, *La Drăgăşani*), Alecsandri (*Dan, căpitan de plai*, *Dumbrava Roşie*, *Ostaşii noştri*) etc. O scriere gîndită „ştiinţific" cum este cea a lui Bălcescu este străbătută de un suflu eroic, iar grandoarea liniilor personajului principal aminteşte îndeaproape de titanii epopeilor vechi. Nu altfel procedează Hasdeu în *Ioan Vodă cel Cumplit*, care este mai degrabă un poem decît o monografie istorică, fapt ce a adus autorului reproşuri din partea „specialiştilor". O epopee universală ar fi fost menită să devină *Memento mori* a lui Eminescu, în care episodul dacic urma să marcheze, cu pregnanţă, puternica prezenţă, pe aceste meleaguri, a unui popor de titani, intenţie realizată, parţial, şi în piesa postumă *Decebal*, recent valorificată într-un spectacol. Se pot cita în continuare, Ioan Slavici cu dilogia *Din bătrîni*, Coşbuc cu numeroase poezii (*Paşa Hassan*, *Cetatea Neamţului*, *Moartea lui Gelu*, *Cîntece de vitejie*), Duiliu Zamfirescu (*În război*), Delavrancea ş.a.

Dar scriitorul care avea să dăruiască literaturii poporului său o epopee vrednică de marile exemple ale genului din literatura universală este Sadoveanu. Geniul său creator, de dimensiuni grandioase, impunător prin suflul, şi mai ales adîncimea şi poezia lui, cunoaşterea istoriei şi psihologiei neamului său, stimulate de contextul

favorabil creat de mişcarea naţională de la *Semănătorul* şi de mari personalităţi cum au fost acelea ale lui Nicolae Iorga şi Spiru Haret, toate acestea au determinat orientarea, într-o mare măsură a scrisului sadovenian în direcţia inspiraţiei istorice şi a imortalizării eroismului naţional. Nicolae Iorga aprecia că Sadoveanu „are simţul trecutului, un simţ cu totul special, care îl face a povesti basmele de atunci într-o surdină misterioasă". E. Lovinescu, vorbind despre „romantismul eroic" al scriitorului, îl apropie de Gogol din *Taras Bulba*; M. Ralea, făcînd referiri la ascendenţa olteană şi la „spiritul pandur" al creaţiei sadoveniene, găseşte că de acolo vine „gustul pentru epopee" al scriitorului. Perpessicius, referindu-se la Fraţii Jderi, subliniază „timbrul tot mai pronunţat de epopee, de povestire de două tărîmuri", ceea ce-l apropie pe scriitor de „marile taine ale existenţei". Într-un excelent studiu al lui Petru Comarnescu: *Stilul epopeic al d-lui M. Sadoveanu faţă de romanul istoric al lui Walter Scott* (1945), exegetul spune, după ce stabileşte că prin Fraţii Jderi „ne aflăm în faţa celei mai mari şi mai tipice creaţii epice româneşti de pînă acum": „Socotim că una din însuşirile sau caracteristicile conducînd la concluziile de mai sus este stilul epopeic al povestirii şi, dacă mergem mai adînc, un stil epopeic tipic sensibilităţii estetice româneşti. Suflu de epopee are povestirea Fraţii Jderi nu numai pentru că epicul se îmbină aici cu liricul, dar mai ales pentru că totul este închegat pe un plan de măreţie fantastică,

întîmplările, cînd calme, cînd vijelioase, chiar dacă scrise într-un ritm molcom şi fără grabă; eroii, atît de distincți, fără să fie totuşi prea materiali şi cuprinşi de-o psihologie modernă; prezența naturii nu ca fundal, ci ca un element cel puțin egal cu oamenii şi acțiunile lor — toate acestea sînt contopite într-o atmosferă ademenitoare, fermecătoare, suficientă sieşi, care ne duce cu gîndul la Homer, prin suflu-i măreț şi luminos, prin ritmul calm şi totuşi plin de variații, prin alternanța de expresie umană şi surprize din partea destinului. Ne-am gîndit şi la celelalte epopei mai stufoase, mai întunecate, mai iraționale, dar în loc de asemuire am constatat mai degrabă contraste cum este contrastul dintre vînătoaroa de la Izvorul Alb şi episodul uciderii balaurului de către Siegfried din Nibelungii."

Un alt exeget, Edgar Papu, vede în Frații Jderi nu un roman istoric, „creație provenită prin excelență din individualismul romantic", cît o creație în care sînt „precumpănitoare elementele de epopee". Argumentele aduse sînt puternice: „Titlul Fraților Jderi ne indică acea pluralitate familială cu reminiscențe gentilice proprie epopeii începuturilor. Însuşi numărul de cinci al Jderilor aminteşte atît cifra cît şi legăturile de rudenie ale personajelor dintr-o bătrînă şi celebră epopee, şi anume cei cinci frați Panddva din *Mahabharata* indiană, iar solidaritatea familială dintre ei implică existența aceluiaşi unic organism colectiv, ale căror membre aflîndu-se investite cu funcțiuni diferențiate rămîn totuşi indisolubil legate întreolaltă [...]. În al

doilea rînd, pe cînd romanul istoric se menține în ritmul palpitant al aventurii, Frații Jderi îşi însuşeşte cadența lentă a vechilor epopei, înaintînd pe căile ocolite ale popasurilor în natură, ale amintirilor, ale voroavolor tihnite. În cadrul acestor episoade se încheagă o rapsodie a pămîntului Moldovei, acest loc «îmbielşugat şi desmierdat», unde la treier boabele de grîu se desfac «grele şi tari, c-un sunet de sticlă», şi unde albinele fac «un fel de ceară care nu se găseşte nicăieri pe lume», o ceară verzuie şi cu o mireasmă amețitoare. Îndeobşte tablourile sale se prezintă cu ritmul coacerii lente a bucatelor pe cîmp, aşa cum se prezintă, în virtutea cosmomorfismului său, şi figurile umane. La început, noile personaje introduse în vasta sa scenă apar neutre ca şi fructele crude, urmînd să se coacă cu încetul sub ochii noştri, pînă devin captivante prin comoara de experiență, de cunoştințe şi de înțelepciune, care ajunge să se desprindă ca o aromă îmbătătoare dintr-înşii. Acest ritm al coacerii solare este propriu mai curînd vechii epopei decît romanului istoric. În sfîrşit, şi în Frații Jderi există un echivalent al registrului zeiesc, care mînă evenimentele, ca în epopeele antice...” (1965).

Dar întrepătrunderea dintre planul real şi cel fantastic sau mai bine zis supranatural, proprie tuturor epopeilor, amestecul dintre oameni şi zei, dintre imanent şi transcendent, uneori amestecul pînă la confuzie al planurilor, se ilustrează la Sadoveanu în portretele eroilor: reale şi în acelaşi timp legendare. Aşa este chipul lui

Ştefan cel Mare din trilogie. Personalitatea domnitorului, grandioasă, se reconstituie mai mult din ceea ce spun despre el supuşii săi, ori din reacţiile acestora, atunci cînd vine vorba despre el, decît din comportarea directă a eroului. Este tehnica numită a *răsfrîngerilor*, întîlnită, frecvent, şi la Homer, menită să creeze prin ascunderea eroului un fel de mister în jurul său, pentru ca apoi, printr-un fel de acumulare din exterior, dimensiunile reale să se amplifice enorm, căci fiecare ins poate da, despre erou, o versiune a sa, în timp ce autorul, pe calea portretului direct, nu poate da mai mult de o variantă.

Încă din viaţă, prestigiul lui Ştefan, care obţinuse victorii incredibile împotriva turcilor, căpătase dimensiuni de legendă şi înfăţişarea indirectă a eroului prin ecoul faptelor lui în sufletul mulţimii într-o perioadă de mitizare cum era evul mediu, este un procedeu, indirect pentru menţinerea în legendă. Prezenţa directă, repetată l-ar fi concretizat prea mult, îndepărtîndu-i aureola care, cum se ştie, rezultă de multe ori din liniile vagi, depărtate. Încă din primele pagini ale *Uceniciei lui Ionuţ*, vestindu-se sosirea lui Vodă la hramul de la mănăstirea Neamţ, în mulţimea îmbulzită circulă păreri ieşite din obişnuit. Unii susţin că părintele său, Bogdan-Voievod, l-ar fi blagoslovit în taină la o biserică de la Athos, ca să capete puteri mari în lupta cu „spurcaţii ismailiteni", cu „balaurul" (voievodul ar fi un fel de non arhanghel); domnul este „cumplit la vedere" şi are un anume paloş cu care „scurtează", ori „descăpăţînează"

pe unii boieri. Din imaginația înfierbîntată a oamenilor nu lipseşte nici calul năzdrăvan, desigur alb, de care se tem toți dușmanii şi pentru care se vor da lupte aprige, întrucît, se spune, toată forța şi norocul domnitorului stau în cal, întocmai ca în basmele cu Făt-Frumos. Devenit o ființă de proporții şi semnificații mitologice, Voievodul impune venerație, dar mai ales teamă şi sfială. Cînd apare el întîia oară în fața norodului, în timp ce ținea o scurtă cuvîntare, lumea asculta „cu uimire şi înfricoşare", iar o femeie de la Drăguşeni, de mare emoție „a slobozit din măruntaiele sale un prunc". Onofrei şi Samoilă Căliman, uriaşii feciori ai starostelui vînătorilor, adevărate forțe ale naturii, porecliți pe drept Strîmbălemne şi Sfarmă-piatră, ducînd o scrisoare a lui Vodă la Cetatea Neamțului, sînt stăpîniți de o puternică nelinişte pentru că, simt ei, orice slujitor, indiferent de rangul ce-l deține, primind o poruncă de la măria-sa, „îngălbeneşte". Scriitorul notează, în alt loc, că toți cei care erau chemați la Vodă, se înfățişau „cu cutremur". Deşi „scund la statură", aşa cum l-a fixat Grigore Ureche, cei din suita sa, opriți la zece paşi, păreau că se uită la el „de jos în sus". Adorația domnului, amestecată cu teamă, este aproape generală şi neînsemnatele încercări dezidente, de subminare a voinței sale, nu fac decît să dovedească, o dată mai mult, ridicolul acestor tentative şi tăria de granit a lui Ştefan. Nu altfel stau lucrurile în alte opere, aparținînd altor autori, consacrate acestui voievod, de pildă în *Apus de*

soare, unde Delavrancea, încercînd să scrie o dramă, n-a găsit suficiente elemente pentru alcătuirea conflictului şi piesa este mai degrabă un poem dramatic ori un imn închinat marelui domn.

Pe de altă parte, Sadoveanu a reuşit să sugereze mult din caracterul demofil al lui Ştefan, primul domnitor moldovean care a anihilat forța boierească şi s-a sprijinit pe oameni de jos pe care i-a ridicat pînă la cele mai înalte demnități ale ierarhiei locale şi ostăşeşti, după merite strict personale, în afara criteriului rangurilor şi evgheniei, anticipînd, cu aproape trei secole, inițiativele lui Napoleon, să spunem. Aceşti oameni, oştenii, formează o altă dovadă a caracterului epopeic al creației istorice sadoveniene. Ei sînt recrutați desigur din toate straturile sociale şi toate îndeletnicirile, inclusiv cele ecleziastice, căci peste tot se află oameni vrednici, devotați țării şi domniei. Sadoveanu este primul şi singurul scriitor din literatura noastră care a ridicat la rangul demnității literare tagma oştenilor, atît de cultivată în literatura europeană prin autori ca Walter Scott, Alexandru Dumas, Sienkiewiecz, iar mai aproape de noi Alexei Tolstoi, Heinrich Mann, Maurice Druon. Încercări nu lipsesc la noi nici înainte de Sadoveanu. Dar, cu excepția lui *Răzvan* al lui Hasdeu, nici un alt oştean nu poate fi reținut. Sadoveanu este, pînă astăzi, singurul scriitor român la care această tipologie umană a atins rangul clasicității. Jderii, Călimanii, Tudor Şoimaru, Costea Morocîne, Bogdan şi Ştefan Sococeanu, Nicoară

Potcoavă, Petrea Gînj, Ile Caraiman, Ghiță Botgros, Radu Suliță, sînt numai cîteva exemple.

Dacă printr-o operație convențională am selecta din proza sadoveniană numai cărțile cu oşteni, eliminînd pe toate celelalte, Sadoveanu ar continua să ocupe acelaşi loc monumental în scrisul romînesc. Ceea ce este, credem, suficient, pentru a le marca importanța, cu totul excepțională. Căci oşteanul sadovenian, în acelaşi timp viteaz şi sentimental, dîrz şi înțelept, provenind din toate straturile sociale şi din toate profesiile —țărani, ciobani, boieri, haiduci, lotri sau fețe bisericeşti, — rezumă cu fidelitate universul întreg al literaturii sale, umanitatea sadoveniană şi românească.

Scriitorul înfățişează, în acelaşi timp, scene epopeice ale eroismului colectiv, cu o suverană stăpînire a forfotei mulțimilor ce se înfruntă. Mişcarea Comisului Manole Jder cu cele şaisprezece steaguri în bătălia de împresurare şi de „pălire" a musulmanilor, la Podul înalt, moartea bătrînului şi a comisului Simion Jder, căzuți unul lîngă altul, cu arma în mînă, străpunşi de multe suliți, sînt de o grandoare epopeică, la fel ca moartea lui Tudoruț din Bogdăneşti în *Vremuri de bejenie*, care avea în jurul său o leasă de duşmani. Iată cum se strînge mulțimea din *Vremuri de bejenie*, în fața hoardelor tătăreşti:

„Din funduri de sate ascunse în văgăuni la poalele munților, din bordeiele lor sărace, ieşiseră toți luptătorii

aceştia la strigătul de durere al buciumelor. Chemarea aceasta din necunoscut, veche şi tristă, pe care copilăria lor o auzise, alungase muierile şi copiii în codri, şi scosese pe muncitorii umiliți ai pământului spre vijelia primejdiei. Aşa făcuseră, aşa luptaseră, aşa muriseră părinții lor; aşa cum da Dumnezeu, erau gata să lupte şi ei, cu durere, cu mînie, cu disperare, pentru bucățica lor de pământ, pentru bordeiul lor, aşa erau gata să moară fără să geamă, împroşcînd cu sînge pământul urmaşilor. Nu rîdeau, nu vorbeau zadarnic; se strînseseră, se înțeleseseră; se adunau acum în preajma călăreților, şi aşteptau vremea să pornească, să le dea cu nădejde; priveau zarea înflăcărată fără bătaie de inimă, şi cu amărăciune se gîndeau că aşa va arde şi căsuța şi satul lor, şi biserica săracă, şi holda nestrînsă şi tot ce au agonisit în zilele grele, crunt muncind în sudoarea frunții."

Eroismul ostaşilor sadovenieni este simplu, firesc, străin de orice emfază ori de pălăvrăgeala. Mulți oşteni, soldați sau chiar ofițeri nu au conştiința dimensiunii faptelor lor şi simt numai că îşi fac datoria. Eroismul sadovenian este propriu celor care-şi apără „sărăcia şi nevoile şi neamul", n-are nimic spectacular ci se integrează rînduielii fireşti a lucrurilor. Explicația acestei tonalități discrete, aproape în surdină, a registrului eroic sadovenian o găsim şi în faptul că ostaşii sînt, de multe ori, oameni simpli, fără orgoliul ierarhiei şi fără reflexele spectacolului în sine, străini de efectele asupra propriei persoane. Ei

luptă, se sacrifică fără crîcnire, cu conştiința că nu se poate altfel. Faptul rezultă cu claritate şi din povestirile consacrate războiului pentru independență, ori primului război mondial, adunate În volumele *Povestiri din război* (1905), *File însîngerate* (1917), *Frunze-n furtună* (1920), *Strada Lăpuşneanu* (1921), *Morminte* (1939). Prozatorul ştie să înfățişeze tablouri ale vacarmului colectiv, ale suferinței şi durerilor, care nu duc însă niciodată la stări de disperare şi nu creează traumatisme psihice. Iată, întîmplător, imaginea unei baterii care participă la luarea Griviței de la turci:

„Cînd se puse soarele drept inimă, mugetul iadului era în toi. Flăcăii ajunseseră toți de coloarea lui Buzămurgă [care era țigan, n.n.]. Pe obrazurile aburite ale unora, rămăseseră în negreață ciudate semne de degete, la alții şuviți de apă se scurgeau pe la tîmple. Răsuflările tuturor erau mai scurte şi mai repezi între buzele uscate — şi nu era chip să ai pic de hodină, nici să înghiți o gură de apă rece, căci cea din bidoane era coclită. Cît despre un codru de pîne, batîr ca cremenea, şi o bucată de carne cum o da Dumnezeu, nici pomeneală ! Chiar dacă le aveai, ce să faci cu ele? Înghițeau cu toții țărînă şi fum de pulbere, ăsta le era prînzul; şi le cînta o muzică cum nu auziseră...” (*În baterie*)

Autorul distinge apoi, în forfota gregară, grupuri reduse de puşcaşi ori tunari, ori de morți distincți:

„Unul, un roşior, zăcea încovoiat, cu fața în sus, grămădit asupra pământului, mîna dreaptă înțepenise pe lance, stînga era strînsă la piept, parcă voia să smulgă ceva. Al doilea roşior stătea pe o coastă, lancea i se frînsese, mînile se întindeau cu pumnii strînşi pe lîngă trup, şi ochii deschişi mari, sticloşi, ținteau cu mînie fața pământului, spre zarea răsăritului. Călăraşul, cu ochii închişi, părea că doarme, cu fața la cer, cu brațele răstignite în laturi. Peste obrazul liniştit, pe care sprîncenele şi mustățile trăgeau dungi negre, trecea vîntul de sară ca mîngîierea unui vis."

Nu este însă, deloc, o descriere pură, detaşată, prozatorul simte nevoia să distingă, în cei căzuți, semnificații sociale care devansează simpla zugrăvire a unei scene de front, şi să creeze un impact uman mai larg. Dacă cei doi roşiori, sîntem informați, provenind din oameni „cu dare de mînă", vor căpăta, postum, aureola gloriei, înălțîndu-se prin moarte, e drept vrednică, „mai mult decît printr-o viață pe care ar fi petrecut-o fără avînturi şi fără doruri mari", dacă se vor spune „cuvinte frumoase despre ei în gazetă", călăraşul necunoscut, sărac şi umil, şi pe care nu l-a chemat „decît Vasile al lui Tudor", va rămîne, şi după moarte, tot un necunoscut. Copil de oameni săraci, necăjiți, bătut de vînturi şi ploi, de vijelii şi viscole, el a devenit o splendoare de om şi următorul portret este al unui exemplar privilegiat al naturii:

„Şi a răsărit deodată din tine un flăcău mîndru, nalt şi vînjos. Puterea stejarilor era şi-n tine, murmurele apelor şi freamătul pădurilor erau cîntece pe care tu de mult le cunoşteai, nemărginirea zărilor îți pătrundea sufletul.”

Vasile al lui Tudor îşi sublimează frumusețea şi vigoarea naturală într-un eroism tot atît de natural, căci el este legatarul strămoşilor asupriți şi jefuiți de turc:

„Ai trecut Dunărea, ai auzit tunul bubuind şi-a prins a-ți fierbe Dunărea în vine. Şi iată că, dintrodată, ai auzit țipătul de năvală al goarnei şi te-ai repezit, te-ai simțit dus în vîrtej, ai izbit în păgîni cu sabia, te-a amețit mirosul pulberii, ai început a te zbîrli şi a chiui, şi într-o clipă a pătruns prin inima dragostei tale un glonte, ai căzut, te-ai întins la pămînt şi ai adormit de veci”.

Necomemorat oficial, eroul necunoscut va intra, poate, mai profund în conştiința publică prin legendă, prin amintirea celor care l-au cunoscut, oameni la fel de anonimi: „Numai cîteodată, în nopțile de iarnă, la vetrele cu jar, oameni cu sufletul curat îți vor pomeni numele, măi frate Vasile, şi vor vorbi cu glasuri potolite despre tine, vor vorbi cu glasuri potolite ca despre un stejar mîndru pe care l-a prăvălit furtuna” (*Călăraşul*).

Soldatul Panciuc, „o namilă de rezervist cît un munte şi un suflet bun cum nu-i mai găseşti pereche”, salvează de la moarte pe consăteanul şi rivalul său în dragoste,

căzut în liniile inamice, aducîndu-l între ai noştri. Dar cu preţul propriei vieţi. Naraţiunea, avînd la bază, probabil, un fapt autentic, va inspira, credem, pe Liviu Rebreanu în *Fapt divers*, unde întîlnim un subiect aproape identic. Ţărani plecaţi din sat unde-şi lăsaseră familiile împovărate de griji, dorobanţii sînt mereu preocupaţi de cele ce se întîmplă cu cei rămaşi. Un rănit „cu ochii scăpărători" îşi deapănă povestea vieţii lui „cu glas încet". Plugar sărac: „în casa noastră puteai să vînturi o mîţă de coadă şi n-avea de ce se prinde cu unghiile." Căsătoria cu Ilinca, întemeiată pe dragoste, îi mîngîie pe amîndoi. Se întîmplă însă că, după moartea boierului cel bătrîn vine un altul, burlac, „gras şi stătut", care altă patimă n-avea pe lume „fără decît numai femeile." Cînd Ilinca este invitată la curte, omul a priceput că „s-a sfîrşit cu binele." [Iinca, refuzînd, boierul trece la represalii: închide văcuţa omului, îi omoară purceii, dă drumul boilor boiereşti în „ogoraşul" plugarului ş.a. Gîndul că boierul n-a renunţat la planurile lui îl terorizează pe rănit. Unul din cei care ascultau povestea intervine:

„Şi la noi s-a întîmplat aşa ceva. Au răbdat oamenii zece ani, zece ani încheiaţi, pe urmă l-au prins pe boier şi l-au rupt în bucăţi. Eu eram copilandru pe vremea aceea..."

Două dintre „povestirile din război", şi anume: *Moara părăsită* (prima din volum) şi *Convoiul* (ultima) sînt remarcabile: prima, prin atmosfera de front, zugrăvită cu

discreție şi cu o notă de mister, în care faptele ce se petrec se supun aceloraşi legi ale tonalității difuze. Un grup de dorobanți împuşcă pe cei şapte soldați inamici cerchezi, care dormeau în podul unei mori, pe un rîu, într-o noapte cu lună. Din viață, cerchezii s-au trezit, poate pe nesimțite, în celălalt tărîm, al morții. Cel care povesteşte, un dorobanț sau un ofițer, meditează pe marginea destinului uman: „Lăsarăm în podul morii pe cei şapte cerchezi, care trecuseră mări şi veniseră să moară într-un colț singuratic, pe malul unui pîrău şi ieşirăm."

Povestirea *Convoiul* este scrisă în aceleaşi acorduri stinse, generatoare de o atmosferă silențioasă. În timp de iarnă, pe un viscol cumplit, trece, ca într-o pahodă siberiană, un convoi de prizonieri turci, capturați la Plevna. Starea lor e jalnică, mulți cad în pustiul alb.

Înfăşurați în giulgiul nămeților — falnicii ostaşi ai lui Osman deveniseră nişte epave în zdrențe:

„În haine subțiri, cu încălțămintea stricată, slăbiți de lupte şi vegheri, acum de abia mergeu, se poticneau, îmbrînceau. Zăpada se strecura prin cizmele rupte la picioare, prin hainele sfîşiate pe trup; ei înaintau cu umerele ridicate, cu brațele adînc vîrîte în tunici subsuoară"... „Prin freamătul sălbatic al acestui uragan de zăpadă, răzbăteau cei trei mii cinci sute de ostaşi păgîni care suferiseră şi se topiseră în Plevna. Mergeau strînşi unul de altul, încovoiați, cu capetele-n piept,

subt biciuirea trîmbelor de zăpadă. Tremurau umezi, pătrunşi de răceala ascuțită.”

Un asemenea tablou pare să fi inspirat pe Galaction în *Papucii lui Mahmud*, în fragmentul privind trecerea convoiului de prizonieri turci de la 1877. Dar ceea ce este înduioşător în acest tablou sadovenian este comportarea dorobanților față de duşmanii din redută. Este o atitudine adînc omenească, plină de compasiune față de soarta acestora şi de nefericirea celor ai lor, de acasă:

„Toți cei căzuți zăceau în țarina străinătății, sub pînza albă de omăt. Cei de-acasă nu-i vor mai vedea; vor rămînea pentru totdeauna pierduți ! Şi o amărăciune de care nu-şi dădeau sama le umplea piepturile, o amărăciune în care mila de mult alungată se întorcea pătrunzîndu-i încet-încet. Tăcură apoi şi se uitară la turma de duşmani... Gîndul li se întoarse la cei îngropați în vifor, în urmă, căzuți fără murmur, cu lacrimile înghețate în ochi şi cu gurile închise izbucnirilor durerii. Şi simțeau ceva fără să şi-o spuie, o milă pentru om, pentru omul nenorocit, oricare ar fi el.”

Eroi şi scene din războiul independenței revin şi în alte bucăți ale lui Sadoveanu, din diverse culegeri. Amintirea evenimentului este vie, iar cei care au participat la el sunt priviți cu mare simpatie, chiar dacă în restul vieții lor au şi ei păcatele lor. Aşa este vardistul Gheorghe Baciu din bucata ce-i poartă numele, în volumul *Ți-aduci aminte...*

„Țigan negru şi destul de urît”, el îşi îndeplineşte slujba de polițai cu aroganță, convins de importanța ei pe care nu uita s-o sublinieze prin gesturi, vorbe, atitudini. Mai e şi flecar, căci deşi se declară vînător fără pereche, se face de rîs la proba doveditoare. Personajul este însă total reabilitat în ochii cititorului care află că, în 77, Gheorghe Baciu a salvat, cu riscul vieții, drapelul regimentului: „Trăiți don’ sublocotinent, nu l-am dat !”

Cei mai mulți dintre ostaşi aproape n-au frică de moarte, căci, oameni simpli, ei cad într-un destin dinainte stabilit şi imposibil de schimbat ori de deviat. Interesant însă că acest fatalism cu originea în superstițiile de veacuri, care e mai ales un soi de consolare în fața marilor nefericiri ale vieții, devine, în vreme de război, un stimulent spre acte de temeritate în condițiile în care oamenii n-au alt gînd decît datoria. Dulhan, un „soldat prost”, de felul său din Vrancea, o adevărată forță a naturii, e obsedat de un plan: cum să pună mîna pe o mitralieră nemțească ce făcuse atîtea jertfe în rîndurile noastre şi inițiază, aproape de unul singur, o expediție din cele mai periculoase, căci el de moarte nu se teme:

„— De aceea şi eu, domnule locotenent, umblu prin războiul ista fără teamă. Cum mi-i scris. Sărac, amărît şi trudit, pot cădea oricînd subt o tufă. Cine să-ntrebe de mine? Unde-i Dulhan? Nu mai este Dulhan. Trec ceilalți şi el rămîne. Pot să pier oricînd şi la mine-n sat, în Vrancea, poate n-ajunge nici numele. Dar dacă Dumnezeu vrea

să-mi mai văd nevasta şi copiii şi să mă-ntorc la sărăcia mea, nu se prinde glonțul de mine, domnule locotenent, cum nu se prinde nuca de părete. Pînă ce-a zice Dumnezeu destul, trebuie să năcăjim şi să ne facem datoria." Interesant, cum e de altfel de aşteptat, că o asemenea psihologie n-o întîlnim decît la cei săraci, pe care viața nu i-a fericit cu bunurile ei şi care, neavînd ce pierde, o tratează cu disprețul cuvenit. La cei mai avuți, cum este, de asemenea, de aşteptat, instinctul de conservare funcționează, căci, pînă la proba contrarie, viața aceasta le oferea mai mult.

Despre războiul întregirii din 1916-l918 Sadoveanu a scris romanul *Strada Lăpuşneanu* (1921), reluat, parțial, în *Trenul fantomă* (1933), iar în volumele *File însîngerate* (1917), *Frunze-n furtună* (1920) şi altele întîlnim un număr de povestiri pe această temă. În opoziție cu cei care dezeroizau războiul modern, aducînd pe primul plan mizeriile vieții omeneşti: frica, spaima, laşitatea (Erich Maria Remarque prin *Pe frontul de vest nimic nou*, englezul Sheriff cu piesa *Călătoria din urmă*, la noi, Camil Petrescu prin *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*), Sadoveanu crede că eroismul n-a dispărut din vremurile noi, numai că îmbracă alte forme:

„Profesionistul de odinioară, — observă scriitorul în bucata *Eroii* (volumul *O întîmplare ciudată*) — care făcea războiul apărîndu-şi, în primul rînd, scump, pielea lui, trebuie coborît de pe soclu. Trebuie ridicat în locu-i, în

lumina admirației ş-a nedumeririi, nenorocitul om de astăzi care ştie că se jertfeşte; care ar vrea să trăiască, căci socoteşte viața ca singurul bun de pe pămînt şi totuşi se jertfeşte, pentru o iluzie, pentru un ideal al său — şi mai grozav — fără scop."

Generația nouă, observă scriitorul în 1929, la un deceniu de-abia de la consumarea flagelului, ignorează „generația războiului" şi pe cei care s-au jertifit, şi o atare ingratitudine e un semn de descompunere. Artist înzestrat, înainte de orice, cu harul măsurii şi echilibrului, el nu retoricizează niciodată faptele şi pe autorii lor, după cum nu le poate, însă, trata cu detaşarea unui martor impersonal. Căci Sadoveanu a fost, mai întîi, el însuşi un luptător în tranşee, rămînînd, nu o dată, adînc emoționat de eroismul autentic, firesc, al ofițerilor şi, mai ales, al soldaților de rînd.

Într-o carte care a făcut senzație, apărută în 1928, *Temoine sur la grande guerre*, Norton Cru, canadian de origine franceză, demonstrînd falsitatea literaturii de război festiviste, apologetice, dar şi falsitatea celei aşa-zise „denunțătoare", stabileşte, cum era de aşteptat, că adevărul despre război îl găsim în literatura întemeiată pe fapte autentice, verificabile, eliberate de prejudecățile deformatoare. Iar creația sadoveniană ilustrează foarte bine o asemenea opinie. Şi trebuie subliniat că şi pe plan teoretic, cum am văzut, prozatorul romîn se situează pe o platformă de realism lucid şi înțelept. Căci la urma urmei una sînt părerile despre eroism şi alta este eroismul

însuşi. Soldatul Iordache Păun din bucata *Ordonanța* moare ucis de un obuz în focul luptei, cu conştiința că şi-a împlinit menirea ostăşească. „Noi avem, se vede — zice scriitorul — despre eroism, păreri pe care omul meu nu le cunoştea deloc." Soldatul Țipa Gheorghe, țăran, scapă dintr-un convoi de prizonieri şi, ajungînd acasă, găseşte nevasta şi copiii sub cerul liber iar înăuntru nemți care benchetuiau. Deşi se ştie cu cîte jertfe se făcea altădată o casă la țară, el îi dă foc, împuşcă pe duşmanii care ies repede, trimite nevasta şi copiii în lumea largă, iar el merge să întîlnească armatele româneşti în Moldova, hotărît să se bată cu duşmanul „pînă ce-oi cădea cu fruntea-n țărînă". Un om de patruzeci şi şase de ani, Valeriu Suciu, nepot de-al Ianculuí, vine de bunăvoie pe front căci vrea „să se bată pentru neamul nostru". Doi soldați, Manole Istrate şi Prepeliță Irimia, după ce şi-au vindecat rănile cer să vină singuri pe front. Colonelul, primindu-i, e profund impresionat: „— Domnilor, noi nu i-am cunoscut şi nu i-am prețuit îndeajuns pe oamenii aceştia. Simpli, liniştiți şi tari — ei sînt datoria şi jertfa. Energia lor năprasnică e ca o sevă a acestui pămînt hrănit atîtea veacuri cu lacrimi şi sînge." Poate că acest colonel al cărui nume nu se dă este acelaşi cu Orațiu Demetrian, cel care, devenit general după război, redactează volumul *Morminte*, un eseu pe marginea războiului în care ideea fundamentală este tocmai admirația față de aceşti eroi anonimi, care alcătuiesc „sarea pămîntului

românesc”. Colonelul cunoscuse pe front, prin soldații țărani, însuşi poporul romîn. Eroul principal este de altfel ordonanța sa, soldatul Grigore Priceputu, țăran, al cărui discipol colonelul se declară a fi. Se ilustrează astfel ideea că ierarhia spiritului este alta decît cea comună. Colonelul întreprinde un comentariu foarte interesant cu privire la asemenea oameni şi face o teorie a elitelor exact invers celor cunoscute. Capacitatea reflexivă a lui Sadoveanu, considerat în genere refractar demersurilor teoretice, se descoperă ca o față mai puțin cunoscută a autorului şi putem considera volumul *Morminte*, ca şi întîiui capitol, despre profesorul Stamatin, din *Creanga de aur*, ca şi *Soarele în baltă*, dovezi incontestabile ale unui spirit care a cunoscut, în egală măsură, voluptățile răsfrîngerilor înlăuntru. Grigore Priceputu este un țăran ce practică ezoterismul, stăpînind taine ale naturii la care ştiința contemporană încă n-are acces. El mînuieşte o „baghetă ezoterică” cu care se sondează pămîntul viu, adică „pămîntul în care n-a săpat niciodată mînă de om”. Un asemenea pămînt este însă foarte rar, căci peste tot sînt morți, țara, toată, este înțesată de morminte, de unde şi titlul volumului. Pămînt „hrănit atîtea veacuri cu lacrimi şi sînge”, cum spusese şi colonelul mai-nainte citat. Dar ideea pămîntului romînesc brăzdat de morminte apăruse încă din 1920, în *Lacrimile ieromonahului Veniamin*: „M-am înfricoşat socotind cît sînge a curs pentru creştinătate pe pămîntul acesta, încît l-am putea socoti ca

țintirim, sălaş al morților, din munte şi pînă la mare". Iată explicația în volumul din 1939:

„Pentru că la noi în țară a binevoit Dumnezeu să crească de toate; iar în alte părți de lume trăiesc seminții leşinate. Cum adulmecă lupul stînele aşa adulmecă acele seminții către noi. De aceea n-au avut nici bătrînii linişte..."

În altă parte:

„Primăverile acestui neam au fost scurte; iernile lungi. Aşa e rînduiala văzduhului Daciei; aşa a fost rînduiala istoriei sale. Soare şi vifor; bucurie scurtă, suflet schimbător. Holde bogate, grindină năprasnică... Credința în Dumnezeul vieții, cunoaştere a nestatorniciei materiale.

În aceste veacuri le-a fost dat uneori pămînturilor din Dacia să biruiască; dar de multe ori sîngele lor n-a avut răscumpărare. Din înfrîngeri şi suferință a ieşit izbăvirea de acum.

În aceste veacuri, deşi erau blajini din fire şi nu rîvneau nimic al altora, destinul lor a fost să poarte arme.

Ajunşi la acest popas de izbăvire, destinul lor e să meargă înainte întru duhul care-i călăuzeşte, ca să realizeze valori nobile pentru umanitate; dar destinul lor e să se apere încă."

Asemenea „valori nobile" sînt posibile ca un rezultat al istoriei noastre care, încă de la daci, a fost nu numai o

mînuire a armelor ci şi un exercițiu al spiritului, relevabil în exemplarele de elită:

„Un popor nu valorează prin masa lui amorfă, ci prin elementele excepționale; acestea sînt jaloanele ce indică posibilități viitoare ale colectivității... Grigore Priceputu nu fusese singur... ca el mai rămăseseră mulți...

Aceste individualități de elită îmi dovedeau că, în colțul de lume în care trăim azi, elementul primar «om» a urmat în timp anume legi de dezvoltare; că lumea aceasta de la Carpați a cunoscut cînd va o înflorire culturală, cel puțin una: aceea de acum două milenii, cînd împărăția romană a acoperit şi teritoriul Daciei". Deşi vicisitudinile istoriei au silit pe oameni la o viață materială elementară, „depozitul sufletesc şi l-au păstrat". Prozatorul face, prin urmare, o distincție între valorile civilizației materiale şi ale culturii, între care nu există un raport de determinare directă. Probînd prin jertfa lui Grigore Priceputu, care merge la moarte fără cea mai neînsemnată inhibare dar şi fără fanatismul, doctrinar sau sufletesc, al atîtor eroi din literatura lumii, scriitorul glosează pe marginea comuniunii fireşti, adînci, dintre om şi natură, pe întinsul spațiului Carpato-dunărean, amintind seducătoarea idee a pămînturilor amicale, indiferente şi ostile:

„În cele dintîi viața e un joc; oamenii de aici sînt copiii complexului geografic; atitudinea lor e blîndă față de un semen străin care vine cu sentimentul de supunere, ca

să fie adoptat de comunitatea preexistentă. Natura amestecă aici şi lasă să se formeze tipul care-i convine, care se poate armoniza cu cerul, apele şi pămîntul, în vederea, poate, a scopului material divin. Restul piere prin nepotrivire ca o sămînță sterilă, în celelalte zone, îndîrjiții şi energicii îşi caută substanțe în excursii dramatice de hoție şi pradă aşa cum au fost neamurile de năvălitori din pustie...”

Evident, facem parte din prima categorie:

„Dacia a fost un liman de viață uşoară; de aceea împotriva ei au venit desmoşteniții lui Babel. E adevărat că, în asemenea colț binecuvîntat, localnicii şi-au ascuțit însuşirile inimii, lăsînd să se aline răzvrătirile cele mai crîncene; dar pe urmă, cînd alții au năzuit să le răpească ceea ce li se părea că e un drept al lor, s-au nevoit să ia armele, şi au fost oşteni din necesitate şi din durere...”

Reflecțiile lui Sadoveanu îmbracă nu numai un veşmînt literar ci sondează în ființa intimă a oamenilor, a eroilor săi. Atît generalul Orațiu Demetrian cît şi soldatul Grigore Priceputu din *Morminte* fac parte din acea familie a eroilor sadovenieni spiritualizați din seria: profesorul Stamatin, Kesarion Breb, Ştefan Soroceanu, Alecu Ruset, Amfilohie Şendrea, Nicodim Jder etc. Cum se vede, exceptînd pe primii doi, toți ceilalți sînt purtători de sabie şi, în egală măsură, rafinați ai spiritului. Volumul *Morminte*, aproape ignorat de critică, într-un moment greu pentru prozator,

căruia cu doi ani înainte i se arseseră cărțile în piețe publice, este una din cele mai sadoveniene scrieri din perioada de desăvîrşire a geniului autorului.

Cărțile lui Sadoveanu despre momentele cruciale din istoria neamului românesc, începînd cu epoca anterioară formării statelor romîneşti şi pînă la războiul unității naționale, cuprinzînd, prin urmare, peste un mileniu de istorie, constituie, ele singure, o literatură ce ar da prestigiu absolut creatorului ei. Ele formează, prin dimensiunea în timp şi spațiu, prin forța zugrăvirii eroismului şi vitejiei româneşti, precum şi prin adîncimea relevării virtuților sufleteşti ale poporului, una din cele mai grandioase epopei din literatura europeană a veacului nostru.

POMPILIU MARCEA

Bibliografie selectivă

1. EDIȚII

POVESTIRI DIN RĂZBOI, Bucureşti, Editura Minerva, 1905.

VREMURI DE BEJENIE, Bucureşti, Editura Minerva, 1907.

POVESTIRI DE SARĂ, Bucureşti, Editura Minerva, 1910.

FILE ÎNSÎNGERATE, Iaşi, Editura ziarului „Romînia", 1917.

FRUNZE-N FURTUNA, Bucureşti, Editura Cartea romînească, 1920.

ȚI-ADUCI AMINTE..., Bucureşti, Editura Cartea romînească, 1923.

O ÎNTÎMPLARE CIUDATA, Bucureşti, Editura Națională Ciornei, 1929.

POVESTIRI DIN RĂZBOI, Bucureşti, Editura Tineretului, 1952, colecția „Biblioteca şcolarului".

VREMURI DE BEJENIE, Bucureşti, Editura Tineretului, 1955, colecția „Biblioteca şcolarului".

OPERE, vol. 2, 3, 4, 6, 7, 9, Bucureşti, Editura de stat pentru literatură şi artă, 1955—1957.

MĂRĂŞEŞTI, Bucureşti, Editura Militară, 1967.

2. REFERINȚE CRITICE

Nicolae Iorga: *Povestitorii de ieri şi de azi*, în „Sămănătorul”, nr. 12 şi 14, 1904; *Doi povestitori*, în „Sămănătorul”, nr. 34, 1904.

G. Bogdan - Duică: *Dări de seamă* [*M. Sadoveanu: „Povestiri”*], în „Convorbiri literare”, nr. 6, 1904.

Titu Maiorescu: *Povestirile d-lui M. Sadoveanu.* Raport citit în Academia Română pentru acordarea unui premiu (martie 1900). Reprodus în *Critice*, III, Bucureşti, Editura Minerva, 1908. Ediție curentă, în *Critice*, Editura Minerva, colecția „Biblioteca pentru toți”, vol. II, 1973, p. 406—413.

E. Lovinescu: *M. Sadoveanu: „Povestiri din război”*, în „Voința națională”, 18 martie 1906. Reprodus în *Paşi pe nisip*, I, Bucureşti, Librăria națională, 1906, p. 186—192.

G. Ibrăileanu: „*Ți-aduci aminte*”, în „Viața românească”, nr. 2, 1923. Reprodus în *Scriitori români şi străini*, Iaşi, Editura Viața românească, 1926. Ediție nouă, în *Opere*, 3, Bucureşti, Editura Minerva, 1976, p. 20—22. Ediție de Rodica Rotaru şi Al. Piru.

Nicolae Iorga: *Povestirea nouă: Mihail Sadoveanu*, în *Istoria literaturii româneşti contemporane*, II, Bucureşti, Editura Adevărul, 1934.

G. Călinescu: *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Bucureşti, Editura Fundațiilor regale, 1941, p. 545—561.

Tudor Vianu: *Arta prozatorilor români*, Bucureşti, Editura Contemporană, 1941. Ediție curentă, Editura pentru literatură, „Biblioteca pentru toți", vol. II, p. 35—62.

Pompiliu Constantinescu: *Sadoveanu în ediție definitivă*. Cronică radiodifuzată la 16 iunie 1945. Reprodusă în *Scrieri*, 4, Bucureşti, Editura Minerva, 1970, p. 539-543. Ediție de Constanța Constantinescu.

Tudor Vianu: *Patru decenii de la publicarea primei opere a d-lui M. Sadoveanu*, în *Figuri şi forme literare*, Bucureşti, Editura Casa şcoalelor, 1946.

Dumitru Micu: *Sensul etic al operei lui M. Sadoveanu*, Bucureşti, Editura de stat pentru literatură şi artă, 1955.

G. Călinescu: *Prefață* la M. Sadoveanu: *Romane şi povestiri istorice*, Bucureşti, Editura de stat pentru literatură şi artă, 1961.

Savin Bratu: *Mihail Sadoveanu. O biografie a operei*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1963, p. 243, 300, 335—343.

Const. Ciopraga: *Mihail Sadoveanu*, Bucureşti, Editura Tineretului, 1966.

Ov. S. Crohmălniceanu: *Literatura română între cele două războaie mondiale*, I, Bucureşti, Editura Minerva, 1972, p. 192—225.

Ion Rotaru: *O istorie a literaturii române*, II, Bucureşti, Editura Minerva, 1972, p. 243—287.

*******, *Mihail Sadoveanu interpretat de...* antologie, comentarii, tabel cronologic şi bibliografie de Fănuş Băileşteanu, Bucureşti, Editura Eminescu, 1973.

Zaharia Sîngeorzan: *Teme fundamentale, Dacica, Epopeea renaşterii naționale, în Mihail Sadoveanu. Teme fundamentale*, Bucureşti, Editura Minerva, 1976, p. 5—47, 109—123, 124—201.

Nicolae Manolescu: *Povestirile*, în *Sadoveanu sau utopia cărții*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1976, p. 60—120.

Pompiliu Marcea: *Lumea operei lui Sadoveanu*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1976, p. 310—321, 412—419, 443—449.

G. I. Tohăneanu: *Sadoveniana. Preliminarii, Nostalgie..., Vorbe, ziceri ale țării, Argoul, Onomatopeea, interjecția, Comparația* — Războiul de independență în opera lui Mihail Sadoveanu, în „Orizont", an. XXVIII, nr.-ele 1, 2, 3, 5, 8 şi 9 din 6, 13, 20 ianuarie, 3 şi 24 februarie, 3 martie 1977.